

BAKİ-2021

Azərbaycanın görkəmli şairi Əli Tudənin çapı latın qrafikası ilə nəzərdə tutulmuş 20 cildliyinin 19-cu cildi olan bu kitabında sənətkarın yaşadığı həyatı, illəri, gördükləri, şahidi olduğu və iştirak etdiyi hadisələr, xatirələri qələmə alınmışdır. 5 hissədən ibarət olan “Həyatım, xatirələrim...” adlı bu toplunun dördüncü hissəsini sizə təqdim edirik.

Əli Tudə

T05(21) Həyatım, xatirələrim... XIX cild (dördüncü hissə)
– Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2021. – 320 səh.

T 4804000000-005(2021) Sifarişlə
M 670(07)-2021

ƏLİ TUDƏ

Əslən Ərdəbilin Çanaxbulaq kəndindən olan atası Qulu və anası Şahbəyim Şimali Azərbaycana köçmüş və Əli 1924-cü il yanvarın 31-də Bakıda anadan olmuşdur. Atası Qulu neft mədəninə fəhləlik etmiş, sonra isə buruq ustası vəzifəsində yüksəlmişdir. Əli 1 yaşında olarkən atası, 5 yaşında isə anası dünyasını dəyişmişdir. O, nənəsi Qəribin himayəsində böyümüşdür. 150 sayılı orta məktəbdə oxumuşdur. Bu dövrdə Bakı Pionerlər Sarayının nəzdində Osman Sarıvəllinin rəhbərlik etdiyi ədəbiyyat dərnişinin fəal üzvü olmuşdur. Artıq 13 yaşında ikən Əlinin ilk şeirləri Heydər Rzadə imzası ilə "Kommunist", "Yeni yol" qəzetlərində çap olunub, radioda səslənib. 1938-ci ildə həmin ədəbiyyat dərnişinin nəşr etdiyi almanaxda da şeirləri dərc edilib. 1938-ci il repressiya dövründə 7-ci sinifdə oxuyarkən o, Cənubi Azərbaycan mənşəli olduğundan nənəsi ilə birlikdə İrana sürgün edilir. Təhsili yarımçıq qalır. İranda təsərrüfat işləri və fəhləliklə məşğul olaraq ağır həyat tərzi keçirir. Lakin şəxsi mütaliəsi, ədəbiyyata güclü meyli onda yazıb-yaratmaq həvəsini söndürmür. 50 ildən artıq bir müddət ərzində bircə gün belə olsun qələmini yerə qoymayan Əli Tudə dərəli-təpəli bir həyat

və yaradıcılıq yolu keçmişdir. 1940-cı illərdə Cənubi Azərbaycanda başlanan azadlıq hərəkatına qoşulub silahı və qələmi ilə mübarizə aparır. Milli ruhlu şeirləri ilə xalqı istiqlalə çağırır. 1944-cü ildə "Vətən yolunda" qəzetində Əli Tudə imzası ilə şeirləri çap olunur. 1944–1946-cı illərdə Ərdəbildə çıxan "Ziddi-faşist", "Cövdət" qəzetlərində, ədəbi almanaxlarda, Təbrizdə çıxan "Vətən yolunda", "Azərbaycan" qəzetlərində, "Şəfəq", "Azərbaycan" məcmuələrində, "Şairlər məclisi" almanaxlarında şeirləri müntəzəm çap olunmuşdur. O, "Hizbitudeyi-İran" partiyasının üzvü olur (1944). Bir ildən sonra, 1945-ci il sentyabrın 3-də Təbrizdə yaranan Azərbaycan Demokrat Fırqəsi sıralarına qoşulur. İran xalq partiyası Ərdəbil vilayət komitəsində təbliğatçı (1944–1945), Milli hökumət yarandıqdan sonra Təbrizdə Maarif Nazirliyində tədris şöbəsinin müdiri (1945–1946) işləyir. "Ana dili" kitabının tərtibi və çap olunmasında xüsusi rol oynayır. Sonra isə İran tarixində ilk dəfə olaraq Təbrizdə Milli filarmoniya yaradır, onun ilk və son müdiri olur. Mahal-mahal, kəndbəkənd gəzərək istedadları bu böyük mədəniyyət ocağına cəlb edir. Əli Tudə Cənubi Azərbaycan Demokratik ədəbiyyatının yaradıcılarından biridir. İctimai-siyasi fəaliyyəti ilə bərabər şair öz qələminin qüdrətindən inqilabın nailiyyətlərinin qorunub saxlanılması üçün ustalıqla istifadə edir. Yaradıcılığını, yüksək əqidəsini, mütərəqqi fikirlərini mübarizə yollarında məşələ çevirən Əliyev Təbrizin "Şairlər məclisi"ndə müdriklər tərəfindən Tudə, yəni Xalq təxəllüsü verilir. Milli hökumət onu

ali mükafat "21 Azər" medalıyla təltif edir. O vaxt şairin cəmi 22 yaşı var idi və ilk şeirlər kitabı da çap ərəfəsində idi.

Lakin tale burda da öz qəddar hökmünü verdi. Bu xoş günlər, azadlıq və səadət uzun çəkmədi. Min bir əzabla, qanlar bahasına qurulmuş Milli hökuməti İran dövləti beşikdəcə boğdu. Şairin üsyankar ruhlu şeirlər kitabı mətbəədəcə yandırıldı. Tutulduğu anda məhkəməsiz-filansız qətlə yetirilməsi barədə şahın fərmanı verildi. Şair mübarizəni davam etdirmək və qayıtmaq məqsədilə öz məsləkdaşları ilə bir daha Vətəndən Vətənə mühacirət etmək məcburiyyətində qaldı. 1946-cı il dekabrın 12-də sərhəddə yazdığı "Mən nə gətirdim" şeiri Cənubi Azərbaycan mühacir ədəbiyyatının ilk nümunəsi oldu. O taydan gələn qardaş-bacılarımızın manifestinə, həyat məramına dönmən bu şeir tez bir zamanda dillər əzbərinə çevrildi.

Milli demokratik hökumət irtica qüvvələri tərəfindən boğulduqdan sonra Bakıya mühacirət zamanı "Ədəbiyyat qəzeti" redaksiyasında ədəbi işçi vəzifəsində işləyir. Ona ali təhsil almaq imkanı yaranır. BDU-nun filologiya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirir (1947–1952). 1958-ci ildən Azərbaycan və SSRİ Yazıçılar İttifaqının üzvü. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında redaktor, Ali Partiya Məktəbində müdavim, "Azərbaycan" qəzetində (Azərbaycan demokratik fırqəsinin orqanı) ədəbi-şöbə müdiri olur (1952–1962). Sonra bütün həyatını bədii yaradıcılığa həsr edir. Ümumittifaq tədbirlərində, Moskvada Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti ongünlüyündə,

Tbilisidə SSRİ Yazıçılar İttifaqının plenumunda və s. iştirak etmişdir. "21 Azər" (1946), "Əməkdə fərqlənməyə görə" (1959) medalları ilə mükafatlandırılmışdır. Azərbaycan Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fəxri Fərmanı ilə təltif olunmuşdur (1984). Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin İdarə Heyətinin üzvü seçilmişdir (1960-cı ildən). Əmək veteranı (1986), Əməkdar incəsənət xadimi (1987). 50 poemanın, 40-a yaxın kitabın müəllifidir. Əsərləri özbək, qırğız, hind, ukrayna, rus, ingilis və s. dillərə tərcümə olunmuşdur. Əli Tudə ömrü boyu siyasi mühacir olaraq qaldı. Sovet pasportu daşımadı. Bir çox yüksək titul və mükafatlardan məhrum oldu.

1996-cı il fevralın 26-da Bakıda vəfat etmişdir. Fəxri Xiyabanda dəfn olunmuşdur.

PROLOQ

*Hansı damarıma neştər vursalar
Havada qanıyla "Vətən" yazar o.
Qanımın yolunu hara bursalar
Yenə də Vətənə doğru sızar o.*

Aylı bir yaz axşamı idi. Mənzilimin dənizə baxan daş eyvanında tək əyləşmişdim. Yorğundum. Doğma kəndimin əfsanələrlə dolu həqiqət nəfəsli həyatından yazdığım poemamı bu axşam tamamlamışdım. Qələmdən yenidən ayrılmış əlimi dünyada bir dəfə də sığal görməyən ağ saçlarıma çəkdim. Saçlar neçə-neçə suda yuyulur. Ancaq ürəkdən su içir. Mən ana Vətənimin yalnız bir il gördüyü, sonra heç görmədiyi ağ günləri ürəyimdə yaşadırım. Saçlarımsa ürəyimdən su içə-içə ağarır. Yox! Başımda dalğalana-dalğalana ağ günlər soraqlayan yenilməz bayrağa dönür...

Mən dənizin ecazkar mənzərəsinə baxa-baxa əlimdə parlaq bir beytə bənzəyən kəhrəba təsbehin dənələrini çevirirdim. Şair həyat dənizinin sahilində mətanətlə dayanan möhtəşəm bir qayaya bənzəyir. Həyat dənizindən axıb-gələn mövzular dalğa-dalğa sinəsini döyücləyir. Bəzisi sinəsində əbədi iz qoyub ilhamlı nəğməyə çevrilir, bəzisi necə gəlmişdisə, eləcə də qayıdıb həyat dənizində öz yerini tapır. İndi də elə... Sanki əlimdəki kəhrəba təsbeh çaqquldaya-çaqquldaya mənə nəşə deyirdi. Mən də təsbehə baxa-baxa deyirdim: bilmirəm səni hansı dənizdən gətiriblər. Ancaq sən mənə nəğməm qədər doğmasan! Axı sən də nəşə pıçıldayan nəğməsən! Mən nə molla, nə axund, nə seyid, nə dərviş, nə məşədi, nə kərbəlayı, nə də hacıyam ki, öz fikrimdə zikr edə-edə səni əlimdə əyləncəyə çevirəm. Yox! Mən nəğməkəram.

Sən isə şəhdə yuyulub dənə dolmuş müqəddəs sünbülə bənzəyirsən. Sənə baxanda yadıma Savalanın qaqqıladaşan kəkliklərinin xınalı ayaqları, kəndimizdə yetişən sarı alçaların büllur gilələri, nənəmin bayram axşamları plova qatdığı zəfəranı, Gəlinxanım xalamın toy qabağı fətirlərə vurduğu sarıkökləri düşür. Mən də uşaqlıqda yaz günəşinin kəhrəba şəfəqlərində yuyunardım. Doğma kəndimizin sığallı mehilə qurulanardım. Divar dibində, ağac altında, bulaq başında arıq, soyuq, yorğun əllərində xırda dənəli qara təsbəh çevirən yaşlı adamlara maraqla baxardım. Sənə baxdım ki, bu dünyagörmüş adamlar nələrisə gündüzlü-gecəli təsbəhdə hesablayırlar. Bəlkə də kimi yaxşı, kimi pis günlərini sayır. Ancaq uzaqbaşı yüz dənəsi olan təsbəh qurtarmır ki, qurtarmır...

Mən indi sənə baxanda Savalanın həsrətdən yanan bu-ludları, doğmaların gözləməkdən saralan gözləri, vüsəl arzusuyla yanıqlı-yanıqlı dinən sazın sarı simi düşür... Mən indi sənə baxanda gecələr kəndimizin üstə sallanan kəhrəba ulduz salxımlarını düşünürəm. Bilirəm ki, bir səhər bu kəhrəba ulduzlardan sonra kəndimizə səadət qızıl günəşi doğacaqdır. Bayaقدan əlimdə qaqqıldaşan kəhrəba təsbəh birdən elə qaqqıldaşdı ki, elə şölələndi ki, sanki ovcumun içinə göydən bir parça şimşək düşdü. Məni silkələdi. Sinəmdə donub qalan şirinli-acılı xatirələri tərpətdi. Yox! Əməlli-başlı qaynatdı. Hekayətlər dilə gəldi. Bizi yaz dedi. Qoy bilənlər də, bilməyənlər də eşitsin. Hekayətlər yana-yana danışdı, danışa-danışa yandı. Ancaq alova bürünsələr də gah qızılaşdılar, gah gümsüsləşdilər. Axı hekayətlər də yaşa dolur. Onlara da surətlərinin, saçlarının rəngi hopur...

Mən Daş eyvandan otağa qayıtdım. Əlimdəki kəhrəba təsbəhi bir yana qoydum. Məhrəm, əlvən, zəngin hekayətləri yazmağa başladım...

HƏMİŞƏLİK İŞ

Bahardı. Hayana baxırdın, göz işlədikcə yaşıllıqlar uzanıb gedirdi. Sanki təbiət hər yerdə yaşıl işıq yandırır bahara yol açıqdır deyirdi. Ancaq qərribə də olsa, hələ o açıq yolla baharın istisi yox, qışın soyuğu addımlayırdı...

Mən ADF MK-nın təbliğat şöbəsinin müdiri, görkəmli ədəbiyyatşünas alim Qafar Kəndlinin məsləhətilə firqə mətbuatında işə girdim. ADF MK-nın orqanı olan "Azərbaycan" qəzetində ədəbi-bədii şöbəyə başçılıq etdim. Qəzetdə gedən ədəbi-bədii yazıların təsir qüvvəsinin daha da kəsərli olmasına ciddi cəhdlə çalışdım. Axı həyəcanla yazılmayan yazı heç kimi həyəcanlandıra bilməz. Düşünmədən yazılan yazı heç kimi düşündürə bilməz. Bədiilik naminə yazılan bir söz də quru olmamalıdır. Yox! Hər söz qələm sahibinin çağlayan duyğularında yuyunub sonra vərəq üstə ayaq basmalıdır. Atalar haçansa nahaq deməyib ki, quru pəlçığı divara vursan yapışmaz. Oxucu isə divar yox, insandır. Yazılan söz insanın ürəyinə işləməlidir. Bəli! Söz fikrin yolu, dilin bələdçisi, ürəyin açarıdır. O ürəyin qapısını açıb içərisinə daxil olmalıdır. Bəzən redaksiyaya o qədər gəlib-gedən olurdu ki, materialların üzərində diqqətlə işləyə bilmirdim. Yazıları yığıb evə gətirirdim. Hamısını həm tələbkərliliklə, həm də qayğı ilə oxuyurdum. Sonra özümün söz ehtiyatımdan istifadə edə-edə üzərlərində ilhamla, təmkinlə, vicdanla işləyirdim. Əlbəttə, öz yaradıcılıq vaxtının hesabına. İçimdə qürur

dolu təsəlli hissləri keçirirdim ki, qəzetin daha da oxunaqlı çıxmasında mənim gərgin əməyimin də məhrəm xidməti vardır. Mən 10 ilə yaxın “Azərbaycan” qəzetində ədəbi-bədii şöbənin müdiri vəzifəsində çalışdım. Ancaq 1959-cu ilin avqust ayında yenidən ADF MK-nın sədri seçilən (daha doğrusu öz qurğusu ilə özünü seçdirən) Qulam Yəhya “Azərbaycan” qəzetində ədəbi-bədii şöbəni ləğv etdi. Bəli! Qulam Yəhyanın zənninə görə ədəbi-bədii şöbə gərək deyildi. Yazı elə yazıdır da. Nə siyasisi, nə bədiisi. Elə hamısına bir şöbədə baxmaq olar. Söz yox ki, ədəbi-bədii şöbə ləğv edildikdən sonra mən daha öz vəzifəmdə qala bilməzdim. Gərək özümə iş tapaydım. Uşaqlarımın yaşı artdıqca ehtiyacları da artırdı. Mən elə o günlərdə yazı mizimin arxasına keçib hiddətlə “Sözün qiyməti” adlı şeirimi yazdım:

**Mən mehrə, hünərə, vicdana, haqqa
Abidə ucaldan söz memarıyam.
Havadar olsam da neçə mərd xalqa,
Mübariz xalqımın öz memarıyam.**

**Kim yerindən qopan sınıq qovaq tək
Dura bilməmişsə sözünün üstdə,
Demək o nədənsə bütöv bayraq tək
Ucala bilməmiş özünün üstdə.**

**Mən oda müqəddəs deyə bilsəm də,
Alovu müqtədir sandım, közü yox.
Mən boyat kömbəni yeyə bilsəm də,
Yaxına qoymadım boyat sözü, yox!**

**Çalışdım təzə söz söyləyim, düzü
Sənət təzə sözün cəmi kimidir.
Təzə sözdən məhrum şairin özü
Daha vağamlamış zəmi kimidir.**

**Gərək hər qanmazı el arasında
Öz ürək sözüylə qandıra şair!
Vay ondan fikirlə dil arasında
Sözün körpüsünü sındıra şair!**

**Yelin sürəti var! Sürətdən düşsə
Bürkülü arandan o bir də keçməz.
Sözün qiyməti var! Qiymətdən düşsə
Qəlp sikkəyə dönər, heç yerdə keçməz.**

**Sinəmdə ilhamdan yoğrulmuş ürək,
"Sənətdə heç nədə gözü yox alim"!
O böyük dediyin şairin gərək
Sözü böyük ola, özü yox, alim!**

**Axı asan deyil öz diyarında
Haçansa, hardasa böyük söz demək.
Həqiqətdən doğan söz diyarında
Qəbahət sayılır ona yüz demək.**

**Tərpənən ədalət öz məkanıyla
Qorxunu cürətə döndərər, inan.
Ürək fərmanıyla, söz təkaniyla
Arzunu qismətə döndərər, inan.**

**Sözümü sözümlə calaqladıqca
Gözümü gözümdə itirmişəm mən.
İzimi izimlə calaqladıqca
Özümü özümdə itirmişəm mən.**

**Bir şeir düşünüb əllərimi mən
Haçan başım altda balınc edirəm,
Az şeir yazdığım illərimi mən
Təbimin başına qaxınc edirəm.**

**Ömrüm zirvələrdə iz sala-sala
Daha səcdəyə yox, vüqara dönür.
Özüm bəyaz saçlı qış ola-ola
Sözüm yaşıl donlu bahara dönür.**

Mən iş tapmaq məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Radio və Televiziya Verilişləri Komitəsinin sədri Teymur Əliyevin yanına getdim. Biz bir yaşda idik. Onu 1937-ci ildən tanıyırdım. O zaman Bakı pionerlər sarayında ədəbiyyat dərnəyi vardı. Biz o dərnəyin fəal üzvlərindən idik. Dərnəkdə tez-tez görüşərdik. Təzə yazdığımız şeirlərimizi bir-birimizə oxuyardıq... Mən o taydan bu taya keçəndən sonra Teymur Əliyevlə yəni-dən Bakıda görüşdüm. Ancaq harada işlədiyini bilmədim. 1952-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirib təyinatla “Azərnəşr”ə göndərildim. Bədii ədəbiyyat şöbəsində redaktor işlədim. Teymur Əliyev də “Azərnəşr”də siyasi şöbədə işləyirdi. Yenə tez-tez görüşürdük. ADF MK-sı məni Partiya Məktəbinə yenidən oxumağa göndərirdi.

Sonra öz mətbuatımızda işləyə-işləyə yalnız bədii yaradıcılıqla məşğul oldum. Teymur Əliyev siyasi vəzifələrdə çalışa-çalışa pillə-pillə yüksəldi... Sonralar Teymur Elçin imzasıyla uşaq şeirlərini də yazdı. Teymur Əliyev iş otağında məni köhnə tanış tək qarşıladı. Öz qarşısında əyləşdirdi. Sonra təbəssümlə: – İndi mən sənə Heydər Rzazadə deyim, yoxsa Əli Tudə? – dedi. Mən də təbəssümlə: – Ürəyin hansını istəsə, deyə bilərsən – dedim. Teymur Əliyev məhrəm-məhrəm mənə: – Bu adların ikisi də mənə yaxın, doğma, əzizdir. Biri yeniyetməliyimdən yadigardır, biri də kamala dolmağımdan – dedi. Sonra kövrək qürurla pionerlər sarayındakı ədəbiyyat dərnəyini xatırladıq. O dərnəyin üzvlərindən kimlərin qaldığını, kimlərin qalmadığından xeyli danışdıq. Mən Teymur Əliyevə yanına nədən ötrü gəldiyimi bildirdim. O təəssüflə mənə: – Bizdə oturmaq işçi yeri yoxdur. Bəlkə müxbir olasan? Obyektlərə gedərsən. Materiallar toplayarsan. Həm maaş alarsan, həm də qonorar. Bir sözlə, yaxşı qazanarsan – dedi. Doğrusu, Teymur Əliyevin səmimiyyətlə dediyi sözlərin içindəki “yaxşı qazanarsan” ifadəsi mənə toxundu. Axı mən həmişə öz qürurumu hər hansı yaxşı qazandıqdan yüksəkdə tutmuşam. İndi də öz qürurumu “yaxşı qazanc” qarşısında alçaltmaq istəmədim. Həm də yazı mizimdən ayrılıb dağa-daşa düşməyi insafıma sığışdırmadım. Teymur Əliyevə qəti cavab vermədim. Yalnız – fikirləşərəm – deyib sədrin iş otağından çıxdım. Ancaq pərt çıxdım. Xəyalımda Teymur Əliyevlə danışa-danışa evə yollandım. Məsəl var, deyərlər səni

istəyirəm, ancaq özümü səndən çox istəyirəm. Mən də ailəmi dolandırmaq üçün qazanc istəyirəm. Amma sənəti qazancından daha çox istəyirəm. Günəş yalnız gözüne görünən yerləri, yəni zahirdəkiləri işıqlandırır. Mən isə yazılarıma alov qatıram ki, gözə görünməyən yerləri də, yəni daxildəkiləri də işıqlandırın. Daxildəkilər nədir? İnsanların içərilərindəki qaranlıqlar! Mən həmişə qaranlıqları işıqlandırmaya çalışıram. Evdə Yazıçılar İttifaqının sədri Mehdi Hüseynə zəng vurub dedim ki, neçə vaxtdır işsiz qalmışam. İş tapa bilmirəm. Axı ailəm var. Daha heç nə demədim. Mehdi Hüseyn xətrimi çox istəyirdi. Məni dərhal başa düşdü. Dedi ki, telefonun dəstəyini yerinə qoyma, cavabımı gözlə. AKP MK-nın katibi ilə danışib nəticəsini sənə deyəcəyəm. Mən telefonun dəstəyini qulağımda saxladım. Mehdi Hüseyn MK-nın katibinə zəng vurub mənim haqqımda həyəcan dolu hərarətlə danışdı. Onun haqqımda canıyananlıqla katibə dediyi sözləri özüm də telefonda eşitdim. Katib dedi ki, yaxşı, bu barədə düşünərik. Mehdi Hüseyn də mənə dedi ki, bir az gözləmək lazımdır. Mən də, yaxşı dedim. Sağollaşib dəstəyi yerinə qoydum. Ancaq o bir az, çox oldu. Bəli! Katibin düşünməyi uzun çəkdi. Daha iş üçün heç kimə müraciət etmədim. Yox! Yalnız qələmimə müraciət etdim. İnsan öz içərisində gözəgörünməz bir şey saxlayır, bəsləyir, möhkəmlədir. Sanki o, bir şey olmur. İnsanın içərisində ikinci bir insan olur. Ancaq adına iradə deyilir. İçərisində saxlandığı, bəsləndiyi, möhkəmləndiyi insan dara düşəndə həmişə o iradə köməyə çatır. Bəli! Sanki

qədərbilən bir insan mərd, təmiz, həssas bir insanı mənə arasında da əyilməyə qoymayır. Mən əyilməyə öyrənməmişdim. Qələmə sarılmaq isə adətim idi. Mən qələmə daha da möhkəm sarılıb gecə-gündüz yazdım. Sanki təzədən dərk etdim ki, yazmaq şairin müvəqqəti yox, həmişəlik işidir...

Mən Bakıda doğulsam da, bu nəhəng şəhərin şiddətli istilərində dözə bilmirdim. Axı yay dənizin qırağında yerləşən Bakıda sanki dəliyə dönürdü. İstidən tənqiyən insanları da dəliyə döndərmək istəyirdi. Ona görə də yayda Bakıdan çıxırdıq. Hər yay bir dağ rayonuna gedib füsunkar təbiətin əlvan qoynunda istirahət edirdik. Bir dəfə yayda Şəfiqənin dayısının Mərdəkan-dakı bağına getmişdik. Dəniz ətirli havadan uda-uda dincəlirdik. Yemək-içməkdən sonra Şəfiqə maraqla bağa baxıb tövsiyə ilə mənə: – Sən də bir bağ götür. İki sahilin şairisən. Bağ idarəsində səni başa düşərlər. Sənə də qayğı göstərməsələr bəs kimə göstərəcəklər? – dedi. Şəfiqənin dayısı səxavətlə ona: – Sizə başqa yerdə bağ götürmək çətin olar. Siz gərək əvvəl yer alınız. Sonra ağaclar əkəsiniz. Bu, uzun çəkər. Mənim bağım həm hazır bağıdır, həm də böyükdür. Bağımın yarısını kəşib sizə verərəm – dedi. Biz dayıdan məmnun qaldıq. Sabahı dayı məni bağ idarəsinə apardı. Bağın yarısını adıma saldırdı. Necə deyirlər, nə yoğurduq, nə yaptığımızı, hazırca kökə tapdıq. Sonra biz hər yay dayının bağına gedib dincələr, yeyər, içər, üzümdən, əncirdən kiçik səbətlərə yığib evimizə gətirərdik. Səbətləri eyvana qoyardıq. İstədiyimiz

zaman üzümdən, əncirdən nimçələrə yığıb, ləzzətlə yeyərdik. Bir axşam yenə dolu səbətlərlə bağdan qayıdırdıq. Haçansa bağdan qayıdanda yazdığım “Abşeron axşam düşür” başlıqlı şeirimi xatırladım.

**Haçandı Abşeron
Düşmürdü yolum mənim.
Bilmirdim ki, necədir
Od qəbli ulum mənim.
Abşeronun qızları
Duzludur özü kimi.
Bağbanının üzümü
Şirindir sözü kimi.
Abşeron çökdükə
Alatoranlı sükut,
Üfüqdə dalğa-dalğa
Alışıb yanır bulud...
Zümrüd çəmən uzanır
Yaşıl qanovuz təki,
Şeh əlvən güllər üstə
Parlayır almaz təki...
Şəfəqlər fəvvarəmi
Ucalır, enir, sınır?
Sanki başımız üstə
Tüstüsüz məşəl yanır...
Günəş al yaylığını
Yellədikə havada,**

**Quşlar vida nəğməsi
Oxuduqca yuvada,
Bir gecəlik həsrətdən
Sarılıb-solan qürub,
Yanğını təlatümlü
Mavi bir dəniz olub.
Yerdə mavi bir dəniz,
Göydə mavi bir dəniz.
Dənizlər mavilikdə
Əkiz yaranıb, əkiz...
Göy dənizində gözə
Dəymir hələ ulduzlar.
Yer dənizində yanır
Şölə-şölə ulduzlar...
Gözəl olur şölələr
Yola tamam düşəndə,
Günəşli Abşeron
Aylı axşam düşəndə...**

Evə çatıb səbətləri eyvana qoyduq. Şəfiqə süfrə açdı. Şam etmək istədik. Birdən eyvandan qərribə səslər gəldi. Mən maraqla eyvana baxdım. Şəfiqə hərətlə mənə: – İlbizlər oxuyur – dedi. Mən heyətlə Şəfiqəyə: – Eyvanda ilbiz nə gəzir? – dedim. Şəfiqə təbəsümlə: – İlbizlər özləri eyvana gəlməyib. Yox! Bu gecə nəğməkarlarını eyvana biz əncir-üzümlə birlikdə səbətlərdə gətirmişik – dedi. İlbizlər oxuyurdu. Özü də necə? Xorla! Nə orkestr, nə də ansambl vardı. Sanki

İlbizlər özləri çalıb, özləri də oxuyurdular. Biz ilbizlərin həzin xoruna qulaq asa-asa şam etdik. İlbizlər oxuduqca axşamın ulduz-ulduz parlayan gözləri xumarlanırdı. Biz də yorğun idik. Yuxumuz gəlirdi. Yatağımıza girdik. Ancaq ilbizlərin kövrək nəğmələri məni səhərə qədər yatmağa qoymadı. Bəli! Məni zərif qanadlarına alıb Arazın o tayına apardı. Sanki mən babamın Savalan dağının ətəyindəki Çanaxbulaq kəndində almalı, armudlu, narlı, gilası, alçalı bağında bir gecə keşik çəkdim. Qədim, zəngin, əlvan təbiətin ecazkar bağındakı nəhəng narı Günəş dan yerində qızara-qızara partlayıb qırmızı şirəsini mavi üfüqlərə səpənə qədər ilbizlərin məhrəm nəğmələrinə qulaq asdım...

Biz Şəfiqənin dayısından aldığımız bağ sahəsində ev tikdirə bilmədik. Sən demə, bu iş çox zəhmət, vaxt, bacarıq tələb edirmiş. Bəli! Pulumuz əlimizdə, arzumuz ürəyimizdə qaldı. Bağ sahəsini bağ idarəsinə qaytardıq. Bağ idarəsi də o bağ sahəsini istədiyi adama istədiyi qiymətə satdı. Şəfiqənin dayısı xeyir vermək istərkən ziyana düşdü. Biz isə Bakının şiddətli istilərinə dözdə-dözə qaldıq... Yenə yaylarda da həmişəlik işim olan bədii yaradıcılığımı sərin bağ evində deyil, isti şəhər evində davam etdirdim.

CANLI ÜZƏRRİK

Mirəli Mənafi ilə şeir gecəsindən çıxmışdıq. Şəhərin ulduz-ulduz yanan küçələrində yanaşı addımlayırdıq. Mirəlini öz evimizə çay içməyə aparırdım. Həm də dostum mənim üç qızımın sonra dünyaya gələn yega-

nə oğlumu görəckdi. Oğlumun artıq bir yaşı tamam olmuşdu. Mirəli isə onu görməmişdi. Şeir gecəsindəki uğurum Mirəlini sevindirirdi. Bu təmiz ürəkli insan uğurumu öz uğuru sanırdı. Məni dönə-dönə alqışlayan salonu unuda bilmirdi. Məndən əvvəl kürsüdə əl-qol ata-ata hay-harayla özünü bəyəndirməyə çalışan şairlərə gülürdü. Yolda o məzəli bir əhvalat danışdı. Dedi ki, Xosrovşahidə bir dostum vardı. Çoxdandı görmürdüm. Bir gün yolum qapılarının yanından düşdü. Dedim dostuma bir baş çəkim. Görüm necədir. Nə təhər yaşayır. Qapını döydüm. Bir az sonra bir keçəl uşaq qapını açdı. Kim olduğumu, nə istədiyimi soruşmadan üzümə irişdi. Mən çimçəşə-çimçəşə: – Şükrulla evdədir? – dedim. O irişə-irişə: – Hə! – dedi. Sonra qapıdan çəkildi. Məni arxasınca evə apardı. Şükrulla ilə qucaqlaşib öpüşdük. Sən demə, keçəl uşaq Şükrullanın oğlu imiş. Şükrulla təkidlə oğluna: – Zülfəli, sən də gəl əmicanı maç elə! – dedi. Zülfəli gəlib üzümdən öpdü. Mən ürəyimdəki ikrah hissini azdırmaq üçün Zülfəlinin başına yox, ayaqlarına baxdım. Onun yalın ayaqları yara içində itmişdi. Sanki başındakı keçəllik ayaqlarına da düşmüşdü. Mən də canımı dişimə tutub Zülfəlinin üzündən öpdüm. Sonra Şükrulla ilə əyləşib doyunca söhbət etdik. Şükrulla məni yola salanda həyətdən tələsik çıxdım ki, öpüşmək mərasimi təzələnməsin. Yoxsa bu dəfə Zülfəlini öpsəydim ürəyim ağzıma gələrdi. Sonralar Şükrulla ilə bir yerdə işləməli olduq. Ona görə yolum o evə tez-tez düşdü. Hər dəfə Şükrullagilə gedəndə o məni yuxarı başda yumşaq döşəkçə üstündə

əyləşdirərdi. Bardaşımı tamam qurmamış Zülfəli qucağıma girib üzünü ağızıma tutardı ki, onu atası Şükrullanın fərəh dolu baxışları altında öpüm. Mən məcburiyyət qarşısında bir əlimi yastısına Zülfəlinin mənə tərəf olan üzünə qoyub öz əlimi öpərdim. Ancaq Şükrulla bu öpüş əməliyyatının necə aparıldığını bilməzdi. Məndə günah yox idi. Həm keçəl, həm də sırtıq uşağı elə bu sayaq öpərlər. İndiki bəzi gözə soxulan sırtıq şairlər mənə Zülfəlini xatırladır. Ancaq yazıq Zülfəli bir öpüşlə kifayətlənərdi. İndiki gözə soxulan şairlərin iddiaları isə çox-çox böyükdür. Salondakılar istəsə də, istəməsə də kürsüyə qalxıb cəfəngiyyatlarını qulaqlara döşəyirlər. Üstəlik alqış da istəyirlər. Onlar heç alqışla da, dəmətlə də, təşəkkürlə də kifayətlənmirlər. Ev, maşın, fəxri ad, mükafat, orden, nə bilim, daha nələr istəyirlər... Ancaq qardaş, sənın şeirlərinin hərərəti salonu titrətdi. Mən səmimiyyətlə Mirəliyə: – Lovğalıq olmasın! Doğrusu, zəif yazan şairlərin yerinə mən xəcalət çəkirim. Xəcalət insana əzab versə də müsbət emosiyaadır. Vicdanın həssas duyğulu etirafıdır. Arzunun əməlin yoluyla yürümək istəməsidir. Kim bilir, bəlkə Günəş gecələr də bütün dünyanı işıqlandıra bilmədiyi üçün səhərlər utandığından qızarır. Kim bilir, bəlkə qızıl güllər ana torpağı istədikləri qədər ətir saça bilmədiklərinə görə xəcalətdən qızarır. Kim bilir, bəlkə yazda neçə-neçə güllərdən sonra açılan lalələr qızların qara xallarını oğurladıqları üçün utandıqlarından qızarır. Mən həssas insanların bütün nəcib hissli xəcalətlərinə şərik oluram. Ancaq heç kəsi öz böyük xəcalətimə

ortaq etmək istəmirəm. Bu mənim Vətən qarşısındakı azadlıq borcumun xəcalətidir. Mən gərək elə edəm ki, ləyaqətimin dağ qüruru xəcalətimin büllur tərində əriməsin! Ancaq elə şairlər var ki, neçə-neçə dövrən görsə də, neçə-neçə mükafat alsa da, neçə-neçə məqama çatsa da xəcalət nə olduğunu bilmir.

Bir gün kitabımın işindən ötrü “Azərnəşr”ə getmişdim. Bədii ədəbiyyat şöbəsi müdirinin yanında əyləşmişdim. Ordan-burdan söhbət edirdik. Birdən Süleyman Rüstəm həyəcanla otağı girdi. Mənimlə salamlaşdı. Şöbə müdirindən nəsə soruşub direktorun yanına getdi. Sonra yenə qayıdıb şöbə müdirindən nəsə soruşdu. Doğrusu, Süleyman Rüstəmlə şöbə müdirinin arasındakı söhbətin nədən getdiyini başa düşmədim. Süleyman Rüstəm yenə qayıdıb direktorun yanına getdi. Mən də şöbə müdiri ilə xudahafızlaşib otaqdan çıxdım. Dəhlizdə Süleyman Rüstəmlə qarşılaşdım. – Süleyman müəllim, gözümə narahət görünürsünüz. Nə olub? – dedim. Süleyman Rüstəm qolumdan tutub məni qırağı çəkdi. Sonra maraqlı sualla: – Mən də, Məmməd Rahim də xalq şairləriyik, bilirsən? – dedi. Mən etirafla: – Bilirəm – dedim. Süleyman Rüstəm yenə maraqlı sualla: – Rəsul Rza da xalq şairidir, bilirsən? – dedi. Mən yenə etirafla: – Bilirəm – dedim. Süleyman Rüstəm yangılı təəssüflə: – Üçümüzün də seçilmiş əsərlərimiz çıxacaq. Ancaq mənimlə Rahimin hər misrasına manat yarım, Rəsul Rzanınsa hər misrasına iki manat qonorar yazıblar. Ona görə ki, bunu yuxarıdan tapşırıblar – dedi. O zaman AKP MK-nın ideoloji sahə üzrə katibi

Cəfər Cəfərov idi. Cəfər Rəsulla yaxın dost idi. Mən sanki indi başa düşdüm ki, Şimali Azərbaycanın qələm sahiblərinin arasına ayrı-seçkilik salan elə yuxarının özüdür. Yuxarı qələm sahiblərinə yalnız fəxri ad, orden, mükafat verməklə deyil, həm də yazılarına müxtəlif qiymət qoymaqla ayırır. Bu isə ittifaqda narazılığa, şikayətə, intriqaya səbəb olur.

Bizim anamızın bağı isə daşdanmış. Axı o tayda mən də, başqa qələm yoldaşlarım da yazıb mətbuat səhifələrində çap etdirdiyimiz əsərlərə bir şahı da zəhmət haqqı almazdıq. Bunu o tayda olan bu taylı söz ustaları da bilirdi. Süleyman Rüstəmin özü bəlkə də çoxundan yaxşı bilirdi. Nə gizlədim. Mən qələmin təmənnasızlığında, duyğunun səmimiliyində, gözün toxluğunda üstünlüyü o taylı sənət dostlarıma verdim. Düşündüm ki, şairi xalq yetişdirib. Əgər o öz yazdıqlarını oxumaq üçün xalqa çatdırmaq istəyirsə, pulun adını çəkməməlidir. Çünki əsərlərin dəyərləri pulla yox, zövqlə təyin olunur...

Mən ömrümü sənətimə, sənətimi Vətənimə həsr etmişəm. Səhhətimin yanında xəcalətli qalmışam ki, sənətimin qarşısında utanmayım. Bəli! Səhhətimə xəyanət etmişəm, sənətimə yox! Düşünmüşəm ki, bəzən birinin şöhrəti milyonların sərvəti olur.

Hələ 20 yaşında olarkən məndən yaradıcılıq mülahizəsi diləyən qələm yoldaşlarımla sözlərini yerə salmamışam. Oxuyub fikir demək üçün mənə verdikləri yazıları diqqətlə nəzərdən keçirib hətta üzərlərində ərklə işləmişəm. Sonra qələm yoldaşlarımla təşəkkürünü qazanmışam.

Belələrinin arasında məndən böyüklər, həmyaşdılar, kiçiklər də olmuşlar. Ərdəbildə başlayan bu qayğı dolu ünsiyyət sonralar Təbrizdə də, Bakıda da davam etmişdir. Mən gənc şairlərin yaradıcılığına daha məhrəm qayğıyla yanaşmışam. Yalnız şeirlərinin üzərlərində diqqətlə işləməklə kifayətlənməyib, öz haqlarında da xeyirxah məqalələr yazıb çap etdirmişəm. Tez-tez evimə dəvət etmişəm. Yazıçılar İttifaqına üzv olmaları üçün zəmanət vermişəm. Yetim gənc şairlərə isə xüsusi qayğı bəsləmişəm. Bu da səbəbsiz olmayıb. Mən yetim gənc şairlərlə məşğul olarkən öz yetimliyimi ürək ağrısıyla xatırlamışam. Yaşları 30-u haqlamış bir neçəsindən – Niyə evlənmirsən? – deyə soruşmuşam. Müsahiblərim başlarını aşağı salıb utana-utana: – Necə evlənim? Axı maddi vəziyyətim qoymur – demişlər. Bu səmimiyyət dolu qayğılarımı görənlər bəzi yaşım olan özündən razı dikbaş qələm yoldaşlarım mənə yetim-yesir atası da adlandırmışlar. Doğrusu, bu sözlərin təqdir, yaxud kinayə olduğunu ayırd etmək istəməmişəm. Ancaq zamanın hər kəsin odu öz qabağına eşdiyi bir çağında özümün təmənnasız qayğılarımla ətrafa da saldıqları təmənnasız səslə fəxr etmişəm... Ancaq o taylı qələm yoldaşlarımla “böyümək” niyyətilə bu taylı “böyük” qələm yoldaşlarımızla oturub-durmuşlar. Mən təəssüflənə-təəssüflənə bu mövzuda “Faydasız təşəbbüslər” adlı bir şeir yazdım:

**Kiçik böyüsün deyə,
Yanar həsrət içində.
Böyüyün ətəyindən
Tutar minnət içində.**

**Ancaq kiçik böyüməz,
Yenə də kiçik qalar.
Ürəyində böyükdən
Məmnun yox, incik qalar.
Unudar ki, ətək də
Yüksəkliyə heyrandır.
Zirvənin ayağına
Düşüb qalmış haçandır.
Zirvənin ayağından
Dördəlli tutur ətək.
Zirvə olmaq xətrinə
Hər şeyi udur ətək.
Yenə də aşağıda
Ətək olaraq qalır.
Zirvə təmənnasıyla
Yaşa dolaraq qalır.**

Yuxarıda yaşlarından asılı olmayaraq qələm yoldaşlarımla şeirləri üzərində işlədiyimdən danışdım. Mən keşməkeşlə dolu sənət yolunda saç-saqal ağartsam da öz yazılarımla üzərində indi də dönə-dönə işləyirəm. Bəli! Ağ vərəq üzərində sözlə meydan açırıq. Əlbəyaxa döyüşürük. Sonra əlacsız qalıb barışıq. Beləliklə, gah mən sözün nazını çəkirəm, gah da söz mənim nazımı çəkir. Mən dönə-dönə üzərində işlədiyim sözləri bu vərəqdən o vərəqə köçürürəm... Az qalır özümü də bu dünyadan o dünyaya köçürəm – dedim. Mirəli fərhələ: – Qardaş, sən özün də bilirən ki, xalq sənin şeirlərini necə qiymətləndirir – dedi. Mən təvazökarlıqla Mirəliyə: – Mən ömrümün münbit torpağını zəhmət-

keş qələmimlə şumladım. Ona görə də ağ vərəqlər üstə yazdığım misralar sıralanmış şırımlara bənzədi. Bu şırımlar üstə şeir də, poema da, hekayə də, povest də, xatirə də, məqalə də bitməlidir. Uğurlusu da olmalıdır, uğursuzu da. Ancaq uğursuzların ucbatından qəm çəkmək nahaqdır. Ən böyük rəssam sayılan təbiətin yaratdığı insanda qüsurlu olduğu halda insanın yaratdığı əsərdə niyə qüsurlu olmasın? Bəli! Mən demirəm ki, hər kitabım bir dənizdir. Yox! Ancaq mənim günlərim çeşmələrə, aylarım arxılara, illərim çaylara dönüb kitablarıma axıbdır. Sonra o kitablarda insan nəfəsli, Vətən həsrətli, sabah diləkli misralara çevrilibdir – dedim. Mirəli etirafla: – Qardaş, mən sənənin şeirlərindəki yanğıya da, cəsarətə də heyranam – dedi. Mən istehzayla Mirəliyə: – Bəzən adama deyirlər ki, dilini qısa elə ki, ömrün uzun olsun! Əksinə, dili qısa olanın başına dəyən dəyənək uzun olur. Doğrudur, şeirdə yanğı da olmalıdır, cəsarət də. Ancaq yanğının da, cəsarətin də ifadəsi təzə olmalıdır. Atalar nahaq deməyib ki, adamın qulağı hər gün təzə bir söz eşitməsə kar olar. Sən də gərək elə bir söz yazasan ki, təzə bir çeşmənin büllur suyunu andırsın. Çağlaya-çağlaya qulaqlara axsın. Qulaqları kar olmağa qoymasın – dedim.

Biz danışa-danışa gedirdik. İçərişəhərin boz divarları üstə sarı işıqlar yanırdı. Sanki İçərişəhər köhnə dilik-dilik damağına təzə qızıl dişlər saldırmışdı. Dahi Nizaminin adını daşıyan Ədəbiyyat muzeyinin işıqlı eyvanında sırayla dayanmış sənət ulduzları eyvanı sənət kəhkəşanına çevirmişdilər. Dönüb Nizami bağına

baxdıq. Kaş heç baxmaydıq. Böyük şairin əzəmətli heykəlinin ətrafındakı qaranlıq guşələrdə hər oğlan bir qızı qucaqlamışdı. Bu “etinasız sevgililər” nə Nizami-nin dühasının ülviyyətindən, nə Leyliylə Məcnun sevgisinin qüdsiyyətindən, nə Fərhadla Şirinin sevdasının sədaqətindən, nə yeddi gözəlin hüsnünün təravətindən, nə Nüşabənin İsgəndəri mat qoyan məharətindən, nə qarının hökmdarı sarsıdan cəsarətindən, nə də yoldan keçənlərin məzəmmətindən utanırdılar. Mən düşündüm ki, həyat doğrudan da qəribədir. Elə gənclər var ki, bu bağa gəlib şairin yaratdığı surətləri öz heykəlinin postamentində görür. Qarşılarında sakit-sakit dayanır. Heyran-heyran baxır. O surətlər haqda oxuduqlarını xatırlayır. Şairə rəhmət deyir. Özünü o surətlərə bənzətməyə çalışır. Elə gənclər də var ki, bu bağa gəlir, ancaq nə şairi görür, nə də onun yaratdığı surətləri. Yalnız oğlan qızı, qız da oğlanı görür. Ona görə də bir-birilərini qucaqlayanda elə zənn edirlər ki, ətrafdan onları görənlər yoxdur.

Biz Qoşa qala qapısına yaxınlaşanda Mirmehdi Çavuşu ilə rastlaşdıq. Mən hələ Ərdəbildə Vilayət Partiya Komitəsində işləyəndə Mirmehdinin şeirlərini maraqla oxuyardım. Bu şeirlər Təbrizdə çıxan “Vətən yolunda” qəzetində çap olunardı. Qəzet Ərdəbilə də gələrdi. Mirmehdi Vətəni, xalqını, dilini alovlu məhəbbətlə sevərdi. Təsədüfi deyil ki, Cənubi Azərbaycanda ana dili haqqında yazılan ilk uğurlu şeirlərdən biri Mirmehdinin qələmindən çıxmışdı. 1945-ci ilin yazında “Vətən yolunda” qəzetinin redaksiyası Ərdəbil şairlərini Təbrizə

qonaq çağıranda mən də onların arasında idim. Mirmehdi ilə də ilk dəfə “Şairlər məclisi”ndə tanış oldum. Sonralar bu tanışlıq məslək, döyüş, sənət dostluğuna çevrildi. Mirmehdi sözün əsl mənasında bütöv adam idi. O ciddiləşəndə gözlərindən qətiyyət yağardı. Sözünün qabağında söz demək müşkülleşərdi. Zarafata keçəndə qalın dodaqlarından şimşək qanadlı qəhqəhələr qopardı. Bu qəhqəhələri uzaqdan eşidən adam qət edərdi ki, gülən Mirmehdidir. Milli hökumətdən əvvəl Mirmehdinin Təbrizdə kiçik bir emalatxanası vardı. O burda həm gündəlik ruzusunu qazanar, həm də odlulu-şeyrlər yazardı. Kasıblardan gördüyü iş müqabilində bir şahı da almazdı. Milli hökumət qurulduqdan sonra Mirmehdi “Zəfər” karxanasına* müdir təyin olundu. O daha az-az yazırdı. Biz yalnız “Şairlər-yazıçılar” cəmiyyətində iclas olandan-olana görüşürdük. Mirmehdi gözəl yoldaş idi. Mühacirət zamanı “Yaşıl bağ”da otaqlarımız yanaşı idi. Mən yazıçı dostum Fəthi Xoşginabi ilə bir otaqda qalırdım. Mirmehdi isə aşıq Hüseyn Cavanla bir otaqda olurdu. Sonra qocaman inqilabçı Zeynalabdin Qiyami də o otağa gəldi. Mirmehdi bilirdi ki, əyan ailəsindən çıxan Qiyami neçə-neçə azadlıq döyüşündə bərkisə də, yaşı ötdükcə kövrəlmişdir. Ona görə də otaqda Qiyaminin öhdəsinə düşən işləri də Mirmehdi özü görürdü. O həmişə ehtiramla Qiyaminin xidmətində dururdu. Sanki özü öz xidmətindən zövq alırdı. Qonşu otaqlardakı mühacirlər də yaman gündə yaxşı

---

fabrik, zavod

yoldaşın qədrini bilməyi Mirmehdidən öyrənirdi. O mühacirətə iş başından – müdiri olduğu “Zəfər” karxanasından yollanmışdı. Özüylə yalnız bir portfel götürmüşdü. Bu portfeldə karxananın mühüm sənədləri vardı. Mirmehdi arabir o sənədləri portfeldən çıxarıb şair həssaslığıyla baxa-baxa kövrələrdi. Milli hökumət zamanı karxanada gördüyü işləri xatırlayardı... Elə mühacirətin ilk aylarında o, könüllü olaraq Qubaya getdi. Həm şeir yazdı, həm də çilingərlik etdi. Camaat arasında yaxşı xətir-hörmət qazandı.

Mən şair dostumu qucaqlayıb öpdüm. Sevincdən gözlərim yaşardı. Axı haçandı görüşmürdük. Mirəli də Mirmehdiylə görüşdü. Mən maraqla: – Qubadan haçan gəlmisən? Yoldaşlar necədir? (Qubada xeyli yoldaşımız vardı) – deyə Mirmehdidən soruşdum. Mirmehdi tanış təbəssümlə: – Dünən gəlmişəm. Yoldaşlar yaxşıdırlar. Vətən havasıyla nəfəs alırlar. Amma yaxşı işləyirlər. Keçmiş fədai şöhrətlərini daha uca zirvələrə qaldırırlar. Məni çağırıblar ki, təqaüdə çıxam. Guya işlədiyim bəsdir. Daha istirahət edə bilərəm – dedi. Mən etirazla: – Doğru deyirlər. Sənin dincəlməyə haqqın var – dedim. Mirmehdi etirazla: – Sən də söz danışdın. Çay çağlaya-çağlaya axıb dənizə tökülməsə dayanar, lillənər, quruyar. Daha çay olmaz! Gölməçə olar! Mən də əllərimi qoynuma qoyub işləməsəm, canlı insan yox, hərəkətsiz heykəl olaram. Bəli! Mən işsiz yaşaya bilmərəm. Sanki beşikdə anam mənim qulaqlarıma dinclik laylaları deyil, əmək nəğmələri pıçıldamışdır – dedi. Mən təəccüblə: – Bəs indi fikrin nədir? – deyə so-

ruşdum. Mirmehdi qətiyyətlə: – İşləmək! Qubaya qayıdıb əvvəlkindən də yaxşı işləmək! Axı biz həm şair olmuşuq, həm də fədai! Deməli ikiqat yaxşı işləməliyik – dedi. Mən səmimiyyətlə: – Sənə işləməyə uğurlar diləyirəm, qardaş! Qayıdanda məndən Qubadakı yoldaşlara salam yetir! – dedim. Mirmehdi bizimlə xudahafızlaşmış getdi. Mən dönüb qələm dostumun arxasınca baxdım. O inamla addımlayırdı. Sonra dönüb qarşıya baxdım. Diş-diş divarları üstündə sarı işıqlar yanan İçərişəhər qızıl qurşaqlı qədim, nəhəng, nadir cama bənzəyirdi. O on dörd gecəlik bədrələnmiş Ayın gül ətirli şəfəqlərilə dolub boşalırdı. Mirmehdinin gələcək uğurları şərəfinə qaldırılan bədəni xatırladırdı...

Biz evə çatdıq. Qapını döydüm. Qapını Şəfiqə açdı. Otağa keçdik. Mirəli salamsız-kələmsiz: – Şəfiqə xanım! Əlini təbrik edə bilərsən. Vallahi şeir gecəsində bir tufan qopardı ki... Qorxuram dostuma göz dəyər. Bəlkə öz həyat yoldaşının başına bir çəngə üzərlik çevirərsən, hə? Necə olar? – dedi. Şəfiqə gül-gülə Mirəliyə: – Çevir deyirsən, çevirim də! – dedi. Mən etirazla: – Yox! Gərək deyil. İndi üzərriyin də həm məzmunu, həm də mənası dəyişmişdir. Məgər şeir gecəsində mənim başıma yağan hərərətli alqışların özləri üzərlik deyildirmi? O alqışlar məni yaman gözlərin bəlasından məmnuniyyətlə qoruyar. Sən isə Şəfiqə, üzərlik əvəzinə yemək gətir – dedim. Şəfiqə qətiyyətlə: – Baş üstə, siz əyləşin. Mən də yemək gətirim – deyib mətbəxə getdi. Biz şam etdik. Sonra mən ərklə üzümü Mirəliyə tutub: – Hə, indi bir yaxşı çay dəmlə, içək! Axı sən çay dəmləməkdə

mahirsən! Elə bil öz mənzilindəsən. Mən də sənə qonaq gəlmişəm – dedim. Mirəli BDU-da oxuyanda İçərişəhərdəki köhnə həyətlərin birində alaqaranlıq bir otaq kirayələmişdi. Mən hələ evlənməmişdim. Tez-tez yaxşı çay içmək üçün Mirəlinin mənzilinə gedərdim. Onun dəmlədiyi çaydan doymazdım. Sanki Mirəlinin dəmlədiyi çayın ətri həyətdəki üfunəti, rəngi isə otaqdakı alaqaranlığı dağıdardı. Mən dostuma baş çəkib günəş rəngli çayından içməyəndə sanki o gün ləzzətli bir nemət itirərdim. Mirəli güldü. Ayağa qalxıb su çaydanını qaynaya-qaynaya ocağın üstündən götürdü. Rəng çaydanını isti su ilə yaxaladı. Sonra çayla dolu qabı açdı. Çayın yarısını çaydana tökdü. Mən heyrətlə Mirəliyə: – Ədə, sən neyləyirsən? Çayqabını boşaltdın ki, – dedim. O gülə-gülə üzümə baxıb: – Bəs nə bilmişdin? Keyfiyyətli nemət dadmaq istəyən adam kəmiyyətdə baxmamalıdır. Başqa sözlə desək, nə yeməkdə, nə də içməkdə xəsislik etməməlidir. Dünyada candan qiymətli nemət yoxdur. Ola da bilməz! – dedi. Mən əlimi əlimə vurub qəhqəhə çəkdim. Şaqraq gülüşümü eyvanda eşidən Şəfiqə otağa gəldi. Təəccüblə mənə baxdı: – Belə ucadan nəyə güldürdün? – dedi. Mən susdum. Mirəlinin çay dəmləmək məharətinin sirrini gizlətdim. Yoxsa Şəfiqə çayqabını açıb baxacaqdı. Gülmək əvəzinə hirsələnəcəkdi. Axı qadınlar ev qayğısını kişilərdən çox çəkirlər. Atalar nahaq deməyiblər ki, kişi memardır, qadın bənna...

Mirəli zarafatçı olduğu qədər də inaddır. Mən evlənməmişdən qabaq Mirəliyə bir otaqda yaşayırdım (indiki evdə). Bir dəfə ərklə Mirəliyə: – Bir az şabalıd qovur! Ancaq qıraqlarını kəs ki, tavada partlayıb sovrulmasın – dedim. Mirəli sözlərimə məhəl qoymayıb şabalıdları tavaya bütöv-bütöv tökdü. Qovrulan şabalıdlar bir-bir partlamağa başladı. Yox! Sovrula-sovrula Mirəlinin zənci saçını xatırladan saçına ələndi. Mirəli saçına un ələnmiş dəyirmançıya bənzədi. O qəhqəhə çəkə-çəkə şabalıd atəşləri altında nimçə tapdı. Qovrulmuş şabalıdları nimçəyə tökdü. Mən şabalıdlardan birini əlim yana-yana götürüb birtəhər ağzıma qoydum. Elə bu zaman şabalıd ağzımda partladı. Ağzım peşdəndi. Mən əsəbiləşdim. Mirəli uğunub getdi... Nə isə... Mirəli çayı öz zövqü ilə dəmlədi. İçdik. Dostum oğlum Natiqi yanına çağırıb başını tumarladı. Sonra diqqətlə üzünə baxdı: – Qəşəng oğlansan! Ancaq bir günahın var. O da dünyaya gec gəlməyindir. Məgər sən bilmirdin ki, atan, anan, bacıların sənə yolunu gözləyirlər? – dedi. Natiq qonağın üzünə matdım-matdım baxıb dediklərindən bir şey başa düşmürdü. Mirəli ərklə Şəfiqəyə: – Yaxşı, bayaq Əlinin başına üzərrik çevirmədin. Daha doğrusu, Əli özü qoymadı. İndi heç olmasa bu qəşəng oğlunun başına üzərrik çevir ki, göz dəyməsin – dedi. Şəfiqə ayağa qalxıb üzərrik dalınca getmək istədi. Qoymadım. – Lazım deyil! – dedim. Şəfiqə yerində əyləşdi. Mən səmimiyyətlə Mirəliyə: – Natiqi necə istədiyimi sənə təsəvvüründə məhrəm duyğularla canlandırmaq üçün əvvəl bir şeir oxumaq istəyirəm.

Sonra üzərlik haqqında danışacağam. Unutma ki, bu şeiri Moskvada yazmışam. Onda Natiq altıaylıq idi – dedim. Mirəli razılıqla mənə: – Oxu! Dinləyirəm – dedi. Mən şeiri masamın siyirməsindəki yazılar içərisindən götürüb oxumağa başladım:

**Qatar, niyə pəncərəmiz qaranlıqkən
Sən səs-küylü karvanınla sovuşursan?
Buz nəfəsli hava hələ toranlıqkən
Üfüqlərdən-üfüqlərə qovuşursan,
Sən səs-küylü karvanınla sovuşursan.**

**Fit verirsən, səsin düşür dağa-daşa,
Boz buludda Ay diksinir, yataqda mən.
Sağ qolumu qaldırıram çaşa-çaşa,
Öz oğlumu axtarıram o çağda mən,
Boz buludda Ay diksinir, yataqda mən.**

**Yox, mənzilə yetişməyə tələs sən də,
Yolda bircə təkərin də dayanmasın.
Dodaqaltı həzin laylay deyim mən də,
Körpə balam yuxusundan oyanmasın,
Yolda bircə təkərin də dayanmasın.**

**Üç yaşında onu kişi biləcəyəm,
Gəzintidə öz yanıma salacağam.
Ayaqları yoruldu, güləcəyəm,
Nə boynuma, nə çiynimə alacağam,
Gəzintidə öz yanıma salacağam.**

**Tələs, qatar! Oğlum dözməz hicranıma,
Yollar uzun, yollar uca, yollar dərin.
Məndən salam apar mənim ünvanıma,
Qatarlanmış durnasısan sən də yerin,
Yollar uzun, yollar uca, yollar dərin...**

**O hələlik uzaqsa da məndən, ancaq
Nəfəsində duysun isti nəfəsimi!
Ömrü boyu o görməsin bir də uzaq
Başı üstədən atasının kölgəsini,
Nəfəsində duysun isti nəfəsimi!**

Şeir qurtardı. Mirəli etirafla: – Yaxşı şeirdir. Sanki misralar kövrək ata hisslərilə yoğrulub. Övlad məhəbbətinin bundan da canlı lövhələrlə verə bilməyi xəyalıma gətirə bilmirəm. Sən məsum bir körpə ömrünü necə də əlvən boyalarla naxışlamısan – dedi. Mən mehriban-mehriban: – İndi də üzərlik haqqında danışmaq istəyirəm – dedim. Mirəli məmnuniyyətlə: – Danış! Danış! – dedi. Dedim ki, adətən övladcanlı ailədə sağlam, qəşəng, əzizgiramı uşağın başına üzərlik çevirib oda atırlar ki, bəlkə kövrək vücudu nəzərə gəlməsin. Uşağa yaxınlaşmaq istəyən xata-bəla uzaqdan sovuşub keçsin. Nənəmin dediyinə görə mən də uşaqlıqda sağlam, qəşəng, əzizgiramı imişəm. Ancaq yaxşı görkəmi mi pis nəzərlərdən qorumaq üçün nəinki başıma üzərlik səpən, heç bu barədə fikirləşən də olmayıb. Kim idi yetim bir uşağın bəlalı başına üzərlik çevirib yandıran? Xeyr! Xeyr! Mən elə qoruqsuz-qaytaqsız boy atıb ərsəyə çatmışam. Naz-nemətlə böyüyən uşaqların sığallı başlarına üzərlik çevriləndə öz içimdə acı-acı gülmü-

şəm. Demişəm bu uşaq hələ nə edib ki? Axı qönçə açıl-
landı sonra ətir saçır, çıraq yanandan sonra işıq salır,
kitab yazılandan sonra oxunur, güllə atılandan sonra
səslənir, uşaq böyüyəndən sonra özünü göstərir. Mənim
başına səpilən “üzərriklər” döyüş meydanlarında tər-
mə yağan şimşək salxımı, güllə yağışı, mərmə alçalpo-
vu oldu. Bu “üzərriklər” azadlıq bayraqlı başımın
üstündə gah ümid ulduzlarına dönüb tək-tək sozardılar,
gah da zəfər fişənglərinə çevrilib topa-topa yandılar.
Mən özümü canlı üzərriktək Vətənin başına dolandırır
oda atdım... Sonra da Vətəndən ayrı düşdüm. İllər keç-
di. Yaş da illərin qanadlarında uçdu. Ailə qurdum. Üç
qızdan sonra bir oğlum oldu. Adını Natiq qoyduq. O
böyüdü. Ayaq açdı. Yeridi. Arabir büdrəyib yığıldı.
Anası bir dəstə üzərrik gətirdi. Uşağın başına çevirdi.
Sonra oda atıb yandırdı. Evi tüstü bürüdü. Ancaq biz
tüstü arxasında hansı pis gözlərinə çıxdığını görmədik.
Üstəlik, öz gözlərimiz acıydı. Yaxşı ki, bu zaman üzər-
riyin doğma ətri sinəmizə doldu. Rahat nəfəs aldım.
Natiqi qucağıma götürüb üzündən öpdüm. Qulağına pı-
çıldadım: – Mənim əziz balam! Sən sağlam, qəşəng,
məsum doğuldun. Durna qatarına bənzəyən nəğməkar
fəsillər başının üstündən keçdikcə, sən də böyüdü.
Fəqət, biz sənə nazını deyil, qayğıyı çəkdik. İndi isə
anan sənə yığıldığını görüb başına üzərrik çevirir. Ana-
nın ürəyi ömrünün antenasıdır. Dünyanın kədəri də,
sevinci də, hicranı da, vüsali da bu antenadan keçir.
Ona görə də ana ürəyini nə qınamaq, nə də məzəmmət
etmək olar. Mən isə nə qədər əzizgiramı olsan da sənə
özünü bir dəstə canlı üzərriktək Vətənin başına dolan-

dırıram. Qoy bərəkətli diyarımızın şanlı tarixinə, zən-
gin sərvətinə, möhtəşəm vüqarına, əlvan növrəğinə,
nadir hüsnünə təmənnayla dolu özgə, hərəs, tamahkar
gözlər dəyməsin!

Qonşuluğumuzda o taylı bir tanışım yaşayırdı. Uni-
versitetin hüquq fakültəsini qurtarmışdı. Yaxşı vəzifədə
işləyirdi. Aramız açıq idi. Bir-birimizdən sirr gizləməz-
dik. Şeiri çox sevirdi. Mənim şeirlərimdən özümə əz-
bər deyirdi. Mən də təbəssümlə minnətdarlığımı bildi-
rirdim. Bir gün harasa gedirdim. Tanışımın qapısında
bir “Volqa” maşını gördüm. “Volqa”lar Bakıya təzə
gəlmişdi. Bu zaman tanışım blokdan çıxıb “Volqa”ya
doğru addımlayanda məni gördü. Dayandı. Görüşdük.
Mən sevinclə: – Maşın sənindir? – deyər soruşdum. O
qürurla: – Bəli! Dünən almışam – dedi. Mən səmimi-
yütlə: – Mübarəkdir – dedim. Tanışım hərərlə: – Sağ
ol – dedi. Bu zaman onun evinin pəncərəsi açıldı. Çə-
limsiz bir qız uşağı başını pəncərədən çıxarıb ciddi-
yütlə ona: – Ata, anam deyir gələndə bazarlıq elə – de-
di. O qız qonşunun yeganə övladı idi. Tanışım başını
qaldırıb qızına baxdı. Amma bir söz demədi. Mən ma-
raqqla ona: – Nə əcəb elə bir övladla kifayətlənmişən?
Axı o taylılar övladcanlı olur. Sərvətinin çoxluğu ilə
yox, övladının çoxluğu ilə öyünür. Bizim isə əlimiz o
taydan üzülüb, bu taydasa heç kimimiz yoxdur – dedim.
Tanışım etirafla mənə: – Doğrusu, əzabsız yaşamaq
istəyirəm. Az övladın az, çox övladın çox qayğısı var –
dedi. Mən daha ona heç nə demədim. Bu ayaqüstü söh-
bətdən bir il sonra o, dünyasını dəyişdi. Yer üzündə
özündən aman-zaman bir nişanə qoyub getdi. Aman-za-

şı şairdir – dedi. Şöbə müdiri gülümsədi. Ancaq bir söz demədi. Axı o da dünənki ədəbi-bədii gecədə məni dinləmişdi. Birdən Əbülhəsən nə düşündüsə maraqla mə-nə: – Sənin ki, bu qədər gözəl səsin var, heç xanəndəlik etmişənmi? – dedi. Məni gülmək tutdu. Ancaq hörmətli yazıçı pərt olmasın deyə dodaqlarımı bir-birinə sıxıb gülüşümü uddum. Onsuz da Təbrizdən çıxandan sonra gülüşümü udmağa adət etmişdim. Qətiyyətlə müsahibimə: – Xeyr! – dedim. Mən Təbrizdəki Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında müdir vəzifəsində işləmişəm. Ancaq səhnəyə çıxıb oxumamışam. Neçə-neçə adlı-sanlı xanəndəni dinləyib necə oxuduğu barədə rəyimi demişəm. Sanki bu dəfə Əbülhəsən mənim pərt olacağımdan ehtiyat edib könlümü almaq istədi. O peşman-peşman: – Bilirsən nəyə görə deyirəm – dedi – sənin gözəl səsin var. Ədəbi-bədii gecədə şeirini elə oxuyurdun ki, adam həm şeirinə, həm də səsinə valeh olurdu.

Daha danışmadım. Otaqda əyləşənlərlə xudahafizləşib dəhlizə çıxdım. Yolda düşündüm ki, bəlkə Əbülhəsən demişkən, yaxşı xanəndə də ola bilərdim. Bu qədər siyasi fikirlərlə yüklənməzdim. Dərdi heç yaxına qoymazdım. Toylarda, bayramlarda, ziyafətlərdə oxuyardım. Qənirsiz gözəllər oğrun-oğrun mənə baxıb məlahətli səsimlə oxuduğum mahnıları rıqqətlə dinləyərdi. Yeyərdim, içərdim... Bir sözlə, dərd yox, keyf çəkərdim. Birdən qətiyyətlə: – Yox! – dedim. Xanəndə olmazdım. Xanəndə qadir səsilə nə qədər şöhrət zirvəsi fəth etsə də, yenə ifaçıdır. Yəni başqalarının yazdıqlarını oxuyur. Şairin, bəstəkarın yaratdığı sənət abidəsini naxışlamaq istəyir. O da, ya qismət. Bəs

şair necə? O ifaçı deyilmidir? İfaçıdır! Ancaq öz ürəyinin sözlərinin ifaçısıdır. Özgələrinin ürəklərinin sözlərinin yox!

Sabahısı şeirlərim efirdə səsləndi. Diktor şeirləri ürəyimcə oxudu. Sanki özüm oxudum.

Mən “Ədəbiyyat qəzeti” redaksiyasında işləyəndə, bu qəzetin redaksiyası ilə “İnqilab və mədəniyyət” jurnalının redaksiyaları Yazıçılar İttifaqının binasında qonşu otaqlarda yerləşirdi. O zaman “Ədəbiyyat qəzeti”nin redaktoru Məmmədcəfər Cəfərov, “İnqilab və mədəniyyət” jurnalının redaktoru Mehdi Hüseyn idi. O, yaradıcılıqda həm özünə, həm də başqalarına qarşı çox tələbkar idi. Kim olur-olsun, yaradıcılığında bir qüsurlu oldumu, qətiyyənlə bağışlamazdı. Mehdi Hüseynin bu xüsusiyyətini bütün ədəbi aləm bilirdi. Əbülhəsən müharibədə əvvəldən axıradək iştirak etmişdi. Öz gözlərilə dəhşətli səhnələr görmüşdü. Neçə dəfə yaralanmışdı. İndi müharibənin canlı hadisələrini əks etdirən sanballı bir roman yazırdı. Romanın adını elə “Müharibə” qoymuşdu. Yazdığı hadisələri “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında çap etdirirdi. Böyük başın böyük də bəlası olar deyiblər. Roman redaksiyada çoxlu mübahisələrə də səbəb olurdu. Hətta redaktorla müəllifin çılğın mübahisəsinin səsi qonşu otağa da gəlirdi. Mübahisə əsasən romanın dilinin ağırlığı haqqında olurdu. Sonra isə romanda alovlu döyüşlərdə hünərlər göstərən qəhrəmanlıq zirvələrinə yüksələnlərin çoxunun azərbaycanlı yox, rus olduğu irad tutulurdu. Axı, əsər milli əsər idi.

Sonra Əbülhəsən özü o jurnalın redaktoru oldu. 50-ci illərin əvvəllərində sülh mövzusunda əsər yazmaq

dəbdə idi. Mən də Cənubi Azərbaycan həyatından “Ananın arzusu” adlı bir poema yazıb jurnalın redaksiyasına təqdim etdim. Bir müddətdən sonra Əbülhəsənin yanına getdim. O redaktor masasının arxasına keçdi. Üzbəüz əyləşdik. Poemamı siyirmədən çıxarıb masanın üstünə qoydu. Sonra məmnun-məmnun mənə: – Poemanı oxumuşam – dedi. – Yaxşıdır! Yaxşıdır! – Redaktor bu “yaxşıdır”ları elə tez-tez dedi ki, sanki kiminsə ona etiraz edəcəyindən qorxdu. Sonra aram-aram: – Ancaq poemanın bir neçə misrasının qarşısında sual işarəsi qoymuşam. O misralara baxmaq lazımdır – dedi. Mən arxayın-arxayın: – Nə olar? Baxaq da – dedim. Baxdıq. Poemada belə bir yer var idi. Ana zindanda oğlula görüşə gəlir. Uzun zaman yeganə övladını görə bilmədiyinə görə arıq əllərini əziz oğlunun vaxtsız dən düşmüş saçlarında gəzdirir. Sanki ana öz itən gəncliyini oğlunun saçlarının arasında axtarır... Əbülhəsən dedi guya bu səhnədən elə çıxır ki, ana əlləriylə oğlunun başına bit düşüb-düşmədiyini yoxlayır. Nə qədər çalışdım ki, məsələnin belə olmadığını redaktora başa salım, mümkün olmadı. Keçdik ikinci sual işarəsinə. Poemada belə bir ifadə vardı: – Ürəyimi yeyirəm. Bunu oğlundan nigaran qalan ana deyirdi. Redaktor isə qətiyyətlə izah edirdi ki, insan öz ürəyini yeyə bilməz. Mən yenə nə qədər çalışdım müsahibimə aşılardım ki, bu ifadə mənim deyil, xalqındır, mümkün olmadı. Mübahisə ikimizi də yordu. Əbülhəsən məsləhət gördü ki, “Yaxşıdır!, Yaxşıdır!” dediyi poemanı redaksiya heyətinin üzvü Rəsul Rzaya oxuyum. Sonra Rəsul Rzaya zəng vurub məqsədini bildirdi. Telefon dəstəyini yeri-

nə qoyandan sonra hərarətlə mənə: – Yubanma. Rəsul Rza səni evdə gözləyir – dedi. Mən Rəsul Rzanın kitab pasajının üstündəki evdə yaşadığını bilirdim. Ancaq indiyə qədər qapısını döyməmişdim. Poemanı masanın üstündən götürüb qoltuğuma vurdum. Yazıçılar İttifaqının binasından çıxıb utana-utana kitab pasajına yollandım. Yadıma haçansa yazdığım bir şeirim düşdü:

**Utancaqda cürət olmaz,
Dinər utana-utana.
Səngərə də şöhrət olmaz
Sipər utana-utana.**

**Tamam baxmaz bahara da,
Gül toplayan nigara da,
Yubadılmış qatara da
Minər utana-utana.**

**Bir qız ötsə düz yanından,
Şimşək keçər süst canından.
Sanki çıxar daş qınından
Hünər utana-utana.**

**O gülər... Az qalar amma
Alın təri yerə dama...
O əriyən isti şama
Dönər utana-utana.**

**Sevgisizə alışmamış,
Duyğusuna qarışmamış,
Ürəyiylə danışmamış
Sönər utana-utana.**

**Zirvə alar o qoçaq tək,
Dilə bassa kim yaltaq tək,
O zirvədən bir bayraq tək
Enər utana-utana...**

Utana-utana Rəsul Rzanın qapısını döydüm. Qapını Nigar xanım açdı. Salam verdim. O hörmət dolu nəzakətlə məni içəriyə dəvət etdi. İkimiz də yanaşı Rəsul Rzanın yanına getdik. O, əyləşdiyi stuldan qalxıb mənimlə görüşdü. – Xoş gəlibsən – dedi. – Keç əyləş. İkimiz də yazı mizinin ətrafında əyləşdik. Rəsul Rza maraqla məndən: – Cənubda nə var, nə yox? – deyə soruşdu. Mən də bildiklərimdən danışdım. Nigar xanım çay gətirdi. İçdik. Rəzul Rza təbəssümlə: – Poemanı gətirmisənmi? – dedi. Mən sıxıla-sıxıla: – Bəli, gətirmişəm – dedim. O işgüzarlıqla: – Onda başlayaq – dedi. Poemanı yazı mizinin üstünə qoyub oxumağa başladım. Anayla oğulun zindanda görüş səhnəsinə çatanda dayandım. Nəfəsimi dərdim. Sonra ananın arıq əllərini oğlunun vaxtsiz dən düşmüş saçlarında gəzdirib sanki öz gəncliyini axtardığından danışan misraları oxuyanda kövrəldim. Səsim titrədi. Bunu Rəsul Rza da hiss etdi. O sənətkar etirafıyla: – Təsirli yazıbsan – dedi – məni də kövrəltədin. Birdən gözləri misraların qarşısına qoyulmuş sual işarələrinə sataşdı. Heyrətlə: – Bəs bu sual işarələri nədir? – deyə soruşdu. Mən narazı-narazı: – Bu sual işarələrini Əbülhəsən müəllim qoyub – dedim. Rəsul Rza heyrətlə: – Niyə? – deyə soruşdu. Məsələni gizlətmək istəmədim. Dedim Əbülhəsən müəllimin gəldiyi qənaətə görə oxucu elə bilər ki, ana zindanda arıq əllərini oğlunun saçları arasında gəzdi-

rəndə başına bit düşüb-düşmədiyini yoxlayır. Bayaقدan mənimlə birlikdə kövrələn Rəsul Rzanın düşüncəli gözlərindən hiddət dolu etiraz dalğaları keçdi. Üzü gah qızardı, gah da bozardı. Sonra təəssüflə: – Zövqlər yaman korlanır – dedi – görəsən axırı necə olacaq? Sual işarələrini isə pozmaq lazımdır. Mən sual işarələrini pozdum. Poemanın gerisini oxumağa başladım. Ürəyimi yeyirəm ifadəsinə çatanda Rəsul Rza onun da qabağında qoyulmuş sual işarəsini gördü. Ancaq niyə qoyulduğunu soruşmadı. Deyəsən özü məsələni başa düşdü. Dedi bu sadə, ancaq mənalı xalq ifadəsidir. Bunun başqa variantı da var. İçimi yeyirəm. Mən dərhal: – Düzdür – dedim – Cənubda da işlədilir. Ancaq poemada işlətməkdən çəkindim. Sanki ürəyimə damıbmış ki, bu ifadənin qabağında daha çox sual işarəsi qoyular. Şair acı-acı güldü. Bəli! Yeni ifadələr işlətmək tərəfdarı olan sənətkar qədim xalq ifadələrinin də qədrini bilirdi. Poemanı oxuyub qurtardım. Rəsul Rza da poemanı bəyəndi. Altında müsbət rəy yazıb imza qoydu. Mən ev sahiblərilə xudahafizləşib Yazıçılar İttifaqına yollandım. Poemanı Əbülhəsənə verdim. Daha nə mən ona bir söz dedim, nə də o mənə. Poema jurnalın növbəti nömrələrindən birində çap olundu. Oxucuların rəğbətini qazandı. Sonra növbəti kitabımda çıxdı.

Günlər keçdi. Afrikada milli azadlıq hərəkatı gəldikcə güclənirdi. Qitə təlatümə gəlmiş qara ümmanı andırırdı. Müstəmləkəçiliyə nifrətlə dolu lənət oxuyan Afrikanın milli qəhrəmanı Patris Lumumba öz məsləki uğrunda həlak olmuşdu. Şimali Azərbaycan şairləri ona yeni-yeni şeirlər həsr edirdi. Mən də Afrikanın şəhid

oğluna bir şeir yazdım. Şeiri Cənubi Azərbaycan Yazıçıları cəmiyyətinin buraxdığı “Azərbaycan” məcəlləsinin arasına qoyub qoltuğuma vurdum. “Azərbaycan” jurnalının redaksiyasına təqdim etmək üçün Yazıçılar İttifaqına getdim. Redaksiyanın dəhlizində şair Əliağa Kürçaylı ilə qarşılaşdım. Salamlaşdıq. O əlilə qoltuğumda üstünə ərəb əlifbası ilə “Azərbaycan” yazılmış məcəlləni göstərib maraqla: – Bu nədir? – deyə məndən soruşdu (Əliağa Kürçaylı “Azərbaycan” jurnalı redaksiyasında katib idi). Mən qürurla: – Məcəllədir – dedim. O məcəlləni alıb vərəqlədi. Məcəllədə mənim Şeyx Məhəmməd Xiyabaniyə həsr etdiyim “Alovlu natiq” adlı bir lirik poemam çap olunmuşdu. Əliağa Kürçaylı etirafla mənə: – Sanballı jurnaldır. Nə qədər qonorarı var? – dedi. Mən təbəssümlə: – Heç nə qədər. Biz pulsuz yazırıq. Bu adətə hələ o tayda alışıbmış – dedim. Bəli! O taydakı azərbaycanlılar azadlıq uğrunda aclığa dözüb, ancaq toxluq xətrinə köləliyi qəbul etməyib. Əliağa Kürçaylı heyrətlə: – Elə şey olar? – dedi – bəs zəhmət haqqı? Mən iftixarla: – Biz zəhmət haqqımızı Vətənə bağışlayırıq – dedim. Sonra yarıciddi, yarızarafat: – Sizin jurnalın müəllifləri də zəhmət haqlarını Vətənə bağışlaya bilərlərmi? – deyə müsahibimdən soruşdum. O etirafla: – Yox canım, – dedi – bizim jurnalın müəllifləri qonorar almasa aləmi dağıdarlar. Daha danışmadıq. Məcəlləni Əliağa Kürçaylıdan alıb redaktorun otağına getdim. Əbülhəsən nəsə oxuyurdu. Salam verdim. Başıyla salamımı aldı. Səmimiyyətlə: – Əyləş – dedi. Əyləşdim. Başını qaldırıb maraqla: – Jurnal üçün nə gətiribsən? – dedi. Mən yazımdan nigaran-ni-

garan redaktora: – Patris Lumumbaya bir şeir həsr etmişəm – dedim. Əbülhəsən məhrəm-məhrəm: – Ver mənə. Oxumamışdan da bilirəm ki, o taylı şairlər bu mövzuda bu taylı şairlərdən yaxşı şeir yazar – dedi. Mən qürurla: – Axı başına gələn başmaqçı olar deyiblər. Patris Lumumba Afrikada bəlkə də bir dənə imiş. Cənubi Azərbaycanın isə o qədər Patris Lumumbası var ki... – dedim. Sonra şeiri məcəllənin arasından çıxarıb Əbülhəsənə verdim. Bir qədər Cənubi Azərbaycandakı hadisələrdən danışdıq. Qəribədir. O zamanlar Şimali Azərbaycan şairləri xarici ölkələrdə, hətta uzaq xarici ölkələrdə baş verən hadisələr haqqında şeir yazıb çap etdirəndə yuxarı dairələrdə bircə misralarına da etiraz olunmurdu. Ancaq Cənubi Azərbaycanda Şah hakimiyyətinin törətdiyi dəhşətli faciələrdən yazmaq, min bəhanəylə bir növ qadağan edilirdi. Acınacaqlı cəhət bu idi ki, Cənubi Azərbaycan şairləri də öz doğma Vətənlərindəki ağır fəlakətlərdən yazanda mətbuatın qapıları üzlərinə bağlanırdı. Nəyə görə? Ona görə ki, siyasət belə tələb edirdi. Məsləki uğrunda bütün nəslimi itirdiyim üzvlük biletini illərlə cibimdə gəzdirdiyim, qayğısına varlığımı inandığım Azərbaycan Demokrat Fırqəsinin liderləri isə bu məsələyə qarışmırdı. Yaxud, qarışmaq istəmirdi. Biz o taylı şairlər isə gizlicə doğulub yetimxanaya atılmış sahibsiz uşaqlara bənzəyirdik. Sanki, nə sərhəd keçmişdik, nə siyasi mühacir olmuşduq, nə də şeir yazırdıq. Redaktor gileyli-gileyli mənə: – Bu yuxarıda əyləşənlər sizin vəziyyətinizi heç nəzərə almır. Sovet dövləti ilə İran dövləti arasındakı münasibətlər yaxşılaşanda, ədəbiyyatda cənub mövzularını

məhdudlaşdırırlar. Pisləşəndə, rəvəcəlaşdırırlar. Sizin də işiniz gah çətinləşir, gah da asanlaşır. Vallah, siyasətdən heç baş açmaq olmur. Axı siyasət siyasətdir, ədəbiyyat da ədəbiyyat! Bunlar niyə bir-birindən asılı olsun? Neçə dəfə yuxarı dairələrdə siyasətlə bağlı sizin çap məsələsindən söhbət düşəndə demişəm ki, ay balam, axı bu Cənubi Azərbaycandan gələn şairlər neyə nəsinlər? Təzədən gedib başqa sənət öyrənsinlər? Bu daha mümkün olan şey deyil – dedi. Əbülhəsənin yanına dedi ki, bu qayğı dolu sözlər doğrusu vüqarına toxundu. Mənə elə gəldi ki, Cənubi Azərbaycandan gələn şairlər sənəti çörək ağacı ediblər. Bəli! Yalnız sənətlə dolanırlar. Özü də söz sənətilə. Mən qəti etirazla redaktora: – Biz hələ o tayda ədəbiyyata gələndə sənəti çörək ağacına döndərməyi qarşımıza məqsəd qoymamışıq. Yox! Bizim ayrı çörək ağacımız olub. Sənəti isə həqiqət, ədalət, səadət uğrunda gedən həyat döyüşünün silahına çevirmişik. Hətta arzularla dolu ürəyimizdə ideallaşdırmışıq. Siyasət küləyə bənzəyir. Gah şimaldan əsir, gah cənubdan... Biz isə o küləyə həmişə sinə gərrib dözməyə öyrənmişik. Özü də təmənnaşsınız. Ona görə də bizə fədai şairlər deyirlər – dedim. Sonra Əbülhəsənlə xudahafizləşib redaksiyadan çıxdım. Patris Lumumbaya həsr etdiyim şeir “Azərbaycan” jurnalının növbəti nömrəsində çıxdı. Redaktor şeirin bir vergülünə də dəyməmişdi.

Sonralar Əbülhəsənlə Yazıçılar binasında qonşu olduq. Daha o təqaüdə çıxmışdı. Tez-tez görüşüb söhbət edirdik. Bir gün evdən çıxıb harasa gedirdim. Birdən qabaqda Əbülhəsəni gördüm. Addımlarımı

yeyinlədib qonşuma çatdım. Salamlaşdıq. Mən təbəssümlə: – Yəqin hava almağa çıxıbsınız? – dedim. Qonşum fərəhlə: – Yox! Toxuculuq fabrikinə gedirəm. Zəhmət adamları haqqında roman yazıram. Özü də romanı həyat yoldaşıma ithaf edəcəyəm. Sən necə? Heç həyat yoldaşına şeir həsr etməsən? – dedi. Mən hərərətlə Əbülhəsənə: – Çox! – dedim. Qonşum tələsik: – Necə olub? Xoşuna gəlib? – deyə soruşdu. Mən təəssüflə: – Yox! – dedim. Əbülhəsən heyrətlə: – Niyə? – dedi. Dedim ona görə ki, həyat yoldaşıma yazdığım şeirlərin bəziləri onun ürəyincə deyil. Qonşum təkidlə: – Məsələn? – dedi. Mən peşimançılıqla ona: – Məsələn, yazdığım şeirlərin birində həyat yoldaşımın əllərindəki nazik damarları zəhmət nəğməsinin misralarına bənzətmişdim – dedim. Qonşum heyrətlə: – Bu fikrin nəyi pisdir? – deyə soruşdu. Mən Əbülhəsənə: – Həyat yoldaşım deyir ki, siz qələm sahibləri nə yapışmısınız zəhmətin ətəyindən? Qopmaq istəmirsiniz? Qadının hüsnündən, mehrindən, zövqündən yazarlar. İncəliyini, həssaslığını, kövrəkliyini təsvir edirlər. Axı, qadın həyatın nadir məxluqudur. Siz isə qadıncıdan kişidən də artıq hünər gözləyirsiniz. Sizdə günah yoxdur. Sizə də bu üsulu dövrən tələq edir – dedim. Qonşum mövzunu dəyişdi: – Əşi, kişilər də indi başqalaşır. Bir şair var. Sən də tanıyırsan. Hara gəldi başını soxur. Özü də istəyir ki, hamı elə onun haqqında danışsın. Mən görmüşdüm dostu dillə tutarlar. Amma bu pulla tutur. Fəxri adları da, ordenləri də, mükafatları da var. Yenə də gözləri doymur. Gənc şairlərin əlləri aşağı olanda o şairin zəif şeirlərini tərifləyirlər ki, təki ondan bir neçə manat pul

qopara bilsinlər. Deyilənlərə görə o şairin şeir dəftərindən başqa bir dəftəri də var. O dəftərə qələm sahiblərinə verdiyi pulların hesabını yazır. Axı ondan yalnız gənc şairlər borc almır. Yox! Yaşlılar da alır – dedi. Əbülhəsən doğru deyirdi. O şairi mən də tanıyırdım. Harada görüşürdüksə, o uzun-uzadı danışır. Özü neçə-neçə titula malik olsa da başqalarının məqamından, münasibətindən, mərifətindən şikayət edirdi. Amma hesab dəftərindən xəbərsiz idim. İndi Əbülhəsən bu haqda danışdıqca, o şairin yerinə utanırdım. Mən Cənubi Azərbaycanda hesab yazılan dəftərləri ancaq tacirlərdə görmüşdüm, şairlərdə yox! Tacirlər nisyə mal verdikləri adamların adlarını unutmamaq üçün dəftər tuturdular. Şairlərin dəftərlərində isə yalnız şeir görmüşdüm. İndi gənc şairlər dədə deyib borc aldıkları o şairin haqqında lətifələr də yaradırdılar. Ancaq unudurdular ki, atalar “bəy dediyin nədir, bəyənmədiyən nədir” deyib. Yol ayrıcında Əbülhəsəndən ayrıldım. Yazıçılar binasında isə birlikdə yaşadıq...

GÖZƏLLƏR NƏĞMƏKARI

Mən Təbrizdə qəzəlxan dostum Məmmədli Məhzunun Səttarxan xiyabanındakı züruf dükənina tez-tez gedərdim. Qələm yoldaşımın qarşısında Məhəmməd Füzulinin divanı ilə yanaşı Əliğa Vahidin kitabını da görərdim. Əliğa Vahidin kitabını yalnız Məmmədli Məhzun oxumazdı. Yox! Qəzəl yazan-yazmayan şairlərin hamısı oxuyardı. Həm də ləzzətlə oxuyardı. Qəzəlxanlar xoşuna gələn qəzələ nəzirə də yazardılar. Mə-

nim müdir olduğum Təbriz Dövlət Filarmoniyasının konsertlərində xanəndələr Əliğa Vahidin qəzəllərini hərərət dolu şövqlə oxuyardılar. Doğrusu, həm Təbrizin özündə, həm də Cənubi Azərbaycanın başqa şəhərlərində qəzəl yazan şairlər az deyildi. Ancaq bu qəzəllər xalqın söz sərvətinə çevrilə bilmirdi. Ya zəif olurdu, ya da qəliz fars-ərəb sözlərilə o qədər yüklənirdi ki, ağırlığının ucbatından dillərdə dolaşa bilmirdi. Şimali Azərbaycanda isə yaradıcılığının əksəriyyətini qəzəl janrına həsr edən yeganə şair Əliğa Vahid idi. Ədəbi ictimaiyyətə qürurla dolu nəzakətlə “Böyük Füzulimizin yadigarı mən özüməm” deyən şair, həqiqətən qəzəl janrının gözəl nümunələrini yaradırdı. O qəzəllərinin beylərini bal şanını andıran dilimizin büllur şeftindən yoğurardı. Ona görə şairin qəzəllərində dilə gələn mətləblərin hamısını Cənubi Azərbaycanda savadsız adamlar da tez başa düşərdi. Yalnız başa düşməklə kifayətlənərdimi? Yox! Həm də əzbərləyərdi. Sanki, Əliğa Vahid hər qəzəlində sözlə bir Azərbaycan gözəlinin şəklini çəkmiş, sonra öz yaradıcılığında bu gözəllərin şəkillərindən ibarət bir zəngin qalereya yaratmışdı. Bu qalereyada hansı şəklin daha cazibədar olduğunu demək çətindi. Çünki həssas şair o surətləri elə diqqətlə, ilhamla, qayğıyla çəkmişdir ki, ayrılıqda hər birinə heyran olmamaq mümkün deyildi. Bəli! Müdrik qəzəlxan onları yaradarkən əlindən gələni əsirgəməmişdi. Çalışmışdı ki, Azərbaycan gözəlləri yaraşlıq sarıdan birinin yanında xəcalət çəkməsinlər...

Əliğa Vahidlə 1947-ci ilin əvvəllərində Bakıda tanış olmuşam. Onda mən Təbrizdən təzəcə gəlmişdim.

Qəribədir. Tanış olduğumuz gündən ömrünün son günlərinə qədər mənə harada görsəydi, təntənəylə mənə: – Yaxşı qoyun əti tapıb sənə bir Təbriz pitisi verəcəyəm – deyərdi. Mən də gülərdim. Ancaq bilməzdim ki, ustad şair yaxşı qoyun əti tapa bilmir, yoxsa vədi unudur?

Bir dəfə restoranda əyləşib nahar edirdim. Restoran müştərilərlə dolu idi. Adamlar həm nahar edir, həm də musiqiyə qulaq asırdı. Xanəndə Əliağa Vahidin bir qəzəlini məharətlə oxuyurdu. Birdən şair özü restorana girdi. Müştərilər hamısı ayağa qalxdı. Sanki onu gözləyirmişlər. – Şair! Bura buyurun! – deyərək Əliağa Vahidi öz masasına dəvət etdi. O, tərəddüd içində donub qaldı. Axı hamının dəvətini qəbul etmək mümkün deyildi. Birinin dəvətini qəbul edib, digərini qəbul etməmək neçə-neçə ürəyi restoran qabı tək sındırmaq demək idi. Müştərilər isə hələ də – Şair! Bura buyurun – deyərək sanki xorda oxuyurdular. Mən şəstlə pərvazlanan səslər içində qürurla ayağa qalxdım. Əliağa Vahid mənə görüb güldü. İti addımlarla mənə sarı gəldi. Görüşdük. Şair sağ əlini sol çiyinə qoyub ətrafdakı adamlara nəzakətlə: – Sizin hamınıza təşəkkür edirəm. Ancaq icazə versəydiniz, bu Təbrizli şair dostumun yanında əyləşərdim – dedi. Araya Təbriz sözü gələcək hamı diqqətlə mənə baxdı. Sanki, rıqqətə gələn ürəklərin hərərəti dodaqlardakı təbəssümü əritdi. İçkidən bir az dumanlanan gözlərə bir az da həsrət kölgəsi düşdü. Heç kəs ustad şairin sözlərinə etiraz edə bilmədi. Hərəkət öz yerində əyləşib yemək-İçməklə məşğul oldu. Əliağa Vahid isə Təbriz xətrinə gərgin tərəddüd içindən çıxdı-

ğı üçün dönüb mənə məmnun-məmnun baxdı. Mən ondan nə yeyəcəyini soruşub xidmətçini çağırdım. Sifariş verdim. Xidmətçi sifariş verdiyim xörəyi gətirdi. Yeyib-İçməyə başladıq. Bu zaman xidmətçi içi dolu siniylə bizə yaxınlaşdı. Gətirdiyi xörəkləri, içkiləri, meyvələri masamızın üstündə yan-yanə düzdü. Mən maraqla xidmətçidən bu şeyləri kim göndərib? – deyərək soruşdum. Sonra Əliağa Vahidin üzünə baxdım. O güldü. Ancaq danışmadı. Xidmətçi hərərətlə mənə: – Bu şeyləri ustad şairi öz masalarına dəvət edən adamlar göndərib – dedi. Ancaq göndərilmə məsələsi yalnız bu şeylərin masamız üstünə düzülməsi ilə qurtarmadı. Yox! Biz ayağa durana qədər xidmətçi masamıza elə yeməli-İçməli şeylər daşdı. Biz isə cəmi iki nəfər idik. Masanın üstü dolu qaldı. Ayağa qalxdıq. Xidmətçini çağıraraq yemək-İçməyimizin haqqını ödəmək istədim. O gülə-gülə: – Haqqı çoxdan çatıb – dedi. Sonra gözlərinin ucuyla kənardə yeyib-İçən adamları göstərdi. İndi başa düşdüm ki, bayaq hörmətli sənətkar nəyə gülmüş. Sən demə, o hansı restoranda yeyib-İçirmişsə, ətrafındakılar onu əlini cibinə salmağa qoymayırmışlar. Xalq ümmandır. O ümmana qarışan şairin şöhrəti şahə qalxan dalğanı xatırladar. Bəli! Şairi nə təbliqlə, nə təzyiqlə, nə təhdidlə sevdirib məşhurlaşdırmaq olmaz. Yox! Şairi xalqın zövqünü cilalayan parlaq əsərlərilə sevdirib məşhurlaşdırmaq olar. Biz restorandakı adamlarla səmimiyyətlə xudahafizləşib küçəyə çıxdıq. Bir qədər söhbət edə-edə getdikdən sonra ayrıldıq.

Mən BDU-nu bitirəndən sonra “Azərnəşr”də redaktor işlədiyim dövrdə Əliağa Vahid tez-tez nəşriy-

yata gəlirdi. İşi olsa da, olmasa da gəlirdi. Nəşriyyat işçiləri ilə görüşdü. Söhbət edirdi. Tərcümə olunası əsərlərdən alıb aparırdı. Fars dilində yazmış klassiklərimizin əsərlərini öz dilimizə məharətlə tərcümə edirdi. Həm də əsərin öz vəznini saxlayırdı...

Bir gün qələm dostum Mirəli Mənafi nəşriyyata gəlmişdi. Yanaşı əyləşib söhbət edirdik. Birdən qapı açıldı. Əliağa Vahid otağa girdi. Mənə yaxınlaşanda əlimi ona uzatdım. Görüşdük. Qələm dostumu ustad şairlə tanış etmək məqsədilə: – Əliağa müəllim, tanış olun, – dedim – qələm dostum Mənafi! Əliağa Vahid üzünü otaqda əyləşənlərə, əlini isə Mənafiyə tutub: – Yoxdur onun xilafı! – dedi. Hamımız gülüşdük. Sonra o mənə dedi ki, kitabını çap olunmaq üçün nəşriyyatın planına salıblar. Gəlib bilsin ki, əl yazmalarını haçan təqdim etsin. Otaqdakılarla xudahafızlaşib nəşriyyatın müdirinin yanına getdi. Əliağa Vahidin kitabları gec-gec, amma çox sayla çap olunurdu. Buraxıldıktan bir az sonra kitab mağazalarında satılıb qurtarırdı. Biri də qalmırdı. Mənə danışdı ki, kitabı çıxanda özü o kitabdan istədiyi qədər alır. Sonra maddi ehtiyacı ucbatından beş qat artığına satır. Belə müştərilərin arasında xanəndələr daha çox olur.

Əliağa Vahid qəzəllərinin hamısını iş otağında yazmamışdır. Haçansa, hardasa, kimlərsə bu gözəllər nəğməkarıyla rastlaşmış, öz sevgilisinin soyuqluğundan, biganəliyindən, vəfasızlığından şikayətlənmişdir. Sonra da ustad şairdən bu nisgilli əhvalat haqqında bir qəzəl yazmasını dönə-dönə xahiş etmişdir.

AXI:

**Hansı şair istəsə,
Gözələ qəzəl yazar.
Gözəllər nəğməkarı
Daha da gözəl yazar.**

Sevgilisindən şikayətlənən aşiqə acıyan Əliağa Vahid səxavətlə elə oradaca bir neçə dəqiqənin içində sənət əsəri səviyyəsinə yüksələ bilən gözəl bir qəzəl yazıb müsahibinə bağışlamışdır. Müsahibi isə böyük qəzəlxanın ağır güzəranını ana-ana bir qəzəlin dəyərini müəllifin mətbuatdan alacağı yüz qəzəlin qonorarı həcmində ödəmişdir.

Bir gün “Bakı” qəzetində bir silsilə şeirim çıxmışdı. Qonorarımı* almağa getmişdim. Qonorarı dəniz kənarında əzəmətli bir imarətdə yerləşən “Kommunist” nəşriyyatının kassasında** verirdilər. Kassaya yaxınlaşanda iyirmiyə yaxın adamın növbədə dayandığını gördüm. Mən də növbəyə dayandım. Ancaq qonorar almağa gələnlərin arası kəsilmirdi. Axı həmin gün qonorar günü idi. Gecikənlər bir də o günün gəlməsini gözləməliydlər. Təzə gələnlər arxada növbəyə dayanırdılar. Mən kassaya çatmışdım. Qabağında cəmi iki adam vardı. Sənədlərimi cibimdən çıxarıb əlimdə tutmuşdum. Birdən arxaya baxanda Əliağa Vahidin asta-asta gəldiyini gördüm. Növbədən çıxıb ona yaxınlaşdım. – Siz də qonorar almağa gəlibsiniz? – dedim. O təbəssümlə mənə: – Hə – dedi, – “Kırpi” jurnalında bir

*yazının zəhmət haqqı

**xəzinəsində

satirik şeirim çıxıb. Onun qonorarını almağa gəlmişəm. Mən Əliağa Vahidin qoluna girib kassanın yaxınlığına gətirdim. Sonra növbədə öz qabağıma keçirdim. Bu zaman sanki uğultulu dənizdə birdən-birə tufan qopdu. Növbədə dayananlar bir haray saldı ki... Məni heyrət bürüdü. Axı Əliağa Vahidi bütün Azərbaycan tanıyır! Bəs bu haray nədir? Budurmu ustad şairə hörmət, məhəbbət, himmət? Məgər növbədə dayananlar bu adamın məşhur sənətkar olduğunu bilmir? Ömrünün ahıl çağında yaşadığını görmürlər? Yox! Bilirlər də, görürlər də. Sadəcə olaraq ləyaqəti də, nəzakəti də, dəyanəti də unudurlar. Mən bu “doğma” haraya baxmadım. Əvvəl onun sənədlərini alıb kassirə* göstərdim. Qonorarını aldı. Sonra da öz sənədlərimi kassirə göstərərək qonorarımı aldım. Əliağa Vahidin qoluna girib o harayın dalğalarından qoparmaq istədim. Növbəyə dayananlar mənə elə hiddətlə baxdılar ki, sanki, böyük bir cinayət törətmişdim. Biz o harayın müşayiətilə pillələrdən enib küçəyə çıxdıq. Bir taksi maşını saxlatdırdım. Əvvəl onu maşına mindirdim, sonra özüm mindim. Arxa oturacaqda yanaşı əyləşdik. Əliağa yaman əsəbiləşmişdi. Mən onun qolunu sığallaya-sığallaya: – Əsəbiləşməyin – dedim, – həyat elə belə olub. Biri həyatdan razı qalanda beşi narazı qalır. Sanki, Əliağa Vahidin dərdi açıldı. – Yox! – dedi, – həyat belə olmayıb. Həyatda böyük-küçük, ahıl-cahil, xətir-hörmət olub. Bəli! İnsanlar arasında müdrik ülfət həssas körpüyə dönüb. İndi hanı o müdrik ülfət? Bir-birimizi

*xəzinədar

dərindən duya bilirikmi? Elə bilirsən məni əsəbiləşdirən qonorar növbəsində dayananların harayıdır? Belə olsaydı nə vardı ki... Adam qulaqardına vurardı. Bəli! Heç əhəmiyyət verməzdi. Dərd burasındadır ki, yuxarıdakıların da sənətkarlara münasibəti düz deyil. Açığını desək, yaxşı ilə pisi ayıra bilmirlər. Həmişə keçilər, xüsusilə də dəcəl keçilər suyu bulağın gözündən içər. Axı bulağın gözündə su duru olar. Elə duru olar ki, içənin surətini özündə əks etdirər. Təşnə adam da yangısını söndürsün deyə, bulağa su içməyə gedər. Axarın aşağısını bulanıq görüb yuxarisına doğru addımlayar ki, bəlkə suyu bulağın gözündən içər. Vay ondan ki, bulağın gözü də bulanıq ola. Onda axarın yuxarisına addımladığına peşiman olan təşnə adam öz suyu süzülə-süzülə geri qaydır. Ancaq məharətdə dəcəl keçilərə bənzəyən bəzi adamlar bulağın gözünün duru vaxtını bilir. Gedib nəinki su içir, hətta əl-üzünü də yuyur. Yuxarılarda bir neçə şairə “Xalq şairi” adı veriblər. Guya qalanları xalq üçün yox, özləri üçün yazırlar. Ay başına dönüm, bəlkə sənətin biliyin məndən çoxdur. Axı, sən ali təhsillisen. Bir mənə de görüm, tarixin harasında yazılıb ki, filan şairə qərarla “Xalq şairi” adı veriblər. Məgər Füzulinin, Vaqifin, Sabirin Xalq şairi olduqlarını qərarla təsdiqləyiblər?

Mən dinmədim. Sürücü dindi: – Haraya gedəcəyik? Bayaqdan yol gəlirik. Ancaq ünvan məlum deyil – dedi. Üzümü müsahibimə çevirib hörmətlə: – Əliağa müəllim, mən “Azər-nəşr”ə gedəcəyəm. Siz hara gedəcəksiniz? – dedim. O qəmli-qəmli: – Evə gedəcəyəm – dedi. Mən “Azər-nəşr”in qabağında maşından düşdüm. Sürücünün haqqını verib: – Əliağa müəllimi öz evinə aparın – dedim. Sonra gözəllər nəğməkarına əl elədim. O da mənə əl elədi. Maşın

yola düşdü. Maşının arxasınca baxa-baxa düşündüm ki, Əliğa Vahid böyük şairdir. Hərçəndi ki, o özünü təvazökarlıqla Füzulinin yadigarı adlandırır, mən ona məmnuniyyətlə zəmanəmizin Füzulisi deyərdim. Sonra “Azərnəşr”ə getdim. Nəşriyyatın dəhlizində Süleyman Rüstəmlə rastlaşdım. Qonorar növbəsində dayanan qələm sahiblərinin Əliğa Vahidi necə qarşıladığını ona danışdım. Təəssüflə dedim ki, müdrik şərqin dərin hörmət bəslədiyi məşhur bir şairi qonorar növbəsində dayanan öz yerliləri tanımadı. Yaxud da tanımaq istəmədi. Deyirlər bir damla özündə bir ümmanı, bir zərrə özündə bir günəşi əks etdirir. Ancaq qonorar növbəsində dayanan bir izdiham bir xalqın mədəniyyətini özündə əks etdirə bilmədi. Süleyman Rüstəm dərin fikrə getdi. Gözləri yol çəkdi. Mən də susdum. O haçandan-haçana gileylə mənə: – Yəqin sən də bilirsən ki, bəzi duyğusuz, düşüncəsiz, dəyanətsiz adamlar o boyda şairə içməyi nöqsan sayırlar. Hansı şair, haçan içməyib? Keçmişdə də içib, indi də içir, gələcəkdə də içəcək. Məgər biz özümüz içməmişik. Hətta çox içməkdə yarışmışıq da. Ancaq söz eləyən olmayıb. İndi nə olub? Həmən şairdi, həmən içkidi də. Bir də axı kimə nə gərək hansı şair nə qədər içir. Görək hansı şair nə qədər yazır? Necə yazır? Sonra sənətdə tutduğu mövqeyinin meyarıyla dəyərləndirək – dedi. Mən Süleyman Rüstəmlə xudahafizləşib kitabımın redaktorunun yanına getdim. Redaktor kitabımın redaktəsinin başa çatdığını dedi. Mən “Azərnəşr”dən çıxanda qarşımdan yaraşlıqlı bir maşın keçdi. Maşını o qədər də məşhur olmayan bir xanəndə sürürdü. Deməli,

maşın xanəndənin özünükü idi. Mən sükan arxasındakı xanəndəyə baxa-baxa dodaqaltı pıçıldadım:

**Sənət nədir? Bir məbəd!
Sinəsi yanır şam-şam...
Qapısına zəvvarlar
Axışır səhər-axşam.
Səs nədir? Yaradanın
Bir əvəzsiz vergisi.
Xanəndə taleyinin
Notlar dolu sərgisi.
Hayıf, dövrən səsləri
Nə seçir, nə ələyir.
Səsi olan, olmayan
Xanəndəlik eləyir...**

Nə gizlədək, belə xanəndələr xalq üçün yox, özü üçün oxusa daha yaxşı olar. Axı, heç olmasa ayıbını özü bilər, daha xalq yox. Ancaq tək bu xanəndə maşınla deyildi. Yox! Əliğa Vahidin mənə dolu qəzəllərini nişanlarda, toylarda, ziyafətlərdə oxuyan xanəndələr istədikləri şəxsi maşınlarında gəzirdilər. Amma Əliğa Vahidin özü şəhər içində ahıl yaşında sadə camaatın ifadəsi ilə desək, 11 saylı tramvayla dolaşırdı. Yəni, öz ayaqları ilə piyada gəzirdi. Doğrusu, ustad şairin bu vəziyyəti mənə nəinki acınacaqlı görünürdü, hətta mənə sarsıdırdı. Sanki, içərimdə uyuyan qeyrət başını qaldırıb heyrlə mənə: – Niyə söz sənətinin təəssübünü çəkmirsən. Təzadlı güzərana ədalətli münasibətini bildirmirsən – deyirdi. Nəhayət, mən Əliğa Vahidin maddi vəziyyəti haqqında çox düşünüb-daşındıqdan

sonra “Sənətkarın taleyi” adlı bir şeir yazıb əvvəl mətbuatda, sonra kitabımda çap etdirdim.

Ustad şair dünyadan köçdü. Ancaq gözəllər nəğməkarı nakam getdi. Nakam tək o deyil ki, yalnız sevdiyi yarına qovuşa bilməsin. Yox! Bir arzusuna qovuşa bilməyən də nakamdır. Əliağa Vahid isə neçə-neçə arzusuna qovuşa bilmədi... Amma gec də olsa, qədri bilindi. Axı, biz itirdiyimizin necə dəyərlili olduğunu sonra bilirik. Azərbaycan xalqı Əliağa Vahidin sənət bayrağını hörmətlə qaldırıb qədim, zəngin, əlvan Azərbaycan ədəbiyyatının möhtəşəm zirvələrindən birinə taxdı. İndi ustad şairin sənət bayrağı o əzəmətli zirvələrdən birində qürurla dalğalanır...

Həmişəyaşar qəzəlləri mahir xanəndələrin gözəl səslərilə nəinki yalnız şərqdə, hətta qərbdə də hərarətlə danışır...

SƏNƏTİN DƏYƏRİ

O, müharibə illərində Təbrizdə olanda, mən Savağan ətəyindəki Çanaxbulaq kəndimizdə yaşayırdım. Onun cənub mövzusunda müntəzəm yazıb “Vətən yolunda” qəzetində nəşr etdirdiyi süjetli şeirlərdən də xəbərsiz idim. Sən demə, bu şeirlərin hər birində hikmət dolu bir poemanın məzmunu varmış! Onunla ilk dəfə o taydan bu taya gəldikdən sonra, Yazıçılar İttifaqında görüşdüm. Qərribə təzadla qarşılaşdım. O, nadir şeirlərin müəllifi sadə bir adam idi. Gözlərimin qarşısında qüdrət dolu şeiriyyətlə ülfət dolu şəxsiyyət dayanmışdı. Mən bu məhrəm tanışlıqdan sonra ustad

şairin bir kitabını tapdım. Bəli! Tapdım. Özündən istəməyə utandım. Axı, o mənim indiyə qədər elə şeirləri oxumamağıma yalnız təəssüf edə bilərdi. Özü də ürəyində. O elə adam deyildi ki, belə şeyləri üzə deyəydi. İçərişəhərdəki mənzilimdə o kitabdakı cənub şeirlərini dönə-dönə oxudum. Əzbərlədim. Ancaq yenə oxudum. Əvvəl bədii zövq almaq üçün oxudum, sonra sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən öyrənmək üçün. Onunla harda görüşdüksə, aramızdakı yaş fərqi itdi. Ancaq hörmət duyğusu itmədi. Mən ona yalnız sənət hörməti yox, həm də ata məhəbbəti bəslədim. İstədiyimiz mövzuda söhbət etdik...

Bakının gözəl bahar gecələrinin birində Yazıçılar İttifaqının Natəvan adına klubunda iclas keçirilirdi. Söz müasirlərimizdən düşəndə, Rəyasət Heyətində əyləşən görkəmli nasirlərimizdən biri onu Azərbaycan sovet ədəbiyyatında indiki günlərin nəğmələrini yazan şair adlandırdı. Ustad şair gənc yaşlarında bahar nəfəsli ilhamıyla şeir gülüstanımıza bənövşə ətri gətirmişdi. İndi o, Azərbaycan sovet ədəbiyyatını yaradanlardan biri sayılırdı...

BDU-da oxuyurdum. Sevgi macərəsinə düşmüşdüm. Yox! Məni sevən qız özü məni sevgi burulğanına salmışdı. Qızın atası yox idi. Atalığı isə Dövlət Təhlükəsizliyi Nazirliyində istintaq şöbəsinin rəisi idi. Öz vəzifəsindən çıxarılaçağından dəhşətə gələn polkovnik qızlığını mənə vermək istəmirdi. Axı mən siyasi mühacir idim. O mənimlə bir kursda oxuyan qızlığını dərsdən ayıraraq rayonda yaşayan qohumlarıgildə ev dustağı etdirmişdi. Elə o günlərdə “Azərnəşr”də mənim

şeyrlər kitabım çapa hazırlanırdı. Nəşriyyata getmişdim. Kitabımın redaktoru ilə söhbət edirdim. Otağın qapısı açıldı. Ustad şair içəri daxil oldu. Mənə bir xeyli məhrəm-məhrəm baxdı. Sən demə, başıma gələn hadisəni eşidibmiş. O məni otağın küçəyə baxan pəncərəsinin qabağına çəkib pıçıltıyla dedi: – Müharibə illərində bizimlə Təbrizə Dövlət Təhlükəsizliyi Nazirliyinin bir generalı da getmişdi. İndi nazir müavinidir. Get onun yanına. Məsələni danış. Polkovnik qızını səndən yaxşı oğlana verəcək? Qız özü səni istəyəndən sonra polkovnik nəçidir? Məgər dünyanın azadlıq bayrağı saydığımız Sovet ölkəsində yaşamırıq? – dedi. Mən onun təbiətinin sadəliyinə, ürəyinin təmizliyinə bir daha vuruldum. O ehtirasla danışırdı. Axı şair idi. Özü də əlasından. Ancaq siyasəti unudurdu. Bəli! Ataya, anaya, qardaşa, bacıya, oğula, qıza baxmayan siyasəti görmürdü. Mən ona deyə bilmədim ki, polkovnik də, general da, nazir də elə bir bezin qırağıdır. İxtiyar da, o bezdədir. Ancaq sözünü yerə salacağımı duymasın deyə, hörmətlə qoluna girdim. Minnətdarlıqla yola saldım...

Nəşriyyatlardan birində kitabım çıxacaqdı. Redaktorluğunu ustad şairə tapşırırmışdılar. Görüşdük. Kitabı qarşımıza qoyub birlikdə işləməyə başladıq. Redaktə etdiyi kitabda düzəlişlər aparmağa hər redaktorun səlahiyyəti vardır. Ancaq o, heç bir qələm yoldaşının xətrinə dəymək istəməzdi. Müəllif də redaktədən razı qalsın deyə, birlikdə işləməyi məsləhət görürdü. Biz kitabda bir neçə yerdə birhəcalı sözləri dəyişməli olduq. Ancaq əvəzinə bir neçə birhəcalı söz tapmaqda çətinlik çəkdik. Ustad şair dilimizdə birhəcalı sözlərin az olma-

sından gileyləndi. Mən isə indiyə qədər bu qıtlığı duymamışdım. Nəhayət, kitabı birlikdə redaktə etdik. Kitab çıxdı. Sonra neçə-neçə kitabım çap olundu. İllər keçdi. Gecələr miz arxasında əyləşib sarı çıraq işığında işlədikcə qara saçım da başımda ağ işığa dönüb qarşımdakı qara xətlər üstə düşdü...

Hər dəfə küçədə rastlaşanda mehriban-mehriban əl verib görüşərdik. Sonra o, əlini əlimdən çəkib məndən bir qədər aralanardı. Kənardan heyretlə vaxtsız ağarmış saçıma baxardı. Sanki saçımın ağarmasını indi görürdü. Təəssüflə dolu bir ah çəkib: – Sənin saçını ağardan dövrənin üzünə qara olsun! – deyərdi. Onun yanıqlı ahı odlu nəfəsimə qarışırdı. Qəribəydi, atam yaşında olan bu adamın öz saçları qara qalmışdı. Bəli! Dalğalı saçında bir dənə də olsun ağ tük yox idi. Dünyaya necə gəlmişdisə, indi də elədir. Qapqara! Mənə elə gəlirdi ki, qara saçlı ustad şair mənim ağ saçıma baxanda utanır. Ancaq nahaq yerə. O özü də bilirdi ki, mənim saçımı ağardan Vətən həsrətinin qarlı nəfəsidir. Deyə bilərlər ki, nəfəs qarlı yox, odlu olur. Qarlı olsa, donar. Yox! Vətən həsrəti odlu olmur. Qarlı olur. Özü də donmaq bilmir. Çovğuna, borana, tufana dönür. Elə qar püskürür. Adamın saçına da, qaşına da, kirpiyinə də, bıığına da, saqqalına da...

Bir gün eşitdim ki, sənətkarın ömür yoldaşı həyatdan vaxtsız gedib. O bu boyda dünyada yalnız qalıb. Axı adamın nə qədər doğma övladı olsa da, o ömür yoldaşını itirəndə yalnızlaşır. Yadıma şairin bir şeiri düşdü. O həməən şeiri gəncliyində yay istirahəti zamanı Şuşada yazmışdı. Gecə yarından keçib. Ay dağların

arxasına keçməyə tələsmir. Tər-təmiz mavi aynaya bənzəyən göyün ortasında dayanıb pəncərədən şairin yazı masasına işıq salır, şair isə Ayın bu səxavətini dəyərləndirə bilmir. Başı yaman qarışıqdır. Heç üzünə tökülən qara tellərini əliylə geriye daramağa da macal yoxdur. Axı, o təzə yazdığı şeiri tamamlamaq istəyir. Bəli! Gözləri şeirindən başqa heç nəyi görmür. Elə bu zaman çiyinə bir əl dəyir. Əl sanki yarpaqdır. Otağın içindəki sakit havada şairin çiyində xəfif-xəfif titrəyir. Şair başını şeirin üstündən qaldırıb çiyinin üstə baxır. Yarpağa bənzəyən əli tanıyır. Bu, ömür yoldaşının məhrəm əlidir. Qəribə təzad yaranır. Şair öz şeirinin taleyini, qadın isə öz ərinin həyatını düşünür...

Doğrusu, bu şeir xoşuma gəlmişdi. Şairin qələmindən çıxan hər yazını oxusam da, onunla görüşəndə yalnız bu şeirdən söhbət salardım. O isə bu şeirini xatırlaya bilməzdi. Ancaq təvazökarlıqla gülümsəyərdi. İndi şairin o həkim qadını həyatda yox idi.

Cümə axşamı evdən çıxıb ustad şairgilə yollandım. Tufan iri, ağır, ağ damlları adamın düz gözlərinin içinə çırpırdı. Fədakar kirpiklər gözlərin qarşısına qara çəpər çəkməsəydi, bəlkə də o iri, ağır, ağ damllar gözləri yerindən çıxara bilərdi. Yollar boyu cərgələnmiş nəhəng qartalları andıran ağaclar yaşıl qanadlarını aramsız çala-çala sanki tufanın cəngindən qurtarmaq üçün harasa uçub getmək istəyirdi.

Deyirlər yolda bir uşaq ağlayırmış. Uşağın yanından keçən bir qara qul onu ovundursun deyə qucağına götürür. Uşaq daha da bərkdən ağlayır. Bağırır səsinə dönüb heyrtlə bu mənzərəyə baxan başqa bir yolçu

qara qula yaxınlaşıb istehzayla deyir: – Ay bədbəxt, bu uşaq elə sənin özündən qorxub bağırır. Tez ol, onu yerə qoy! Qara qul uşağı yerə qoyur. Uşaq doğrudan da tamam susur. Ömrünün müdrik çağında yaşayan ustad şairin də ürəyində bağırın nə tufan, nə də qocalıq idi. Yox! Etibarsız dövrən idi...

İti quyruğundan bağlasaydılar, belə havada küçədə qalmazdı. Yox! Quyruğunu qırıb qaçardı. Ulaya-ulaya qaçardı. İsti bir bucaq tapınca qaçardı. Təki amansız tufandan qoruna bilsin...

Məclisdə adam çox idi. Bu da təbii idi. Ustad şairin o qədər pərəstişkarı vardı ki... Keçib tanış adamlardan birinin yanında əyləşdim. Sonra məclisə göz gəzdirdim. Şairi görmədim. Yanımdakı tanış adamdan onu soruşdum. Dedi ki, harasa gedib, indi gələr. Doğrusu, heyrtləndim. Məclis sahibi bu qədər adamı evdə qoyub hara gedə bilər? Axı bu adamlar onun əziz xətrinə görə bu tufanda başsağlığı verməyə gəlirlər. O isə... Nə gizlədim. Nəzakətinə səcdə etdiyim bir adamın bu hərəkətini evinə gələnlərə qarşı hörmətsizlik sandım. Ancaq sən demə, belə deyilmiş. Axı kim belə iş tutar? Onda qalmış ustad şair ola! Ağır sükutu aradan qaldırmaq üçün məclisdəkilər ordan-burdan danışırdı. Birdən o, məclisə daxil oldu. Özü də necə? Çumçuluq! Kişinin bütün paltarları əyninə yapışmışdı. Məclisdəkilərlə salamlayıb paltarlarını dəyişmək üçün yan otağa keçdi. Ancaq tez qayıtdı. Yaş nimsə paltarları quru nimsə paltarla dəyişmişdi. Ustad şair sanki xəcalət çəkirdi. O yaşda kişinin yanaqları soyuqdan yox, xəcalətdən qızarmışdı. Narahat-narahat: – Bağışlayın, siz Allah, mənə iyirmi manat qonorarın kağızını yol-

lamışdılar. Pulu almaq üçün mərkəzi poçta getmişdim. Ona görə ləngimişəm – dedi. Sonra keçib məclisdəki adamların arasında əyləşdi... Deyə bilərlər nə olsun pul azdır. Bəy verən atın dişinə baxmazlar. Ancaq bəy verən at da gərək at ola ha!

Deyirlər bir kənddə bir molla yaşayırmış. Molla şəhərə atla gedərmiş. Yolda qarşısına tanış adam çıxdıqda cilovu geriye dartıb atı saxlamış. Sonra tanış adama salam verərmiş. Axırda at bu vərdişə öyrənir. Qarşısına çıxan adam tanış oldu-olmadı dayanır ki, sahibi növbəti salamını versin. Ustad şairin də qələmi tərif yazmağa öyrənmişdi. O yaxşı keçən gününü də tərifləyirdi, pis keçən gününü də. Yaxşı keçən günü isə pis keçən günündən barmaqla sayılacaq qədər az idi.

Ustad daha yaşa dolmuşdu. Az yazırdı. Axı əslində sənət əsərləri elə az-az yaranır. Bu zaman sənətkara hörmət, diqqət, şəfqət birə on artmalıdır. Əks halda qocalıq dərdi çəkən sənətkara ehtiyac da bir dərddir. Yadıma Səməd Vurğunun bir zaman qürurla dediği bu misralar düşdü:

**Bizdə şeir də var, sənət də vardır,
Şairə, sənətə hörmət də vardır...**

Hüzr yerində olsam da acı-acı qımışdım. Düşündüm ki, bu misralar Səməd Vurğunun ürəyindən axıb-gəlməyib. Yox! Bu misraları siyasətlə dolu təbliğatın dili qələmə diqtə edib. Axı mənim elə bu hüzr yerində öz gözlərimlə gördüyüm həqiqətlə Səməd Vurğunun qələmindən doğan qətiyyət arasında böyük ziddiyyət var. Eşitdiyimə görə Səməd Vurğun sonralar deyib ki, kiçik

xalqın istedadlı şairi olmaqdan, böyük xalqın istedadsız şairi olmaq yaxşıdır. O böyük xalq deyərəkən rus xalqını nəzərdə tutmuş. Ruslar istedadsız şairlərinə də qayğı göstərir. Bəli! Onun arzusunu dinləyir, ehtiyacını ödəyir, adını məşhurlaşdırır. Mən belə münasibəti heç xəyalıma da gətirmərəm. Əvvəla, mənim xalqım o qədər də kiçik xalq deyil, sonra isə mənim xalqım şeir sənətkarıdır. Təvazökarlıqdan uzaq olsa da deməliyəm ki, heç bir xalq şeirə qiymət verməkdə mənim xalqıma çata bilməz. Mən xalqımın bu keyfiyyətləri ilə fəxr edirəm. Ancaq təəssüf ki, xalqımın Şimali Azərbaycanda yaşayan hissəsi rus şəhəri Moskvadan, Cənubi Azərbaycanda yaşayan hissəsi isə fars şəhəri Tehrandan asılıdır.

Səksəni haqlamış ustad şair yas yerinə gələn qonaqlarını evdə qoyub qəpik-quruş üçün mərkəzi poçta getmişdi. Özü də necə havada? Adamı hara gəldi çirpan tufanda! Bəli! Öz yüksək sənətkarlıq səviyyəsilə dünyanın hər hansı dahi şairilə müqayisə edilə bilən bir şəxsiyyət tufana məhəl qoymayıb ehtiyacla döyüşə çıxmışdı. Səməd Vurğun bu misraları yazmış olsa da çox yaxşı bilirdi ki, qələm dostları ehtiyac içində yaşayır. Qələm dostlarına əl tutmaq gərəkdir. Tuturdu da! Deyilənlərə görə elə ustad şairin özünə əl tutmaq naminə aldığı qonorarlardan dəfələrlə ona da pay ayırmışdı...

Öz zamanının həm gənc, həm də müdrik hökmdarı olan Şah İsmayıl Xətai sarayda görkəmli şair də, rəssam da, aşiq də saxlayardı. Bütün sənətkarlara həvəslə işləmək üçün gözəl şərait yaradardı. Qəribədir. İstedadlı sənətkarları hərərətlə sevən hökmdar onları özüylə

döyüslərə aparmazdı ki, başlarına bir iş gələr. Qoca sənətkarlara isə qayğını qat-qat artırardı ki, xiffət çəkməsinlər.

Hüsr məclisinə gələnlərə otaqda yer olmadığına görə adamlar bir-bir ayağa qalxırdılar. Ev sahibinə təsəlliylə dolu başsağlığı verib gedirdilər. Mən də ayağa qalxdım. Bu həssas insan öz dərini unudub yenə də qayğılı-qayğılı ağ saçına baxdı. Mən ustad şairin ağ saçına çox baxıb, çox da kədərlənməyinə razı olmadım. Onu oğul məhəbbətilə bağrıma basıb öpdüm. Sonra evdən çıxdım. Tufan yenə də yerə-göyə meydan oxuyurdu. Dumanın qara bayraqlarını soyuq əllərlə parçalayıb şəhərin başına səpələyirdi. Sanki dumanı zorla özünə təslim edirdi. Yolda özüm də hiss etmədən yanıqlı bir ah çəkdim. Sinəm ləngərlə qalxıb-endi. Bu nisgilli bir təəssüf idi. Bəli! O boyda sənətkarın belə tufanda qəpik-quruş dalınca getməyi məni yandırır. Düşünürdüm ki, bəlkə də başqa mühitdə yaşasaydı, qəpik-quruş dalınca getməzdi, yox, əksinə, yüzlər, minlər, milyonlar özləri axıb ustad şairin ünvanına gələr. Axı o sadəlik aşiqinin həyatda insanlığının, sənətdə isə sənətkarlığının dəyərinin tayı yox idi.

QONŞU SƏXAVƏTİ

Bir axşam yazı mizimin üstündəki telefon səsləndi. Dəstəyi qaldırdım. Zəng vuran qələm yoldaşım Seyfəddin Dağlı idi. O məni Şəfiqə ilə öz qızının toy məclisinə dəvət edirdi. Səmimiyyətlə dolu sevinclə: – Çox mübarəkdir! Mütləq gələrik – dedim.

Seyfəddin Dağlıyla 1945-ci ilin yazında Təbrizdə, “Vətən yolunda” qəzetinin redaksiyasında tanış olmuşdum. O zaman “Vətən yolunda” qəzeti redaksiyasının nəzdində “Şairlər məclisi” səmərəli ədəbi fəaliyyət göstərirdi. “Vətən yolunda” qəzetinin redaksiyası Ərdəbildəki “Şairlər məclisi”nin üzvlərini Təbrizdəki “Şairlər məclisi”nin üzvləri ilə tanış etmək üçün Təbrizə dəvət etmişdi. Mən də dəvət olunanlar arasında idim. “Vətən yolunda” qəzetinin əməkdaşları içərisində ən gənci, ən şuxu Seyfəddin Abbasov idi. Hələ Dağlı təxəllüsünü götürməmişdi. O gənc olsa da, ətrafındakıların nəzərini ilk baxışda cəlb edəcək qədər yaraşlıq bir kişi idi. Bəli! Hələ evlənməsə də, Seyfəddin Abbasovda əsl kişinin bütün əlamətləri vardı. Qəribədir. Keçmişdə çəkməyən, içməyən kişi kişi deyil deyirdilər. İndi isə çəkməyən, içməyən kişi kişidir deyirlər. Ancaq kişilik nə çəkməklədi, nə də içməklə. Kişilik yalnız evlənməklə də ölçülür. Yox! Kişiliyin simasında neçə-neçə gözəl insan ləyaqəti birləşir. Seyfəddin Abbasov özündəki zəngin ləyaqətlərlə nəinki yalnız redaksiya əməkdaşlarının, həm də redaksiyaya gələn yerli qələm sahiblərinin dərin hörmətini qazanmışdı. Sanki, “Vətən yolunda”nın əməkdaşları öz yazılarıyla o tayda yaşayan azərbaycanlıların yadlarına salmışdı ki, sizin özünüzün tarixi qədim, məzmunu zəngin diliniz də, ədəbiyyatınız da var. Başqa millətlərin nə dilinə, nə də ədəbiyyatına möhtac olmayın!

Deyilənə görə o, Təbrizə gələndə ərəb əlifbasını bilmirmiş. Ancaq az bir müddət içərisində ərəb əlifbası ilə oxumağı da, yazmağı da öyrənib. Sonra da necə

deyərlər, “böyüklə böyük, kiçiklə kiçik” olub. Seyfəddin Abbasov Ərdəbildən gələn qələm sahibləriylə də tez qaynayıb-qarışdı. Bizə Bakıdan da, Təbrizdən də ağızdolusu hərarətlə danışdı. Təbrizin görməli yerlərinə apardı. O elə mehriban, elə məhrəm idi ki, sanki Bakıdan gəlmiş doğma qardaşımız idi...

Sonra biz Ərdəbilə qayıtdıq. “21 Azər” Nezhəti başlandı. Cənubi Azərbaycanda Milli hökumət quruldu. Milli hökumət məni işləmək üçün Təbrizə çağırdı. Təbrizdə Seyfəddin Abbasovla daha tez-tez görüşdüm. Bəzən “Vətən yolunda” qəzetinin redaksiyasına gedəndə mənim şeirim qəzetdə çıxdığını o mənə deyirdi. Sonra birlikdə redaksiyanın sakinləşdiyi binanın alt mərtəbəsində yerləşən mətbəyə enirdik. O təzə çıxmış qəzətlərdən birini götürüb açırdı. Şəhadət barmağıyla şeirimi mənə göstərirdi. Sonra bir qəzet də götürüb əlindəki qəzetə əlavə edirdi. Daha sonra hər iki qəzeti təbəssümlə mənə verirdi...

Sovet ordusu Təbrizdən çıxanda “Vətən yolunda” qəzetinin redaksiyası axşam bir ayrılıq məclisi təşkil etmişdi. Axı, qəzet ordu qəzeti, redaksiyanın əməkdaşları da zabitlər idi. Deməli, yazıçı zabitlər də Təbrizdən getməliyidilər. Mən də o “Ayrılıq məclisi”ndə iştirak edirdim. Rza Quliyev, Cəfər Xəndan, Qulam Məmmədli, Əvəz Sadıq, Ənvər Məmmədخانlı, İsrail Nəzərov, Qılman Musayev, Seyfəddin Abbasov yanaşı əyləşmişdilər. Doğrusu, mən o mehriban qələm qardaşlarımıza minnətdarlıqla baxırdım. Axı, o xeyirxah insanlar Cənubi Azərbaycanda ana dilli ədəbiyyatımızın çapında, təbliğində, inkişafında böyük işlər görmüşdü-

lər. Özü də təmənnəsiz. İndisə, isnişdikləri insanlardan nisgillə ayrılırdılar. Yaşlı əməkdaşlar öz kədərlərini gülüşlərinin hərarətində əritmək üçün danışıb gülürdülər. Həmişə şux görünən Seyfəddin Abbasov isə nə danışır, nə də gülürdü. Yox! Sükut içində düşünə-düşünə “Ayrılıq məclisi”nə baxırdı. O, Təbrizdə yaşadığı müddətdə o taydakı həyatdan elə bir bədii əsər yazıb çap etdirməmişdi. Sən demə, bu mövzuda yazmasa da, bu barədə uzun zaman düşünürmüş. Bəlkə elə o “Ayrılıq məclisi”ndə də bu barədə düşünürdü. Bu, mənim Təbrizdə Seyfəddin Abbasovla son görüşüm oldu. Çünki səhər “Vətən yolunda” qəzetinin əməkdaşları Bakıya yola düşəcəkdilər.

Milli hökumətin süqutundan sonra mən də Bakıya mühacirət etdim. Bir gün təzə şeirlərimi götürüb Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radiosu komitəsinə getmişdim. Radionun ədəbi-dram şöbəsində əyləşib orda işləyən qələm yoldaşlarımla söhbət edirdim. Necə oldusa, söz Cənubi Azərbaycanda qurulmuş Milli hökumətdən düşdü. Mən qələm yoldaşlarıma Təbrizdə müdiri olduğum Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının yaranma tarixindən bir neçə epizod danışdım. Qələm yoldaşlarım əllərini qələm-kağızdan çəkib üzlərinə dayadılar. Sonra maraqla mənə qulaq asdılar. Hətta yan otaqlardan bu otağa gələnlər də daha geriyə qayıtmırdılar. Qalıb mənə qulaq asırdılar. Bu zaman qapı açıldı. Teleradio komitəsinin sədr müavini içəri girdi. Heyrətlə şöbə müdürünə: – Materialı haçandır gözləyirəm. Niyə gətirmirsiniz? – dedi. Şöbə müdiri ərklə sədr müaviniyə: – Əgər siz də Əli müəllimin maraqlı Təbriz

əhvalatlarını dinləsəydiniz, nəyisə unudardınız – dedi. Sanki sədr müavini məni indi gördü. Əlini uzadıb mənimlə görüşdü. Sonra şöbə müdirindən oxuyacağı materialı alıb getdi. Mən də qələm yoldaşlarımın işinə mane olmayım deyə, ayağa qalxdım. Otaqdakı “dinləyicilər”im gedəcəyimi bilib qətiyyətlə: – Əli müəllim! Siz gördüyünüz, yaşadığınız, bildiyiniz hadisələri yazın. Özü də nəslə yazın. Elə indi bizə danışdığınız epizodların hərəsi maraqlı bir hekayədir – dedilər. Mən “məsləhətçi dinləyicilər”imə: – Sizin arzunuzu yerinə yetirməyə çalışaram – dedim – və otaqdan çıxdım. Evə gələndə binamızın qarşısında qonşumuz Nəriman Həsənzadəylə rastlaşdım. Ayaqüstü söhbət etdik. Əhvalatı Nərimana danışdım. O dedi ki, gərək sizin danışığ-larınızı maqnitofona yazaydılar...

Bir gün yenə evdən çıxıb harasa gedirdim. Elə bu zaman Seyfəddin Dağlının da evdən çıxdığını gördüm. O da məni gördü. Dayandı. Addımlarımı yeyinlədib ona yaxınlaşdım. Görüşdük. Bir-birimizdən hal-əhval tutduq. O təbəssümlə mənə: – Sən gözəl şairliyindən əlavə mahir nasirsənmiş ki, – dedi. Mən maraqla ona: – Necə məgər, Seyfəddin müəllim? – dedim. Seyfəddin Dağlı qürurla: – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində çap etdirdiyin nəsr əsərlərini məmnuniyyətlə oxuyuram. Sənin qələmindən su içən nəsr əsərlərində də şeiriyyət dolu bir axıcılıq var. Azərbaycan dilini elə büllurlaşdırırsan ki, hadisələri səhnə-səhnə özündə əks etdirə bilir. Adam doğma dili ilə fəxr edir – dedi. Mən təvazökarlıqla: – Yəqin siz mənim nəsr əsərlərimi dost gözüylə oxuyubsunuz. Ona görə belə tərifləyirsiniz –

dedim. Seyfəddin Dağlı etirazla: – Qətiyyətlə yox, tələbkar oxucu gözüylə oxumuşam. Bir də sənin nəsr əsərlərini tərifləyən tək mən deyiləm. Başqa qələm yoldaş-larım da tərifləyir – dedi. Utandım. Deyə bilmədim ki, başqa qələm yoldaşlarımız mənim nəsr əsərlərimi elə özümə də tərifləyiblər. Biz yanaşı addımlaya-addımlaya Bakı Sovetinə doğru getdik... Qələm yoldaşıma söz verdim ki, cənubda gördüyüm hadisələri nəsr ilə yazam...

Seyfəddin Dağlı “Kirpi” jurnalının baş redaktoru idi. “Kirpi” yalnız doğrunu yazırdı. Atalar demişkən, doğruya isə zaval yoxdur. Bəzən “Kirpi”nin çıxardığı ədalətli hökmü heç “aslanlar” da dəyişə bilmirdi. Özü-nün qadir qələminə arxalanan Seyfəddin Dağlının heç kimdən, heç nədən umacağı yox idi. Ona görə də xalqın yanında üzüağ, alnıaçıq idi. Biz Yazıçılar İttifaqının keçmiş Vaqif (indiki H.Seyidbəyli) küçəsindəki binasında qonşu idik. Bir dəfə yenə mən də, o da evdən çıxıb harasa gedirdik. Dayanıb görüşdük. Yenə bir-birimizdən hal-əhval tutduq. Sonra o ərklə mənə: – Niyə bizə şeir vermirsən? – dedi. Mən etirafla: – Satirik şeir yaza bilmirəm – dedim. O təbəssümlə: – Sırf satirik şeir olmasa da olar. Şeirinin içində iki misralıq yumorlu ifadə olsa, bəsdir. Mən istəyirəm ki, lirik şairlərimizi də jurnala cəlb edim – dedi. Mən qətiyyətlə: – Yaxşı. Sənin istəyini qələmimin sınağından keçirərəm – dedim. Sonra xudahafizləşib ayrıldıq. Mən sınağa başladım. “Kirpi” jurnalına uyğun şeirlər də yazdım. Seyfəddin Dağlı şeirləri bəyənib “Kirpi” jurnalının

səhifələrində səxavətlə buraxdı. Sonralar belə şeirlər mənim yaradıcılığında böyük bir silsilə təşkil etdi. Bir axşam nədənsə zəif yazan, qapılar döyən, mükafatlar uman şairlər haqqında bir şeir yazdım. Səhər şeiri götürüb “Kirpi” jurnalının redaksiyasına getdim. Katibə dedi ki, baş redaktorun yanında adam var. Bir az gözlədim. Doğrusu, darıxdım. Qapını yavaşca aralayıb içəriyə baxdım ki, görüm Seyfəddin Dağlının yanındakı adam kimdir? Sən demə, o, qapının arasından məni görübmiş. Bir də gördüm qapı üzümə açıldı. Seyfəddin Dağlı qolumdan yapışib məni içəriyə çəkdi. Yer göstərdi. Keçib əyləşdim. Bir daha köhnə qələm yoldaşımın nəzakətinə heyran qaldım. Sən demə, içəridəki adam Moskvadan gəlibmiş. Seyfəddin Dağlı məni o adamla tanış etdi. Sonra müsahibinə səlis rus dilində kim olduğumdan, haradan gəldiyimdən hərərətlə danışdı. Moskvadan gələn adam bir az əyləşdikdən sonra getdi. Mən axşam yazdığım şeiri Seyfəddin Dağlıya uzatdım. O şeiri oxudu. Sonra səmimiyyətlə mənə: – Şeir yaxşı şeirdir. Amma... – dedi. Mən danışmadım. Maraqla ona baxdım. O gileylə: – Şairlər az qalıb mənim tüklərimi də yolalar – dedi. Mən heyrətlə: – Niyə? – deyə soruşdum. O təəssüflə: – Ona görə ki, biz şairlərin yaramaz işlərini tənqid edirik. Sənin şeirində isə tünd boyalar daha çoxdur. Ancaq zərər yoxdur. Şeiri sənin xətrinə buraxacağam. İslanmışın yağışdan nə qorxusu? Nə olar, olar – dedi. Seyfəddin Dağlı bu şeiri də “Kirpi” jurnalında çap etdi. Şeirdə yalnız mən yox, həm də həqiqət dil açıb danışdığı üçün kimsə əleyhinə çıxa

bilmədi. Ancaq qələm yoldaşımı yuxarılardan sıxışdırırdılar. İşdən götürməyə bəhanə axtarırdılar. Zirvənin ağ qarında qara ləkə gəzirdilər...

Seyfəddin Dağlının müavini şair idi. Mənimlə də tanış idi. Bir gün Yazıçılar İttifaqına gedəndə yolda o şairlə rastlaşdım. Salamlaşdıq. Mən maraqla: – Redaksiyada nə var, nə yox? Seyfəddin müəllim necədir? – deyə soruşdum. O şair şikayətlə mənə: – Əşi, Seyfəddin müəllim yaman korlanıb. İşçilərə qarşı münasibəti dəyişib. Sərt olub. Özü də son vaxtlar deyəsən içir – dedi. Mən ciddiyyətlə: – Mən ki, Seyfəddin müəllimi hələ Təbrizdən tanıyıram, belə olmamalıdır – dedim. Daha heç nə demədim. O şairlə xudahafizləşib yola düzəldim. Yazıçılar İttifaqının girəcəyində şair Sərdar Əsədlə qarşılaşdım. Görüşdük. Sərdar Əsəd məni başdan-ayağa qayğılı baxışlarla süzdü. Sonra məhrəm-məhrəm: – Mən sizinlə Seyfəddin Dağlıni görəndə həm məğrurlaşırım, həm də məyuslaşırım. Məğrurlaşırım ki, siz neçə-neçə ayaq üstə durmaq istəyəne dayaq ola-ola başı qarlı zirvələrə dönübsünüz. Məyuslaşırım ki, saç-saqqalınızı çox tez ağartmışınız. Elə bil saç-saqqalınızda ağaran tüklər yox, dərdlərdir – dedi. Sanki, Sərdar Əsədin ürəyinə dammışdı ki, taleyini acı bir aqibət gözləyir. Mən Sərdar Əsədlə xudahafizləşib pillələrlə yuxarıya qalxdım. Gördüm Əliəğa Vahid asta addımlarla aşağı enir. Addımlarımı cəldləşdirib pillələri birnəfəsə çıxdım. Ona salam verdim. Görüşdük. Vahid qəzəl ustası idi. Ancaq satirik yazılarında da ustalığını göstərirdi. “Kirpi” jurnalında satirik şeirləri tez-tez çıxırdı. Mən səmimiyyətlə Əliəğa Vahidə: – “Kirpi” jurnalında satirik şeirlərinizi tez-tez oxuyuram. Xoşuma gəlir – de-

dim. O yolu kəsməmək üçün məni divarın dibinə çəkdi. Sonra məhrəm-məhrəm: – Təbrizli qardaş, şeirlərim mənə ancaq şöhrət gətirir. Şöhrəti isə nə yemək, nə də içmək olur. Sağ olsun Seyfəddin Dağlı. Maddi vəziyyətimin ağırlığını bilib şeirlərimə elə qonorar yazır ki, yemək-içmək sarıdan çox korluq çəkməyim – dedi. Mən Əliağa Vahidlə xudahafizləşib yuxarıya qalxdım. Yazıçılar İttifaqında işimi qurtarıb evə gəldim. Ancaq nə Seyfəddin Dağlıya zəng etdim, nə də müavini şairin onun haqqında danışdığı sözləri ona dedim.

Aradan iki gün keçdi. Bacanağım məni qonaq çağırırdı. Haçandı ki, baldızım gilə getməmişdim. Şəfiqəni də götürüb onlara getdim. Elə təzə əyləşmişdik ki, Seyfəddin Dağlının müavini o şair də gəlib çıxdı. Sən demə, o, bacanağım gillə qonşu imiş. Bacanağım bilirdi ki, o məni, mən də onu tanıyıram. Ona görə də bizi tanış etməyə ehtiyac yox idi. Biz ancaq əl verib görüşməklə kifayətləndik. Baldızım geniş süfrə açdı. Süfrəyə ləziz xörəklər qoydu. Bacanağım qalxıb iki şüşə araq, üç kiçik büllur qədəh gətirdi. Sonra əyləşdi. Bu zaman o şair pıçıltıyla bacanağıma nəsə dedi. Bacanağım o şairin qabağındakı kiçik büllur qədəhi götürüb apardı. İri bir çay stəkanı gətirib onun qabağına qoydu. Sağlıqlar başlandı. Mən hər sağlığa kiçik büllur qədəhdəki araqdan bir neçə qurtum içdim. Bacanağım hər sağlığa araq dolu kiçik büllur qədəhi boşaltdı. O şair isə hər sağlığa araq dolu iri çay stəkanını başına çəkdi. Məni heyrət bürüdü. Yadıma Molla Nəsrəddinin bir lətifəsi düşdü. Bir gün qonşu öz oğlunu Molla Nəsrəddingilə göndərir ki, ulaqlarını alsın. Bəlkə dənələrini ulaqla dəyirmanına aparıb

üyütsünlər. Qonşunun oğlu Molla Nəsrəddingilin qapısını döyür. Qapını Molla Nəsrəddinin oğlu açır. Qonşunun oğlu ulaq üçün gəldiyini deyir. Molla Nəsrəddinin oğlu qayıdıb məsələni atasına danışır. Atası deyir, get de ki, ulaq tövlədə yoxdur. Harasa aparıblar. Mollanın oğlu qarıya gəlib qonşunun oğluna deyir ki, ulaq tövlədə yoxdur, harasa aparıblar. Elə bu anda ulaq tövlədə anqırır... Qonşunun oğlu mat qalır. Bilmir Molla Nəsrəddinin oğlunun sözünə inansın, yoxsa tövlədə ulağın anqırmasına. Mən də bilmədim o şairin Seyfəddin Dağlı haqqında dediyi sözlərə inanım, yoxsa özünün araqla dolu iri çay stəkanını dalbadal başına çəkməyinə...

O şair qarnını araqla doldura-doldura axırda lül-qəmbər oldu. Süfrə yığılıandan sonra bacanağım onun qoluna girib evlərinə apardı. Sonra qayıdıb bizdən üzr istədi. Biz bir az da əyləşib evimizə qayıtdıq. Yolda düşündüm ki, görəsən niyə o şair Seyfəddin Dağlının gözündə tükü görür, amma öz gözündə tiri görmür? Yox! Nə tük, nə tir? Bu mənim millətimin içərisinə düşmüş həm köhnə, həm də sağalmaz paxıllıq azarındır. Sanki millətimin övladları dünyaya bir-birinin kölgəsini qılınclamaq üçün gəlirlər. Başqa millətlərin övladları bir-birinin əlindən tutur. Mənim millətimin övladları isə bir-birinin ayağından çəkir. Başqa millətlərin övladları bir-birini irəli çəkib ona yer verir. Mənim millətimin övladları bir-birini itələyib onun yerini tutur. Çox təəssüf...

Seyfəddin Dağlı “Məşəl”, “Kəcil qapısı”, “Bir kolleksiyanın tarixi” əsərləri ilə ədəbiyyatımızda özünə-məxsus yer tutmuşdur. O yeri inkar etmək mümkün deyil.

Adətən toylara gedənlər yeməyə, içməyə, şənlənməyə gedirlər. Mən isə toylarda həyəcan keçirərdim. Bilərdim ki, mənə ya danışmaq üçün, ya da şeir oxumaq üçün mütləq mikrofona dəvət edəcəklər. Ona görə də nə danışacağımı, hansı şeiri oxuyacağımı xəyalımda götür-qoy edərdim. Yaxşı yeyib-içə bilməzdim. Şəfiqə həssas qadın baxışlarıyla halımı duyardı. Hər toyda mənə uşaq tək yedirtməyə çalışardı. Şəfiqədən xəbərsiz bu mövzuda bir şeir də yazmışdım. Seyfəddin Dağlının qızının toyunda Şəfiqə yenə mənə qayğıyla yedirdirdi. Mən də o şeiri ürəyimdə pıçıldaırdım:

**Yaslarda tutulurlar
Qadınlar gecə kimi.
Toylarda açılırlar
Qadınlar qönçə kimi.**

**Elə pardaxlanırlar
Çilçırağa dönürlər.
Nəğməsiz də nəğməli
Təmtarağa dönürlər.**

**Qadınların yolları
Alın yazılarıdır.
Yaslar təəssüfləri,
Toylar arzularıdır.**

**Daşdan-qaşdan nə varsa,
Tökürlər üstlərinə.
Dönürlər miz dalında
Xəzinə büstlərinə.**

**Nə gizlədək, çox zaman
Daş-qaşdan da kar aşmır.
Xəzinə büstə, büst də
Xəzinəyə yaraşmır.**

**Daş-qaşda axtarsa da
Qadınlar səadəti,
Üzlərində duyulur
Bütün məlahətləri.**

**Sənin üzün yaşlaşıb
İlk şeirimizin sözü tək.
Ancaq məlahətlidir
Yenə də qız üzünü tək.**

**Toylarda hamı toya
Baxır maraqlı içində.
Sənsə mənə baxırsan
Nəhəng otaqlı içində.**

**Sanki yorulmayıbsan
Evdə mənə baxmaqdan.
Qayğı dolu diqqətlə
Yenə, yenə baxmaqdan.**

**Nə zaman tox iştaham
Başımı dik saxlayır,
Nəfəsim də nəzakətlə
Qollarımı bağlayır.**

**İsti xörək yanında
Mən donanda qış kimi,
Sən məni əllərinlə
Yedirirsən quş kimi.**

**Nə olsun sənətimin
Zirvəsində bayrağam.
Həyatın ətəyində
Hələ naşı uşağam.**

**Kişi nədir? Qadının
Taleyi, iqtidarı,
Namusu, ehtişamı,
Qüruru, iftixarı!**

**Xətrimi sənə qədər
Dünyada yox istəyəm.
Sənsən məni şəfqətlə
Hamıdan çox istəyəm.**

**Sanki anam tapşırıb
Məni sənə dünyada.
Allahım çox görməsin
Səni mənə dünyada.**

**Əgər mən bir dağamsa,
Sən də bir dağ-arxamsan.
Mən dənizəmsə, sən də
Neçə-neçə dalğamsan.**

Təbrizdə mənim şeirlərim başqa mətbuat orqanları ilə yanaşı “Şairlər məclisi”nin buraxdığı “Şairlər məclisi” toplusunda da çıxardı. Bu toplusunun axıncı sayında səksənə qədər şairin həm şəkli, həm də şeirləri çap edilmişdi. Həmən topluda mənim də şəklimlə birlikdə bir silsilə şeirim var idi. Ancaq mən Təbrizdən elə başılovlu çıxmışdım ki, evdən heç nə götürə bilməmişdim...

Sonralar Bakıda bəzi yazılarımı qələmə alanda o toplu mənə gərək olurdu. Ancaq tapa bilmirdim. Deyirdilər ki, o topludan yalnız bir neçə yazıçıda var. O da vaxtı ilə “Vətən yolunda” qəzeti redaksiyasında işləmiş Şimali Azərbaycan yazıçılarında... Mənim isə tanış olsaq da o yazıçılardan “Şairlər məclisi” toplusunu yalnız alıb baxmağa da üzüm gəlmirdi. Bir axşam hansı iş üçünsə Seyfəddin Dağlıya zəng vurdum. Bu taydan, o taydan danışdıq. Təbrizdə keçirdiyimiz günləri acı yox, şirin nisgillə xatırladıq. Mən “Şairlər məclisi” toplusunun axıncı sayından da söz açdım. Sonra təəssüflə Təbrizdən özümlə heç nə gətirə bilmədiyimi, o toplunu da evdə qoyduğumu dedim. Qəribədir. Seyfəddin Dağlı toplu haqqında mənə heç nə demədi. Telefonda xudahafizləşdik. Dəstəyi yerinə qoydum. Bir az sonra qapımız döyüldü. Qapını özüm açdım. Qapıda çırağ işığının altında Seyfəddin Dağlının oğlu Altay dayanmışdı. Əlində “Şairlər məclisi” toplusunun sayının əlvan cildi par-par parıldayırdı. Nə gizlədim, toplunu görəndə sanki Təbrizə qayıtdım. Altayı da, özümü də unutdum. Altayı içəriyə dəvət etmək də yadımdan çıxdı. Mənim heyrət içində olduğumu görən Altay nəzakətlə: – Bu toplunu atam sizə bağışlayır – dedi. Sanki gözlərimdə

parlayan təbəssümün istisi vücudumun donunu açdı. Toplunu iki əlli Altaydan aldım. Sonra sevinclə: – Seyfəddin müəllimə təşəkkür edirəm. Elə bil mənə təzədən Təbrizə qayıtdı. Keç içəri – dedim. Altay hörmətlə: – Sağ olun. İnşaallah Natiqin toyunda gələrim – dedi. Sonra cəld addımlarla pillələrdən düşüb evlərinə getdi. Mən topluyla otağa keçdim. Aradan qırx il keçəndən sonra “Şairlər məclisi”ni təzə maraqla vərəqlədim. Burada şəklimlə bərabər böyük bir silsilə şeirlərim çıxmışdı. Özü də “Şairlər məclisi”nin ən cavan üzvü mən idim. Toplunun üz cildinin arxasında Seyfəddin Dağlı səmimiyyətlə dolu bir avtoqraf yazmışdı. Mən də məmnun-məmnun oxudum. Sonra toplunu riqqətlə titrəyən barmaqlarımla aram-aram vərəqlədim. Qələm dostlarımla görüşə-görüşə Təbrizli günlərimi təzədən yaşadım...

VƏTƏNDAŞ TƏƏSSÜBÜ

Azadlıq neçə-neçə mübariz insanın şirin, əziz, nə-cib həyatı bahasına alınsa da parıltılı kağıza bənzəyir. Ovucun içində də sürüşər. Gərək o gözəl neməti öz çırpınan əllərində möhkəm saxlayasan. Hünərlə qazandı-ğın yeni-yeni uğurları qələmlə sinəsinə yazasan. Yoxsa o çırpınan əllərdən sürüşüb düşə bilər. Onda azadlıq-dan nə vəfa, nə də səfa gözlə. İran inqilabçıları da yaratdıqları azadlıq hökumətini öz əllərində möhkəm saxlaya bilmədilər. Xəyanət oduyla qəfil alovlanan döyüşdə İran inqilabçılarımla ləyaqətli rəhbərlərindən biri Heydərşan qəhrəmanlıqla həlak oldu. Bu dəhşətli

hadisə bütün İran xalqlarının müsibətlərlə dolu ürək-lərini zaman-zaman göynətdi. Lakin Heydərşanın nadir şücaətlərlə dolu ömür yolu Vətən tarixini səhifə-səhifə bəzədi...

Heydərşan! Bu ad necə də əzəmətlə səslənir! Bəlkə bu adı böyüdən yüksək məqam mənasında sonuna əlavə olunan xan sözüdür? Yox! Heydərşanın öz şanlı həyatıdır. O mübariz insan tufanlarla da çarpış-mış, uğurlarla da qovuşmuşdur. Həm də öz arzusu na-minə yox, xalqın arzusu naminə! Odur ki, xalq da öz cəsur övladını daha da məhrəmləşdirmək məqsədilə onu – Heydərşanoğlu! – deyər çağırmışdır. Yadıma dahi şairimiz Əfzələddin Xaqani düşür. Min nemətlə dolu zəngin sarayların ziddiyyətlə dolu həyatını atıb gedən məğrur sənətkar: – Mən Xaqani çağırılsam da, Xəlqani-yəm – demişdir. Yəni xalqın şairi!

Cəsarət konkret məfhumdur. Ancaq iki cürdür. Bir var, adamın öz içindən doğan cəsarət, bir də var, ada-ma özgəsindən keçən cəsarət. Adamın öz içindən doğan cəsarət orijinaldır. Məsələn, təhlükəyə qarşı tək-başına gedən bir adamın cəsarəti orijinaldır. Sonradan o adamın arxasınca gedən adamların cəsarəti orijinal deyil, təkrardır. Doğrudur, dünya gör-götür dünyasıdır, deyiblər. Ancaq cəsarətdə gör-götür olmamalıdır. Yox-sa adam öz müstəqilliyini tərəddüd yolunda itirə bilər. Keşməkeşlərlə dolu həyatda hünər də, alqış da, şöhrət də ilk cəsarətə gəlib təhlükəyə qarşı gedən, sonra döyüşdən qalib çıxan adama nəşib olur. Heydərşan da belə şəxsiyyətlərdən idi. O cəsarətdə Səttarşanı, müdriklikdə Xiyabanini xatırladırdı...

Mən həmişə doğma xalqımın mehriban qayğıyla yetirdiyi milli qəhrəmanlarla öyünmüşəm. Axı, kim öyünməz? Milli qəhrəmanlar öz şöhrətlərilə qədirlən xalqların mənəvi sərvətləridirlər. Sənətkarların ilham mənbəyidirlər. Nəsillərin tərbiyə məktəbləridirlər. Hünərlərin yol yoldaşdırlar. Mən də milli qəhrəmanlarımızın xatirələri qarşısında hörmətlə baş əymişəm. Varını verən utanmaz deyiblər. Mən öz istedadımın imkanını daxilində milli qəhrəmanlarımıza neçə-neçə irilixirdəli əsər həsr etmişəm. Heydərخانın başı buxara papaqlı, əyni frincli, bıçığı eşməli əksini görəndə qürurlanmışam. Şərəfinə bir şeir ithaf etmək istəmişəm. Ancaq nədənsə tutarlı ifadələr tapa bilməmişəm. Əbülqasım Lahutin Heydərخانa həsr etdiyi şeiri farscadan azərbaycancaya çevirib “Azərbaycan” qəzetində buraxdım. Ancaq özüm də Heydərخان haqqında bir şey yazmaq üçün düşünmüşəm. Ürəyimdə çeşmə-çeşmə qaynayan vətəndaşlıq təəssübü məni gündüz də, gecə də rahat qoymayıb.

Heydərخانın yubileyi yaxınlaşırdı. Təntənəli yubiley gecəsi keçiriləcəkdi. Üstündə Heydərخانın yaraşıqlı əksi olan dövətnamələr paylanmışdı. Birini də mən alıb yazı mizimin üstünə qoymuşdum. Heydərخانın mərdliklə dolu tanış sifətinə baxanda utanırdım. Ona görə utanırdım ki, söz sənətimdə ucaldığım milli qəhrəmanlarımızın abidələri arasında hələ də Heydərخانın abidəsi yox idi.

Bir axşam yazı mizimin arxasında əyləşib qartal qanadlı ilhamı köməyə çağırırdım. O gəldi. Var olsun qartal qanadlı ilham! Yazı mizimin üstə səxavətlə

qanad açdı. Ona baxan qələm də kağız üstə qanad açdı. Yazdım. Heydərخانın ləyaqətlə keçdiyi həyat yolunu təsəvvürümdə canlandırma-canlandırma, qiymətləndirə-qiymətləndirə yazdım. Dan ulduzu doğana qədər yazdım. Şeirinin son nöqtəsini qoydum. Yox! Sanki dan ulduzu özü nöqtəyə çevrilib şeirin sonuna qondu. Bəlkə də elə ona görə şeirin adını “Dan ulduzu” qoydum.

Yubiley gecəsinə “Dan ulduzu” şeir ilə getdim. Ancaq şeiri orda oxumaq fikrində deyildim. Doğrusu, nigərandım. Təzə yazdığım şeirin yubiley gecəsinin iştirakçıları tərəfindən necə qarşılanacağını bilmirdim. Yoxsa qabaqca gecəni aparın yoldaşa Heydərخان haqqında təzə şeir yazdığımı deyərdim. Keçib salondakı orta sıralardan birində əyləşdim. Rəyasət Heyətində qocaman inqilabçılar əyləşmişdilər. Heydərخانın qardaşı Mustafa, oğlu Çingiz də Rəyasət Heyətində əyləşmişdilər. Mustafa Moskvadan gəlmişdi. Məruzəçi yubilyarın həyat yolu haqqında ətraflı danışdı. Sonra Heydərخانın oğlu Çingiz kürsüyə qalxdı. Danışdı. Bu zaman sanki mən də həvəsə düşdüm. Qarşımda əyləşən yazıçı dostum Məmmədrza Afiyətin qulağına pıçıldadım ki, Heydərخانa təzə bir şeir həsr etmişəm. O maraqla mənə: – Şeir yanındadır? – dedi. Mən təbəssümlə: – Hə! – dedim. O təəccüblə mənə: – Bəs niyə qalxıb gecəni aparana demirsən? – dedi. Mən təvazökarlıqla: – Nə bilim? – dedim. Çingiz çıxışını qurtarıb kürsüdən Rəyasət Heyətindəki yerinə qayıdanda Məmmədrza Afiyət ayağa qalxdı. Üzünü gecəni aparana tutub: – Əli Tudə Heydərخان haqqında təzə şeir yazıb. Yaxşı olar ki, bu təntənəli gecədə oxusun! – dedi. Salonda alqış gurladı.

Bu, Məmmədrza Afiyətin təklifinin bir səsle qəbul olunması demək idi. Gecəni aparən mənə kürsüyə dəvət etdi. Vətəndaşlıq təəssübü sənətkar qeyrətinin döyüşlərdən, sınaqlardan, zirvələrdən keçən milli bayrağıdır. Ancaq o uğursuz yox, uğurla keçməlidir. Mənim vətəndaşlıq təəssübümlə yazdığım bu şeir də salondakıların ürəklərinin süzgəclərindən keçməli idi. Yaxşılığı da, pisliyi də sonra bilinməli idi. Mən yubiley kürsüsünə qalxıb hərarətlə oxudum:

**Mən Vətən deyəndə mənim yadıma
Ulduzlarla dolu kəhkəşan gəlir.
Zülmətə düşəndə mənim dadıma
Mənim dan ulduzum Heydərşan gəlir.**

**Harada doğmuşdu o dan ulduzu?
Qədim Urmiyənin üfüqlərində!
Günəş olacaqdı böyük arzusu
Vətən səhərinin şəfəqlərində!**

**O keçdi Vətənin ər oğlu kimi
Zamanın şimşəkli yağışlarından.
O keçdi... Babası Koroğlu kimi
Mərd kişilik yağdı baxışlarından.**

**Döyüş yaratsa da ulu həyatı
Özü nə bayramdır, nə təntənədir.
O mərdin möcüzə dolu həyatı
Həqiqətdən doğmuş bir əfsanədir!**

**Elə əfsanə ki, sətirlərində
Acı tale də var, şirin nağıl da!
Elə əfsanə ki, sətirlərində
Uca vüqar da var, dərin ağıl da!**

**Elə əfsanə ki, sətirlərində
Böyük arzu da var, təşnə ürək də!
Elə əfsanə ki, sətirlərində
Açan qönçə də var, solan çiçək də!**

**Tarix də bilir ki, o xan deyildi,
Özü dövrənin rəiyyətiydi.
Məqsədi nə şöhrət, nə şan deyildi,
Zəhmətkeş insanın səadətiydi.**

**Elə ona görə sadə Heydərə
Fəhlə də, kəndli də “Əmoğlu” dedi.
Günəş sorağıyla çıxıb səfərə,
Heydərşan yoluna öz yolu dedi.**

**O ləqəb, o məqam, o şan, o şöhrət
Xalqın hörmətindən bir yadigarıdır.
İnqilab oğlunun öz ömrü fəqət
Elə ləqəbsiz də bir iftixarıdır...**

**Ata dərmanı ilə tək-tək insanın
Xəstə canındakı dərddə yaradı.
Oğul məsləkilə bütün İranın
Ağır mərazinə çarə aradı...**

Ana xatırlatdı dağ başlarını,
Ucaldı bir dostluq qalası tæki.
Oğulun æqidæ qardaşlarını
Öz bağrına basdı balası tæki.

Heydær bir sevinci, bir işığı yox,
Doğma ellərinin mühəndisiydi.
Fəqæt elektrik tellərindən çox
Ürək tellərinin mühəndisiydi.

Adi mühəndislər zülmətlə dolu
Evlərə adi nur payladı ancaq.
Heydær ağ günlərə həsrətlə dolu
İnsan ürəyində yandırdı çıraq.

Adi mühəndislər qaranlıqlarda
Nurla yolçulara adi yol açdı.
Heydær qatılaşmış dumanlıqlarda
İnqilab yoluna şəfəqlər saçdı...

Yolu qasırğalı nur tellərilə
Qəsrdə ağ şamlar alışdı gecə.
Pəncərədən dolan dağ yellərilə
Ağ güllər otaqda qarışdı gecə.

Sanma çilçiraqlar şölələndikcə
Parıltılı hüsnü yaraşdı qəsrə.
Yox! Büllur salxımlar halələndikcə
Sanki ildırımlar daraşdı qəsrə.

Divarlar yıxıldı təməllərindən,
Yanan ildırımlar tacda dolaşdı.
Heydærin od saçan əməllərindən
Şahın buz baxışlı gözü qamaşdı!

Heydær natiq oldu, Bakı da kürsü,
Dedi qardaşına həsrətlərini.
Xəzərin səsinə qarışan səsi
Aşdı qoca Şərqi sərhdərlərini...

Heydær azadlığın dəyanətini
Gördü qardaşının əməllərində.
Qardaş əllərinin hərərətini
Vətənə apardı öz əllərində.

Heydærin alovlu çıxışlarında
Zərdüşt torpağının mayası vardı!
Ümidlərlə dolu baxışlarında
Müdrük siyasətçi ziyası vardı!

O saysız-hesabsız mærd qəhrəmanın
Döyüşdə sınınmış xələfi oldu!
Səttarxan şöhrətli Azərbaycanın
Vicdanı, qüruru, şərəfi oldu!

Heydær hünær dolu dastan olsa da,
Hayıf ki, sonadək varaqılanmadı.
Heydær dünya görmüş bağban olsa da,
Bağında açan gül pardaxlanmadı.

**Kim deyir qaranlıq cəngəlliklərin
Sinəsində batdı o dan ulduzu?
Ömrünü əbədi gözəlliklərin
Tarixinə qatdı o dan ulduzu!**

**Gilanda ucalan yaşıl palıdlar
Heydərin möhtəşəm heykəlləridir.
Başları üstündə dolan buludlar
Gilanın yaylıqlı gözəlləridir!**

**Fəqət, yenə doğur o dan ulduzu
Qədim Urmiyənin üfüqlərində.
Günəşə dönəcək böyük arzusu
Vətən sabahının şəfəqlərində...**

Sən demə, mən kürsüdə Heydər xan haqqında odlu-odlu danışanda yaman həyəcanlı imişəm. Özümdə deyilmişəm. Rəyasət Heyətində əyləşənlər isə narahat imişlər. Mənim siyasət çərçivəsindən kənara çıxıb biləcəklər bir söz deyəcəyimdən ehtiyat edirmişlər. Ancaq mən həm danışandan, həm də şeiri oxuyandan sonra Rəyasət Heyətində əyləşənlər böyük razılıq hissilə dərinləndən nəfəs alıb rahatlanmışlar. Bunu mənə sonra dedilər. O zaman dedilər ki, artıq yubiley gecəsi qurtarmışdı. Salondakı adamlar məni araya alıb təbrik etmişdi. Yaxın qələm dostlarım qucaqlayıb öpmüşdü... Rəyasət Heyətində əyləşənlər salona enib əlimi sıxmışdı...

Mən evə yollandım. Şəfiqə maraqla: – Hə, yubiley gecəsi necə keçdi? – dedi. Dinmədim. Güldüm. O qətiyyətlə mənə: – Gülməyindən məlum olur ki, yaxşı keçib. Bəs çıxışın necə? Yaxşı oldumu? – dedi. Mən

səmimiyyətlə: – Doğrusu, çıxış etmək fikrində deyildim. Sonra fikrimi dəyişdim. Məmmədrza Afiyət biləndə ki, Heydər xan haqqında təzə şeir yazmışam, əl çək-mədi. Ayağa qalxıb yubiley gecəsini aparana təklif etdi ki, mən də çıxış edim. Mən həm də şeirimi oxudum. Şəfiqə nigaran-nigaran: – Necə qarşılandı? – deyə soruşdu. Yenə dinmədim. Güldüm. Şəfiqə məhrəm-məhrəm: – Deyəsən yaxşı qarşılanıbsan. Yoxsa gül-məzdin – dedi. Mən qürurla: – Bəli! Deyəsən xalq arasında az-çox hörmətim var. Özü də bu hörmət süni deyil, əsl hörmətdir. Mənim həm sənətim, həm də şəxsiyyətimə bəslənən hörmətdir. Nə yaxşı ki, neçə-neçə mükafatlar içində mən bu hörməti təmənnasız qazana bilmişəm. Həyatda ən böyük qazancım elə bu həqiqət nəfəsli hörmət olub. Ona görə bu dəfə də xalqın bir salınlıq nümayəndələri mənim çıxışımı da, şeirimi də hərətlə qarşıladı – dedim. Sonra soyunub əyləşdim. Şəfiqə təzə də çay gətirdi. Əlimi stəkana uzadanda başımda bir mehriban təmas duydu. Dönüb baxdım. Kiçik qızım Pərvanə idi. Başına duz çevirirdi. Bəli! Mənə göz dəyməsin deyə qızım insanların şirin həyatı uğrunda düşünən başıma şor duz çevirirdi. Yox! Duz əvəzsiz nemətdir! İnsan da, məhəbbət də, sənət də duzlu olmalıdır. Şitlikdə nə dad olar, nə ləzzət, nə mənə olar, nə tutar, nə yangı olar, nə həsrət... Qızımı da qınamaq olmazdı. O nənələrinin yolu ilə gedirdi. Deyirlər nəzər elə şeydir ki, heç Allahın da ondan xəbəri yoxdur. Mən qızımı duz qarışıq bağıma basıb öpdüm. O qucağımdan zorla qopub getdi ki, əlindəki duzu ocağa atsın...

Gecə keçirdi. Şam etdikdən sonra yatağıma girdim. Ancaq yata bilmədim. Xəyal məni yerimdən qoparıb apardı. Adətən sənətkarları xəyal aparır. Buna sənət dilində romantika deyilir. Ancaq xəyalım məni yenə də geriyə apardı. Bəli! Keçmişə qayıtdım. Şah hökuməti beş Təbriz inqilabçısını ölümə məhkum etmişdi. Doğma Vətəninin, mübariz xalqının səadəti uğrunda odlulovlu döyüslərə atılan beş qəhrəman azərbaycanlıyı güllələtdirmişdi. Bu dəhşətli xəbər bu tayda yaşayan azərbaycanlıları da sarsıtmışdı. Hər yerdə söhbət bu müqəddəs şəhidlərdən gedirdi. Belə günlərin birində gənc bir şair redaksiyada işləyən şair Nəriman Həsənzadənin yanına gəlir. Ona nakam bir sevgi haqqında bir şeir oxuyur. Nəriman gənc şairə bir söz demir. Yox! Deyir. Ancaq qəzetdə çap etdirdiyi “Gənc şair dostumu dinlərkən” şeirində! O gənc şairə deyir ki, sən belə zamanda nakam sevgi haqqında yana-yana yazırsan. Bəs dünyadan vaxtsız gedən beş azadlıq nakamı Təbrizli qardaşlarımızın faciəli həyatından kim alovlanana yazacaq? Mən bu şeiri həyəcanla oxudum. Vətən təəssübü məni yenə də təlatümə gətirdi. Bu mərd oğullar haqqında kiçik bir şeir yox, böyük bir poema yazmaq qərarına gəldim. Gündüzləri gecələrə, gecələri gündüzlərə qata-qata yazdım da! Şair qardaşım demişkən, elə alovlanana yazdım. Təpəmdən qalxan qara tüstülər qarşımdakı ağ vərəqlər üstə enib qara misralara döndü. Mən yaza-yaza gözlərimdən axan yaşlar arabir ağ vərəq üstəki qara sözləri elə pozurdu ki, təzədən yazmalı olurdum. Yaxşı ki, otaqda tək idim. Yoxsa ailə üzvlərim məni bu vəziyyətdə qələm çalma-

ğa qoymazdı. Poema birnəfəsə yazıldığı üçün gərgin hadisələr də tez-tez dəyişirdi. Ancaq mən yaza-yaza sürətlərin dolğun, lövhələrin canlı, dialoqların təsirli olmasına çalışırdım. Sanki qədim, zəngin, əlvan sənət tariximizin bir səhifəsini yazırdım. Ona görə də poemanın adını “Tarixin bir səhifəsi” qoydum. “Azərbaycan” qəzeti əsərin bir fəslinə bütöv bir səhifə ayırdı... Buraxılan hissə oxucular tərəfindən həyəcanla qarşılandı. Bu həyəcəndə hüznü bir minnətdarlıq da duyuldu. Poemanı “Azərbaycan” jurnalının redaksiyasına təqdim etdim. Nədənsə, bu poemanı yazandan sonra səhhətim pisləşdi. Moskvaya müalicəyə getməli oldum. Evə məktub yazıb poemanın taleyi ilə maraqlandım. Şəfiqə yazdı ki, əsəri rəy vermək üçün tənqidçi Məsud Əlioğluna veriblər. Mən Məsuda da məktub yazıb beş şəhid azərbaycanlı haqqında bəzi məlumatlar verdim. Ancaq mənə elə gəlirdi ki, Məsud özü bu ölməz igidlərin faciəli talelərindən xəbərsiz deyil. Ancaq yenə yazdım da. Poemanın taleyi redaksiyada həll olunmamış qalırdı. Ancaq mən əsəri “Azərnəşr”də çıxacaq “Şairin kitabxanası” seriyasından olan kitabıma daxil etmişdim. Bakıya qayıdanda kitabım çıxmışdı. “Tarixin bir səhifəsi” poeması da içində!

Bir gün küçədə Məsudla qarşılaşdım. Poemanın kitabımda çıxdığını, daha jurnalda çap olunmaq üçün rəyə ehtiyac qalmadığını dedim. Sonra bu cəsur inqilabçıların daha sanballı əsərlərə layiq olduğunu da əlavə etdim. Unudulmaz fəaliyyətlərindən bir neçə epizod danışdım. Məsud təəssüfləndi. Dedi ki, bəs niyə sən bu mübarizlərin fəaliyyətini əks etdirən o nadir epizodlar

haqqında mənə danışmayıbsan? Mən Məsudun gözlərində səmimiyyət duymadım. Əgər o ya poemanın özünü, ya da mənim poema haqqında Moskvadan ona yazdığım məktubu oxumuşdusa, onda bu suala ehtiyac qalmazdı. Məsudla aramda xətir-hörmət vardı. Hətta bir süfrədə dəfələrlə duz-çörək də kəsmişdik. O hərdən səmimiyyətlə mənə: – Sən təpədən-dırnağa qədər şair-sən! – demişdi. İlk iri həcmli məqaləsini mənim yaradıcılığımıza həsr edib “Mən nə gətirdim” şeirinin təhlilinə geniş yer vermişdi. “Tarixin bir səhifəsi”nə rəy verməkdə isə “yubanmışdı”. Həm də “çox yubanmışdı”. Ona görə də poemanı redaksiyadan geri götürməli oldum...

Bir axşam yeməkdən sonra Şəfiqə dedi ki, gəlsənə bir dəniz sahilinə çıxmaq. Bir az təmiz hava udaq. Gör haçandır dəniz sahilinə getmirik. Mən razılıqla: – Yaxşı! – dedim. Gedək. O geyinmək üçün yan otağa keçdi. Elə bu zaman telefon səsləndi. Dəstəyi qaldırdım. Zəng vuran, partiya xadimlərindən biri idi. Salamlaşdıq. O hüznü səslə mənə: – Tehranda Şah hökuməti Pərviz Hikmətcunu edam etdirib. Sabah günorta böyük mitinq keçiriləcək. Yaxşı olar ki, sən də bu şəhid yoldaşımızın xatirəsinə hərarətli bir şeir yazıb o mitinqdə oxuyasan! – dedi. Mən qətiyyətlə: – Yaxşı! Fikirləşərəm – dedim. Xudahafizləşdik. Dəstəyi yerinə qoydum. Əgər Şəfiqəyə dəniz sahilinə getmək üçün söz verməsəydim, yazı mizimin arxasına keçib ürəyimdə doğulmağa başlayan misraları kağıza köçürərdim. Ancaq söz vermişdim. Yazacağım şeiri düşünə-düşünə geyindim. Şəfiqəyə isə bir söz demədim. Evdən çıxdıq. Dəniz

sahilinə getdik. Sahildə dayanıb dənizə baxdıq. Şəfiqə mənə yanaşı çağlayan dalğaları göstərib dedi: – Sən bir təbiətin qanununa bax, dilsiz dalğalar da yalnız çağlamaq istəmir. Mən etirafla: – Elədir ki, var – dedim. – Məncə təbiətdə heç bir şey yalnız deyil. Ya öz şəkildə, ya da özgə şəkildə tayı var. Ancaq Şəfiqə bilirdi ki, indi mənim ürəyim də bu dənizə bənzəyir. Bu dənizdə dalğalar yox, misralar çağlayır. Ancaq bu misraları kağıza köçürmək lazımdır. Yoxsa taleləri dalğaların talelərinə bənzəyər. Bir-birinin içində əriyib yox olurlar. Yanımda isə nə qələmim vardı, nə də kağızım. Evə qayıtmağa tələsirdim. Ürəyimdə yaranan misraları xəyalımda möhkəm saxlamaq xətrinə Şəfiqənin suallarına da başdan-sovdu cavablar verirdim. Bu isə nəzakətsizlik idi. Ancaq Şəfiqə üzümə vurmadı. Deyəsən duymuşdu ki, özümdə deyiləm. Şair özündə olmayanda şeirin ünvanında dolanır. Bunu bütün şairlərin həyat yoldaşları bilir. Şəfiqə də mənim evimə ayaq basandan taleyimin aynasına çevrilmişdi. Bir az sahilə gəzəndən sonra mən qətiyyətlə Şəfiqəyə: – Gedək evə – dedim. O etiraz etmədi: – Gedək deyirsən, gedək də – dedi. Qəzəb dolu misralarla yüklənmiş ürəyim kövrəldi. Həyat yoldaşıma yazığım gəldi. Axı o mənim ucbatımdan dəniz sahilində təmiz hava udmaq imkanından məhrum olacaqdı. Biz evə yollandıq. Yolda küsülü adamları andırırdıq. Nə dinirdik, nə danışırıdık. Daha doğrusu, mən dinib-danışmırdım. Xəyalımdakı misraları unutmaqdan qorxub tez-tez təkrarlayırdım. Evə çatdıq. Soyunmadan yazı mizimin arxasına keçdim. Xəyalımdakı misraları kağıza köçürtdüm. Dərindən bir nəfəs

aldım. Sonra geyimimi dəyişdim. Təzədən yazı mizimin arxasına keçdim. Yazdım. Ailə üzvləri yatdı, mən yazdım. Ay batdı, mən yazdım. Saat altıda şeiri qurtardım. Adını “Dönməz mübariz” qoydum. Gedib yatağıma girdim. Bir az huşa getdim. Telefonun səsini oyan-dım. Saata baxdım. Saat səkkiz idi. Zəng çalan həmin partiya xadimi idi. Salamlaşdıq. Şeiri soruşdu. Dedim yazmışam. Deyəsən məmnun qaldı. Dedi ki, şeiri gərək bizə tez çatdırasan. Çünki bir üzünü qəzetdə çıxmaq üçün mətbəyə, bir üzünü də radioda səsləndirmək üçün xaricə göndərməliyik. Bir üzünü də sənin özünə lazımdır ki, günorta mitinqdə oxuyasan – dedi. Mən razılıqla: – Yaxşı – dedim. – Şeiri üç nüsxədə yazdırıb gətirərəm. Xudahafizləşdik. Dəstəyi yerinə qoydum. Gedib əl-üzümü yudum. Çay-çörəyimi yeyəndən sonra geyindim. Şəfiqə şeiri üç nüsxədə makinada yazdı. Gö-türüb mitinqə getdim. Salon adamlarla dolu idi. Səhnənin qarşısında Pərviz Hikmətcunun qara haşiyəli iri şəkli qoyulmuşdu. Mitinq başladı. Natiqlər bir-bir kürsüyə qalxıb şəhid inqilabçının keşməkeşlərlə dolu həyat yolundan danışdı. Mən də kürsüyə qalxıb qəzəblə yazdığım şeiri qəzəblə də oxumağa başladım. Şeir salondakıları sanki silkələdi. Mitinq təlatümə gəldi. Sanki salondakı adamlar indicə Tehrana yürüş edib qəddar şahın taxt-tacını parçalayıb başına sovuracaqdı... Şeiri oxuya-oxuya arbir salondakı adamlara baxırdım. Sanki dodaqlarımdakı qəzəb qığılıcımla qığılıcımla sıçrayıb salondakı adamların buludlu gözlərinə qonurdu. Sonra şimşəkləşib sıxlaşan buludları alovlandırır... Şeirimi oxuyub qurtardım. Başqa mitinq olsaydı, salondakı adamlar

məni alqışlayardı. Öz məhəbbət duyğularını səmimi alqışlarla isidə-isidə şeirim tufanlı misralarının üstünə səpələyərtilər... Bu isə matəm mitinqi idi. Əl çalmaq olmazdı. Salondakı adamlar isə məni alqışlamaq istəyirdi. Bəs necə alqışlasın? Onlar iki bir, üç bir yaxınlaşıb öz razılıqlarını dillərilə bildirdilər. Mən də başımı xəfifcə əyməklə dinləyicilərimə təşəkkür etdim. Sonra həmin partiya xadimi şeirin iki nüsxəsini məndən aldı. Birini qəzetdə çıxmaq üçün mətbəyə göndərdi. Birini də xaricdəki radioda səsləndirmək üçün kiməsə verdi. Bir gün sonra axşam isə xaricdəki radioda səsləndi...

...Gecə gec yatsam da səhər yuxudan tez oyandım. Əl-üzümü yuyub çay süfrəsinin qırağında əyləşdim. Birdən telefon cingildədi. Qalxıb dəstəyi götürdüm. Danışan qələm dostum Cəfər Müciri idi. Salamlaşdıq. O üzrxahlıqla mənə: – Bağışla, səhər-səhər səni narahat edirəm – dedi. Mən səmimiyyətlə: – Bu nə sözdür? Mənə çox xoşdur ki, dostum mənə zəng vurub. Buyur! Səni dinləyirəm – dedim. Cəfər müəllim qürurla: – Sənin Heydərşah həsər etdiyin şeir qardaşı Mustafanın yaman xoşuna gəlib. O bu gün axşam Moskvaya yola düşəcək. Axı Mustafa Moskvada yaşayır. Şeirin bir üzünü özüylə aparıb orda rus dilinə tərcümə etdirmək istəyir – dedi. Mən razılıqla: – Yaxşı – dedim. – Şeirin bir üzünü bir saatdan sonra sənə çatdıraram. Xudahafizləşdik. Dəstəyi yerinə qoydum. Çay-çörəyimi yedim. Sonra şeiri Şəfiqəyə verdim ki, yazı makinasında üzünü çıxartsın. O da çıxartdı. Düz bir saatdan sonra oğlum şeiri aparıb Cəfər müəllimə verdi... O da Mustafaya çatdırdı.

Aradan on gün keçdi. Yaşadığım evin qabağında qonşum, tanınmış teatrşünas Cabir Səfərovla qarşılaşdım. Salamlaşdıq. Dedi ki, qatarla Moskvaya gəldim. Kupədə bir yaşlı kişilə tanış oldum. Adı Mustafadır. Dedi ki, Heydərخانın qardaşıyam. Moskvada yaşayıram. Bakıya Heydərخانın yubiley gecəsində iştirak etmək üçün gəlmişdim. İndi Moskvaya qayıdıram. O, təntənəli yubiley gecəsindən dərin təəssüratla getdiyini dedi. Sonra cibindən bir şeir çıxartdı. Qəribə ləhcə ilə oxudu. Oxuduqca qürurlanırdı. Şeiri oxuyub qurtardı. Sonra maraqla: – Şeir necədir? – deyə məndən soruşdu. Dedim ki, yaxşıdır. Heydərخانa layiqdir. Dedi heç bilirsən bu şeiri kim yazıb? Dedim ki, yox! Bilmiyəm. Dedi ki, bu şeiri Əli Tudə yazıb. Mən təbəssümlə: – Əli Tudə bizim qonşumuzdur – dedim. Dedi ki, siz xoşbəxt adamsınız ki, elə bir qonşunuz var. Mən teatrşünas qonşumun mehribanlıqla dolu qürurunu qiymətləndirmək məqsədilə dedim ki, mən də xoşbəxt adamam ki, sənəin tək xoş xəbərli qonşum var. Qaldı şeir, mən onu vətəndaşlıq təəssübüylə yazmışam.

ÜÇÜNCÜ FILM

1966-cı ilin isti yay günlərindən birində qələm yoldaşım Sabir Əmirov (Nəbioğlu) mənə zəng vurub dedi ki, “Azərbaycanfilm” kinostudiyası Cənubi azərbaycanlılar haqqında “Hanı mənim övladlarım?” adlı sənədli film çəkir. Filmin ssenarisini üç nəfər yazıb. Qulamrza Cəməşidi, Məmmədrza Afiyət, bir də mən. Sən də Qubada həm uşaqlarla, həm də böyüklərlə görüş zamanı

filmə çəkilməlisən. Sonra telefonda xudahafızlaşib dəstəyi yerinə qoyduq.

“Hanı mənim övladlarım?” Cənubi azərbaycanlılar haqqında çəkilən üçüncü film idi. Birinci film “Arazın o tayında” adlanır. Özü də 1946-cı ildə Milli hökumət zamanı Təbrizdə çəkilib. (Kaş o günlər olaydı). Filmin yaradıcıları Təbrizin söz ustalarını da unutmamışdılar. Onları elə “Şairlər və yazıçılar” cəmiyyətinin füsunkar imarətində yığıncaq zamanı çəkmişdilər. Mən də qələm yoldaşlarımın arasında idim. Onda cəmi iyirmi iki yaşım vardı. Ancaq Təbriz Dövlət Filarmoniyasının müdiri idim... İkinci film 1954-cü ildə Arazın bu tayında çəkilib. Adı yadımda deyil. Deyirdilər ki, filmin ssenarisini Mirzə İbrahimov yazıb. 1950-ci illərin əvvəllərində sanki o taydan bu taya insan axını başladı. 1946-cı ilin dekabrındakı insan axınından sonra bu axın ikinci heyət doğuran böyük axın idi. Bəli! Məhəmmədrza şahın sonsuz zülmündən cana doyan insanlar özünü nicat ümidiylə o taydan bu taya atırdı. Qəribədir ki, Məhəmmədrza şahın sərbazları* da bu axının qarşısını almırdı. O taydan bu taya keçən ağ saçlı, ağ saqqallı qoca kişilər o taydan bu taya baxan sərbazların gözləri qarşısında diz çöküb dilsiz torpağı öpürdülər... Bu filmə o kadrlar da nümayiş etdiriləcəkdi. Məni də ekranda iri planda göstərmək üçün ayrıca çəkdilər. Ancaq sonra xəstələndiyim üçün o filmi görə bilmədim. Görənlər mənə dedilər ki, yaxşı çıxmışam. İndi üçüncü dəfə filmə çəkilməliydim. Özü də Qubada. Qu-

*əsgərləri

bada görüşlərdə çox olmuşdum. 1946-cı ilin dekabr hadisələrində o taydan bu taya keçən demokratların bir hissəsi də Qubada sakinləşmişdi. 1954-cü ildə ailəmlə birlikdə Qusara istirahətə gedəndə də Qubadan getmişdim. Quba nəinki yalnız qədim şəhərdir, həm də gözəl diyardır. Bəli! Doğma Azərbaycanın füsunkar bir guşəsidir. Mən Savalanda ərşəyə çatmışam. Savalan da dağdır, Şah dağı da dağdır. Özü də qardaş dağlardır. Ancaq aralarında fərq var. Savalanda gümüş çaylar, büllur bulaq, əlvan çəmənlər o qədərdir ki... Gecələr evlərin pəncərələrindən əlvan çəmənlərdə sayrışan rəngbərəng çiçəklərə baxanda adama elə gəlir ki, sayrışanlar çiçək deyil, gündüz yandırılmış ocaqların közləridir. Adam o közlərə əl vursa, əli nəinki yanar, hətta üşüyər. Bəli! Közlərin üstə qonmuş şəh damlaları öz soyuqluğunu dərhal bildirər. Ancaq ətrafa nə qədər göz gəzdirsən də bir ağac görməzsən. Axı Savalanın həm özündə, həm də ətəyində kiçik olsa da bir meşəlik yoxdur. Amma Şah dağının ətəyində yerləşən Qubanın qayaları, təpələri, yoxuşları bərəkətli meşələrlə örtülmüşdür. Mərtəbə-mərtəbə qalxan yoxuşların üstündə məskən salan Xınalıq kəndi özü boyda tarix muzeyi olsa da daşdan tikilmiş qədim amfiteatra bənzəyir. O amfiteatrdan dünyaya baxanlar dünyanın enini də, uzununu da, dərinliyini də, yüksəkliyini də açıq-aşkar görübdür. Bəli! Dünyanın biletsiz tamaşalarının hamısına maraqla baxıbdır. Bəzən təəssüflə, bəzən də istehza ilə həm faciəli, həm məzəli əhvalatların şahidi olubdur...

Səhər qapının zəngi çalındı. Qızım qapını açdı. Gələn “Azərbaycanfilm” kinostudiyasının inzibat işçisi Tələt Rəhmanov idi. O mənə dedi ki, hazırlaşın. Sizi filmə çəkmək üçün Qubaya getməliyik. Maşın aşağıda gözləyir. Mən geyinə-geyinə düşündüm, indi ki, Qubaya gedirəm, onda uşaqların kiçiklərini də aparım. Hava-larını dəyişsinlər. Fikrimi Tələtə dedim. O məmnuniyyətlə fikrimi bəyəndi. Sonra mən Şəfiqəyə: – Sən də geyin, Pərvanə ilə Natiqi də geyindir – dedim. Şəfiqə əvvəl uşaqları geyindirirdi, sonra özü geyindi. Evi iki böyük qızlarımıza tapşırıb aşağı düşdük. Küçə qapımızın ağzında bir mikroavtobus dayanmışdı. Maşına mindik. Maşında sürücüdən başqa iki nəfər də vardı. Sən demə, onlardan biri sənədli filmlər rejissoru Niyazi Bədəlov, biri də operator İ.Konyagin imiş. Tələt mənə öz yoldaşları ilə tanış etdi. Maşın yola düşdü. Yolda Tələt dedi ki, Qubadakı rəhbərliklə danışıyıq. Orda “Şah dağı” mehmanxanasına düşəcəyik. Mehmanxananın restoranında nahar etdikdən sonra öz otaqlarımızda dincələcəyik. Axşam Mədəniyyət evində ədəbi-bədii gecə keçiriləcək. Siz orda çıxış edəcək, şeirlərinizi oxuyacaqsınız. Biz də lentə alacağıq. Sabahısı mehmanxananın restoranında səhər yeməyindən sonra qalxıb məktəbə gedəcəyik. Şagirdləri maşına mindirib meşəli təpələrə qalxacağıq. Bəli! Birbaşa təbiətin füsunkar qoynuna gedəcəyik. Siz güllər arasında gül balalara şeirlər oxuyacaqsınız, biz də çəkilişin ardını davam etdirəcəyik. Sonra da sizi tək, özünüz istədiyiniz şeirinizi oxuduğunuz zaman lentə alacağıq. Mən maraqla Tələtdən soruş-

dum ki, filmə Cənubi Azərbaycan şairlərindən daha kimləri çəkəcəksiniz? O dedi ki, yalnız ikinizi! Bir sizi, bir də Balaş Azəroğlunu. Balaş xəstə olduğu üçün onu Bakıda öz iş otağında, sizi isə Qubada çəkmək qərarına gəldik.

Biz Qubaya nahar zamanı çatdıq. “Şah dağı” mehmanxanasının restoranında nahar etdikdən sonra bizim üçün ayrılmış otaqlarda dincəldik. Axşam saat 7-də Mədəniyyət evinə getdik. Mədəniyyət evinin yaraşlıq salonu fəhlələrlə, kəndlilərlə, ziyalılarla dolmuşdu. Burda siyasi mühacirlərlə yerli sakinləri bir-birindən ayırd etmək çətindi. Sanki Quba boyda qazanda qaynayıb bir-birlərinə qarışmışdılar. Ədəbi-bədii gecəni Quba rayon Mədəniyyət şöbəsinin müdiri açdı. Məni yaxşı tanıyan o taylı məslək yoldaşlarımdan biri kürsüyə qalxıb haqqımda səmimiyyətlə dolu ürək sözlərini söylədi. Sonra salonda bir orta yaşlı müəllim əl qaldıraraq gecəni aparandan söz istədi. Müəllim kürsüyə qalxıb qürurla: – Mən sizə universitetdə tələbə olarkən şairin maraqla oxuduğum “Məhbusların son sözü” poemasının proloquunu əzbərdən deyəcəyəm – söylədi. Salonda əyləşənlər nəfəslərini içlərinə çəkib, gözlərini kürsüyə dikdilər. Mən də diqqətlə müəllimə baxdım. Zarafat deyildi. O poema çap olunandan bu yana nə az, nə çox, düz on altı il keçmişdi. Müəllim poemanın proloquunu hərarətlə dedi. İnsanlıq, birlik, azadlıq, qəhrəmanlıq, müdriklik, qurbanlıq haqqında himnə bənzəyən proloq sanki məni təzədən silkələdi.

Yadıma bir əhvalat düşdü. 1950-ci ilin payızı idi. Təzə evlənmişdim. Bilmirəm nə münasibətlə Məntin* qəsəbəsində yaşayan qələm yoldaşım Abbas Pənahi (Makulu) məni həyat yoldaşım qonaq çağırmışdı. Şəfiqəni də götürüb Məntinə yola düşdüm. Birdən elektrik qatarında şair-tərcüməçi-ədəbiyyatşünas Məmmədəğa Sultanovla rastlaşdım. Mən onu Şəfiqəylə, o da məni öz qadınıyla tanış etdi. Yanaşı əyləşdik. Sən demə, Abbas Pənahi (Makulu) Məmmədəğa Sultanovu da qonaq çağırıbmış. Məmmədəğa Sultanovun da əslisi o taydan idi. Abbas Pənahi (Makulu) Məmmədəğa Sultanovun müdiri olduğu Əl Yazmaları fondunda işləyirdi. Biz bir qədər ordan-burdan danışandan sonra söhbəti müasir Azərbaycan şeirindən saldıq. Məmmədəğa Sultanov açıq ürəklə mənə: – Sənin keçən həftə “Azərbaycan” qəzetinin iki səhifəsində çıxan “Məhbusların son sözü” adlı poemanı məni valeh etdi – dedi. Mən minnətdarlıqla: – Sən poemanı dost gözü ilə oxuyubsan. Ona görə də sənə daha xoş gəlib – dedim. O etirazla mənə: – Yox! Sən həddindən artıq təvazökarlıq edirsən. “Məhbusların son sözü” həqiqətən ustalıqla yazılmış gözəl poemadır. İstər siyasi, istər bədii səviyyədə bu poema müasir Azərbaycan şairlərinin bayraqdarı adlanan Səməd Vurğunun hər hansı məşhur poemasıyla yarışa bilər – dedi. Mən heyvətlə Məmmədəğa Sultanova: – Sən nə danışırısan? Səməd Vurğun mənim nəslimdən olan şairlərin ustadıdır – dedim. Məmmədəğa

*indiki Nərimanov rayonu

Sultanov təbəssümlə: – Səməd Vurğun da Nizamini özünə ustad sanır. Ancaq o Nizamının “Leyli və Məcnun” poemasını fars dilindən öz dilimizə çevirəndə təhriflərə yol verirdi. Tez-tez mübahisəmiz düşürdü. Mən deyirdim Nizami bunu belə deməyib, elə deyib. O isə təhrifi düzəltmək istəmirdi. Mən məgər Nizamidən kiçik şairəm? – deyirdi. Mən maraqla Məmmədağa Sultanova: – Bəlkə Səməd Vurğun səninlə zarafat edirmiş? – dedim. Məmmədağa Sultanov ciddiyyətlə: – Sözün düzünü elə zarafatda deyərlər – dedi.

İçimdə təlatümə gələn tanış duyğular məni oxuyaçağım şeirlərlə müəllimin hərarətli səsinə davam etdirməyə çağırırdı. Müəllimin hafizəsinə qibtə edə-edə Rəyasət Heyətində ayağa qalxdım. Şair təbiətli müəllimi qardaş məhəbbətiylə qucaqlayıb öpdüm. O, məmnun-məmnun keçib yerində əyləşdi. Növbə mənə çatdı. Mən də bir dəst şeirlə kürsüyə qalxdım. Yalnız indi gördüm ki, gələn kino işçiləri filmi çəkməklə məşğuldurlar. Hələ şeir oxumağa başlamamış salondan doğma səslər eşitdim. Bu insanlar məndən cənub həsrətindən danışan şeirlər oxumağımı xahiş edirdilər. Sən demə, yayın istisinə baxmayaraq, ürəklərdəki cənub həsrətinin yangısı daha da gur alovlanırmış. Mən cənub həsrətinin yangısıyla yoğrulmuş bir neçə şeir oxudum. Özü də alqış leysanına düşə-düşə, alqış leysanından çıxax-çixa... Qəribədir. Oxuduğum şeirlərdəki həsrət yangısı kürsünü də, özümü də yandırır. Dinləyənlər yandığımı səsimin hərarətindən duyurdular, bəlkə də duymurdular. Ancaq mənə elə gəlirdi ki, bu dəqiqələrdə salonda əyləşənlərin gözləri qarşısında elə kürsüdə canlı məşələ

dönəcəyəm. Məni heç alqış leysanları da söndürə bilməyəcək. Salonda isə tez-tez alqış leysanları gurlayırdı. Sanki cənub həsrətinin yangısından yoğrulmuş şeirlərin hərarəti əvvəl salonda əyləşənlərin ürəklərinə hopmuşdu, sonra ürəklərindən əllərinə axmışdı... Şeirlərimi oxuyub qurtardım. Məni diqqətlə dinlədiklərinə görə öz təşəkkürümü bildirim deyə kürsüdən salonda əyləşənlərə baş əydim. Sonra keçib Rəyasət Heyətindəki yerimdə əyləşdim. Bu zaman susmaq bilməyən sürəkli alqışlar cənub həsrətinin yangısından yoğrulmuş alovlu simfoniyaya döndü...

Ədəbi-bədii gecə qurtarandan sonra kino işçilərlə mehmanxanaya qayıtdıq. Kimsə, haradasa oxuyurdu:

**Qubanın ağ alması,
Yeməyə bağ alması.
Yarım gələne qaldı
Yaramın sağalması.**

Biz öz otağımızda təzəcə rahatlanmışdıq ki, dəhlizdən alman sözləri eşitdim. Dəhlizə çıxdım. Yanılmamışdım. Dəhlizdə turist almanlar bir-birilə danışır. Yanlarında tərcüməçi qız da vardı. O azərbaycanlı idi. Mən almanların gözlərindəki təbəssümlərdən duydum ki, qonaqlar səmimi danışrlar. Ona görə də danışqlarıyla maraqlandım. Tərcüməçi qızdan turistlərin belə mehribanlıqla nədən danışdıqlarını soruşdum. Müsahibim qürurla dedi ki, Quba qonaqların yaman xoşuna gəlib. Burada gördükləri meşələri ağızdolusu tərifləyirlər. Yenə yadıma bir əhvalat düşdü. Deyirdilər ki, akademik Həsən Əliyev Almaniyada elmi konfransa gedəndə gö-

rür ki, almanlar münbit torpaqlarda meşə salırlar. H.Əliyev öz heyrətini alman alimlərindən gizlətmir. Deyir ki, siz bu münbit torpaqlarda bol taxıl yetişdirə bilərsiniz. Nə üçün belə yerlərdə meşə salırsınız? Alman alimləri deyirlər ki, biz taxılı xaricdən də ala bilərik. Ancaq insana hər nemətdən daha çox lazım olan oksigeni xaricdən ala bilmərik. Ona görə münbit torpaqlarda meşələr salırıq ki, həm tez, həm də sıx bitsin...

Azərbaycanın meşələrini isə Allah özü salıb ki, sakinlər də bol oksigen udsun, qonaqlar da... Mən otağımıza qayıdıb alman turistlərin Qubanın meşələrinə heyran olduğunu Şəfiqəyə danışdım. O, pəncərəyə doğru getdi. Pəncərədən Quba meşələrinə diqqətlə baxdı. Sanki Quba meşələrini ilk dəfə görürdü. Yox! İnsan üstündə yaşadığı torpağın özgələr tərəfindən necə yüksək qiymətləndirildiyini biləndən sonra ona daha çox bağlanılır. O, pəncərə qabağından qayıdıb uşaqları soyundurdu. Sonra yataqlarına saldı. Uşaqlar yorğun olduqlarına görə tez yuxuya getdilər. Biz isə mehmanxanadan çıxdıq. Mehmanxananın qabağında yaşıl ağaclar arasında gəzməyə başladığımız. Sanki, alman turistləri oksigenin insan üçün hər nemətdən qiymətli olduğunu yadımıza salmışdı. İndi hər dəfə nəfəs aldıqca doğma oksigen udurduq. On dörd gecəlik Ay isə zümrüd yarpaqlar arasından bizə çəhrayı təbəssümlə baxırdı. Gecəyarısı biz oksigen yükümüzü tutduqdan sonra otağımıza qayıdıb yatdıq.

Səhər tezdən oyanıb pəncərəni açdım. Dərindən nəfəs aldım. Təmiz hava necə də yüngül idi! Gecə aralarında gəzdiyimiz ağaclara baxdım. Günəş üfüqdən

təbəssümlə qalxdıqca ağacların yaşıl yarpaqlarına qonmuş şəh damlaları par-par parlayırdı. Sanki zümrüdlərin üstünə səpələnmiş almas dənələri bərq vururdu. Bəli! Hələ Günəş öz parlaqlığının zirvəsinə çatmamış zümrüdlərin üstünə səpələnmiş almas dənələri gözlərimi qamaşdırırdı. Mən o ecazkar mənşərəyə baxa-baxa pıçıldadım:

**Neçə-neçə ölkəyə
Neçə pay verən qismət,
Azərbaycandan heç nə
Əsirgəməmiş fəqət.**

**Ona görə də yadın
Gözü bu yerdə olub.
Dostluğu məqsədinin
Üstündə pərdə olub.**

**Azərbaycan hər fəslin
Yaşılıdır, alıdır.
Şərqin yolu üstündə
Özü boyda xalıdır.**

**Qaranlıq içində də
O neçə rəngə çalar.
Hələ Günəş doğmamış
O özü Günəş olar.**

**Bəli! Azərbaycanla
Növraqlaşar dünyamız.
Azərbaycan olmasa
Çılpaqlaşar dünyamız.**

Şəfiqə də, uşaqlar da oyandı. Əl-üzümüzü yuyub geyindik. Sonra restorana getdik. Səhər yeməyi gətirdik. Bu zaman kino işçiləri də restorana gəldilər. Salamlaşdıq. Onlar da yanımızdakı mizin ətrafında əyləşdilər və səhər yeməyi gətirdilər. Yedik. İçdik. Sonra hamımız restorandan çıxıb mehmanxananın qabağında dayanmış maşına doğru getdik. Maşına mindik. Maşınımız Qubadan çıxıb meşəli təpələrə qalxdı. Biz bir talaya çatanda bir kişinin bir dəstə uşaqla nə haqda-sa mehriban-mehriban danışdığını gördük. Talanın kənarındasa bir avtobus dayanmışdı. Sən demə, o kişi müəllim, uşaqlar isə məktəb şagirdləri imiş. Bizi gözləyirmişlər. Tələt mənə dedi ki, müəllim Rayon Maarif şöbəsinin tapşırığı ilə uşaqları sizinlə görüşə gətirib. Sağ olsun, tətil günlərində uşaqları bir yerə yığmaq zəhmətdən başqa səbr də istəyir. Deyəsən müəllim tapşırığı ləyaqətlə yerinə yetirib. Gərək kişiyə təşəkkür edək. Biz maşından düşüb müəllimlə görüşdük. Əvvəl Tələt, sonra mən kişiyə öz təşəkkürümüzü bildirdik. Müəllimin gətirdiyi oğlanlar-qızlar bizi mühasirəyə aldı. Yox! Sanki çəməndəki güllər birdən-birə sürətlə boy atıb bizi araya aldı. Sanki mənim də uşaqcanlı olduğum indi yadıma düşdü. Uşaqları bir-bir bağrıma basıb öpdüm. Sən demə, biz talaya gələnə qədər onlar çəməndəki əlvan güllərdən dəstələr bağlayıbmişlər. Uşaqlar bir anlığa bizdən aralandılar. Ancaq qucaqlarına sığışmayan gül dəstələri ilə yenidən yanımıza qayıtdılar. Az qaldıq gül dəstələrinin içində itək. Bəli! Zurnaçı ola, öz toyu ola məsəlini nahaq deməyiblər. Uşaqlar bizi öz şəhli çəmənlərinin ətirli güllərilə sirab etdilər.

Mən dönüb onların gül dəstələri verdikləri yoldaşlarıma baxdım. Sanki hərə öz qucağında bir gül qundağı tutmuşdu. Ancaq operatoru görmədim. Maraqla dolu gözlərimlə onu axtarmağa başladım. Gördüm operator kənardə öz işindədir. Sən demə, biz talaya çatandan o hər şeyi lentə almış...

Mən kiçik yaşlı oxucularıma da məktəblilər haqqında yazdığım bir neçə şeir oxudum. Özü də şeiriyyətlə dolu təbiətin əlvan qucağında. Meşəli təpədə şeir məclisi qurtardı. Operator da öz lentini təzə kadrlarla zənginləşdirdi. Biz maşınlara mindik. Sən demə, uşaqların mindiyi avtobusu müəllim özü sürürmüş. Maşınlarımız ətirli gül dəstələri ilə dolmuşdu. Sanki meşəli təpədən özüylə təzətər gül yükü aparırdı. Biz nahar etmək üçün Qəçrəş bulağına gəldik. Qəçrəş, nə qəçrəş! Büllur suyu o qədər soyuqdur ki, sanki indicə donub buza dönəcək. Bəli! Bir stəkan suyunu birnəfəsə içmək olmur. Gərək qurtum-qurtum içəsən. Sanki su özü də öz soyuqluğundan xəcalət çəkib stəkanda tərləyir... Mən Savalanda çox soyuq bulağın suyundan içmişəm. Özü də birnəfəsə yox, qurtum-qurtum... O məşhur bulaqların adları indi də yadımdadır. “Gözə”, “Qəcəl”, “Büllur”, “Şəfa”, “İnci”... Ancaq sən demə, o məşhur bulaqların arasında Qəçrəşin öz yeri varmış. Axı nənə təbiətin səxavətindən yoğrulan gözəl Azərbaycan bütün övladlarına yalnız bir gözlə baxan mehriban ananı xatırladır. O gümanı gəldiyi nemətlərin hamısını öz övladlarının arasında insafla bölmüşdür. O övladlardan biri Savalan, biri də Şah dağıdır. Biz Qəçrəşdə nahar edib Qubaya qayıtdıq. Qubada həm köhnə, həm təzə tanışlarla görüşüb Bakı-

ya yola düşdük. Mən elə maşında ecazlarla dolu Quba haqqında bir silsilə şeir yazmağı qərara aldım. Hətta nədən, necə yazacağımı da xəyalımda müəyyənləşdirdim. Bakıya çatıb o gecə dincəldik. Səhər telefonumuz səsləndi. Dəstəyi qaldırdım. Məni yenə filmə çəkmək üçün Kinostudiyaya çağırırdılar. Getdim. Dünənki yol yoldaşlarım mənə dedilər ki, sən indi oxuyacağın şeir həmişə filmdə səslənəcək. Ona görə də öz istədiyini şeiri oxu, biz də çəkək. Mən zamanla, həyatla, intizarla uyğunlaşan “Dilim yorulmadı” şeirimi oxudum:

**Dilim yorulmadı Vətən deməkdən,
Yox! Yalnız əridi bədənim mənim.
Uçan qaranquşdan, əsən küləkdən
Soruşdum, necədir Vətənim mənim?**

**Fəqət usanmadım mən bircə yol da,
İnsan axtarmazmı deyin itəni?
İstədim ötəni saxlayıb yolda
Vətəni soruşsam yenə, Vətəni...**

**Vətən! Bir dəfə də görsəydim səni,
Dünyanın hüsnünü səndə duyardım.
Qınamasaydılar dostlarım məni,
Adımı dəyişib Vətən qoyardım.**

Rejissorun göstərişləri ilə operator da məni lentə aldı... Mən başımda hələ yazılmayan Quba şeirlərimi dolandıra-dolandıra evə qayıtdım. Sonra günlərlə yazı mizimdən ayrılmadım. Əyləşib Quba haqqındakı silsilə şeirləri tamamladım. Bir neçəsini “Bakı” qəzetində, bir neçəsini də “Sovet kəndi” qəzetində çap etdirdim...

Günlər keçdi... Bir gün yenə telefonumuz səsləndi. Dəstəyi qaldırdım. Tələt Rəhmanov idi. Məni ailə üzvlərimlə birlikdə Kinostudiyaya, “Hanı mənim övladları?” filminin ilk baxışına çağırırdı. Biz də getdik. Sonra filmə çəkilən başqa adamlar da ailə üzvləri ilə gəldilər. Film başlandı... Balaş Azəroğlunu öz iş otağında çəkmişdilər. Məni isə əvvəl Qubada mədəniyyət evində, sonra meşəli tərpedə məktəbli uşaqlar arasında, daha sonra “Azərbaycanfilm” kinostudiyasında şeir oxuduğum zaman səsimlə çəkmişdilər. Filmə heyran-heyran baxan tamaşaçılar yaradıcı heyəti dönə-dönə alqışladı. Biz məmnun-məmnun evə qayıtdıq.

Yenə günlər keçdi. Bir gün “21 Azər”in iyirmi birinci ildönümünü münasibətilə siyasi mühacirlərin Bakıdakı klubuna yığışdıq. “21 Azər”in haqqındakı məruzədən sonra “Hanı mənim övladları?” filmi göstərildi. Salonda əyləşən siyasi mühacirlər filmə maraqla, qürurla, nisgillə baxdılar. Mən də ikinci dəfə özümü o tarixə dönəcək filmin unudulmaz kadrlarında gördüm. Nə gizlədim, ürəyim iftixarla döyündü...

VƏTƏN ƏTİRLİ

İsti yay axşamlarının birində qapı qonşumuz, yazıçı Qılman İlkin bizə gəldi. Masa ətrafında əyləşdik. Çay içə-içə ordan-burdan söhbət etdik. Yadımıza Təbriz düşdü. “Şairlər məclisi”ni xatırladıq. Birdən Qılman maraqla: – Səhəndi görmək istəyirsənmi? – deyərək mənə soruşdu. Mən məmnuniyyətlə: – Əlbəttə! Kim is-

təməz ki, uzun zaman ayrıldığı Vətəmindən gələn şair qardaşını görsün? – dedim. Mən o taydan bu taya gələn adamların əksəriyyətilə görüşmüşdüm. Ancaq aralarında şair olmamışdı. Qılman şəstlə mənə: – Onda sabah saat 12-də “Azərnəşr”ə gəl! – dedi. Mən qətiyyətlə: – Mütləq gələrəm! – dedim. Qılman xudahafizləşib getdi. Şəfiqə bizim söhbətimizi eşitmişdi. Ona görə də mənə məsləhət gördü ki, bir kiçik şeir yazım. Özünü də Səhəndə həsr edim. Görüş zamanı ona verim. Axşam kiçik, lakin təsirli bir şeir yazdım. Sabahı saat 12-də şeiri də özümlə götürüb “Azərnəşr”ə getdim. Hava da qərribədir. Gah yağışın qüssəli gözlərilə ağlayır, gah da günəşin təbəssümlü gözlərilə gülür. Bu gün isə hava adamı həm yandırır, həm də tərlədir. Sanki adamın bədənində odla su bir-birinə qarışırdı. Ancaq su odu söndürə bilmirdi. Adam istidən az qala bişəcəkdi. Direktorun kabinetinə girmək istədim. (Direktor Qılman İlkin idi). Ancaq qapısı bağlı idi. Katibə dedi ki, direktor hələ gəlməyib. Mən asta addımlarla dəhlizin başına qədər getdim. Şüşəbəndin arxasında dayanıb Nizami bağına tamaşa etdim. Ancaq arabir gözlərimi çevirib sol yanımdan aşağı enən daş pillələrə baxdım. Birdən Qılman İlkinin bir adamla yuxarı qalxdığını gördüm. Bu adam görkəmcə Səməd Vurğuna da bənzəyirdi, İsmayıl Cəfərpura da. Qılman İlkin mənə görəndə yanındakı adama nəsə dedi. O Qılman İlkindən aralanıb daş pillələri birnəfəsə qalxdı. Yalnız bu zaman bildim ki, gələn Səhənddir. Mən də tez Səhəndə doğru addımladım. Bir-birimizi bağrımıza basdıq. Bəli! Elə bərk-bərk qucaqlaşdıq ki, kənardan baxanlar bizi iki yox, bir adam

zənn edərdi. Sanki uzun müddət ayrıldığı Vətənimə həsrətlə dolu köksümə sıxmışdım. Bir də ondan ayrılacağımdan qorxurdum. Mən Səhəndin çiyini üstədən uzun dəhlizə baxanda daha da kövrəldim. Uzun dəhliz nəşriyyat işçilərilə dolu idi. Sevincdən gülənlər də vardı, ağlayanlar da. Ancaq ağlayanlar üstünlük təşkil edirdi. Elə bil bu uzun dəhliz Araz çayı idi. Biz Araz çayının sinəsində görüşürdük. Bizim həsrət yanğılı məhəbbətlə görüşdüyümüzü görənlər təlatümlü dalğalar yatmışdı. Yox! Bilə-bilə imkan yaratmışdı ki, arxayın görüşək. Sanki uzun dəhlizin hər iki divarı qarşısında heykəlləşib dayanan adamlar bu görüşə dərin həyəcanla baxan o taylı, bu taylı tamaşaçılar idi... Nəhayət, aralandıq. İkimizin də gözlərimiz yaşarmışdı. Səhəndin ağarmış saçlarına baxdım. Saçların da qərribə təbiəti var. Saçlara qara günlərin yelləri dəyəndə də ağarır, ağ günlərin yelləri dəyəndə də... Doğrudur, ağarmaq saçların adətidir. Ancaq saçlar qara yellərdən ağaranda qarlaşıb ürəyi üşüdür. Ağ yellərdən ağaranda isə nurlanıb ürəyi işıqlandırır. Səhəndin ağarmış saçları mənə odlu ürəyimi üşütdü. Ancaq gözlərində donmuş yaşların üstündə qabara-qabara parlayan Vətən ulduzları mənə isitdi. Sanki Səhənd döyüşlərdə başına ağ çalma əvəzinə ağ bulud qoymuşdu. O taydan bu taya keçəndə də başında ağ çalmanı andıran ağ buludla gəlmişdi. Sən demə, Səhəndin öz adı elə Bulud imiş. Milli hökumət zamanı ailəsilə birlikdə Marağada yaşayırmış. Mübariz ruhlu şeirlər yazırmış. Təbrizdə çıxan “Şairlər məclisi”nin son toplusunda Buludun da həm şəkli, həm də şeirləri çap edilmişdir.

Səhənd Moskvadan keçib gəlmişdi. Yanında bir sovet vətəndaşı da vardı. Milliyyətcə rus idi. Qonağı müşayiət edirdi. O da mənim Səhəndlə qeyri-adi görüşümə heyrlə baxırdı. Sən demə, həsrətin danışan dili olmasa da, aşılana duyğusu varmış. O tərcüməsiz də, izahsız da bilinirmiş! Nəyilə? Öz canlı təsvirilə! Bizim bu görüş səhnəmiz də dahi bir rəssamın həsrətdən doğrulmuş nadir bir tablosuna bənzəyirdi. Bu tabloya kövrələ-kövrələ baxan müşayiətçinin də mavi gözlərində iki büllur parlayırdı...

Mən Səhəndlə qol-boyun nəşriyyatın otaqlarından birinə daxil oldum. Arxamızca da dəhlizə toplaşan adamlar gəldi. Bu otağı görüş üçün boşaltmışdılar. Ortada iki uzun miz qoymuşdular. Mizlərin üstündə mineral sular, əlvan meyvələr, təzə şirniyyatlar sırayla düzülüşdü. Hələ də ürəklərində həyəcanları sakitləşməyən adamlar bizi keçirib yuxarı başda əyləşdirdilər. Qılman İlkin də gəlib Səhəndin o biri yanında oturdu. Məclisdə cavan, şux, gözəl qızlar da vardı. Ancaq Səhənd sanki o qızlara baxmağa utanırdı. Mənə danışmışdılar ki, Səhənd Moskvada olanda bakılı bir professorla görüşüb. Professor gənc olsa da tibb sahəsində görkəmli bir mütəxəssisdir. Yanında gözəl bir qadın da varmış. Professor yanındakı qadını Səhəndlə tanış edib. Səhənd qadının üzünə baxmadan əlini hörmətlə sıxıb. Sonra professor Səhəndi restorana dəvət edib. Səhənd razılıq verib. Restorana gedib yeyib-içiblər. Ancaq uzun, kövrək, şirin söhbət zamanı Səhənd bir dəfə də olsun başını qaldıraraq restorandakıların məftunluqla baxdıqları qadının üzünə nəzər salmayıb. Təzə tanışlardan ayrılanda da başaşağı xuda-

hafızlaşdırıb gedib. Bəli! Yenə də qadının üzünə baxmayıb. Lakin professor da, qadın da Səhəndin mədəniyyətindən doğrulmuş ünsiyyətinə heyran qalıb. Professor Bakıya qayıdıb. Bir Cənubi azərbaycanlı dostu ilə görüşəndə deyib ki, Səhəndin nəzakətinə valeh oldum. O bircə dəfə də olsun başını qaldıraraq yanındakı qadına baxmadı. Halbuki, qadın həddindən artıq yaraşlıq idi. Dostu professor deyib ki, biz Cənubi azərbaycanlılar beləyik! Dünyada neçə-neçə nemətdən məhrum olsaq da, nəzakətdən kasıb deyilik. Ancaq nəzakət də müxtəlifdir. Nəzakət var qeyrətdən, nəzakət də var, qılıqdan doğur. Bizim nəzakətimiz birincidən doğur.

Məclisdə Səhəndə sual verənlər çox idi. O hər sualı əvvəl susa-susa xəyalının süzgəcindən keçirirdi. Mən isə yerimdə ağır-ağır düşünürdüm. Öz ürəyimdə şeir oxuyurdum:

**Ömrü bəzəsə də hər gözəl kəlam,
Deyirlər susmaq da bir yaxşı haldır.
Yox! Elə sussun ki, o susan adam,
Sonra deməsinlər zavallı laldır.**

**Axı dolmuş bulud özü sussa da
İçindəki şimşək çaxdıqca çaxır.
Söz də bir şimşəkdir! Alov qussa da
Yeri də, göyü də yandırır-yaxır.**

**Haçan-Vüsal! – dedi mavi üfüqlər,
Min nəğmə ucaldı bir sazın üstədən.
Qızara-qızara odlu şəfəqlər
İcazəsiz keçdi Arazın üstədən.**

**Nə zaman doğduğu bilinməsə də,
Hər səhər təzədən odlanır Günəş.
Hüsündən ləkələr silinməsə də,
Dünyanın vicdanı adlanır Günəş.**

**Mən ki, deməyirəm öz alovumla
Elə özüm boyda Günəş olaydım.
Yox! Sərhəddi aşıb söz alovumla
Bir ocaq yandıran atəş olaydım.**

**Bəli! Araz üstədən izinsiz keçib
Yanaydım Vətənin bir ocağında.
Bu sədaqət olar, sən də and içib
Oda çevriləsən od torpağında.**

**Haçansa bir qızın qılığında mən
Sanardım yolumu aza bilərəm.
İndi ağ saçımın işığında mən
Əyləşib şeir də yaza bilərəm.**

**Sanma boyatlaşsa köhnə niyyətlər,
Nisgillə ağlamaq gözə qalacaq.
Yox! Boyatlaşsa da bütün nemətlər,
Mənim arzularım təzə qalacaq.**

**Dolmuş gözlərimdən bir damla axsa,
Fəryada çevrilər Vətən, fəryada.
Şöhrətim zirvədən-zirvəyə qalxsa,
Qanada çevrilər Vətən, qanada...**

**Yalnız insan deyil, bulud içindən
Zirvə də keçmişə qürurla baxır.
Büllur çay dərədə sükut içindən
Gələcəyə doğru inamla axır.**

**Qatara düzülüb məğrur dənizdə
Sahillərə gəlir ağ dalğalar da.
Tərtəmiz yuyunub büllur dənizdə
Torpaq üstə ölür dağ dalğalar da.**

**Tarixi yaradan insan oğlunun
Yazda da, qışda da donu Vətəndir.
Keşməkeşlə dolu ömür yolunun
Əvvəli Vətəndir, sonu Vətəndir.**

Səhənd suallara imkanı daxilində cavab verirdi. Otaqdakılar onun danışığına maraqla qulaq asırdı. Ancaq mənə elə gəlirdi ki, o ehtiyatla danışır. Siyasətdə çox da dərinə getmir. Yalnız sənət haqqında öz mülahizələrini deyir.

Yaman dərddir. Ömrün boyu arzuladığın adamların arasına düşəsən, ancaq ürəyində zaman-zaman yığılıb qalan sözləri o adamlara deyə bilməyəsən. Heç olmasa, bir neçə söz demək istəyəndə də ürəklə yox, ağızucu deyəsən. İçində sirrə dönən sözləri özünlə gətirib, özünlə aparasan. Düynü gündən-günə böyüyən sirri nə bu tayda açə biləsən, nə də o tayda...

Səhənd Sovet İttifaqına kitab ticarəti yolu ilə gəlmişdi. Bəli! O bu yolda kitab karvanına sarban olmaq arzusundaydı. Ürəyindəki sirrləri də bu karvanda gətirmək istəyirdi...

**Ürəyə düşdümü, sirr öz oxuyla
Gündüz də, gecə də dələr ürəyi.
Dolanar kölgəylə, yatar yuxuyla,
İnsanın bir sirdaş dilər ürəyi.**

**O kəs ki, keçmişdə sirr saxlayardı,
Köksündə narahat yer saxlayardı,
Sanki bir yırtıcı şir saxlayardı,
Nələr gözləməzdi, nələr ürəyi?**

**İndi yüksəldibdir söz mənasını,
Ocaq hikmətini, köz mənasını...
Sirr də dəyişibdir öz mənasını,
O, dostluq qalası bilər ürəyi!**

**Ürəyə dolanda dərd, nisgil, həycan,
İstədiyi qədər dost tapar insan...
Ünsiyyət, etibar, cəsarət, imkan
Təmiz duyğularla silər ürəyi...**

**Sirr daha müqəddəs diləyə dönər,
Dilək pardaxlanan çiçəyə dönər,
Bir ürək min yaxın ürəyə dönər,
Sirlinin ilhama gələr ürəyi.**

**Yükü yüngülləşər, yolu azalar,
Ömür dəftərində kədər pozular,
Yerində umduğu sevinc yazılar,
Səadət eşqiylə gülər ürəyi...**

Başqa çarə yox idi. Səhənd ancaq bu niyyətlə İran dövlətindən icazə ala bilmişdi ki, Sovet İttifaqına gələ

bilsin. O həm də aparacağı kitabları oxuyan İran vətəndaşlarının yalnız ürəyinə öz əməlilə Sovet xalqının dostluq məhəbbətini aşılamaq istəyirdi. Axı Səhənd özü də sənətkar idi. Kitab yazırdı. Gözə işıq salmaqla göz işıqlı olmaz. Gərək işıq gözün özündə olsun! İstedad da belədir. Hər şeyi başqalarından borc almaq olsa da, istedadı borc almaq olmaz. O, sənətkarın özündə olmalıdır. Səhənd istedadlı sənətkar idi. Bəzən sənətkarı nədə təqsirləndirirlər? Yaratdığı əsərlərin bir-birinə bənzəməsində! Nə olsun? Bir adamın övladları, bir dənizin dalğaları, bir dağın qayaları, bir ağacın meyvələri, bir baxçanın gülləri bir-birinə bənzəyə bilər. Ancaq yenə də hardasa, nədəsə bir-birindən fərqlənir. Səhəndin şeirləri də Vətənin azadlığından danışdı. Ancaq təzə-təzə notlarla danışdı...

Mən Səhəndə dedim ki, Balaş Bakıda deyil, Moskvadadır. İstəyirsənsə, Mədinəni çağırtdırım sən ilə görüşsün. Səhənd: – Yaxşı olar – dedi. Nəşriyyat direktorunun müavinindən xahiş etdim ki, Mədinəni gətirmək üçün adam göndərsin. Mədinə gəldi. Tez yerimdən qalxıb qapıya sarı getdim. Mədinənin qolundan bərk-bərk yapışıb qulağına pıçıldadım ki, özünü ələ al. Məclisdəkilər sənə baxır. O sakitləşdi. Sonra Səhəndlə görüşüb əyləşdi. Suallar, cavablar davam etdi. Məclis dağılanda biz bir yerdə şəkillər çəkirdik. Səhənd, Mədinə, mən. Səhənd otaqdakı adamlarla xudahafizləşib yanındakı adamla getdi. Mən də Mədinə ilə birgə Səhəndin dalınca küçəyə çıxdım. “Azər-nəşr”in qabağında ayrılarkən Səhəndə yazdığım şeiri cibimdən çıxarıb ona verdim. Sonra əziz qonaqla bir də,

məhrəm bir yerdə görüşmək istədiyimi bildirdim. Deyəsən belə bir görüş Səhəndin də ürəyindən idi. Doğrusu istəyirdim ki, bu görüş bizdə olsun. Ancaq Mədinənin niyyətindən keçə bilmədim. Düşündüm ki, nə fərqi? Ya bizdə, ya da onlarda. Məgər biz yaxın dostlar deyilik? Təki belə görüşlər tez-tez olsun! Bəli! Razılaşdıq ki, Mədinəgildə görüşək. Özü də saat 3-də. Mən evə gəldim. Səhəndlə necə görüşdüyümü Şəfiqəyə danışdım. O həm sevindi, həm də kövrəldi...

Saat 3-də Mədinə zəng vurub dedi ki, Səhənd bizdədir. Sən də gəl! Mədinəgilə getdim. Səhənddən başqa Bəxtiyar Vahabzadə, Məsud Əlioğlu, Xudu Məmmədov, Azad Cavid Mədinəgildə idi. Görüşdük. Keçib əyləşdim. Masanın üstündə iki şüşə konyak, bir neçə qutu şokolad, üç qab da meyvə vardı. Bu kiçik məclisi Məsud Əlioğlu aparırdı. O məclisdəkilər haqqında növbəylə xoş sözlər deyir, sonra sağlığına badə qaldırırdı. Məclisdəkilər də o sağlığa içirdi. Birdən qapı döyüldü. Mədinə qapını açdı. Gələn Mədinəgilin qonşusu, məşhur müğənni Sara Qədimova idi. O nəzakətlə məclisdəkilərə salam verdi. Sonra keçib kənardə əyləşdi. Kiçik məclis davam etdi. Söz alan ayrılıqdan danışdı. Özü də yana-yana... Bu zaman hamı intizar dolu baxışlarını Sara xanıma dikdi. Yox! Heç kim bu gözəl sənətkara bəlkə bir ağız oxuyasınız demədi. O özü gözlərdəki qətiyyətli xahişi həssaslıqla duydu. İri qara gözləri rıqqətdən yaşarmış Sara xanım üzünü mənə tutub etirafla: – Əli qardaş, inanın ki, mən indiyə qədər çalğısız oxumamışam – dedi – ancaq sizin xətrinizə bir ağız oxuyaram! Sonra Sara xanım şikəstə üstündə kövrələ-kövrələ oxudu:

**Yaman şeydir ayrılıq,
Yerlə göydür ayrılıq...
Həzin-həzin inləyən
Sarı neydir ayrılıq.**

**Vətən bir məbəd olar,
Sevgisi sənəd olar,
Sərhəd olmayan yerdə
Ayrılıq sərhəd olar.**

**Ayrılıq yüyrək atdı,
Gör hardan hara çatdı.
Qələmdə günah yoxdur,
Yazan günaha batdı.**

**Gözlər çimər yaşlarda,
Qəmlər donar qaşlarda.
Ayrılıq uzananda
Qan ağlayar daşlar da.**

**Kimlər solar dünyada?
Kimlər qalar dünyada?
Ayrılığın dərmanı
Görüş olar dünyada.**

**O gün haçan doğacaq?
Ev-ev nəzir yığacaq...
O günü görənlərin
Başına gül yağacaq...**

Bu bayatılar mənim “Vətən bayatıları”ndan idi. Sara xanım bu bayatıları təzə kitabımdan oxuyub sanki bu kiçik məclis üçün əzbərləmişdi. İndi çalğısız-filan-sız məharətlə oxuyurdu. Mənim sə qartal xəyalım Arazı keçib doğma Vətən torpağını qarış-qarış dolaşırdı... Sara xanım şikəstənin son xallarını vurub qurtaranda xəyalım yenə də bu kiçik məclisə qayıtdı. Məclisdəkilər Sara xanıma hörmətlə alqışladılar. Ancaq alqışların səmimiyyətlə dolu hərarəti Sara xanımın iri qara gözlərində parlayan büllur damcılarını quruda bilmədi. Sanki bu büllur damcılarının arxasında Araz çağlayırdı. Damcılarını sıçrayıb məclisdəkilərin gözlərinə düşürdü. Axı bizim də gözlərimiz yaşarmışdı... Bu kiçik məclis də dağıldı. Səhənd harasa getməliydi. O məclisdəkilərlə xudahafızlaşdı. Mən özümə gətirdiyim iki kitabımı Səhəndə verdim. Səhənd əl çantasını açdı. Kitablara oraya qoydu. Sonra əl çantasından bir yaraşlıq qalstukla bir qəşəng qələm çıxarıb mənə verdi. Ayrıldıq...

Aradan günlər keçdi. Bir gün yazı masamın üstündəki telefon zəng vurdu. Dəstəyi qaldırdım. Danışan Mədinə idi: – Balaş evdə yoxdur. Darıxıram. Sizə gəlmək istəyirəm – dedi. Mən səmimiyyətlə: – Həmişə gəldiyin evə buyur, yenə gəl! – dedim. O sevinclə: – Gəlirəm! – dedi. Dəstəyi yerinə qoydum. Sonra Mədinənin surətini xəyalımda canlandırmağa çalışdım. Mədinə təzadla dolu bir surət idi. O səni görəndə əldən-ayaqdan gedirdi. Səninlə bir məclisə düşəndə isə səni yalqız qoyub başqasıyla yeni ülfət yaradırdı. Bir az sonra səni tamam unudurdu. O özü hələ zirvə yolunda

addımlasa da zirvənin başındakı adamlara qovuşmağa çalışırdı. Elə bilirdi ki, “böyük” adamlarla oturub-duran kiçik adamlar özləri də “böyüyə” bilər. Onda xudbə-səndlik duyğuları da vardı. Bəli! Yalnız özü ilə ərinin hamıdan baş olmağını istəyirdi. Bu yolda az qala dəridən-qabıqdan çıxırdı. Daha başa düşmək istəmirdi ki, zirvələr arasında hər zirvənin öz ülviyyəti var. Sənətdə də belədir. Sənətkara hörmət xətir naminə yox, sənətinin dəyərinə görə yaranır...

Mədinə gəldi. Görüşdük. Əyləşdik. Çay içə-içə oradan-burdan söhbət etdik. Birdən Mədinə təntənə ilə mənə: – Bilirsən, Səhənd yenə gəlmişdi – dedi. Mən təəssüf dolu etirafla Mədinəyə: – Xeyr! Xəbərim yoxdur. Bəs mənə niyə deməyibsiniz? – dedim. Deyəsən Mədinə haqlı gileyimdən tutuldu. Axı, düz sözə nə deyəsən? Handan-hana: – Bilirsən, görüş tələsik oldu. Mən tez bir qədər düyü isladılıb plov asdım. Sonra əyləşdik. Yerli şairlərdən də bir neçəsi gəlmişdi. O taydan, bu taydan danışdıq. Səndən də danışdıq. Səhənd dedi ki, o tayda biz Balaşla Əlini özümüzdə sənət müəllimi hesab edirik. Ancaq əvvəl Balaş, sonra Əli – dedi. Mən düşündüm ki, bəlkə də Səhənd belə deməyib. Mədinə belə deyir. Hər yerdə ərini birinci görmək istəyən Mədinə Səhəndin gözlərində də ərini birinci görmək istəyir. Ancaq kim nə deyir, qoy desin. Kimin öz sənətilə hansı məqamda durduğunu gələcək göstərəcək! Yox! Gələcək niyə? Elə indinin özü də göstərir.

Yadıma bir əhvalat düşdü. 1947-ci ilin payızı idi. Mədinə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun nəz-

dindəki hazırlıq kursunda oxuyurdu. Mən isə Azərbaycan Dövlət Universitetində (BDU) oxuyurdum. Bir gün Mədinə ilə görüşəndə dedi ki, sənin “Tanıyıram onu mən” adlı şeirin bizim tarix müəlliminin yaman xoşuna gəlib. Gərək ki, sən onu Təbrizdə yazıbsan. Mən etirafla: – Hə – dedim – Təbrizdə yazmışam. Mədinə hərərətlə: – Bilirsən necə oldu? – dedi – müəllim məndən dərsimizi soruşdu. Mən də danışdım. Müəllim gözlərini pəncərədən harasa zilləyərək səmimiyyət dolu səslə: – Sizin şairlərdən birinin “Tanıyıram onu mən” adlı bir şeirini oxudum. Yaman xoşuma gəldi, – dedi – hayıf ki, şairin adı yadımda qalmayıb. Mən tələsik: – Bəlkə Balaş Azəroğlunun şeiridir? – deyə müəllimdən soruşdum. Müəllim bir az fikrə gedib: – Yox! – dedi – sabah o şairin adını sənə deyərəm. Sabahı müəllim sinifə daxil olanda gözləri məni axtardı. Mən isə öz yerimdə əyləşmişdim. Müəllim asta addımlarla yanıma gəldi. Əlini çiynimə qoyub nəzakətlə: – O şairin adı Əli Tudədir – dedi. Hiss etdim ki, müəllim bu sözləri qürurla dedi. Axı müəllimin də əsl o taydandır.

Mən Səhəndlə görüşəndə elə bilmişdim ki, o taydan bu taya Vətən ətirli əziz qardaşım gəlib. Səhəndlə danışanda sanırdım ki, şairin şeiriyyətlə dolu nəfəsində doğma Vətənin hərərətini duyuram. Bəli! Səhəndlə görüşmək mənə səadət idi. Ancaq öz dostlarım biganəliklə məni bu səadətdən məhrum etmişdi. Səbəbi isə mənə məlum deyildi. Yox! Yaxşı məlum idi. Özlərini gözə soxmaq istəyənlər nəinki dostlarını, heç qardaşlarını da yada salmırlar. Sinəmdə ürəyimin xəfifcə sızıl-

dadığını duydum. Yox! Bu sızıltı deyildi. Dilə gəlmiş giley idi. Ürəyim gileyləndirdi ki, ey müdrikləşə-müdrikləşə sadələşən insan! Bir gözlərini geniş aç, ətrafına yaxşı bax! Gör dünyada necə mahirləşə-mahirləşə rəqib olan dostlar var. Nə dost, nə hörmət, nə əvəz bilir. Yox! Öz xeyrindən başqa heç nə haqqında düşünmür. Sən Səhəndlə görüşəndə öz dostunu da məclisə çağırırdın. Dedin o gəlməsə, sonra bu görüşdən xəbər tutsa, məndən inciyər. O gəldi. Vətən ətirli sənətkarla görüşdü. Sonra Səhənd ikinci dəfə o taydan bu taya gələndə isə öz dostun səni Vətən ətirli sənətkarın görüşünə çağırmadı. Bu, dostluqda bəlkə də biganəlik deyil, xəyanətdir. Bəs sən nə vaxta qədər sadəliyində qalacaqsan? Əsl dostunla əsl rəqibini tanımayacaqsan? Mən əlimlə ürəyimi sıgalladım. Həyəcanını yatırdım. Sonra itaətkarlıqla: – Mən sənə həqiqətlə dolu səsinə qulaq asdım, – dedim – ancaq keçənə güzəşt deyərək. Bundan sonra mənim iradəm yalnız sənə ixtiyarında olacaq. Bu sözləri giley dolu ürəyimə elə dedim ki, Mədinə eşitmədi. Lakin o mənim tutulduğumu duydu. Bir az sonra xudahafizləşib getdi...

RÜBABƏLİ GÜNLƏR

“21 Azər” Nezhətinin (inqilabının) yubiley gecəsini keçirmək üçün Qubaya getmişdik. Üç nəfər idik. Yoldaşlarımdan biri “21 Azər” Nezhəti haqqında məruzə etdi. Biri də öz xatirələrini danışdı. Növbə mənə çatdı. Kürsüyə qalxıb bir neçə şeir oxudum. Salondakı-

lar bizi hərarətlə qarşladı. Rəsmi hissə qurtardı. Səhnədən düşüb salonda birinci sırada əyləşdik. Konsert başlandı. Müğənnilər növbə ilə oxuyurdular. Yaxşı da oxuyurdular. Ancaq hamı Rübabə xanımı gözləyirdi. Rübabə xanım səhnədə görünəndə hərarətli alqışlar salonun daş-divarlarını titrətdi. Onun çatma qaşları sanki baş-başa vermiş iki misra idi. Biri hicrandan danışdı, biri vüsaldan... Özü də Rübabə yangısıyla, Rübabə nisgiliylə, Rübabə həsrətiylə danışdı.

Rübabə xanım “Segah” oxuyurdu. O oxuduqca mənə elə gəlirdi ki, nadir sənətkarın alovlu nəfəsinin hərarəti məni qarşır. İndi o, yana-yana səhnədə oxuduqca canlı vulkana dönəcək. Bütün salona od saçacaq. Ona görə də mən gah yanmaq təhlükəsindən qurtarmaq üçün əyləşdiyim stuldan geri çəkildim, gah da Rübabə xanımın oxuduğu “Segah”ı itirəcəyimdən qorxub səhnəyə boylanırdım. Yox! Həm də keçmişə baxırdım.

Xəstəxanada yatırdım. Otaqda tək idim. Yaman darıxırdım. Günorta konsertinin vaxtı idi. Radionu açdım. Yaxşı ki, açdım. Diktor elan etdi: “Günorta konsertimizə başlayırıq! “Segah”. Oxuyur Rübabə Muradova!”. Rübabə xanım oxudu. Ancaq necə oxudu! Səsində gah kaman inlədi, gah tar alışıdı, gah şimşək çaxdı, gah leysan yağdı, gah şələlə çağladı... Ürəyim təlatümə gəldi. Bəli! İndi o kaman mənim içimdə inləyirdi, o tar mənim içimdə alışırıdı, o şimşək mənim içimdə çaxırıdı, o leysan mənim içimdə yağırıdı, o şələlə mənim içimdə çağlayırıdı... Qəribədir, həyəcandan tərədən-dırnağa qədər titrəsəm də, qələm-dəftərimi götürdüm. Bu

sevimli nəğməkar haqqında ilk poemanı yazmağa başladım. Adını da “Doğma səs” qoydum.

Mən yazdıqca misralar bir-birinin dalınca düzülməyə tələsirdi. Vərəqlər üstə yaman basabas salırdı. Poemanı qurtardım. Xəstəxanadan çıxdım. Poemanın bir üzünü Rübabə xanıma verdim. Oxudu. Bəyəndi. Mən ona təşəkkür etdim, o da mənə. Mən Rübabə xanıma təşəkkür etdim ki, bu poemanı o yazdırmışdı. Rübabə xanım da mənə təşəkkür etdi ki, bu poemanı mən ona həsr etmişdim. Poema kitabımda çıxdı. İndi o, səhnədə “Segah”ı oxuduqca mən də ona həsr etdiyim poemadan dodaqaltı misralar pıçıldayırdım.

Konsertdən sonra qonaq evində ziyafət verildi. Mən masa arxasında Rübabə xanımla qabaq-qənşər əyləşmişdim. Yubiley gecəsinin iştirakçıları sağlıq deyir, yeyir, içirdi. Mən də: – İcazənizlə, – deyib Rübabə xanımın qədəhinə konyak süzdüm. O, etiraz etmədi. Mənə demişdilər ki, Rübabə xanım arabir içir. Sənətkar adamdır. Bəlkə ilhama gəlmək üçün içir. Nə olsun qadındır? İndi qadınlar da içir. Bəlkə Rübabə xanım dərddən içir. Özü də Vətən dərindən! Vətən dərindən də böyük dərd olarmı? Bir dəfə şəhər içində Sahib Şükürova rast gəldim. Mən Təbriz Dövlət Filarmoniyasında müdir olanda, o da solist idi. O məni “İnturist”də şama qonaq etmək istədiyini dedi. Etiraz etmədim. Biz “İnturist”in yemək salonuna daxil olanda Süleyman Rüstəmin, Ənvər Məmmədخانının, Mikayıl Rəfilinin bir masa ətrafında əyləşib şam etdiklərini gördük. Mən bu söz ustalarına salam verib yanlarından keçəndə üçü

də qalxıb bizi başqa masa arxasında əyləşməyə qoymadılar. Öz yanlarında əyləşdirdilər. Biz də yeyib-içməyə başladıq. Arada dayanıb Süleyman Rüstəmin duzlu zarafatlarına qulaq asmaq istədik. Bu zaman M.Rəfilə dedi ki, siz bizə baxmayın. Yeyin, için! Biz dərddən içirik. S.Şükürov nisgillə dedi ki, Vallah, elə biz də dərddən içirik. S.Rüstəm uğundu: – Ədə, dedi, – dərddən yox ey, saat dərddən içirik. Bu dəfə hamımız uğunduq...

Növbəti sağlıq deyiləndə dolu qədəhimi qaldırıb Rübabə xanıma sarı uzatdım. Baxışımla dolu qədəhini göstərdim. O, qədəhini qaldırıb qədəhimə vurdu. Sonra masanın üstünə qoydu. Güldü: – Mən içmirəm, – dedi. Birdən rəqs musiqisi çalındı. Otaqdakılar ayağa qalxıb qabaq-qənşər oynamağa başladılar. Mən də ayağa durdum. Qollarımı açıb Rübabə xanımın qarşısında dayandım. Bu vəziyyətdə uçuşa hazır qartal xatırladım. Rübabə xanım sanki məni uçuşdan saxlamaq istəmədi. Elə qarşımdaca yerindən qalxa-qalxa qollarını qaldırdı. Oynamağa başladıq. Doğrusu, mən heç yerdə, heç zaman belə oynamamışdım. Biz elə oynayırdıq ki, sanki hicranın çiyinlərimizdə qalanan ağır yüklərini ayaqlarımız altına salıb tapdalamaq istəyirdik. Rübabə xanım oynaya-oynaya mənə: – Gün o gün olaydı ki, Təbrizdə belə oynaydıq, – dedi. Ətrafımızda oynayanlar – Amin!– deyə böyük müğənninin böyük arzusu hərərlərlə alqışladılar.

Ziyafətdən sonra biz qonaq evindəki otaqlarımıza çəkildik. Gecə yarından keçirdi. Yorğun idim. Soyunub

çarpayıda uzanmaq istəyirdim. Birdən otağın qapısı döyüldü. Qapını açdım. Gələn Rübabə xanım idi. Dərhal stul çəkib: – Əyləşin! – dedim. Əyləşmədi. – Yox! – dedi. – Gedək mənə otağıma. Mən səmimiyyətlə: – Gedək! – dedim. Getdik. Bu dəfə Rübabə xanım stul çəkdi. Mən əyləşdim. O əyləşmədi. Sual dolu maraqla: – Siz “Mən nə gətirdim” şeirini əzbərdən bilirsiniz? – deyə məndən soruşdu. Mən etirafla: – Bəli! – dedim. Rübabə xanım əl çantasını götürüb açdı. İçindən qələm-dəftər çıxartdı. Deyəsən şeiri yazmaq istəyirdi. Mən maraqla: – Siz o şeiri yazmaq istəyirsiniz? – deyə müsahibimdən soruşdum. Rübabə xanım qətiyyətlə: – Bəli – dedi. Mən təəccüblə: – Axı, eşitmişəm ki, siz haçansa, hardasa bu şeiri “Segah” üstündə oxuyubsunuz. Deməli, əzbər bilirsiniz – dedim. Müsahibim etirafla: – Doğrudur! – dedi. Bu şeiri musiqi məktəbinə qəbul olunanda oxumuşam. Özü də “Segah” üstündə! Bunu da məndən imtahan götürən musiqi müəllimi özü xahiş etmişdi. Ancaq o gündən sonra gör nə qədər vaxt keçib. Bəlkə bu şeiri indi oxuyanda bir sözünü dəyişik saldım, ya da unuttum. Bəs sonra? Onda bu, müəllifə hörmətsizlik olar. Yox! Mən dəqiq adamam. Başqalarının da dəqiq olmalarını istəyirəm. Sabah Bakıda keçiriləcək yekun yubiley gecəsində bu şeiri oxumaq istəyirəm. Özü də “Segah” üstündə! Ona görə də sizdən xahiş edirəm, şeiri oxuyasınız, mən də yazım – dedi. Mən şeiri hərərlərlə oxudum. Bəli! Elə hərərlərlə oxudum ki, sanki, indicə yazmışdım. Rübabə xanım yazırdı. Ancaq mənə səs, onun əli titrəyirdi... O, şeiri

yazıb qurtardı. Qələm-dəftərini əl çantasına qoydu. Səhər yola düşəcəkdik. Mən Rübabə xanımla xudaha-fizləşib otağıma qayıtdım. Soyunub yatağıma girdim. Ancaq yata bilmədim. Rübabə xanım öz otağında “Humayun” üstündə həzin-həzin oxuyurdu. Yadıma Bakıda sevimli bəstəkarımız Cahangir Cahangirovla bir telefon söhbətimiz düşdü. O dedi ki, mən müharibə illərində Təbrizdə olanda böyük sənətkar Əbülhəsən xan İqbalın Təbrizdə yaşadığını bilirdim. O ustad xanəndə ilə görüşmək arzusu məni rahat qoymayırdı. Ancaq bu arzumu öz yoldaşlarıma deməyə utanırdım. Bir gün cürətlənib öz arzumu unudulmaz yazıçımız Əvəz Sadıqə bildirdim. O zaman Əvəz Sadıq Təbrizdə incəsənət məsələləri ilə məşğul olurdu. O, təkidlə mənə: – Utanmaq gərək deyil! Gedək! – dedi. Biz Əbülhəsən xanın evinə yollandıq. O bizi azərbaycanlılara məxsus qonaq-pərvərliklə qarşıladı. Otağın döşəməsi boyda yerə sərilmiş xalça üstündə əyləşdik. Bir az sonra qarşımızda xudmani süfrə açıldı. Çay, şirniyyat, meyvə gəldi. Yedik, içdik. Sonra o taydan-bu taydan söhbət etdik. Söz Şimali Azərbaycanın musiqi xadimlərindən düşəndə Əbülhəsən xan dedi ki, sizdə Seyid Şuşinski yaxşı oxuyur. (Rübabə xanımın sənət müəllimi də Seyid Şuşinski olub). Xoşuma gəlir. Minnətdarlıqla Əbülhəsən xana dedim ki, o da sizi iftixarla ustad adlandırır. Əbülhəsən xan fərəhlə gülümsədi. Biz bilirdik ki, ustad nadir hallarda oxuyur. Mən Əvəz Sadıqın qulağına pıçıldadım ki, görəsən ustad bizə bir şey oxuyarmı? Axı, onun ecazkar səsinin vurğunu olsam da, səsinə canlı eşitmə-

mişəm. Ustad həssaslıqla: – Cavan oğlan nə buyurur? – deyə Əvəz Sadıqdan soruşdu. Əvəz Sadıq səmimiyyətlə arzumu ona bildirdi. Ustadın rəngi bozardı, sonra tutuldu. Daha sonra açıldı. Dediyimə peşman oldum. Ancaq sən demə, mən düşünən tək deyilmiş. Ustadın üzü tufan qabağı tutulub-açılan havanı andırırmış. O, bizə böyük hörmət əlaməti olaraq bir “Humayun” başladı. Özü də çalğısız-filansız. “Humayun” dindi, nə dindi! Mən Əbülhəsən xanın evində olduğumu tamamilə unutdum. Sandım ki, bir dağın güllərlə naxışlanmış ətəyindəyəm. Dağın zirvəsindəsə bir büllur şələlə çağlaya-çağlaya axıb tökülür. Doğmalığ, mərdlik, xeyirxahlıq nəğməsi oxuyur... Birdən yanımda bir pıçıltı eşitdim: – Sənə nə oldu? Rəngin niyə avazıyıb? Pıçıldayan Əvəz Sadıq idi. Bu sözləri də mənə o deyirdi. Sən demə, ustadın oxuduğu “Humayun”un yangılı xalları iliyimə qədər hopub ruhumu bədənimdən ayırıbmış...

Mən Rübabə xanımın həzin-həzin oxuduğu “Humayun”un məhrəm qanadları altında yuxuya getdim. Sonra yuxuda da Rübabə xanıma gördüm. O yenə də səhnədə vüqarla dayanıb oxuyurdu. Səsində məyusluq da vardı, məğrurluq da, kövrəklik də vardı, mətinlik də, intizar da vardı, qətiyyət də...

Səhər qonaq evinin qabağında dayanıb maşın gözləyirdik. Səhər yeli Rübabə xanımın yanaqlarını sığallayırdı. Sanki gözəl nəğməkarı oxşaya-oxşaya nəğmə istəyirdi. Rübabə xanım isə ürəyindəki rübab çələngini yellərin dağıdacağından qorxaraq əlini sinəsinə qoydu. Sən demə, görkəmli müğənninin rübab dolu ürəyində

dərd də özünə yer tapa bilibmiş. Ancaq o bu dərdə məhəl qoymadan ürəyindəki rübab çələngini Bakının daha geniş salonlarından birində insanlara təqdim etmək üçün tələsirmiş.

Maşında yol boyu o, danışdı. Mən qulaq asırdım. Bəli! O, sənətin qüdrətindən, sənətkarın şöhrətindən hərərətlə danışdı... Birdən hiddətlə mənə: – Sən niyə indiyə qədər layiq olduğun qiyməti ala bilməyibsən? Hansı şöhrətli şairdən əskiksən? – dedi. O, şöhrətli şair dedikdə hansı vasitələrlə təltif olunan, ad alan, mükafata yiyələnən şairləri nəzərdə tuturdu. Mən istehzayla güldüm. Amma özümə yox, hansı yollarla şöhrət zirvəsinə çıxanlara istehzayla güldüm. Yaxşı ki, Rübabə xanım mənim nəyə istehzayla güldüyümü bildi. Yoxsa daha da hiddətlənərdi. Müsahibim həssaslıqla: – Bilirəm niyə istehzayla gülürsən! Mənim hiddətlənməyimdən asılı olmayaraq sənətkarın taleyini zaman özü həll edir. Gec-tez, ancaq həll edir. Pisə pis, yaxşıya yaxşı qiymət verir – dedi. Qəribədir, o gileylə dolu uzun söhbətində özü haqda bir kəlmə də danışmırdı. Halbuki, mənə verdiyi sual özünə də aid idi. Doğrudur, Rübabə xanım respublikanın xalq artisti idi. Ancaq daha sanballı şöhrətə layiq idi.

Sanki mən daha sanballı şöhrətin yol yoldaşıma yaraşb-yaraşmadığını yoxlamaq üçün dönüb ona baxdım. Başdan-ayağa qədər emosiyadan yoğrulmuş Rübabə xanım dərin xəyala dalmışdı. Mən görkəmli sənətkarı şirin xəyaldan ayırmağa qıymadım. Bəli! Dalğın baxışları canlı suallarla dolu məşhur müğənnini danışdırdım. Susdum. Kim bilir, o öz xəyalında nələri ayırd

edirdi. Ancaq görünən kəndə nə bələdçi? Xəyaldə canlananların altdakı altda idi, üstdəki üstdə... Birdən həyəcan dolu hərərətlə: – Sənin “Mənim qiymətim” adlı bir şeirin var – dedi – yaman xoşuma gəlir. Əgər əzbərdən bilirsənsə, oxu! Onsuz da yolumuz uzaqdır. Adam darıxır. Mən Vətəninin şeirini də Vətəni qədər sevən bir nəğməkarın sözünü yerə sala bilməzdim. Bir-iki dəqiqənin içində yaddaş ağacımın bütün budaqlarını silkələdim. Sonra “Mənim qiymətim”i qürurla oxudum:

**Dedilər ki, o tay da,
Bu tay da Vətənidir.
Səni məşhurlaşdıran
Bu boyda Vətənidir.
Adım iki Vətənli
Oldusa da ey həyat,
Özüm bir Vətənli də
Ola bilmədim, heyhat!
Bir Vətən ki, bölündü
Uğursuz qismətimdə,
Vətən tək parçalandı
Sənətdə qiymətim də.
Yox! Nə yanan şimşəkdən,
Nə çağlayan leysandan,
Nə qopan zəlzələdən,
Nə bağıran tufandan
Qranit Savalanın
Tərpənməz bir daşı da.
Vüqar büstünə dönər
Qarla dolu başı da!**

**Bilsin neçə nəzər də,
Bilsin neçə təskin də,
Mənim məğrur səsimdə
Hiddət də var, təmkin də!
Hər zirvənin yeri var
Qarlı dağlar içində.
Hər ağacın yeri var
Barlı bağlar içində.
Mənim adımın üstdən
Kimsə qələm çəksə də,
Ya narazı, ya laqeyd,
Ya da ötkəm çəksə də,
Qiyətim parçalanmaz
Vahid söz dünyamızda.
Savalan şairiyəm
Mən də öz dünyamızda!
Təki mərd istedadım
Çağlamaqdan doymasın!
Sənətin meydanında
Məni yalnız qoymasın!
İstedad bir gözələ
Bənzəyər bu cahanda.
Heyran pərəstişkarı
Tapılar hər zamanda...
Şair var, itib-batıb
Özü ad-san içində.
Bir sözü də parlamır
Neçə dastan içində.
Ancaq belə şairə
Qibtə eləmirəm mən!**

**Şeirimə istiqbalsız
Tale diləmirəm mən!
Axı bilirəm sabah
Yanğılı misralarım,
İşıqlı misralarım,
Qayğılı misralarım
Vətənin özü boyda
Odlu dastan olacaq!
Milyon-milyon insana
Məhrəm ünvan olacaq!**

Rübabə xanım bacı məhəbbətilə mənə: – Sağ ol, qardaş! Sanki ürəyimdən tikan çıxartdın. Şeirində həm mübariz, həm də müdrik bir şairin alovlu nəfəsi var. Elə nəfəs ki, hələ çox-çox soyuq ürəkləri isidə biləcək – dedi. Bayaq dedim ki, hər şeyi zaman həll edir. Ancaq o məqam gəlib çıxana qədər adamın gözlərinin kökləri saralır. O məqama gedən yolda isə sənətkar nə qədər zəhmət çəkirsə, ömür qoyursa, qiymətini vaxtında ala bilmir. Könlü toyda da açılmır, yasda da. Atalar deyib ki, toy da oldu toyuğun yasıdır, yas da oldu toyuğun yasıdır. Ancaq atalar bu məsəli toyuq haqqında deyib. Toyuq bulanıq su içəndə də, duru su içəndə də başını göyə qaldırıb sanki Allaha şükür edir. Sənətkar isə insandır. O bulanığı durudan, bişmiş çiydən, şirini acıdan seçir. Mehribanlıq çələnginə bürünmüş ünsiyyə-tə, məhəbbətə, qüdsiyyətə sağ ol deyir. Paxıllıq köynə-yi geymiş rəqabətə, küdurətə, rəzalətə lənət oxuyur...

İnsan yaşa dolanda nəinki yalnız müdrikləşir! Yox! O, həm də cürətlənir. Deyir daha yediyimi yemişəm,

içdiyimi içmişəm, gəzdiyimi gəzmişəm. Bundan sonra həqiqəti əzəmətilə, ülviyyətilə, qüdsiyyətilə deməliyəm. Bəli! Məni top ağzına qoysalar da həqiqəti elə o sayaq deməliyəm. Rübabə xanım da həqiqəti necə var, elə deyirdi.

Rübabə həm özünə, həm də başqalarına qarşı tələbkar idi. Bir gün radioda tanınmış xanəndə Ağaxan Abdullayevin çıxışına qulaq asırdım. Deyirdi ki, musiqi məktəbində oxuyurdum. Məşhur xanəndə Hacıbaba Hüseynovun şagirdi idim. Ustadıma elə aludə olmuşdum ki, özümü tamam unutmuşdum. O necə oxuyurdu, mən də elə oxumaq istəyirdim. Məni arabir Abşeron kəndlərindəki toylarda oxumağa dəvət edirdilər. Bir dəfə Şüvələndə toy məclisində “Rast” oxuyurdum. Muğamı oxuyub başa çatdırdım. Nəfəsimi dərəndə Rübabə xanım məclisə daxil oldu. Məni gördü. Sonra eyhamla mənə: – Oxuyan sənsən? Mən elə bildim ki, Hacıbaba oxuyur. Unutma ki, xanəndənin oxuduğu muğamda o özü duyulmalıdır, başqası yox! Bəli! Xanəndənin öz səsi, öz nəfəsi, öz üslubu olmalıdır – dedi.

Bakıda ayrıldıq. Yenə yubiley gecəsində görüşəcəkdik. Dekabrın 12-ci gecəsi idi (bizim həm o tayda Milli hökumət qurduğumuz gecə, həm də düz bir il sonra bu taya keçdiyimiz gecə). Salonda boş yer yox idi. İynə atsaydın yerə düşməzdi. Məruzədən sonra konsert başladı. Konsertin son akkordlarını Rübabə xanım vuracaqdı. O, hərərətli nəfəsiylə səhnədə ulduz yox, günəş yandıracaqdı. Rübabə xanım oxuyurdu. “Mən nə gətirdim”i “Segah” üstündə oxuyurdu. Mən

qadir nəğməkarın yanıqlı “Segah”ının müşayiətilə neçə-neçə qara köynəkli gecənin içindən keçə-keçə Arazın ağ dalğaları üstə qara qanadlarını gərmiş buz nəfəsli narahat bir gecəyə düşürdüm. Bu gecənin içi elə dərin, elə qaranlıq idi ki, səhərin haçan açılacağı məlum deyildi. Bəli! Bu gecə də qeyri-adi gecəydi, o səhər də qeyri-adi səhər idi. Mən isə belə bir zamanda bu şeiri Naxçıvanda yazdım. Bu şeir yalnız mənim sənətimin məhsulu deyildi. Həm də ürəyimin harayı idi. Səsi çox uzaqlara getməli idi. Rübabə xanım mənə baxa-baxa oxuyurdu. Gözləri yaşarmışdı. Sanki bu fər-yadla dolu şeirin hər misrasını tamaşaçılara daha aydın göstərsin deyə, göz yaşlarında yuyub parlatmaq istəyirdi. Mən isə yenə birinci sırada tərəddüd içində əyləşmişdim. Doğrusu, şeirimizin hər misrasının parlamasına sevinməyə də, sevimli müğənninin gözlərinin yaşarmasını istəməyirdim. Bir də gördüm ki, öz gözlərimdən də yanaqlarıma yaş axır. Konsert qurtardı. Mən geyim otağının qapısını döydüm. İçəridən Rübabə xanımın: – Buyurun! – deyən məlahətli səsi gəldi. İçəri keçdim. O, paltarını dəyişmişdi. Görüşdük. Mən qardaş məhəbbətiylə Rübabə xanımı qucaqlayıb yaş üzündən öpdüm. Bu, istedadlı müğənniyə təşəkkürüm idi. O sevindi. Həsərlə mənə: – Bir arzum var – dedi. Mən maraqla: – Nədir o arzu? – deyə soruşdum. Rübabə xanım nisgillə: – “Mən nə gətirdim”i Təbriz səhnəsində oxuyam – dedi. Mən inamla: – İnşallah, oxuyarsınız – dedim. Sonra yenə ayrıldıq. Evə yollandım. Yolda başımı qaldırıb göyə baxdım. Payızın sonu olsa da göydəki

ulduzlar sarı yarpaqlara bənzəmirdi. Yox! Büllurlaşa-büllurlaşa parlayırdı. Bu ulduzlar salonda Rübabə xanımı dinləyən adamların yanaqlarında gilələnən göz yaşlarını andırırdı. Ancaq bu göz yaşlarından kədər ulduzları yox, sevinc ulduzları doğmalıydı.

Təəssüf ki, Rübabə xanım “Mən nə gətirdim”i Təbriz səhnəsində oxuya bilmədi. Bir gün məşhur müğənnini yana-yana son mənzilə yola saldıq. Səsindəki Vətən yanğısını, nəfəsindəki vüsəl həsrətini, sənətindəki rübab hikmətini yadigar saxladıq. Tale nə deyir-dəsin, nə yazır-yazsın, inanıram ki, gün gələcək, Rübabə xanımın məlahətlə oxuduğu tərəvətli mahnılar, əzəmətli muğamlar yazılmış lentlər onun doğulduğu qədim Ərdəbildə də, Təbrizdə də, Urmiyədə də, Mərənddə də, Zəncanda da, Xoyda da, Salmasda da... məhrəm-məhrəm səslənəcəkdir. Rübabə xanımın şeiriyyət dolu nəfəsindən həmişə Savalan güllərinin ətri gələcəkdir. O ülviyyət abidəsi olan dağın xatirələrlə naxışlanmış əlvan sinəsində dincələnlər Vətənin nəğməkar qızını günəşli gündüzlərdə də, aylı gecələrdə də minnətdarlıqla anacaqlar...

MƏĞRUR ÖMÜR

Bir yay axşamı idi. Balaş ilə Mədinə bizə gəlmişdi. Şəfiqə evin dənizə baxan eyvanında xudmani bir çay süfrəsi açmışdı. Qonaqlarla çay içə-içə söhbət edirdim. Birdən qonşu eyvanda şair Nəriman Həsənzadə görüldü. Mən hörmətlə onu çay süfrəsinə dəvət etdim. O da dəvətimi məmnuniyyətlə qəbul edib gəldi. Söh-

bət ədəbiyyatdan düşdü. Nəriman səmimiyyətlə mənə dedi ki, sizin demokratik ədəbiyyatınız indi elə bir səviyyəyə yüksəlmişdir ki, dünyanın ən mötəbər kürsülərində öz gözəl nümunələrini iftixarla nümayiş etdirə bilər. Bəs niyə sizin firqənin lideri bu zəngin ədəbiyyatı dünya miqyasında tanıtdırmağa səy etmir? Mən Nərimanın heyretlə dolu bu sualını bu taylı qələm dostlarımdan çoxdan gözləyirdim. Bu sualda həm təəssüf vardı, həm də tənqid... Tənqid yaxşı şeydir. Hətta dostlar arasından keçən tənqidin də yolunda yaşıl işıq yandırılmalıdır. Yoxsa o dostluğun taleyi uçurumla qarşılaşa bilər. Sonra isə uçuruma nə zaman yuvarlandığından xəbəri olmaz. Bəli! İnsanın gözlərindən pərdə asan təkəbbür uçurumu görməyə qoymaz. Mən dostlar arasındakı tənqid haqda düşünəndə gözlərimin qarşısında bir lövhə canlanır. Sanki yaraşlıq bir qız sakit dənizdə çimir. Günəş dənizin mavi yaxasını qızıl şəfəqlərlə naxışlayır. Birdən fırtına qopur. Gümüş yallı dalğalar şahə qalxır. Qız dalğalarla çarpışa-çarpışa sahilə çıxmaq istəsə də amansız fırtınayla bacara bilmir. Bu zaman sahilədən o dəhşətli mənzərəni gören bir adam özünü qaya boyda dalğaların qoynuna atır. O düşünür ki, boğulan qızı dalğaların ağ pəncələrindən saldırmaq üçün mütləq saçlamalıdır. Qız isə dözülməz ağrıya tablamalıdır. Saçının yarısı yerindən qopsa da davam gətirməlidir. Yoxsa fırtınanın açdığı dərin məzara düşüb diri-diri suyla basdırıla bilər. Bəli! Dostun nöqsanını demək bədxahlıq deyildir, xeyirxahlıqdır! Tənqid dili məzəmmətli xilaskardır! Təəssüf ki, bəziləri belə xilas-

karın nə özünü, nə də sözünü sevir... Mən həmişə şeiriyyətlə, cəsarətlə, təravətlə dolu olan bu zəngin ədəbiyyatdan ağızdolusu danışardım. İndi də qonşum Nərimana eyhamla: – Bunu Balaşdan soruş! – dedim – Yazıçılar cəmiyyətinin sədri odur!

Nəriman bu dəfə üzünü Balaşa tutub ciddi maraqla: – Doğrudan, Balaş müəllim, niyə sizin ədəbiyyat dünyanın sənət meydanlarında öz sözünü deyə bilmir? – deyə soruşdu. Balaş dilucu: – Nə bilim? – dedi. Ancaq bilirdi. Bilirdi ki, demokratik ədəbiyyatın taleyi firqə liderini qətiyyənlə maraqlandırmır. O heç bu böyük ədəbiyyatın gözəl nümunələri olan kitabları da oxumur. Vaxtının çatmadığına görəmi? Xeyr! Laqeydliyinin ucbatından! Bəlkə də savadsızlığından! Ona görə də firqə lideri nəinki bu kitabların məzmununu, hətta adlarını da bilmirdi. Balaşınsa işləri rəvan gedirdi. Həm özünün, həm də arvadının müntəzəm olaraq qalın-qalın kitabları çap olunurdu. Ər-arvad oxuculara çoxdan məlum olan şeirlərini kitabdan-kitaba köçürürdü. Bu şeirlər sanki köhnəlmək bilmirdi. Tənqidçilər isə köhnə şeirləri yalan ifadələrlə tərifi etməkdən yorulmurdu... Daha Balaş başqa qələm yoldaşlarının dərdini niyə ürəyinə salıb əziyyət çəkəydi? Nəriman daha danışmadı. Təəssüflə başını buladı. Yenidən mənə baxdı. Mən istehzayla güldüm. Sonra dönüb Mədinəyə baxdım. O özünü tox tutmuşdu. Deyəsən ərinin cavabından razı qalmışdı. Axı başqalarından onlara nə? Başqalarının taleyinin də parlamağa ehtiyacı varsa, bunlar neyləsin? Çox da Balaş Yazıçılar cəmiyyətinin sədridir.

Yadıma bir əhvalat düşdü. Hansı bayramdasa Mərkəzi Komitənin klubunda iclas keçiriləcəkdi. Şairlər də şeir oxuyacaqdı. Mədinə mənə zəng etdi. Dedi ki, Balaş burda yoxdur. Xahiş edirəm, gəl bizə, iclasa bir yerdə gedək. Geyinib Balaşgилə getdim. Mədinə mənə iclasdan deyil, Qulam Yəhyadan danışmağa başladı. – Zalım oğlu iflicdir, – dedi – yenə də qaxılıb xarabasında qalmır. İş vaxtından da qabaq gəlib stulunda əyləşir. Sonra telefonun dəstəyini götürüb ona-buna zəng edir. Bilirsən kimlərə? Əlbəttə, böyük adamlara! Şirin dillə yuxarıdakıların kefini soruşur. Yəni bilsinlər ki, bu hələ iş qabiliyyətini itirməyib. Nə olur, olsun, təki bu cənabın vəzifə mizinə bir xətt toxunmasın. Mədinə hiddətlə Qulam Yəhyanın ünvanına bir neçə “qanadlı” söyüş də uçurdu. Sonra ikimiz də Mərkəzi Komitəyə getdik. Qulam Yəhyanın otağına daxil olanda gözlərim kəlləmə çıxdı. Mədinə iti addımlarla firqə liderinin əyləşdiyi mizə sarı getdi. Qulam Yəhyanı öpdü. Ayaqlarım yerə yapışdı. Mədinənin bayaq dedikləri nə idi, bu hərəkəti nədir? Məəttəl qaldım. Ürəyimdə oyanan ikrah hissi təlatümlü qəzəb duyğusuna çevrildi. Özümü zorla ələ ala bildim. Firqə liderinə salam verib qarşısındakı uzun mizin kənarında əyləşdim.

Nəriman söhbəti dəyişmək xətrinə dənizdən, sahil-dən, qumdan, bağdan, havadan söz saldı. Söhbət uzandı. Şəfiqə gəlib süfrəyə təzədən çay gətirmək istədiyini deyəndə qonaqlar təşəkkür edib ayağa qalxdılar. Bizimlə xudahafizləşib getdilər...

Sabahı nahardan sonra geyinib Qulam Yəhyanın yanına getdim. Axı Qulam Yəhya məni harda görsəydi yarızarafat, yarıciddi: – Niyə görünmürsən, Qaçaq Nəbi? – deyirdi. İndi qızım Pərvanə Tibb İnstitutunu uğurla qurtarmışdı. Sumqayıtdakı xəstəxanaların birində təcrübə keçmişdi. Təcrübə rəhbəri tibb elmləri namizədi məşhur kardioloqlardan biri idi. O qızımın işindən razı qalmışdı. Məni Sumqayıta çağırtdırıb demişdi: – Sizin qızınız gənc olsa da, bacarıqlı həkimdir. Bundan başqa qayğıkeş insandır! Xəstələrlə elə mehriban, elə səmimi davranır ki, sanki bu çarpayıda yatanlar öz doğma adamlarıdır. Onun bu isti ülfəti gecə növbələrində daha çox nəzərə çarpır. Demək olar ki, o səhərə qədər postda duran sədaqətli əsgər tək xəstələrin keşiyində dayanır. Qızınızın təyinatını rayona veriblər. Biz isə ondan ayrılmaq istəmirik. Buranın özündə sizin qızınıza ehtiyac vardır! Bəlkə siz bu barədə lazımı yerlərdə danışsınız? Qızımın haqqında xoş sözlər dediyi üçün mən təcrübə rəhbəri olan həkimə təşəkkür etdim. Sonra bu barədə təşəbbüs göstərəcəyimi bildirdim. Atalar deyib ki, həm ziyarət, həm ticarət. Ancaq mən həm ziyarət, həm ləyaqət! – deyərək firqə liderinin yanına getdim. Mərkəzi Komitənin həyətinə daxil oldum. Həyətin ortasındakı hovuzda yenə fəvvarələr vururdu, balıqlar üzürdü, ətrafında qızıl güllər ətir saçırdı... Hovuzun yanından keçəndə yenə yadıma bir əhvalat düşdü. Deyərlər söz vaxtına çəkər. Keçən il elə bu vaxt Mərkəzi Komitəyə gəlmişdim. Hovuzun yanında Qu-

lam Yəhya ilə qarşılaşdım. O qıçını çəkə-çəkə yeriyirdi. Deyirlər hansı xəlifəsə “Məzə” xəstəliyinə tutulubmuş. Gil yeyirmiş. Bundan xəbər tutan saray əyanları xəlifəni müalicə etdirmək qərarına gəlirlər. Əhvalatı saray həkiminə demək istəyirlər. Bunu eşidən xəlifə qətiyyətlə saray əyanlarına: – Yox! Yox! Həkim gərək deyil. Mən daha müalicə olundum – deyir. Bəli! Öz qəddar hökmləriylə dünyanı qorxuya salan xəlifə də rüsvay olmaqdan qorxur. Ancaq indi elə xadimlər var ki, vəzifələrinin xətrinə hər şeyi qəbul edir. Təki arxasında əyləşdiyi mizə dəyməsinlər. Qulam Yəhya da belələrindən idi.

Salamlaşdıq. Görüşdük. Nədənsə mən kövrəldim. Qulam Yəhyaya dedim ki, hər dəfə bura gələndə yadıma Mərkəzi Komitənin Təbrizdəki əzəmətli binası düşür. O gülə-gülə mənə: – Ancaq orda belə güllər, fəvvarələr, balıqlar yox idi – dedi. Mən heyretlə Qulam Yəhyanın üzünə baxdım. Sonra dönüb hovuzda baxdım. Hovuzda irili-xırdalı əlvan balıqlar üzürdü. Sanki o boyda günəşi doğrayıb bu hovuzda tökmüşdülər. Düşündüm ki, görəsən bu balıqlar üzdukləri hovuzun eniylə-uzununun iki addımdan artıq olmadığını bilirlərmi? Yox! Bilmirlər. Bilsəydilər, nə edərdilər? Heç nə! Balıqlar harda, necə olursa-olsun üzməlidirlər. Yoxsa üzməyi yadırgaya bilərlər. Güllərə baxdım. Güllər təzə suvarılsalar da şax dayanmamışdılar. Yox! Boyunlarını bükmüşdülər. Güllər mənə o tayda hələ də atalarının yolunu intizarla gözləyən boynubükük qızları xatırladır-

dı. Bu qızların gözlərində donmuş yaşlar ürəklərinin həsrətlə dolu yanğısını söndürə bilmirdi. Mən təzəcə nisgillə yazdığım “Keçmişini unutmaq” adlı şeirimi xatırladım:

**Mən bilirəm, yer üzü
Başdan-başa döyüşdür.
Fərqi yoxdur, istər öl,
İstər yaşa, döyüşdür.
Mən qılıncam, qınımdan
Sıyrılmaq istəmirəm.
Orda batıb qalsam da,
Ayrılmmaq istəmirəm.
Dövrən mənə rişxəndlə
Baxsa da, istəmirəm.
Qılıqla ürəyimdən
Axsax da, istəmirəm.
Mən dik başımı yalnız
Haqqa əymişəm, haqqa!
Alqı-satqı döyüşü
Heç nə verməyib xalqa.
Mən qın deyəndə ancaq
Keçmişimi deyirəm.
Donunu ləyaqətdən
Bıçmışımı deyirəm.
Keçmişimdən ayrılısam
Paklığımı itirirəm.
Sənət gülüstanında
Gül yox, tikan bitirirəm.**

**Sonrasax o tikan da
Pula dönər gözümdə.
Naşı müştəriləri
Aldadaram özüm də.
Nə deyərəm? Sən mənə
Ya saxla, yax da öldür.
Bu tikan elə sənə
İstədiyən o güldür.
Nə etmək? Dövrən özü
Əynində qara geyim,
Mənə məcbur edər ki,
Ağa da qara deyim.
Bəli! Keçmişdə göydən
Yağırdı bərəkət də.
İndi göyə çəkilir
O küskün qüdsiyyətdə.
Yox! İnsafımız varsa,
Keçmişini unutmaq!
Qurumuş hissimizi
Bir daha qurutmaq!**

İstədim deyəm ki, axı yoldaş Qulam, mən MK-nın Təbrizdəki binasını sizə xatırlatmaqla Vətəndə yaratdığımız neçə-neçə təzə növrağın yalnız birindən danışdım. Bizim nəyimiz yox idi? Öz torpağımız, öz dövlətimiz, öz bayrağımız, öz qoşunumuz, öz istiqlaliyyətimiz... Bəli! Hər şeyimiz vardı! Ancaq bir şeyimiz yox idi. O nəydi? Möhkəm arxamız. Daha doğrusu, sadıq havadarımız. Amma demədim. Öz dərdimi də, Qulam Yəhyanın xəcalətini də ürəyimdə tək-tənha çəkdim.

Bəli! Qulam Yəhya düşünülməmiş sözləri deyəndə xəcalət çəkməliydi. Ancaq nədənsə xəcalət çəkməmişdi. İndi onun da yerinə mən xəcalət çəkməliydim. Sən demə, Qulam Yəhya qonaq qaldığı diyarda işlədiyi ictimai binanın həyətində də yaraşlıq axtarırmış. Mən altı baş ailəyə iki otaq aldığım günü xatırladım. Biz İçəri-şəhərdə bir otaqda yaşayırdıq. Bizə təzə mənzil verməliydlər. Dəfələrlə komissiya gəlib yaşadığımız otağa baxmışdı. Qərar çıxarmışdı. Ancaq bir gün qəfildən mənə dedilər ki, sizə təzə mənzil veririk. Gedin, baxın! Mən də Şəfiqə ilə gedib baxdım. Əlbəttə, mənzil yaxşı idi. Ancaq iki otaqdan ibarət idi. Qanuna görə bizə üçotaqlı mənzil düşürdü. Dedilər bu iki otağa köçməyə siz mənzil ala bilməyəcəksiniz. Əsəbiləşdim. Mərkəzi Komitəyə getdim. Ancaq nə sədr Qulam Yəhyanı, nə də onun müavini Rəhim Qazini tapa bildim ki, sözümlə deyim. İki otağa da köçmək istəmədim. Axı altı baş ailə haçanacan hava görməyən bir otağa pərçimlənib qalacaq? – deyə Şəfiqə mənə iki otağa köçməyə məcbur etdi. Köçdük. Amma sonra gördüm ki, ailəsi dörd nəfərdən ibarət olan elə adamlar üç otaq alıb ki, ictimai xidmətini tərəzinin gözüne qoysaq mənim ictimai xidmətimin heç pərsəngi də ola bilməz...

Deyəsən Qulam Yəhya tutulduğumu hiss etdi. Güllə-güllə qoluma girib yavaş-yavaş mənə öz otağına apardı. Keçib mizinin dalında əyləşdi. Mən də onun qarşısında oturdum. Firqə lideri kefimi soruşdu. Sanki heç həyətdə görüşməmişdik. Sonra mizinin siyirməsini çək-

di. Ordan bir neçə medal çıxarıb qarşıma qoydu. Sonra maraqla məndən: – Sən bunları görübsən? – deyə soruşdu. Mən etirafla: – Xeyr! Görməmişəm. Baxmaq olar? – dedim. Qulam Yəhya medalları öz qabağından götürüb qabağıma qoydu. Diqqətlə medallara baxdım. Medalların üstündə Xosrov Ruzbehin əksi həkk olunmuşdu... Qulam Yəhya qürurla mənə: – Əgər bu medalların alıcısı çox olsa biz də istehsalını artıracağıq. Pulunu təşkilatın ehtiyaclarına sərf edəcəyik – dedi. Məni heyrət bürüdü. Düşündüm ki, gör firqə lideri nəylə məşğuldur? Məgər firqənin pulu yoxdur? Bəs bu qədər üzvlük haqları hara gedir? Dostlardan gələn maddi yardımlar necə olur? Bunun tayları Vətəndə azadlıq uğrunda gedən döyüşlərdə inqilab əsgərlərinə başçılıq edir. Bu isə şəhid yoldaşımızın şəklindən qazanc umur. Mənim titrəyən dodaqlarımda bir istehza qığılcımı yanib söndü. Qulam Yəhya bu qığılcımı görmədi. Ancaq bu qığılcım gözlərimdə alova döndü. Bu alovun işığında bir mənzərə parladi.

Bir dəfə Söhrab Tahir mənə səmimiyyətlə: – Sənin seçilmiş əsərlərin niyə çıxmır? Çıxsın, uzaqvuran toplardan da bərk səslənər – dedi. Mən təvazökarlıqla: – Eh, nə bilim? – dedim. Söhrab canıyananlıqla: – Yox, belə olmaz! Elə indi sənin seçilmiş əsərlərinin çıxmasının zəruriliyi haqqında özüm bir ərizə yazıb aparacağam Qulam Yəhyanın hüzuruna! – dedi. Doğrudan da Söhrab elə o dəqiqə miz arxasına keçib bu barədə bir ərizə yazdı. Sonra aparıb Qulam Yəhyaya verib gəldi.

Aylar keçdi. Mənim seçilmiş əsərlərimdən bir xəbər çıxmadı. Məcbur olub firqə liderinin yanına getdim. Dedim ki, axı biz gecələr yuxusuz qalıb əsərlər yazırıq. Niyə bu əsərlər sanballı kitab halında çap olunmasın? Qulam Yəhya laqeyd-laqeyd mənə: – Nə olsun əsərlər yazanda yuxusuz gecələr keçirirsiniz, əvəzində ki, çoxlu pul alırsınız – dedi. Mən Söhrabın yazdığı ərizəni Qulam Yəhyadan alıb gözlərinin qabağında cırıb zibil qutusuna atdım. Sonra: – Sağ olun! – deyib otağından çıxdım. İndi qabağımdakı medallara təəssüflə baxanda mənə elə gəldi ki, firqə lideri hər şeyi pulla ölçür. Birdən qapı açıldı. Aparatın əməkdaşlarından biri hansı iş üçünsə otağa girdi. Mən tez ayağa qalxdım: – Sonra gələrəm – deyib otaqdan çıxdım.

Dəhlizdə “Azərbaycan” qəzetinin redaktoru Məmmədrza Afiyətlə rastlaşdım. O hiddətli olduğumu baxışlarımdan duyub səbəbini soruşdu. Mən Qulam Yəhya ilə görüşüm haqqında ona danışdım. Sonra Qulam Yəhyanın həyətdə hovuz, qızılgüllər, əlvan balıqlar, şəkilli medallar haqqında dediklərini də müsahibimə bildirdim. Məmmədrza özünəməxsus adət ilə şirin-şirin güldü. Neyləyəydi? Gülməli işə gülərlər də! Ancaq mən o qədər hiddətliydim ki, heç dodaqlarım da qaçmadı. Məmmədrzaya qızımın Sumqayıt xəstəxanasında təcürbə keçdiyini, iş rəhbərinin onu istedadlı olduğuna görə öz yanında saxlamaq istədiyini də dedim. Məmmədrza maraqla: – Qulam Yəhyaya dedin? – deyə soruşdu. Mən: – Hə! – dedim. O yenə maraqla: – Bəs o nə de-

di? – deyə soruşdu. Mən narazılıqla: – Heç nə – dedim. Məmmədrza canıyananlıqla: – Sən bilirsənmi Zəkiyyə Sumqayıtda raykomda şöbə müdiri işləyir. O sənə kömək edə bilər. Bəlkə gedib onunla görüşsən? – dedi. Mən maraqla: – Zəkiyyə kimdir? – deyə soruşdum. O sol qaşını yana əyərək yenə özünəməxsus gülüşlə: – O də, Zəkiyyə – dedi. Yalnız indi başa düşdüm ki, müsahibim hansı Zəkiyyəni deyir. Zarafat deyil. Axı aradan neçə uğurlu-uğursuz illər keçmişdi. İstər-istəməz mənəm də dodaqlarım qaçdı. Ancaq Məmmədrzaya bir söz demədim. Müsahibimlə yalnız başımla xudahafizləşib küçəyə çıxdım. Mən universitetdə təhsilimi başa vurandan sonra Zəkiyyəylə rastlaşmamışdım. Ancaq başqa qızları görmüşdüm. Bir az kənardan da olsa yaraşğını hələ tamam itirməyən çöhrələrindəki nazik qırıqlara, şəvəsi yenə də göz qamaşdıran saçlarındakı seyrək qrova təəssüflə baxmışdım. Sonra dünyada heç nəyə məhəl qoymayıb yalnız öz hökmünü icra etməklə məşğul olan zamana etirazla bu mövzuda “Şirin yuxu” adlı bir şeir də yazmışdım.

**Bağda qönçələrə yellər dəyəndə,
Açıb, pardaxlanıb, gözəlləşirlər.
Ancaq şux hüsnünə əllər dəyəndə,
Pardaxlar əpriyib xəzəlləşirlər.**

**Əlvan gülüstana dönən dünyada
Qadınlar güldürsə, qızlar qönçədir.
Hər notun üstündə dinən dünyada
Qızlar qadınlardan daha incədir.**

**Alqış o qızlara necəliyini
Ərin evində də yoxlaya bilir.
Qönçəlikdən qalan incəliyini
Yaşa dola-dola saxlaya bilir.**

**Qəribə olsa da, dərindən duyur,
Gündüz ümitsizdir, gecə ümidli.
Ağ saçlı şairin şeirindən duyur,
Pardax ümitsizdir, qönçə ümidli.**

**Şəhərdə nə qədər istəsən çoxdur
Əksini gözümdə hördüyüm qızlar.
Hayıf ya qocalıb, ya da heç yoxdur
Mənim gəncliyimdə gördüyüm qızlar.**

**Sanki gül çöhrəli qızların toyu
Həqiqət deyilmiş, dərin yuxuymuş.
Dadı bir müddət yox, həyatım boyu
Damağımda qalan şirin yuxuymuş.**

Evə gəldim. Qətiyyətlə dolu səslə qızıma: – Hazır-
laş! Rayona gedəcəksən! – dedim. Qızımın gözləri
heyrdən böyüdü. Ancaq hörmət xətrinə bir söz demə-
di. Şəfiqə isə incik-incik mənə: – Bəs, Qulam Yəhya ilə
danışmadın? – dedi. Mən hiddətlə Şəfiqəyə: – Danışdım.
Bir şey çıxmadı. Qızın şeylərini yığışdır! Sabah onu
rayona aparıb işləyəcəyi xəstəxananın baş həkiminə
tapşıracağam – dedim. Sonra soyunub yazı mizimin ar-
xasına keçərək “Zirvədən baxan şöhrət” şeirini yazdım:

**– Mən bülluram! – deyə hər səhər-axşam
Zirvədən ətəyə baxır şöhrət də.
Büllurdan gözləri qamaşan adam
Qıymayır həyatı keçə həsrətdə.**

**Özünü büllurla öyən zirvəyə
O gözü qamaşa-qamaşa qalxır.
Bulud karvanına dəyən zirvəyə
O göyə dırmaşa-dırmaşa qalxır.**

**Sonra o nə görür maraq içində?
Büllur yox, buz imiş şöhrət zirvədə.
Sonra o nə duyur sazaq içində?
Əsl yox, süniymiş zinət zirvədə.**

Sabahı səhərin gözləri açılar-açılmaz qızımı maşına
mindirib rayona apardım. Rayon xəstəxanasının baş
həkimini məni dərin hörmətlə qarşıladı. Sən demə, baş
həkim özümlə tanış olmasa da yazılarımla tanış imiş.
Yaxşı ki, yazılarımda indiyə qədər məğrur yaşadığımı,
ömrümün qalanını da məğrur başa vurmaq istədiyimi
dönə-dönə demişdim. Qızımdan arxayın olub Bakıya
qayıtdım... Yadıma bir dəfə Mədinə Gülgünün etirafla
dediyi sözlər düşdü. O mənə: – Sən də bir sığal görmə-
din – demişdi. Mədinə sən də deyəndə sözündən belə
çıxdı ki, o da sığal görməyib. Ancaq mənim o taylı
yoldaşlarımdan içərisində bu tayda sığal görənləri az
deyildi. Mədinə Gülgünün özü də, əri Balaş Azəroğlu
da belə xoşbəxtlərdən idilər. Mən yazı mizimin arxası-
na keçib “Güzəran nəğməsi” adlı şeirimi yazdım:

Arıyam! Heç nə anmam
Öz diləyimdən başqa.
Ayrı pətəyə qonmam
Öz pətəyimdən başqa.

Arx çəkdim, su dolmadı,
Bağ saldım, bar qalmadı,
Bir köməyim olmadı
Öz köməyimdən başqa.

Kim deyir dərd udmadım,
Ağrı-acı dadmadım?
Bir ətəkdən tutmadım
Öz ətəyimdən başqa.

Kimsəyə baş əymədim,
Bir qapı da döymədim,
Özgə köynək geymədim
Öz köynəyimdən başqa.

Günlərim mey içmədi,
Nəşədən don biçmədi,
Bir ələkdən keçmədi
Öz ələyimdən başqa.

Sanma kötək yemədim,
Ancaq kələk yemədim,
Özgə çörək yemədim
Öz çörəyimdən başqa.

Bağban bağın özəyi,
Tərəvətdir əməyi..
Sevmədim bir çiçəyi,
Öz çiçəyimdən başqa.

Dünyada gözəl çoxdur,
Mənim gözlərim toxdur.
Fikrimdə kimsə yoxdur
Öz mələyimdən başqa.

Günəş mələk yandırmaz,
Məşəl dilək yandırmaz,
Məni şimşək yandırmaz
Öz şimşəyimdən başqa.

Ürək nədir? Canlı ney!
İçində dinir yer-göy..
Məndə dəyişdi hər şey,
Tək ürəyimdən başqa.

Kim fəsli fəslə qatdı,
Hər şey rəngini atdı,
Təzə bir rəngə batdı,
Göz bəbəyimdən başqa.

Haçan su səpdim çölə,
Gül açdı daş da belə..
Öz qismətim yox hələ
Buz küləyimdən başqa.

Axşam telefonumuz şaqraq notlarla səsləndi. Dəstəyi qaldırdım: – Alo, kimdir? – soruşdum. Xəttin o başındakı adam təntənəylə: – Əli! Salam. Danışan Əlfi-dir! – dedi. (O həmişə özünü gümrah göstərərdi. Təntənəylə danışardı). Mən: – Salam, Əlfi, buyur – dedim. Əlfi bu dəfə sevinc dolu təntənəylə: – Sabah İlqarın toyudur. Xahiş edirəm Şəfiqə xanımı da götürüb gələsən! – dedi. O bilirdi ki, mən toylara həmişə həyat yoldaşım ilə gedirəm. Mən də sevinc dolu təntənəylə: – Allah mübarək eləsin, ay Əlfi! Sabah inşaallah mütləq gələrik – dedim.

Mən BDU-da Əlfi Qasimov ilə bir fakültədə oxuyurdum. O məndən bir kurs yuxarıda idi. Universiteti qurtarandan sonra da Yazıçılar İttifaqında, nəşriyyatlarda, redaksiyalarda tez-tez görüşürdük. Mən dalğın olanda o məni zarafatlarıyla güldürürdü. Əlfi təbiətən nikbin adam idi. Harda işləyirsə işləsin, əlindən gələn yardımını dostlarından, tanışlarından, qonşularından əsirgəməzdi. Hətta tanımadığı adamın da yardımıma ehtiyacı olduğunu biləndə qabağına düşərdi. Hara lazımsa, ora aparardı. İndi Əlfi ilə qonşu olmuşduq. Səhərlər nəhəng binalar arasında sıxılan küçəmizdən hələ bir maşın da keçməmiş biz yataqdan qalxıb eyvanlarımıza çıxardıq. Qonşular səhərin şirin yuxusundan oyanmasın deyər, başımızla salamlaşardıq... İndi isə Əlfi məni həyat yoldaşım ilə birlikdə ilk övladının toyuna çağırırdı...

Şəfiqəni də götürüb toya yollandım. Toyda o qədər adam vardı ki... Hamısı da Əlfinin xətrini istəyən qo-

humlar, dostlar, tanışlar, qonşular idi... Nəhəng salonda səhərlilərlə kəndlilər bir-birinə qarışmışdı. Sən demə, Əlfi bizim üçün ayrıca yer saxlatdırmış. Keçib əyləşdik. Birdən qarşıma baxdım. Kimi görsəm yaxşıdır? Əntiqəni. Haçandır onu görməmişdim. Bir qədər düşmüşdü. Ancaq ədasından qalmamışdı. O, yanında əyləşən ərilə də ədayla davranırdı. Başım ilə Əntiqəyə xəfifcə salam verdim. Ancaq nə o ərini mənimlə tanış etdi, nə də mən qadınımı onunla... Axı, o indi nisbətən özünü ağır aparırdı. Axı, respublika qadınlarının başçısı idi. Məclisdəkilər yeyib-içirdi. Musiqi isə öz işində idi. Arabir salon uğuldayırdı. Sanki fırtınalı ümman idi. Birdən çalğıcılar oyun havası çalmağa başladılar. Dönüb oynayanlara baxanda Mədinə Gülgünün oynaya-oynaya mənə sarı gəldiyini gördüm. Oynamağa həvəsim yox idi. Doğrusu, yaxşı oynaya də bilmirəm. Mədinə qarşımda oynaya-oynaya məni zorla yerimdən qaldırdı. Biz qabaq-qənşər oynamağa başladıq. Mən Şəfiqəni də oynamağa çağırdım. İnsafən, o yaxşı oynayır. İndi üçümüz oynayırıq. Birdən Mədinə ilə Şəfiqənin arasından bir qadının sürətlə keçib qarşımda oynadığını gördüm. Bu, Əntiqə idi. Qollarımı yanıma salmayıb, yalnız etika xətrinə Əntiqə ilə oynamalı oldum. Mədinə ilə Şəfiqə sanki məndən küsüb getdilər. Əntiqə isə gülürdü. Sanki öz qələbəsinə sevinirdi. Əntiqə ilə çox oynamadım. Qorxdum ki, bu qadının hələ də xəyalımda sakinləşən ədalarının yatmış dalğaları şahə qalxa, sonra da üzüm-dəki təbəssümü yuyub apara. Ona görə də tələsik ad-

dımlarla gəlib yerimdə əyləşdim. Ehtiyatla Şəfiqəyə baxdım. O da gülürdü. Deyəsən Şəfiqə mənim nəzakətlə dolu nifrətimə gülürdü. O Əntiqənin hansı yuvanın quşu olduğunu bilirdi. Daha doğrusu, ona bu haqda mən danışmışdım. Şəfiqənin gözəl xasiyyəti vardı. Hansı məclisdə olsaydıq, qarşımızdakı adamlarla (çox zaman ər-arvadla) tez ülfət yaradardı. Tanış olardıq. Bir-birimizə hörmət edərdik. Hətta xidmət də göstərərdik. İndi isə nə biz qarşımızdakı adamlara baxırdıq, nə də qarşımızdakı adamlar bizə baxırdılar. Sanki heç mənimlə oynayan da Əntiqə deyildi. Yox! Yox! Əntiqə idi. Ancaq bu münasibət də Əntiqənin növbəti ədalarından biri idi. Sanki o mənimlə oynayanda bu yaşında da öz qurdunu öldürüb rahatlanmaq istəmişdi. Mən toylarda masabəyinin dediyi sağlığa içmək istəyəndə qədəhimi qaldırıb qarşımda əyləşən adamın qədəhinə vurub sonra dodaqlarıma aparardım. Elə adət də belədir. Sanki səmimiyyətlə toqquşan qədəhlər bir süfrədə yeyib-içənlər arasında lovğalıq uçurumunu doldursun deyə mehribanlıq körpüsü salır. Öz məhrəm cingiltisiylə ürəklərdə yatmış ülfət duyğularını oyadır. İndi isə masabəyi sağlıq deyəndə dolu qədəhimi qaldırıb qarşımda əyləşən Əntiqənin ərinin üzünə baxmadan bir neçə qurtum şərab içirdim. Sonra qədəhimi qaytarıb yenə süfrəyə qoyurdum. Məclis gecəyarısı dağıldı. Biz də evə yollandıq. Daha Əntiqənin son ədası haqqında bir kəlmə də danışmadıq. Nə danışmalıydıq? Atalar deyib ki, görünən kəndə nə bələdçi?

YANILMIŞ GÜMAN

Şəfiqə səhər süfrəsini təzəcə yığırdı ki, qapı döyüldü. Qapını qızım Təranə açdı. Gələn aşıq Hüseyn Cavanın bacısı oğlu İman idi. Salam verib içəri keçdi. Görüşdük. Nədənsə İmanın gözlərində bir yığın kədər vardı. Qonağa yer göstərdim. Keçib əyləşdi. Mən mehribanlıqla İmana: – Niyə kədərlisən? – dedim. O giley-lə mənə: – Balaşgildən gəlirəm. Dayım göndərmişdi – dedi. Mən maraqla: – Nəyə görə? Aşıq Hüseyn Cavanın sözü olanda mənə deyərdi. Bəs indi nə olub? – dedim. İman hiddətlə: – Axı Balaş həm Yazıçılar Cəmiyyətinin sədri, həm də fırqənin Mərkəzi Komitəsinin sədr müavini. Haçandır ki, dayımın kitabı çıxmır. O da məni göndərdi Balaşdan xahiş edirəm ki, dayımın kitabının çıxmasına kömək etsin – dedi. Mən yenə maraqla: – Bəs necə oldu? – dedim. İman istehzayla: – Necə olacaq? Qapılarının zəngini basdım. Qapını Mədinə açdı. Nə üçün gəldiyimi soruşdu. Mən də dedim. Dedi ki, Balaş gecə işləyib. Hələ yatır. Oyada bilmərəm. Kitab məsələsinə gəldikdə isə, o kömək edə bilməz. Biz heç öz kitablarımızı çıxartdıra bilmirik. Doğrusu, həya elədim. Yoxsa Mədinəyə deyəcəkdim ki, yalan danışsan. Balaş öz vəzifələrindən istifadə edə-edə həm özünün, həm də sənə qalın-qalın kitablarını çıxartdırır. Həm də dəfələrlə kitablarda çap olunmuş şeirləri yenidən kitablara sala-sala çıxartdırır – dedi.

Məni xəyal apardı... Moskvada xəstəxanada yatırdım. Bir qohumumdan məktub aldım. Qohumum o tayda fədai başçısı olmuşdu. Vətənin azadlığı naminə

odlu-alovlu döyüş yolu keçmişdi. O gileyli-gileyli yazırdı: – Bilirsən ki, qolumun biri mühacirətdə şikəst olduğuna görə mənə təqaüd düşür. Mən də firqənin Mərkəzi Komitəsinə getdim ki, bu məsələ barəsində Balaşla danışam. Axı o indi sədr müavini. Həm də sən dostundur. Dedilər ki, Balaş bu gün işə gəlməyib, evindədir. Mən də evinə getdim. Qapını Mədinə açdı. Salam verdim. Sonra xahiş etdim ki, Balaş çağırınsın. Nə üçün gəldiyimi elə ayaq üstündə ona dedim ki, daha evə keçib ailəni narahat etməyim. Ancaq mən deyən olmadı. Mədinə təkəbbürlə: – Dağdan ağır kişi necə sənənin ayağına gəlsin? – dedi. Mən də qapıdan qayıtdım. Məni heyrət götürdü. Düşündüm ki, Mədinə Balaş niyə çağırmasın? Qohumum qapıdan niyə qayıtsın? Ax! Bu niyələr olmasaydı! Vəzifə nərdivana bənzəyir. Üstündə addımlayan adamı gah yuxarı qaldırır, gah da aşağı endirir... Ancaq bəzən yuxarıya qalxan adam aşağıda dayanan adamı görmür. Ya da görmək istəmir. Sonra qalxdığı yerdən enəndə özü də aşağıdakıların yanında durur. Mən inana bilmirdim ki, dost bu qədər dəyişə bilər. Axı Balaş dəfələrlə mənim mənzilimdə qonaq olanda qohumum özü onlara canla-başla xidmət etmişdi. Bəli! Onda mən subay olduğuma görə qonaqlara nəvaziş göstərmək onun üzərinə düşürdü. Biz bir süfrədə yeyib-icmişdik. İndi isə Mədinə kişinin işıqlı təbəssümünün əvəzinə boz üz göstərmişdi. Bəs hanı yoldaşlıq, mehribanlıq, alicənablıq?

Məni xəyal çəkə-çəkə Təbrizə apardı. Mən Milli hökumət zamanı Maarif Vəzirliyində tədris şöbəsinin

müdiri vəzifəsində işləyəndə iş otağım Təbriz mətbəələrinin birində yerləşirdi. Yanıma tez-tez təbrizli qələm dostlarım gəlirdi. Mədinə də hardan gəlsə yolunu iş otağımdan salırdı. Yeni yazdığı şeirləri mənə oxuyurdu. Mən də arabir öz işimdən ayrılıb Mədinənin şeirlərini qardaş qayğısıyla redaktə edirdim. O da mənim bu səmimiyyət dolu qayğımdan razı qalırdı. Aşıq Hüseyn Cavan isə məni işin axırında otaqdan çıxarıb Ərkin bağına aparardı. Bir miz arxasında qabaq-qənşər əyləşərdik. Armudu stəkanlarda ətirli çay içə-çə şirin söhbət edərdik. Sonra aşiq Hüseyn Cavan əlini qoltuq cibinə salıb bir dəstə yazılı vərəq çıxarardı. Yeni şeirlərini bir-bir mənə oxuyardı. Mən də bu mahir söz ustasını diqqətlə dinləyərdim. Şeirlərini alıb gözdən keçirərdim. Xoşuma gəlməyən misraları dəyişərdim. Sonra aşiq Hüseyn Cavan oxuyardı. O da məmnun-məmnun gülümsəyərdi...

Sonra xəyal məni Təbrizdən Bakıya qaytardı. Soyuq bir payız gecəsi idi. Akademiyanın geniş salosunda Cənubi Azərbaycan poeziyası gecəsi keçirilirdi. Gecəyə Səməd Vurğun sədrlik edirdi. Balaş da, Hökümə də, Mədinə də, mən də Rəyasət Heyətində əyləşmişdik. Şeir oxumaq növbəm çatanda kürsüyə qalxdım. Yeni yazdığım “İndi söz sənindir” şeirim oxudum:

**Vətən! Şah dağının qaşu üstəki
Günəşi qızaran bahar sənindir!
Bir də Savalanın başu üstəki
O duman, o boran, o qar sənindir!**

**Bu qoca dünyaya çox gəldi aşıq,
Biri gözəl sevdi, biri yaraşlıq...
Mən sənin hüsnünə olmuşam aşıq,
Hər doğma şeirimdə nə var, sənindir!**

**Gözəl yaranıbsan doğrudan da sən,
Gözlərim doymayıb gözəlliyindən...
Fəqət sənə layiq nə yazmışam mən
Deyəm ki, bu ölməz əşar sənindir!**

**Sən Odlar yurdusan, bu ad əyandır,
Tarixin ulduzlu bir asimandır.
Sənə sərhəd çəkən naşını qandır,
Təbriz, o möhtəşəm diyar sənindir!**

**Uzaq üfüqlərdə qaralanda qaş,
Araz qırağına yollanıb bir baş,
Ürəyində həsrət, yanağında yaş,
Şimala göz dikən dildar sənindir!**

**O çox məşəqqətli dövrəyə dözdü,
Qamçıya, zəncirə, zindana dözdü.
Möhnətə, təhqirə, hicrana dözdü,
İndi söz sənindir, qərar sənindir!**

Sonra gəlib öz yerimdə, Səməd Vurğunun sağ yanında əyləşdim. O əyilib qulağıma: – Qardaş, deyəsən axı dabanımızı basırsan – deyə pıçıldadı. Mən güldüm. Salondakılar isə məni hərarətlə alqışladılar. Ancaq əllərin hərarəti gözlərdə parlayan yaş damllarını quruda bilmədi. Bu yaş damllarını yalnız günəşli vüsalın gül

ətirli nəsimi quruda bilərdi. Salonda qürurla səslənən mübariz nəğmələrin son xallarını Səməd Vurğun vurmalı idi. O özünə xas olan bir təmkinlə ayağa durdu. Nisgil dolu gecənin möhtəşəm kürsüsünə qalxdı. Bütün baxışlar intizarla Səməd Vurğuna dikildi. O mənim o taydan bu taya keçərkən Naxçıvanda yazdığım “Mən nə gətirdim” şeirindən son üç bəndi oxudu. Sonra dedi: – Mən də öz kiçik qardaşım Əli Tudənin səsinə səs verərək şeir oxumaq istəyirəm. Vətənpərvər nəğməkar “Yandırılan kitablar” şeirini ürək yanğısıyla, qardaş ehtirasıyla, şair ehtişamıyla oxudu... Poeziya gecəsi qurtardı. Mən qələm yoldaşlarımdan ayrılıb mənzilimə getdim. Gecənin əzəmətli tənənəylə keçməsindən məmnun qala-qala soyunub yatağıma girdim. Vətənin düyünə düşmüş taleyini düşünə-düşünə yuxuya getdim. Hələ gecənin qara saçı pəncərə arxasında ağarmamış qapı döyüldü. Yuxudan hərasan oyanıb gözlərimi ova-ova qapıya sarı getdim. – Kimsən? – deyə soruşdum. Qapı döyən: – Dariyuş Şəkibadır! – Gecə Balaş xəstələnib. Onu xəstəxanaya aparıblar. Mədinə məni sən dalınca göndərdi – dedi. Qapını açdım. Dariyuşla görüşdüm. O da Balaşın, Mədinənin qaldığı yataqxanada olurdu. Mən narahatlıqla Dariyuşa: – Sən get! Bəlkə xəstəxanada gərək oldun. Mən də geyinib gəlirəm – dedim – Balaş hansı xəstəxanadadır? Dariyuş gedə-gedə: – “Semaşko”da – dedi. Mən tələm-tələsik geyinib xəstəxanaya yollandım. Yolda dostluq haqqında yazdığım bir şeirimi xatırladım.

**Sanma dalınca düşüb
İzləyərlər dostluğu.
Yox! İntizar içində
Gözləyərlər dostluğu.
Mən haraya düşdümsə,
İzləmədim dostumu.
Darda çapaladımsa,
Gözləmədim dostumu.
Əksinə, dost səsimi
Dost səsinə qatdım mən.
Məni gözləyən dostun
Harayına çatdım mən!
Bu boyda dünyamızda
Səksəkəylə yaşadım.
Yaxşı ki, nə töhmətlə,
Nə ləkəylə yaşadım.
Demirəm təmizlikdə
Mən də bir dəniz oldum,
Deyirəm, ömrüm boyu
Təmizdən təmiz oldum.
Könlümdə məhəbbətim
Sədaqətdən yoğruldu.
Yollarda ünsiyyətim
Dəyanətdən yoğruldu...**

Mən xəstəxanaya daxil olanda Mədinə dəhlizdə gəzişirdi. Görüşdük. Dedi ki, Balaş poeziya gecəsindən qayıdandan sonra yataqxanada qan qusdu. Qorxdu. Elə mən özüm də qorxdum. Balaşın xəstələnməsini yataqxanadakı yoldaşlarımıza dedim. Təcili yardım çağırıldı-

lar. Həkim Balaşa baxdı. Xəstəxanaya aparılmasını məsləhət gördü. Mən də maşına minib bura gəldim. Onu tək qoymaq olmazdı.

Mən Balaşın qəfildən xəstələnməsindən kədərləndim. Bir az sonra Balaşı xərekdə gətirib bir otaqda yerləşdirdilər. Mən də Mədinə ilə axşama qədər Balaşın yanında qaldım. Gecə döşəməyə bir mələfə salıb üstündə yatdım. Mədinə də bir az aralıda döşəməyə bir odyal salıb üstündə yatdı. Ancaq ikimiz də yuxu ilə ayıqlıq arasında narahat idik. Axı Balaş bizim hansımızsa çağıra bilərdi. Beləliklə, mən bir həftə gündüzlü-gecəli Mədinə ilə Balaşın yanında qaldım. Döşəmənin üstünə saldıığım odyalın üstündə yatdım. Mənzilimə yalnız Balaşın halı yaxşılaşdıqdan sonra gedə bildim. Balaş xəstəxanadan çıxandan sonra Mərdəkandakı sanatoriyaya getdi. Mən hər istirahət günü sanatoriyaya gedib Balaşa baş çəkirdim. O sonra Krım sanatoriyalarından birinə gedəcəkdi. Mən Mədinə ilə birlikdə Balaşı yola saldım. Balaşdan mən də məktub alırdım, Mədinə də. Onun mənə yazdığı məktubu Mədinə məndən alıb oxuyurdu. Ancaq özü aldığı məktubu mənə oxumurdu. Sən demə, Balaşla Mədinə ailə qurmağa hazırlaşmışlar. Balaş məktublarında Mədinəyə bir ev kirayə etməsini yazırmış. Axı evlənəndən sonra daha yataqxanada yaşamaq olmazdı. Mədinə mənə bir ev kirayə etmək istədiyini bildirdi. Düşündüm ki, bəlkə yataqxanada qalmaq istəmir. Daha xəyalıma gətirmədim ki, Mədinə Balaşla ailə qura bilər. Axı Balaşın o tayda arvadı da vardı, uşağı da. Az müddət idi ki, ailəsindən ayrı düşmüşdü. Mən

elə Mədinənin özüylə ev axtarmağa başladım. Ev tapmaq çətin idi. Ancaq İçərişəhərin köhnə binalarının birində bir əlaqədarlıq otaq tapdıq. Özü də birinci mərtəbədə. Mədinə həm özünün, həm də Balaşın şeylərini daşıyıb o otağa yığdı. Balaş sanatoriyadan qayıtdı. Aradan bir neçə gün keçdi. Bir gün Balaş məni İçərişəhərdəki o otağa dəvət etdi. O əlaqədarlıq otaq elə səliqə-sahmana salınmışdı ki, elə gəlin otağına bənzəyirdi. Mən miz kənarındakı stulların birində əyləşib Balaşla söhbət edirdim. Mədinə süfrə bəzəyirdi. Mirəli də ona kömək edirdi. Bir az sonra Badikan, Qulam Yəhya, Kambəxş, Cahənşahlu gəldi. Görüşdük. Yemək-içmək başladı. Sağlıqlar deyildi. Balaş Mədinə ilə ailə qurmasını elan etdi. Biz də təbrik sözləri dedik...

Mən BDU-nu bitirdikdən sonra “Azərnəşr”də redaktor işləyirdim. Planda Balaşın da kitabı vardı. Kitabın redaktorluğu mənə tapşırılmışdı. Şöbə müdiri kitabdakı şeirlərin bəzi misralarının qarşısında sual işarəsi qoymuşdu. Bu sualları müəllifin özüylə həll etmək lazım idi. O isə xəstə idi. Evdə yatırdı. Şöbə müdirinə dedim ki, zərər yoxdur, şeirləri aparıb Balaşla evdə danışaram. Sualları da birlikdə həll edirik. Mən bildim ki, hər hansı müəllifin kitabını düzəliş üçün qoltuğa vurub evinə aparmaq redaktorun borcu deyil. Ancaq Balaş hər hansı müəllif idimi? Yox! O mənim məslək, qələm, döyüş dostum idi. Mən ola-ola Balaşın kitabı niyə çapa gecikəydi? Əlyazmaları yığılmış qovluğu qoltuğuma vurub Balaşgilə getdim. Qapını Mədinə açdı. Məni görəndə kövrəldi. Salam verib içəriyə keçdim.

Qovluğu mizin üstünə qoyub çarpayıda uzanan Balaşla görüşdüm. Sonra səhhətini soruşdum. Nə üçün gəldiyimi dedim. Balaş şöbə müdirinin suallarına baxdı. Razılaşdı. Qarşısına sual qoyulmuş misraları birlikdə düzəlttik. Qovluğu yenidən qoltuğuma vurub nəşriyyata getmək istəyəndə Mədinə məni işarə ilə yan otağa çağırırdı. Balaşın ağ ciyərinin rentgendə çəkilmiş şəklini göstərdi. Ağ ciyərdəki yara açıq-aşkar görünürdü. Yenə Mədinə kövrəldi. Mən bu dəfə onun ağlayacağından çəkinib, hələlik, sağ ol, işə getməliyəm, yenə gələrəm – dedim. Sonra Balaşla xudahafizləşib qapıya doğru addımladım. Bəli! İstəmirdim ki, dostum arvadının hönkürtüsünü eşidib öz xəstəliyi haqqında fikirləşə-fikirləşə əzab çəksin. Küçəyə çıxdım. Gözlərim yaşla dolmuşdu. Yenə xəyal məni bu taydan o taya apardı. Onda Balaş nərmə-nazik bir oğlan idi. İkimiz də Ərdəbil Vilayət Partiya Komitəsində işləyirdik. Necə də sadə, mehriban, xeyirxah idik. 1945-ci ilin yazında Təbrizdə nəşr olunan “Vətən yolunda” qəzetinin redaksiyası Ərdəbil şairlərini Təbrizə redaksiyaya dəvət etmişdi. Məndiyimiz maşının sürücüsü hörmət əlaməti olaraq Balaşla məni öz yanında əyləşdirmişdi. Qalan şairlər maşının kuzasında gedirdi. Gecə keçirdi. Maşın isə yaz gecəsində pardaxlanmış ulduzlar altında yol gedirdi. Mən ulduzlara baxırdım. Sanki yuxusuzluqdan ulduzların da gözləri axırdı. Birdən çiynimə nəsə dəydi. Dönüb baxdım. Balaşın başı idi. O, mürgüləyirdi. Əlimlə Balaşın başını çiynimə daha da yaxınlaşdırdım ki, rahat yata bilsin. Doğrudan da, o başını çiynimə qoyub şirin-şirin ya-

tırdı. Mən isə oyaq qaldım. Sanki Balaşın şirin yuxusunun keşiyində dayandım. Dan yerindən baxan Günəşin gözlərinin işığı Balaşın yumulu gözlərinə düşəndə, o, gözlərini açdı. Başını çiyənimdə görüb qaldırdı. Sonra mənə baxıb güldü.

Yenə də xəyal məni o taydan bu taya gətirdi. Balaş təzə ev alanda səmimiyyət dolu ürəklə dostumu təbrik etdim. Balaş isə səmimiyyəti unuda-unuda mənə: – Biz təzə ev almağımız münasibətilə bir xudmani yığıncaq keçirmək istəyirik. Sən də gəl, ancaq Şəfiqəni gətirmə. Çünki o yığıncaqda yalnız müəyyən adamlar olacaq – dedi. Sanki dünya başıma fırlandı. Özü də həm yaxşı, həm də pis adamlarıyla... Ürəyimdə: – Necə yəni Şəfiqəni gətirmə. Şəfiqə mənim həyat yoldaşımdır. Özü də ali təhsilli kimyaçıdır. Ədəbiyyatı da sevir. Oxuduğu əsərləri bizdən yaxşı təhlil edir. Nə olsun özü yazmır? – dedim. Dilimdə isə nəzakəti unudan dostuma nəzakətlə: – Yaxşı, gələrəm! – dedim. Ancaq getmədim. İstəmədim ki, Şəfiqə məndən incisin. Balaşa isə acığı tutsun. Axı həmişə Balaş Mədinə ilə bizə gələndə Şəfiqə əldən-ayaqdan gedirdi. İndi isə...

Balaş Firqənin Mərkəzi Komitəsinin sədr müavini seçiləndən sonra hər ikimizin kitabını nəşr üçün səkkiz çap vərəqi həcmində “Azərnəşr”in planına salmışdılar. Mən Balaşla nəşriyyatın direktorunun yanına getdim. Direktor bizə dedi ki, sizin kitabların həcmi yuxarıda səkkiz çap vərəqindən beş çap vərəqinə endiriblər. Biz pərt olduq. Balaş direktora dedi ki, mən razı deyiləm. Biz nəşriyyatdan çıxdıq. Ayrılıb evə getdik. Ancaq bir qədər sonra bildim ki,

Balaş öz vəzifəsindən istifadə edərək kitabının həcmi yenidən səkkiz çap vərəqi həcminə qaldırmağa nail olub. Bəli! O özü bu barədə yuxarıyla danışmışdı. Mən isə heç bir təşəbbüs göstərmədim. Daha doğrusu, özümü sındırmaq istəmədim.

Balaş “Cənubi Azərbaycan Yazıçıları Cəmiyyəti”nin sədri olsa da qələm yoldaşımız idi. Naşı adamlar elə bilirdi ki, Balaş da həm maddi, həm də mənəvi cəhətdən bizim vəziyyətimizdədir. Deyirlər haçansa, hardasa kimsə birisinə təkəbbürlə deyib ki, sən qulağından tutub bu dağları dolandıraram. Bu sözləri laqeyd dinləyən həmənlə birisi gülüb. Sonra özündən müştəbeh kimsəyə istahzayla: – Sən məni bu dağlarda dolandıran da özün də mənimlə birgə dolanacaqsan, ya yox? – deyir. Balaş da bizi dağlarda dolandırır. Ancaq qəribə də olsa yuxarıdan o dağlara baxanlar Balaşın dolandığını görürdü, bizim dolandığımızı isə yox! Balaş “Cənubi Azərbaycan Yazıçıları Cəmiyyəti”nin hörməti naminə istədiyi imtiyazlara nail ola bilirdi. Daha başqasının haqqında düşünmək istəmirdi...

Yadıma bir əhvalat düşdü. ADF MK-nın təşəbbüsüylə biz “Cənubi Azərbaycan şairləri” adlı ərəb əlifbası ilə sanballı bir almanax buraxmışdıq. Almanax harasa, kiməsə aparılacaq layiqli bir hədiyyə idi. Ona görə də o almanaxdan Bakıdakı nəşriyyatların başçılarına da göndərilirdi. Bir dəfə ADF MK-nın aparatında qələm yoldaşımız Sabir Əmirovla (sonradan o Nəbioğlu oldu) görüşdüm. Sabiri ilk dəfə Təbrizdə görmüşdüm. 1946-cı ilin yazında Milli hökumət 18 yaş təcətamam olmuş bir dəstə yeniyyətmeni hərbi təhsil

almaq üçün Bakıya göndərəndə mən yolasalanların arasında idim. Sabir də yoladüşənlərin arasında. Təbriz dəmir yol vağzalında böyük bir izdiham vardı. Ancaq yoladüşən cavanların hamısı ilə görüşüb tanış ola bilmədim. Məlum səbəblərə görə Sabir Əmirov hərbi təhsilini başa vurub qayıda bilmədi. Mən də Təbrizdən çıxmalı oldum. Biz Bakıda tanış olduq. Sonra da dostlaşdıq. Həmişə mehriban gözləri təbəssümlə parlayan yaraşlıqlı bir gənc idi. Arabir yeri düşəndə yığıncaqda, məclisdə, ziyafətdə dostları üçün yaxşı tar da çalardı... Sabir mənə dedi ki, “Azərnəşr”in direktoruna almanax aparmışdım. Direktorla bizim poeziyamız haqqında səmimiyyətlə dolu açıq söhbət etdik. O təbəssümlə mənə: – Sizdə yalnız bir şair var – dedi. Mən maraqla direktordan: – O kimdir? – deyə soruşdum. Direktor qətiyyətlə sənin adını çəkdi. Dedi ki, Əli Tudə.

Aradan günlər keçdi. Nədən ötrüsə yolum “Azərnəşr”in direktorunun iş otağına düşdü. Görüşdük. O taydan da, bu taydan da məhrəm-məhrəm söhbət etdik. Şeirdən söz düşəndə o qalxıb kitab rəfindən “Cənubi Azərbaycan şairləri” almanaxını götürüb gətirdi. Sonra yerində əyləşib qarşısında açdı. Mənim şeirlərimi tapdı. Daha sonra etirafla mənə: – Yaxşı eləyibsiniz belə sanballı, yaraşlıqlı, ləyaqətli almanax çıxarmısınız. Ancaq nə gizlədim, almanaxdakı şeirlər içərisində daha çox xoşuma gələn sənin şeirlərinizdir – dedi. Mən yalnız indi Sabir Əmirovun “Azərnəşr”in direktoru haqqında dediyi sözlərə inandım.

Mən hələ uşaqkən nənəmdən “əvvəl başını yarıb, sonra ətəyinə qoz tökürlər” məsəlini eşitmişdim. Am-

ma sən demə, “əvvəl ətəyinə qoz tökülüb, sonra başı yarılan” da olurmuş. Bu, ömrünü əridib söz sənətinə qatan, mən idim. Əvvəl böyük salonlarda özümü alqışlayırdılar. Sonra kiçik otaqlarda adımlı siyahılardan çıxarırdılar. Bəli! Qəribə də olsa, böyük salonları dolduran səsim kiçik otaqları doldura bilmirdi...

İman heyretlə mənə: – Nə yaman fikrə gedibsən? – deməsəydi, hələ xəyal ümmanında çox üzəcəkdim. Sanki mən, üstümə gələn dağ boyda dalğaların arasından silkinib sahilə çıxdım. Üzümü İmana tutub qətiyyətlə: – Dur gedək Balaşın yanına. Dayının xahişini ona deyək. Görək o özü bu barədə nə deyir? – dedim. Biz komitəyə yollandıq. Komitənin həyətində bir tanışla rastlaşdım. Bu adam Ərdəbil kəndlərindən birinin sakini idi. Bir qədər torpağı, malı, qoyunu vardı. Ancaq hər şeyi atıb fədailərə qoşulmuşdu. Mülkədarlara qarşı vuruşurdu. Özü də firqə üzvü idi. Milli hökumət zamanı Ərdəbildə məsul vəzifədə çalışırdı. İndi işsiz qalmışdı. Özünə münasib bir iş axtarırdı. Mən bu keçmiş fədainin əlini sıxdım. Sonra keyfini soruşdum. O mənə gileyli-gileyli: – İş məsələmdən ötrü Balaşın yanına gəlmişdim. Məni dinlədi. Sonra gözlədim ki, fikrini desin. Ancaq heç nə demədi. Əlini uzadıb telefonun dəstəyini götürdü. Harasa zəng etdi. Elə bildim ki, mənim məsələm üçün zəng edir. Ancaq sevincim gözlərimdə işarmamış söndü. Balaş nigaranlıqla telefon xəttinin o başındakı adama: – Mənim kitabım nə vəziyyətdədir? – deyə soruşdu. Sonra: – Çox sağ olun! – deyib dəstəyi yerinə qoydu. Üzünü mənə tutub: – Sən

hələ bir qədər gözlə! – dedi. Mən də suyum süzülə-süzülə sədr müavininin otağından çıxdım – dedi. Mən yoxlayıcı nəzərlərlə İmanın üzünə baxdım. Dodaqları titrəyirdi. Deyəsən əsəbiləşmişdi. Mən qətiyyətlə İmana: – Qardaş, daha Balaşın yanına gedəsi olmadım – dedim. İman da qətiyyətlə: – Mən də – dedi. Mən bir qolumu İmanın qoluna, bir qolumu da fədainin qoluna keçirib həyətdən çıxdım. Sən demə, güman da yanılmış. Özü də ögey güman yox, doğma güman!

TELLƏRDƏ QOVUŞANLAR

Novruz bayramının axşamı idi. Rayonda yaşayan bir qohumum mənə zəng edib: – “Novruz bayramın mübarək!” – dedi. Sevindim. Necə sevinməyəydim? Doğma adamımın səsini eşidirdim. Yadıma uğurlu-uğursuz xatirələr düşdü. O da mənimlə birlikdə o tayda azadlıq fədaisi olmuşdu. Öz başibəlalı xalqının yolunda can qoymuşdu. Telefonda mənə söylədi ki, o taydakı qohumlarımız zəng vurub səni Novruz bayramı münasibətilə təbrik etdilər. Onlar sənin səsini eşitmək istəyirdilər. Deyirdilər şairin səsini otuz altı ildir ki, eşitmirik. Görəsən necədir? Yenə də mübarizdir, gurdur, inamlıdır, yoxsa yorğundur, həzindir, titrəkdir...

**Nədənsə, tək bircə kəlməni düzü
İllərlə saxlayır insan içində.
Ürək demədiyi bir dünya sözü
Dilsiz tellər deyir bir an içində.**

Bəli! İndi dünyanın bu başından o başına telefonla danışmaq mümkündür. Bəs biz niyə bir-birimizlə burdan-bura danışı bilməyək? Dedim özüm ömrün payız çağında yaşasam da, bahar havasına bənzəyən səsim bulud da gətirir, gürşad da tökür, şəfəq də saçır. Mənim səsim bir zaman döyüş meydanlarında axdı, qəzəbli inqilab dalğalarına qarışdı, ətaləti yuyub apardı. O sakit yerlərdə həyat qaynadı. Sonra o, uca, möhtəşəm, məğrur kürsülərdə nəğmələrə döndü. Günəşli asimanda qanad çala-çala uçdu. Lakin birdən qəfil güllələrlə yaralandı. Qanlı lələkləri Vətənin yaralı sinəsinə səpələndi. Düşmən sandı ki, o qeyb oldu. Ancaq əziz qohumlarım, siz elə zənn etməyin ki, səsim batıb. O, Səhəndin leysanında, Savalanın tufanında, El gölünün ləngərində, Neştərinin təlatümündə gurlayır. İstədiyiniz qədər dinləyin, mənim doğmalarım! Mən də sizin səsinizi eşitmək istəyirəm. Bəlkə sinəmdə qövr eləyən həsrəti bir azca soyuda biləm. Ancaq telefon danışığından imtina edirəm! Bəli! Kövrəlmiş ürəyin daha da kövrəlməsini istəmirəm. Daha doğrusu, çəkinirəm. Qorxuram ki, uzun illərin ağır nisgili ilə yüklənmiş zərif, həssas, isti bir ürəyin gərilmə telləri bu həyəcanlı, şikayətli, yanğılı həsb-hala dözə bilməyib qırıla. Bir də axı cansız telefon telləri sirlər xəzinəsinə bənzəyən bir ürəyin bütün şirinli-acılı duyğularının mahir tərcümanı ola bilməz! Mən sizinlə telefon tellərində danışmaq deyil, vüsal təntənələrində görüşmək istəyirəm... Ancaq, sən demə, o taydan mənimlə telefonla danışmaq

arzusunda olan qohumlarımdan başqa hələ tanımadığım adamlar da varmış!

Bir payız gecəsi idi. Otağın pəncərəsindən dənizin üföqlə birləşdiyi yerə baxırdım. Üföqdə təzəcə doğmuş Ay elə bil dəmirçi kürəsindən indicə çıxmışdı. Sanki göyə səpələnmiş ulduzlar bu kürədən sıçramış qığılcımlar idi! Yox! Kürə adi dəmirçi kürəsi deyildi. Azadlıq carçısı dəmirçi Gavənin kürəsi idi. Mən Aya baxdıqca o taydakı doğma Vətənimdə yanan inqilab ocaqlarının alovlarını görürdüm, döyüşən xalqımın keşməkeşli taleyini düşünürdüm. Axı ömrümdə doğma Vətəni, döyüşən xalqımı düşünmədiyim bir günüm də olmayıb! İndi də qartal qanadlı xəyalım dənizin soyuq dalğaları üstündən şığıyıb o taya keçmiş, yanayana Səməndər quşuna dönmüşdü. O da azadlıq əsgərləri ilə bir meydanda döyüşür, yanğında alovlanır, sonra dünyaya təzədən gəlirdi... Məğrur xəyalımın döyüşlərdəki vüsətli uçuşunu diqqətlə izləyən narahat ürəyim isə təlatümlü sinəmdə intizarla çırpınırdı.

Birdən yazı masamın üstündəki telefonun zəngi uzun-uzadı səsləndi. Dəstəyi oğlum götürdü. Sevinə-sevinə: – Ata, Təbrizdəndir, – deyə məni çağırırdı. Mən həyəcan içərisində cəld dəstəyi oğlumdan alıb ikiəlli qulağıma dayadım. Özüm isə fikirlər dünyasında arxamı Savalan dağına söykədim. Dəstəkdən tanış ləhcəli zərif səslər gəlirdi: “Şairin evidir”, “İndi özü danışacaq”... Bu sözləri deyənlər Təbrizin poçt idarəsində xidmət edən gənc azərbaycanlı qızlar idi. Sanki gözlərimdə otaqla poçt idarəsi bir-birinə qarışdı. Bilmədim

Təbrizin poçt idarəsindəyəm, yoxsa o qızlar bizim evimizdədi? Sanki telefon telləri adilikdən çıxmışdı. Bəli! Tamam başqalaşmışdı. İndi bu tellər göz işlədikcə uzanan hicran yollarına, yanıqlı intizar nəğməsi çalan tar simlərinə, gecikmiş vüsəlin həsrətilə döyünən ürək damarlarına oxşayırdı. Dəstəkdən gənc, titrək, mehriban bir qadın səsi gəldi:

– Möhtərəm şairimizə salam!

– Əleykəssalam!

Mələhətlə dolu utancaq səs bir də dindi:

– Axşamınız xeyir!

– Aqibətiniz xeyir, xanım! – deyə mən gümrəh səslə çəkinə-çəkinə danışan qadını cəsarətə gətirməyə çalışdım. Bu dəfə qısılan səs açılışdı. Həzin səs şaqraqlaşdı:

– Ağsaqqal şairimizdən bir xahişim var! – dedi.

– Buyurun, can-başla qəbul etməyə hazırım! – dedim.

Üzünü də, baxışını da, hərəkətini də yalnız səsinədən görməyə çalışdığım Vətən qızı yanıqlı-yanıqlı danışmağa başladı:

– Mənim atam sizin yaşadığınız şəhərin yaxınlığındakı bir rayonda yaşayır. Adı Saleh, famili də Salehdədir. Mən iki yaşında ikən inqilabçı atam qəddar şahın amansız hökmünün ucbatından Vətəni tərək etməyə məcbur olub. Məndən kiçik bir qardaşım da var. Adı Əlayidir. Mümkünsə, atamızdan bir soraq tutub bizi şad xəbərlə sevindirin. İtkin atamızı tapıb bizə qaytarın. Bilək ki, bizim də atamız var! Özü də sağ-salamatdır, – dedi.

Mən aramsız çalxanan həyat dənizində bir insan ömrü qədər öz didərgin atasından nigaran yaşayan övladın təlatümə gəlmiş həyəcanlarını yatırmaq üçün təmkinlə dedim: – Baş üstə!

Lakin gəlinin nə adını, nə də telefon nömrəmi haradan, kimdən aldığını soruşdum. Bilirdim ki, belə sorğu-suallar Şərqi hicaba bürünmüş etikasına müqabil deyil. Bircə bunu dedim ki, işdir, əgər atanızı tapa bilsəm, onda haraya, kimə, necə xəbər verim? O, Təbrizdəki evlərinin telefon nömrəsini dedi, mən də oğluma diktə etdim. Oğlum tələsik həmin nömrəni kiçik telefon dəftərçəmdə iri rəqəmlərlə yazdı. Danışığı qurtardı. Lakin mənim payızlı dünyamdan yazılı dünyama xatirələr cığırını başladı...

Mən Təbrizdə olanda, yaşca o cavan gəлиндən çox-çox kiçik idim. Ancaq necə deyərlər, “ana uşağı” olsam da, bir incəsənət ocağının böyüyü idim. İndi o ismətli gəlin məni hörmətlə ağsaqqal sayırdı. Axı ataların ağsaqqalından, anaların ağ birçəyindən həyata saçılan ağ nurdan işıqlanan günlər daha təmiz, daha aydın, daha uğurlu olur! Ağsaqqal olmaq isə həm şərəfli, həm də məsuliyyətlidir. Etibarlı ağsaqqal olmaq üçün keşmə-keşlərlə dolu uzun həyat yolu keçmək gərəkdir! Bir zaman mənim adım Məhəmmədrza şahın qara kitabına düşmüşdü. İnciləbçi idim. Buna görə də qiyabi ölüm cəzasına məhkum olunmuşdum. Şahın adamları məni harada tapsaydı, məhkəməsiz öldürə bilərdilər. Ancaq iş elə gətirdi ki, zülmkarlığının ucbatından şahın öz kitabı bağlandı. Fəqət o faciələrlə dolu kitab özbaşına

bağlanmadı. O nəhəng kitabı cana doymuş xalqın qüdrətli əlləri bağladı. İstiqlal bayrağının dəstəyində möhkəm birləşmiş əllər tək-cə şahın kitabını deyil, amerikalıların İranda açdığı “müasir” zindanı da dağıtdı. O sirli zindanın qaranlıq zirzəmilərində kəsilən başların sorğu-sualı yox idi. Vətənin qanı qurumamış yaralarına sığal çəkən əllər ana torpağın müqəddəs qoynunda xalqın taleyini hərraca qoyan özgə bazarı da əcnəbilərdən təmizləyib, doğmalaşdırdı. Axı o bazarın ərazisi də Vətən torpağının ayrılmaz bir parçası idi. Ancaq o ərazini yankilər özünükləşdirmişdi. Vətənpərvər inqilab döyüşçüləri okeanın o tayından ölkəyə gəmi-gəmi axıb gələn əsarət yazılı kitabları, tamah niyyətli jurnalları, şəhvət ehtirashı şəkilləri tonqallara atıb yandırdı. Azadlığa çıxmış xalq qadir əllərilə mənim şəhidlərin qanına boyanmış kitabımı açıb oxudu...

Mən sinəmi qabardan tanış duyğularla otağın dənizə baxan geniş pəncərələrini taybatay açdım. Yol çəkən gözlərimi Bakının qara saçlı, ölkə baxışlı, ecazkar gecəsinin dərinliklərinə zillədim. Qeyri-ixtiyari Təbrizin qara saçlı, mavi gözlü, füsunkar gecəsinə aramağa başladım...

Elə şəhərlər var ki, fəsillərin sərgi açdığı sinəsində yalnız bahar fəslə gözəl olur. Təbrizdə isə bütün fəsillər gözəldir. Hər ilin yaxasını başdan-ayağa naxışlaya-naxışlaya keçən “Çahar fəslin” dördü də yerli-yerində olur. Hər fəsil təntənəli gəlişini də, vidalı gedişini də öz fərdi çalarlarıyla açıq-aşkar elan edir. Təbrizlilər gecələr gəzintiyə çıxmağı çox sevirlər. Mehriban, söhbətçil,

ürəyəyatan sakinləri qınayan olmasa hətta qışın “püfə-püf”ündə də şəhərdə gəzərlər. Buna görə də Təbrizdə payız gecələri də bahar gecələri qədər izdihamlı olur. Uzun, geniş, qəşəng xiyabanlar adamlarla dolur. Adamların hərərəti xiyabanları elə isidir ki, ətrafdakı dağlardan axıb şəhərə dolan sazağın soyuqluğunu kimsə hiss etmir. Göydə ulduzlar az olanda yerdə yolları ulduz-ulduz parlayan təbəssümlü gözlər işıqlandırır. Belə gecələrdə Yanıq dağ elə közərir ki, nağıllardakı misdən tökülmüş qalalara bənzəyir. Ağ ulduzlar elə aydın parlayır ki, baharda küləklərin badam ağaclarının budaqlarından qoparıb havaya sovurduğu çiçəkləri xatırladır. Ərk qalasının zirvəsinə qalxan adam şəhərə baxanda heyrətə düşməyə bilmir. Sanki Təbriz əlləri üstə içində şamlar yanan hamar, nəhəng, əlvan bir məcməyi qaldırır. Qalanın başında duran adama elə gəlir ki, əgər bir az aşağı əyilsə o şamlardan neçəsini istəsə əlinə götürə bilər. Şəhər əl içi qədər düz olduğundan ən ucqar evin də işığı açıq-aşkar görünür. Tamaşaya durana uzaqdan göz vurub gülümsəyir. Bu şamlar alovlanan məşəllərə bənzəyir. Məşəllər Təbrizin üstə çökmək istəyən qaranlığı gümüş qayçıya oxşayan işıq zolaqları ilə doğrayıb xiyaban boyu uzanan arxlara tökür. Gecə qara lentləri andıran arxlarda sanki büllur su deyil, qətran axır... Şəhərin üstüsə həmişə açıq olur. Ulduz-ulduzu çağırır. Bilinmir ki, göydəki ulduzların əksimi yerə düşüb, yoxsa yerdəki məşəllərin şöləsimi göydə yanır? Ərkin zirvəsindəki adam yer ulduzları ilə göy ulduzları arasında dayanan məğrur heykələ bənzəyir. Heyran-heyran

baxır, baxır. Yer də çıraqban, göy də! Təbrizin zəngin lövhələrlə dolu gecələrini xatırlayanda qulaqlarımda tanış bir bayatı səsləndi:

**“Təbrizin küçələri,
Banlamaz beçələri.
Girəydim yar qoynuna
Payızın gecələri...”**

Mən bu bayatını payız gecələrindən birində Təbrizdə ucqar bir dərbənddən keçəndə eşitmişdim. Ürəyində tüğyana gələn məhəbbət alovunu bayırdan içəriyə dolan sərin payız havasıyla səngitmək istəyən aşiq ehtiyatsızlıq edib otağın dərbəndə baxan pəncərəsini açıq qoymuşdu. Gəncin sevgilisinə qovuşmaq həsrətilə həzin-həzin oxuduğu yanıqlı bayatı yoldan keçənlərin ürəyinə od salırdı. Qocaların kövrək xatirəsində artıq sönməkdə olan ilk məhəbbət ocağı təzədən közərməyə başlayırdı. Gənclərin sevgi dolu sinəsində qarşıdakı ilk görüşün ümid çirağı şölələnirdi. Mən sonralar da o dərbənddən dəfələrlə keçdim, lakin o həsrət dolu bayatını oxuyan gəncin öz sevgilisinə qovuşub-qovuşmadığını bilmədim.

Gecənin düşdüyünə baxmayaraq yatmaq istəmirdim. Narahatdım. Axı söz vermişdim, yerinə yetirməliydim. Telefonun dəstəyini götürüb bir neçə dostuma, tanışıma zəng vurdum. Əhvalatı danışdım. Belə bir adamı tanıyan olmadı. Mən dost-tanışı qınamadım. Düşündüm ki, bu ata ilə qızın özləri də indi bir-birinə həm

yaxın, həm də yaddır. Ona görə yaxındır ki, ata həmişə övlad həsrətilə çırpınan narahat ürəyində qızının məhəbbətini yaşadıb. Qız da ağı söz kəsəndən səyyar xəyalında atasıyla görüş səhnəsini danışib. Ona görə yaddır ki, ata öz qızının nə üzünü görüb, nə də səsini eşidib. Doğma balası gündə neçə dəfə rastına çıxsa da tanıya bilməz. Qız atasının nə təbəssüm dolu gözlərinə baxıb sevinib, nə də çinar boyunun tamaşasından vəcdə gəlib. Kimsə nişan verməsə, qız o mehriban adamın öz doğma atası olduğunu təsəvvürünə də gətirməz. Deyirlər ki, qadın kişidən zəif olur. Məncə, bu fikir o qədər də doğru deyil. Qadın zəif yox, zərif olur. Belə deyilsə, bəs niyə həyatın bütün keşməkeşlərində o, kişidən də möhkəm olduğunu sübut edir? Çünki qadın zərifliyinə bu möhkəmliyi dözümlü, vüqar, iradə verir! Qadın şərəfi həyatdakı bütün müşküllərə qalib gəlməyi bacarır!

Səhər dənizin üstündə parlayan Günəş şara bənzəyirdi. Sanki ipi qırılmış çəhrayı şar mavi köynəkli məsum uşağa oxşayan sakit dənizin əlindən qopub göyə uçmuşdu. Dəniz isə mavi gözünü şarın ardınca zilləyərək göyə həsrətlə baxırdı...

Geyinib şəhərə çıxdım. Lakin fikir-xəyal içində hara gedəcəyimi, nə edəcəyimi bilmirdim. Sən demə, iş rast gətirəndə şübhələr gerçəkləşirmiş, tərəddüdlər qətiləşirmiş, fərziyələr reallaşmış. Geniş xiyabanların birində şair dostum Qalibə rast gəldim. O mənim niyə belə pərişan olduğumun səbəbini soruşdu. Əhvalatı ona danışdım. Birdən yadıma düşdü ki, axı dostum özü hə-

min rayondandır. Belə xeyirxah işdə mənə də, övlad həsrətlisi ataya da, təbrizli gəlinin özünə də, kiçik qardaşına da kömək edə bilər! Ayrı düşmüş doğmalar ya telefon, ya da məktub vasitəsilə bir-birilə görüşməyə imkan taparlar. Məgər indi humanist ədəbiyyatımız da nəcibliyi, mehribanlıqı, qayğıkeşliyi tərənnüm etmirmi? Haqq üçün şair dostum bu xeyirxah işi məmnuniyyətlə öz boynuna götürdü. O rayonda yaşayan qohumuyla telefonda danışdı Saleh Salehzadəni axtarıb tapmasını xahiş edəcəkdik. Sonra üstəlik telefonumun nömrəsini də qohumuna verəcəkdik ki, hər şeydən xəbərsiz olan dünyagörmüş bir fədai mənə zəng vursun. Mən də əhvalatı ürəyində illərin yana-yana cığırılar saldığı intizar bir ataya danışım...

İki gün keçdi. Yenə də aylı bir gecə idi. Göy üzünü sarı ulduzlarla dolmuşdu. Sanki mavi göy ucsuz-bucaqsız ulduz zəmisini idi. Üfüqdə parlayan hilal isə zəminin qırağına sancılmış gümüş orağa bənzəyirdi. Dünyada baş vermiş hadisələrin bu ən qoca, ən mötəbər şahidlərinə baxdıqca ürəyimdəki xatirələr ulduz-ulduz sayırır-dı. Xəyalımın dəryaz timsallı gərilməmiş qanadları bu ulduzları nə qədər biçirdisə, yenə də qurtarmaq bilmirdi ki, bilmirdi...

Mən iş masamın arxasında əyləşib bu qədim ulduzların işığında yeni xatirələrimi yazmaq istədim. Birdən masamın üstündəki telefon yenə uzun-uzadı cingildədi. Ürəyim istiləşdi. Sanki ürəyimdəki ulduzlarla dolu qeyri-adi gecədə qəfil bir şimşək çaxdı. Rıqqət içində dəstəyi qaldırdım:

– Alo, kimi istəyirsiniz?
– Bağışlayın, bura şairin evidir?
– Bəli!
– Zəhmət olmasa şairi çağırın telefona!
– Buyurun, sizinlə danışan elə şairin özüdür.
– Salam, möhtərəm şair! Sizinlə danışan Saleh Salehzadədir.

– Əleykəssalam! Çox şadam! Hərçənd ki, biz tanış deyilik, amma...

Telefon müsahibim sözümü tamamlamağa qoymadı. Həyəcan dolu bir tələsikliklə dedi:

– Necə yəni tanış deyilik? Biz çoxdan tanışıq. Ancaq qiyabi. Mən hələ Vətəndəykən odlulu alovlu mübarizə illərində sizin inqilab çağırışlı şeirlərinizi oxuyardım. Hətta ürəyimə yatanlarını əzbərləyərdim. Elə o şeirlərin təsiri ilə döyüslərə atıldığım vaxtlarda bir oğlum oldu. Ona sizin adınızı qoydum.

– Məgər sizin oğlunuzun adı Əlayi deyil?

– Xeyr, Əlidir. Bu adı əziz, möhtərəm, uca tutmaq üçün qohum-əqraba arasında ona Əlayi deyirlər.

Nə gizlədim? Bu səmimiyyətlə dolu hərarətli sözlərdən doğan qürur hissləri sinəmi qabartdı. Axı bir zaman cəbhə xəttində görüşdüyüm, lakin surətini ayrılığın uzun yollarında yadımda saxlaya bilmədiyim döyüş dostumla indi telefon xəttində görüşürdüm. Ona Təbrizdəki qızının mənə haçan zəng vurduğunu, nə xahiş etdiyini aram-aram, aydın səsle dedim. Lakin bu aydın səsimdən köhnə dostumun bayaqkı şaqraq səsi tutuldu, kövrəldi, qəhərləndi. Bəs necə? Axı o səs nisgillə

döyünən bir ürəkdən axıb gəlirdi. Bu ürəyin sahibi iki uşaq itirmişdi. Böyüyü iki yaşında, kiçiyi altı aylıq olanda. Sonra... Daha ata öz ciyərparalarından nə məktub, nə də soraq ala bilmişdi. Sanki indi bala həsrətli ata üçün bir cüt övlad, bacıyla qardaş dünyaya yenidən gəlirdi. Mən qızın Təbrizdəki telefon nömrəsini ataya verdim. O da söz verdi ki, günü sabah Təbrizə zəng vurub qızıyla danışacaq və mənə ağsaqqallıq məsuliyyətinin narahatçılığından qurtaracaq. Ancaq hörmətli səngər dostum bir həqiqəti bilmədi. Bilmədi ki, iki ata həsrətli övladıyla əl-ələ, göz-gözə, nəfəs-nəfəsə görüşənə qədər mən elə narahat olacağam...

Dəstəyi yerinə qoydum. Qəribədir, qızın adını nə mən atadan soruşdum, nə də o mənə dedi. Yəni də hicab xatirinə danışmaq zamanı qızın adı çəkilmədi. Heç gərək də deyildi. Məgər qızın mənə verdiyi bir telefon nömrəsində onun bütün tərcümeyi-halı yazılmamışdır mı? Yer kürəsi sapsarı, dolaşmaq düşmüş nəhəng bir kələfə bənzəyir. Bir də görürsən ki, bu kələf bir yerdən qırılır, insanlar düyünləyirlər. Gələn dəfə o başqa yerdən qırılır, yenə də insanlar düyünləyirlər. Ancaq nə qırılması qurtarır, nə də düyünlənməsi... Beləcə, insanlar kələfi düyünləyə-düyünləyə tamam dağılmaqdan qoruyurlar. Axı qapalı niyyətlər bu düyünlər üzərində açılır. İki niyyət isə günəşli səhər qədər mənə aydın idi. Bu niyyətlərdən biri atanın görmədiyini doğma qızına mütləq zəng vuracağı, biri də ana Vətənin bizdən sonra Əlilərsiz qalmaması idi.

O həyəcan dolu telefon danışığılarından neçə-neçə ağıl-qaralı gün keçib. Ancaq o kövrək səsli gəlinin hava tellərində mənə verdiyi telefon nömrəsini hələ də saxlayıram. Bəlkə Təbrizə gedəndə o nömrə mənə gərək oldu. Kim bilir, bəlkə elə Təbrizdə birinci olaraq adını öyrənmədiyim Vətən qızına zəng vurub Vətənə qayıtdığımı təntənəylə ona xəbər verdim... Axı keçmiş bizə nə qədər yaxın olsa da yenə uzaqdır. Gələcək isə nə qədər uzaq olsa da yenə yaxındır...

TELEFON ZƏNGİ

Baharın ilk günləri idi. Havadan Vətən torpağının ətri gəlirdi. Rayona görüşə getmişdim. Evə qayıdanda qızım mənə üstündə telefon nömrəsi yazılmış bir kağız parçası verib dedi: – Kərəm kişi gətirmişdi. Dedi ki, atanın əmisi oğlu Cavadın telefon nömrəsidir. Tehrandan mənə göndərdiyi məktubunda yazıbdır. Deyir ki, “əməm oğlundan çox nigaranam. Gör neçə illərdir ki, ayrılmışıq! Heç bilmirəm ünvanı nə təhərdir? Özü necədir? Barı ailə qurubmu? Axı inqilabçıların çoxu mühacirətdə ailə qura bilmir. Telefon nömrəmi alan tək mənə zəng vursun. Bəlkə yadırgadığım səsini heç olmasa telefonda bircə dəfə eşidə biləm. Məgər dünya ölüm-itim dünyası deyildirmi?”.

Kərəm kişi Cavadın dayısıdır. Vaxtı ilə Cənubi Azərbaycanda fədai başçısı olub. Milli hökumət süqut etdikdən sonra o da sığınmaq üçün Arazın bu tayına keçmişdir. Kağızda yazılmış telefon nömrəsini riqəqlə

oxudum. Rəqəmlər gözlərimdə böyüdü. Yadıma düşdü ki, mənim Cavadla görüşüb ayrıldığım o uzaq gün indi özünün qırx illiyinə yaxınlaşmaqdadır...

Bəli! Qırx illiyinə! İndi sən bu qırx ildə məhrəm bir adamının ləhcəsini, ahəngini, hərərətini unutduğun doğma səsinə sakit qulaq as görüm necə asırsan? Doğrudur, o taydan hətta tanımadığım adamlar da mənə zəng vurub telefonda danışmışdılar. Mən də xahişlərini məmnuniyyətlə yerinə yetirmişdim. Ancaq öz qohumlarım ilə danışa bilməmişdim. Necə deyərlər, çıraq öz dibinə işıq salmamışdı. Yox! Salmışdı! Lakin qohumlar bu işığı duymamışdı, tapmamışdı, görməmişdi.

Telefon nömrəsini yazı mizimin üstünə qoydum. Əməm oğlunun Tehrandan ünvanıma telefon nömrəsi göndərib mənimlə danışmaq istədiyini dostlarıma bildirdim. Ancaq zəng vurmağa əlim gəlmədiyini də dedim, ürəyimin tərəddüdündə çırpındığını da. Dedim ki, bu qədər uzun ayrılıqdan sonra əməm oğlunun səsinə telefonda eşidərkən ürəyim kövrəlməyə bilməz, boğazım qəhərlənməyə bilməz, səsim titrəməyə bilməz. Keçirdiyim təlatümlü halların cərəyanları əməm oğlunun sabit halını da təlatümə gətirməyə bilməz. Mən isə öz istəkli doğmamın kədərilməsini istəmirəm. Dostlarım təkidlə dedilər ki, əməm oğluna mütləq zəng vur! Ancaq qayğıma da qalıb yarızarafat, yarıciddi dedilər ki, sən ehtiraslı adamsan. Ona görə də danışığından əvvəl yanına ürək dərmanı qoymağı da unutma.

Yazıq ürək! Fırtınalarda çırpına-çırpına fırtına quşuna dönən ürək!

Mən də dostlarıma yarızarafat, yarıciddi dedim ki, mənim ürəyim Savalan suyu içib. Əgər Savalan suyunun təpəri varsa, onda acı dərman içmək gərək deyil. Ancaq, deyəsən nəinki təpəri, hətta hikməti də var! Yoxsa ürəyim təkbaşına bu qədər keşməkeşlərə dözə bilməzdi. Sanki o, əzəldən belə sınaqlar üçün yaranıb!

Axşam əmim oğlunun telefon nömrəsini deyib beynəlxalq danışıqlar məntəqəsinə Tehranı sifariş verdim. Dəstəyi cavan bir gəlin götürdü:

- Xanım, bura Tehrandır?
- Bəli!
- Bura Cavadın evidir?
- Bəli!
- Mən Cavadla danışmaq istəyirəm.
- O evdə yoxdur.
- Bəs siz kimsiniz?

Gəlin susdu. Sonra utana-utana həzin bir səslə dedi:

- Cavadın gəliniyəm.
- Həyat yoldaşınızın adı nədir?

Gəlin yenə susdu. Mən isə düşündüm ki, gəlin yəqin tutarlı bir cavab axtarır. Demək istəyir ki, axı siz kimsiniz? Məni niyə sorğu-suala tutursunuz? Ancaq heç nə demədi. Sanki ürəyinə dammışdı ki, bu ocağın haradasa bir doğması da var. Bir gün o doğmanın səsi də bu ocaqda eşidiləcək. Gəlin pıçılıya bənzər bir səslə: – Həyat yoldaşımın adı Canəlidir, – dedi. Hiss etdim ki, gəlin bu dəfə daha da utandı. Sanki çöhrəsinin qızartısı əlimdəki dəstəyə hopdu. O da qızardı. Dəstək yanağımı yandırdı. Mən də qızardım. Nəcib gəlini utandır-

dığım üçün özüm də utandım. Gəlinin eşidəcəyi tərzdə: – Canəli! – deyə mən də təkrar etdim. Dərhal yanağımdakı od beynimdə üst-üstə qalanan xatirə buludlarını işıqlandırdı. Axı böyük əmim usta Qulam ilk övladına babam Cavadın adını qoyduğuna görə, həm də Cavad məndən beş yaş böyük olduğu üçün mən Cavadı adı ilə çağırırdım. Yarızarafat, yarıciddi ona – Baba! – deyirdim. O da hər sözümlə: – Can! – deyirdi. Mən Vətəndən ayrılana qədər Cavadın övladı yox idi. Sonralar mühacirətdə eşitdim ki, əmim oğlunun bir oğlu olub. Ancaq adını öyrənə bilmədim. Sən demə, həssas əmim oğlu şair olmasa da şair ürəkli imiş! Əmisi oğlunun ayrılığından sonra öz doğma diyarında özünü qərib hiss edən Cavad Can sözünü mənim adımla birləşdirib ilk oğlunun adını Canəli qoyub. Kim bilir, bəlkə bu sirri öz həyat yoldaşından da gizli saxlayıb. Gəlinə xahiş etdim ki, heç olmasa Canəlini telefona çağırınsın. Gəlin isə təəssüflə dedi ki, o da evdə yoxdur. Gəlin naməhrəm adamla çox danışa bilməzdi. Aradakı tərəddüdü məhrəmlik qətiyyətilə dağıtmaq lazım idi. Mən öz adımla da, haradan danışdığımı da gəlinə dedim. Sonra məni tanıyıb-tanımadığını soruşdum. Düşündüm ki, məni harada görmüşdü ki, tanıya da bilsin. Axı o qızım yaşındadır. Ancaq, sən demə, yanılmışam. Gəlin doğma, gümrə, şən səslə: – Bəs necə? – dedi – Həmişə evimizdə söhbət sizdən gedir. – Sanki gəlin hələ körpə ikən itirdiyi doğma atasını tapmışdı. Sevinirdi. Mən də sevinirdim. Sanki mən də hələ körpə ikən itirdiyim doğma qızımı tapmışdım. Gəlin qürurla: – Əminiz oğlu (o yenə utan-

dığından qayınatam demədi) burda şəkilləriniz, şeirləriniz, müsahibələriniz çıxan ruznamələri, məcəllələri, kitabları yığıb saxlayır – dedi. Düşündüm ki, əmim oğlu hələ də mənimlə görüşmək ümidini itirməmişdir. Yəqin həmin mətbuat nümunələrini də toplayıb saxlayıb ki, görüşəndə mənə hədiyyə versin.

Yadıma Azərbaycan yazıçılarının qurultayında Vətəndən Vətənə qonaq gəlmiş mübariz nəğməkar Hüseyn Düzgünlə görüşüm düşdü. O mənim kim olduğumu biləndə gözləri sevincindən elə parladı ki, qara çeşməyinin iri şüşələri dalında bərq vurdu... Sonra qollarını vüsətlə açıb boynuma doladı. Mən də onu həsrətlə bağrıma basdım. Beləcə ayaq üstə dinməz-söyləməz qaldıq. Aradan neçə an keçdi? Bilmədim. Nəhayət, biz qurultay nümayəndələrinin sevinclə kədərin qaynayıb-qarışdığı baxışları altında qol-qola verib həyəcan təlatümündə geniş foyeyə çıxdıq. Mən təşnə görüşümüzə ilham çeşməsi tək çağlayan həmvətənimə dedim:

– Hüseyn! Mən Vətənə qayıtsam neylərsiz?

O, bircə an fikirləşmədən, şair səxavətilə dedi: – Siz Vətənə qayıtsanız ayağınızın altında qoyun nədir, karvan-karvan dəvə kəsərik. Hüseynin bu sözlərindən elə kövrəldim ki, gözlərim doldu...

İndi də gözlərimə dolan yaşları dodaqlarımda saxələnən gülüşlərlə gizlədə bilsəm də boğazımda qaynayan qəhəri heç nə ilə toxdana bilmədim. Sanki qəhər – Vətən! – Görüş! – deyə ağzımdan uçacaqdı. Axı qəhər yanan ürəyin tüstüsüdür. O insanın boğazına elə tıxanır ki, qubarını nə sellənən göz yaşı, nə də saqraq-

laşan sevinc gülüşü dağıda bilir. Bəli! Qəhər boğazın yolunu elə tutur ki, insanı zaman-zaman həsrətini çəkib uzun zəhmət bahasına tapdığı əzizi ilə də ürəkdən gələn sözlərlə danışmağa qoymur. Özümü birtəhər ələ alıb telefon nömrəmi gəlinə dedim ki, Cavad mənə zəng vursun. Danışaq. Əhvallaşaq. Arxayınlaşaq. Gəlin hörmətlə: – Baş üstə! – dedi.

Danışıb qurtardıqdan sonra həyat yoldaşım məni məzəmmət edərək dedi ki, nə üçün gəlinə telefon nömrəmizi təkrar etdirmədin. Bilək ki, rəqəmlər onun yadında düzgün qaldı, ya yox? Sən elə hər şeydə tələsirsən...

Ancaq həyat yoldaşım özü də bilirdi ki, məndə olan təmkin bəlkə heç dağlarda da yox idi. Eh, mən uzun illərin sınağına o qədər təmkin sərf etdim ki... İndi isə tələsməyimin mühüm səbəbi də elə təmkinimin tükənmək təlaşıdır. Ancaq, sən demə, təmkinin tükənmək təlaşı olsa da, xatirələrin qurtarmaq qorxusu yox imiş. Gecə evdə hamı yatdıqdan sonra sənişini olduğum xatirələr qatarı məni öz gənclik dünyama apardı. İndi ömrümdə payız, təbiətdə isə bahardı! O zaman ömrümdə bahar, təbiətdə payızdı...

Cavad Mehri ilə təzəcə evlənmişdi. Bir yerdə kəndimizin yanından keçən Neştəri çayının sahillərindəki bağlara gəzməyə çıxmışdıq. Bağlarda zümrüd donlarını dağıdıb getdikcə çıpaqlaşan ağacların altına sarı yarpaqlar səpələnmişdi. Nəmli yarpaqlar gözəl tamaşadan sonra yerə atılmış köhnə biletlərə bənzəyirdi. Budaqlarda tək-tük almalar qalmışdı. Ancaq yarpaq tökümündən sonra bu almaların əlinə sanki girəvə düşmüşdü. Yar-

paqları seyrəlmış budaqlarda öz gözəlliklərini daha da qabarıq nümayiş etdirən qırmızı almalar sarı dənizdə yanan mayaqları andırırdı. Mehri başına ağ güllü qara çadra örtmüşdü. Gəlin sanki ulduzlarla dolu cənub gecəsinə bürünmüşdü. Mənə elə gəldi ki, bu gecənin səmasına parlaq ulduzlar deyil, Mehrinin sevinc dolu gözlərinin şəffaf nurları səpələnmişdir. Ancaq atlas çadra nədənsə mənim gözlərimdə qənirsiz bir gözəlin vaxtsız dənələr düşmüş qara saçına bənzədi. Sanki sükut timsalı olan çadra donuq pərdə tək şən gəlini qaynar həyatdan ayırmışdı. Deyəsən, Cavad mənim narahat duyğularımı həssas baxışlarımdan oxudu: – Ay Mehri, bu çadra nədir? Yoxsa sən mənim əmim oğlundan da gizlənmək istəyirsən? – deyər əlini nəzakətlə atıb gəlinin başından çadranı götürdü. Sanki sevinclə çağlayan qara şəlalənin qabağını kəsən ala sədd bir anda dağıldı. Mehrinin ətir saçan şəvə telləri mərmər çiyinlərinin üstə töküldü. Qara şəlalə gəlinin hərətlə dolu dodaqlarındakı mehriban təbəssümün işığında daha da parlaq oldu. Sanki bağlardakı ağaclar axşam yağan yağışdan sonra islanmış sarı yarpaqlarını deyil, sarı kürklərini yerə sərib qurudurdular. Biz hələ tam qurumamış kürklərin üstündə əyləşdik. Havaya qarışmış alma ətrini iştahayla udduq. Sinəmiz qabardı. Bağ gözləyən kənd qızları da bizi uzaqdan görüb yanımıza gəldilər. Salam verib sarı kürklərin üstə əyləşdilər. Sonra Mehrini də, Cavadı da təzə ailə qurmaları münasibətilə təbrik etdilər. Cavad bu mehriban qızlara öz təşəkkürünü bildirdi. Mehri isə onlara da toy sevinci arzuladı. Qızlar utandı-

lar. Gözlərini yerdəki sarı yarpaqlara dikdilər. Sanki sarı kürkün üstə səpələnmiş qızıl pulları sayacaqdılar. Mehri qızların yanaqlarının allandığını görüb sözlərinin axarını dəyişmək üçün üzünü mənə çevirdi: – İndi növbə sənindir – dedi, – əmioğlu! Gərək sən də hərəkətə gələsən. Yoxsa sonra gec olar. Oba köçər, yurdu qalar.

Qayğıkeş gəlin eyhamla demək istəyirdi ki, əgər tez tərپənməsən, qızların yaxşılarını seçib aparacaqlar. Sonra sən də bir yaxşı qız tapa bilməyəcəksən. Cavad etirazla: – Yox! Mənim oxumuş əmioğlum oxumuş şəhər qızı alacaq – dedi.

Hiss etdim ki, Cavadın qətiyyətlə dediyi bu sözlər Mehrinin həssas ürəyinə toxundu. Ancaq nəcib gəlin bürüzə vermədi. Qızların iri açılmış gözlərindəki təbəssümün yerində isə bir qısqanclıq odu yanıb söndü. Sən demə, Mehri də söz altında qalan cuvanəzən deyilməmiş. O, Cavadın təkəbbürlü gözlərinin içinə dik baxıb: – Əmioğlu oxumuş şəhər qızı ala bilər, – dedi, – ancaq öz sevdini sən tək incitməz. Qızlar heyətlə əvvəl Cavadın, sonra da bir-birinin üzünə baxıb qımışdılar. Elə bu zaman ağacdən iri bir alma üzülüb düz Cavadın tərپəsinə düşdü. Səsi qulaqlarımızda elə tappıladı ki, sanki hərəmin gicgahına bir alma çırpıldı. Cavad sağ əlini almanın dəydiyi yerə qoyub sarı kürkün üstündə diyirlənən qırmızı almanın dalınca baxa-baxa ufuldadı. Qızlar sanki Cavadın ufultusunu eşitməsinlər deyər qəh-qəhə çəktilər. Bəlkə də bu həssas şeytanlar təzə bəyin utanmağına qıymadılar. Axı o daha kişi idi. Qadının yanında özünü sındırmamalı idi. Mən də özümü saxla-

ya bilmədim. Güldüm. Sən demə, Mehri belə fürsəti çoxdan gözləyirmiş. Ürəyi dolu imiş. Ağacdan düşən alma bir sirin qapısının açarı imiş. Öz cingiltisi ilə qapının arxasında yatmış xatirəni diksindiribmiş. Bayaq gəlinin mənim haqqımda Cavada dediyi “ancaq öz sevdiyini sənin tək incitməz” sözlərində də incə bir eyham var imiş. Ancaq biz duya bilməmişik. Mehri üzünü hələ də ufuldayan Cavada tutub tənə ilə: – Hə, görürsən, necə ağrıdır? – dedi – hələ bu alma ağacdan öz vamina düşdü. Sonra da ki, keçdiyi məsafə heç iki arşın da olmaz. Bəs sən toy günü damın üstə lovğa-lovğa dayanıb o almaları iyirmi arşınlıqdan var gücünlə mənim başıma çırpanda heç düşünmədin ki, insafsız zərbədən kəlləm yarıla bilər? El içində ikimiz də biabır olarıq?

Mən təəssübkeş gəlinə qulaq asa-asa düşündüm ki, qızlar həmişə zərifliklə gözəlliyi özlərində yanaşı yaşadırlar. Bəlkə də elə gözəllik özü zəriflikdən başlayır. Sərtlik və möhkəmliyi ilə zərifliyi bütün xətərlərdən qoruyur. Zəriflik isə öz incəliyi ilə sərtliyi yumşaldır, nazildir, gözəlləşdirir. Ancaq sərtlik zərifliyi dərinədən duymayanda əlindən xata da çıxıb bilər. Onda zəriflik sarsılır. Sərtliyi də kövrəkdir. Doğrudan da toy günü Cavad üçüncü almanı dam üstən gəlinə elə atmışdı ki, qızın altındakı köhlən at hürkmüşdü. Alma isə qoşa əlini duvağ altından üzünə dayaq tutan Mehrinin başına dəymişdi...

Qızların təzədən çəkdiqləri qəhqəhələr məni xəyaldan ayırdı. Sanki, qəhqəhələr havada pərvazlandı. Dalğa-dalğa Cavadın sifətinə dəydi. Təzəbəy qızardı.

Dalğalar Cavadın sifətindən damcı-damcı sarı kürkün üstə qırmızı almanın açdığı cığıra düşüb yeni izlər saldı. Yox! Daha bu izlər qəhqəhə dalğalarından qopub düşən damcılar deyildi, xəcalət təri idi... Xəcalət yalnız insana məxsusdur! İnsanlıq duyğusudur! İnsan xəcalət çəkəndə əziyyət də çəkir. Əziyyət çəkəndə isə özü-özünü cəzalandırır. Öz günahını öz təri ilə yuyur. Deyirlər elə insanlar olub ki, qışın şaxtasında donmayıblar, ancaq xəcalətin hərarətində əriyiblər. Elə əməllər də olub ki, toxumları xəcalət tərində cücəriblər. Xəcalətin qızarmış üzünü yalnız rəşadət ağarda bilər. Min xəcalət bir rəşadətə dəyməz, bir rəşadət min xəcaləti unutturur!

Sən demə, Cavadın başına dəyən bu alma da xəyalında bir qar topasına dönübmüş. Sonra qarlı-çovğunlu bir gecəyə düşübmüş. O gecəyə ki, Cavad üç canavarla təkbəşinə döyüşürmüş. Ancaq təvazökarlıqla Mehriyə: – Əgər mən səni doğrudan da sevməsəydim, bütün gecəni yalquzaqlarla əlbəyaxa vuruşmazdım – dedi. Mən əmim oğlunun əfsanəvi rəşadətini qızların maraqlı dolu gözlərində daha da reallaşdırmaq məqsədi ilə: – Bəs sən canavarlardan qorxmadın? – deyər Cavad soruşdum. O inamla mənə: – Gərək qorxunun gözlərinə elə baxasan ki, sən ondan yox, o səndən qorxsun! – dedi. Mehri yenə də öz ömür yoldaşını hirsəndirmək niyyətilə: – Axı sənə kim demişdi ki, öz kəndinizin gözəlgöyçək qızlarını qoyub yol ölçə-ölçə qız sorağıyla gəlib bizim kəndə çıxasan? – dedi. Qızlar bu dəfə elə şaqqa-naq çəkdi ki, al yanaqlarının şölələri Cavadın sifətinə

də düşdü. Əmim oğlu yenə də qızardı. Qızların üzünə baxmadan etiraf dolu səslə: – Mənə heç kim, heç nə deməmişdi. Ancaq sən öz hənirinin məni Sumaya gətirmişdi, – dedi. Sanki başımız üstədən keçən soyuq buludlar qızların isti yanaqlarına qondu. Şaqraq gülüşləri buzlar tək dodaqlarında dondu. Qara qaşları iri gözlərinin üstə şəvə cığırırlar tək gərildi. Sonra ətəkləri çilçıraqlı yollar tək Sumaya doğru uzandıqca uzandı. Mehriqilin yaşadığı Suma kəndi ilə bizim kəndimiz Çanaxbulaq arasındakı yol iki ağacdən artıq olmazdı. Ancaq bu yol gözişləməz bir çəmənlikdən keçirdi. Sanki Ərdəbil mahalındakı bütün çəmənləri yığıb bir-birinə tikmiş, nəhəng, yaşıl, hamar bir süfrə tək iki kəndin arasına sərməmişdilər. Mehriqilin əslisi də bizim kəndimiz Çanaxbulaqdan idi. Sonra, nədənsə, atası Yolçu ailəsini də götürüb Sumaya köçmüşdü. Yolçunun əsl adı Sadıq idi. O çərçiliklə məşğul olardı. Qənd, çay, düyü, kişmiş, çit, ədva yüklənmiş atının cilovundan yapışib yazda Savalana qalxar, qışda isə Muğana enərdi. Apardığı şeyləri alaçıqlı obalarda şahsevənlərlə yağa, pendirə, yuna, dəriyə, bağırsağa dəyişib qayıdardı. Sadıq ilin bütün fəsilərində yollarda olduğu üçün sanki əsl adını da yollarda salıb itirmişdi. Kənddə ona “Yolçu” ləqəbi vermişdilər. Ancaq bu ləqəb Sadığa doğrudan da yaraşır. O həmişə belinə qurşaq bağlar, ayağına qıbçaq ayaqqabılar geyər, başına qulaqlı papaq qoyardı. Bir sözlə, səfərə hazır vəziyyətdə olardı. Sumadan Çanaxbulağa baxanda o, Savalananın qoynunda daşstullu bir amfiteatra bənzəyir. Sanki çanaxbulaqlılar bu amfiteatrı ona görə

düzəltmişdilər ki, uca sıralarda əyləşib gündüzlər Bağrov dağının ətəklərinə qədər uzanıb gedən Xalxal düzünün nadir gözəlliklərinə başdan-başa tamaşa etsinlər, gecələr Savalanla Bağrov arasına düşmüş kəhkəşanı andıran Ərdəbilin çıraqlı-çıraqlı yanan baxışlarındakı dərin mənəni tamam duysunlar. Gözdən heç nə qaçmasın, yaddan heç nə çıxmasın... Sumadan Çanaxbulağa baxanda təkə Savalan deyil, həm də Savalananın böyük sinəsinə sığınmış kiçik dağlar görünür. Sanki bu dağlar qədim, səmimi, möhkəm bir ailədir. Bu ailənin əbədi başçısı isə ağ saçlı həmişəcavan Savalandır! Dağlar ülfəti ulduzlardan, insanlar isə dağlardan alıblar. Axı dağlar ulduzlara daha yaxındırlar. Dağlar ulduzların gecələr məclis qurub necə həsb-hal etdiyini aydın görür. Bəlkə pıçıltılarını da eşidir. Dağlarda ulduzlar arandakılardan iri olur. Ülfəti ulduzlardan öyrənən dağlar öz təmiz havasını bu səma çiçəklərindən əsirgəmir. Ulduzlar dağların ətir dolu havasını udub genişlənir, iriləşir, pardaqlanır. Bəzən də ulduz karvanından ayrılan bir ulduz dağlara qovuşur. Sanki göy yarpaqlar arasında sayrışan qızıl almaldan biri saplağından qopub ağ saçlı müdrik bir qocanın yaşıl ətəyinə düşür. Sanki o, səmanın cansıxıcı məclisindən bezir. Gümrahlıq, qaynarlıq, coşğunluq istəyir. Dağlarda həmişə həyat çağlayır. Dağlarda gənclik də, qocalıq da, gözəllik də, kamillik də var! Daima nəşə qönçələşir, nəşə pardaxlanır. Nəşə gəlir, nəşə gedir. Ancaq dağlarda yorğunluq, pərişanlıq, ümitsizlik gözə çarpmır. Bəlkə ona görə insanlar vüqarı da, səbatı da, dözümlü də dağlardan alır-

lar. İnsanlar dağlarda saldıqları cığırlarla öz talelərinin ilk dastanlarını yazmışlar. Sonra cığırlar dərələrdən zirvələrə doğru dikəlib getmişdir. Dərələrin dağlara ucaldığı ilk raketlərə dönmüşdür.

Cavad arandan dağlara qalxan yolda qanad gərən qarlı-çovğunlu gecədə başına gələn o dəhşətli hadisəni yalnız bircə dəfə danışmışdı. Özü də həmin gecənin səhəri evlərində ətrafına toplanan adamlara danışmışdı. Sonralar danışmazdı. Bəlkə o dəhşətli hadisəni təzədən yadına salmaq istəməzdi. Bəlkə də o ölüm-dirim savaşında canavarlara qalib gəldiyini yenidən dilinə gətirməyi tay-tuş içində bir lovğalıq sanardı. Nə isə, bilmirəm. Ancaq onu bilirəm ki, Cavad bu haqda daha heç nə deməzdi. İndi də qızların ən gözəli olan Gülkənd o dəhşətli hadisəni danışmağı Cavaddan təkidlə xahiş etdikdə təvazökar qalib susdu. Mən bu zərif qızın incə səsində dilə gələn xahişin yerə düşüb yumşaq çəmən üstə belə, sınacağından qorxdum. Sağ əlimi göyə qaldırıb sanki xahişi havada qaparaq: – Qoy mən danışım – dedim. Sonra heç zaman unuda bilməyəcəyim o dəhşətli hadisəni intizar baxışlı qızlara hərərlə danışmağa başladım.

Axşamdan kəndin başı üstə hiddətlə uçan çovğunun gümüş xallı qanadları uca çinarların möhkəm budaqlarına dəyib sınımışdı. O, havada qala bilməyib nəhəng qu quşu tək kəndin sinəsinə qonmuşdu. Birdən qapımız elə şiddətlə döyüldü ki, az qaldı səsindən nəhəng qu quşu da hürküb qaça. Mən çovğunun meydan oxuyan nərəsindən obaşdana qədər yata bilməmişdim. Gözləri-

mi elə təzəcə yummuşdum ki, qapının səsi məni də yatağımda silkələyib oyatdı. Qalxıb qapını açmaq istədim. Ancaq qapını hər gün dan yeri ağarmamışdan qabaq evimizin toranını ağ saçının işığı ilə boyayan ana nə-nəm Qərib açdı. Əmimin kiçik oğlu Qılinc evə girdi. Onun al yanaqları kəndin sinəsinə qonmuş nəhəng qu quşunun sınıq qanadları tək ağarmışdı. Sanki Qılinc hardasa aldığı qılinc zərbəsindən sarsılmışdı. O kövrək-kövrək mənə: – Qağam Sumadan qayıdanda gecə yolda çovğuna düşüb. Dədəm məni sənə dalınca göndərdi. Dedi tez bizə gəlsin. Dur, geyin, gedək! – dedi. Gözlərim kəlləmə çıxdı. – Bəs indi Cavad özü haradadır? – deyə Qılincin üstünə qışqırdım. Sanki Cavadın çovğuna düşməsinə Qılinc səbəb olmuşdu. – Evdədir! – deyə Qılinc həyəcədən titrəyən dililə tələşdən qurumuş dodaqlarını yaladı. Mən qalın yorğanı üstümdən kənara atıb dərindən nəfəs aldım. Sanki çiyimdən ağır yük götürüldü. Tələsik geyinib Qılincin gözləmədən əmimgilə qaçdım. Əmimin ortancıl oğlu Əsrəf həyətdə samovara od salırdı. Ondan: – Cavad necədir? – deyə soruşdum. O mənə baxıb başını buladı. Yeyin addımlarla evə keçdim. Cavad yataqda uzanmışdı. Üstünə iki qalın yorğan örtmüşdülər. Ətrafına qonşular yığılmışdı. Əmim Cavadın gah əllərini, gah ayaqlarını ovurdu, gah yanaqlarını, gah qulaqlarını sığallayırdı. Əmimin yeganə qızı Həvva (əmim qızına ata nənəmin adını qoymuşdu) mis ləyəndə tez-tez umac ovurdu. Ancaq iri gözlərində gilələnən büllur yaşları saxlaya bilmirdi. Göz yaşları hamar yanaqlarına yuvarlanırdı. Sanki böyük

qardaşı üçün bişirəcəyi aşa ləyəndə ovduğu umac azlıq edirdi. Qız göz yaşlarından da umac ovurdu. Özü də elə umac ovurdu ki, bişirməyə ehtiyac qalmırdı. Bu umaca əl vuran olsaydı, barmaqları yanardı. Həvvə Cavadı çox istəyirdi. Özü əmimin ikinci övladı olsa da, hörmət naminə qardaşına o da qağa deyirdi.

Cavad məni görəndə tək gülümsədi. Yenə doğma gözlərdə tanış təbəssüm çağladı. Sanki yaz gəldi. Qoşa bulağın şüşə buzları sındı. Donmuş suları qaynadı. Dərnlərlərində gizlənmiş ulduzları üzə çıxıb parladı. Əmim oğlu başına gələn dəhşətli hadisəni aram-aram danışmağa başladı.

Cavad Məşədi İbad tək Sumaya adaxlıbazlığa gedibmiş. Hava sakit, göy açıqmış. Birdən üfəqdə bir parça bulud ağarır. Bulud topası yumaq tək böyüməyə başlayır. Elə böyüyür ki, Bağrovdan Savalana qədər uzanır. Sonra yerin üstə boz, iri, nəm bir süfrə toxuyub salır. Göydən bu süfrəyə ağ noğullar ələnir... Hardansa əsən külək sanki bu süfrədəki noğulları vurub dağıdır. Hava qaraldıqca yağın qar da şiddətlənir. Sanki qar qaralıqda öz yolunu öz işığı ilə daha da aydınlaşdırmaq üçün şiddətlənir. Sumadakıların qəti etirazlarına baxmayaraq Cavad Çanaxbulağa yola düşür. Bir qədər Sumadan aralandıqdan sonra bu piyada yolçunun üstünə üç canavar düşür. Ancaq Cavad özünü itirmir. Dərhal əl fənərini cibindən çıxarıb yandırır. Od görəndə canavarlar duruxub bir an dayanır. Sonra ac olduqlarını xatırlayıb təzədən hücumə keçir. Cavad yanar fənəri havada yel-ləməyə başlayır. Sanki bu hərəkətləri ilə canavarları

qovmaq istəyir. Gözləri qızmış yalquzaqlar isə öz yeganə şikarlarından əl çəkə bilmir. Canavarlardan biri Cavadın qarşısına keçib dal ayaqlarıyla qarı sovurmağa başlayır. Guya külək qarı zəif sovurmuş, bu isə yalquzaqlara sərfəli deyilmiş. Bəli! Qarşıda canavar Cavadın gözlərini qarla doldurmaq üçün sovruq atır. Qar xırmanı yaradır. Bundan bir şey hasil olmadığını görüb gözlərinin oduyla sovruğa yanğın da salır. Ancaq bundan da bir şey çıxmır. Cavadın əlində yanan fənərin şöləsi sovruq atan canavarın gözlərində qarlı düzün özü boyda yanğına çevrilir. O, qorxusundan təşnə bir pəhləvanın dili tək yanan fənərə yaxınlaşa bilmir. Canavarlardan biri Cavadın saği ilə, biri isə solu ilə gedir. Tənha yolçunu ovsuna salmağa çalışır ki, o ayağını cızıqdan kənara qoya bilməsin. Canavarlar növbə ilə Cavadın həm qarşısında sovruq atır, həm də yanlarında gedə-gedə dincəlməmiş. Cavad isə nəfəsini də dəre bilmirmiş. Deyirlər insanın həyatı bəzən bir tükəndən asılı olur. Cavadın da həyatı ayaqlarının bircə dəfə büdrəməsindən, gözlərinin bircə dəfə çəşməsindən, əllərinin bircə dəfə titrəməsindən asılı imiş. Cavad isə: “Ölmək-ölməkdir, xırıldamaq nə deməkdir?” – deyə cürətlə Çanaxbulağa doğru addımlayırmış. Sərrast atdığı addımlarının altında qar xırıldayırmış. Bu yeknəsəq xırıldıdan əsəbiləşən canavarlar ulaşırlarmış. Külək dəydikcə manqalın boz külləri arasında közərən odlar tək canavarların qan sağılmış gözləri də qar dənələri içində qırmızı kürələr tək sayrışırmış. Şikara tuşlanıb atılan güllələr tək havada gah yanırırmış, gah da sönürmüş. Atalar “tək

əldən səs çıxmaz” demişlər. Ancaq Cavadın tək əlindən səs də, od da, işıq da çıxır! Bu, cəsur yolçunun ürəyindəki hərarətli sevgidən qopan səs, od, işıq idi! Sanki bu səs, od, işıq deyirdi: “Yox! Acgöz vəhşilər, mən bu çovğunlu gecədə sizə təslim olub iki kəndin gözlərini həmişəlik yolda qoya bilmərəm. Bəli! Bu ağ alovlu yol nə qədər müşkül olsa da mən onu qət etməliyəm”.

Cavad səhərə yaxın canavarlarla döyüşə-döyüşə kəndə yaxınlaşanda köməyə adam çağırır. Həm Cavadın səsinə, həm də canavarların ulaşmasına kəndin itləri səs-səsə verir. Cavadın iti öz sahibinin səsini dərhal tanıyır. Alovlu nəfəsilə qarı yara-yara hələ də köməyə adam çağıran səsə doğru irəliləyir. Cavadın qarşısında dal ayaqları ilə qar sovuran canavarı vəl boyda döşü ilə kənara atır. Bu zaman yuxudan hərasan durmuş kəndlilər də Cavada sarı axışır. İnsan axınının çalxalana-çalxalana yaxınlaşdığını görən canavarlar ulaya-ulaya Cavaddan aralanır. Mübariz insan iradəsi qarşısında məğlub olan yırtıcılar sanki kəndi hədələyə-hədələyə, son güllələrini ata-ata qaçır. Heyrətdən donmuş kəndlilər soyuqdan donmuş Cavadın sırsıralı ağaca dönmüş qollarına girib evlərinə gətirirlər.

Mən yarpaq dilli sarı royalı andıran çəməndə səsləndirdiyim çovğunlu gecə nəğməsinin son akkordlarını vurub maraqla qızlara baxdım. Onlar daha mənə yox, heyrətlə Cavada baxdılar. O isə hələ də susurdu. Sanki bu söhbət özü haqda deyil, başqası haqda idi. Qızlar əsl qoçaqlığın da, hünərin də, təvazökarlığın da necə olduğunu ilk dəfə Cavadın simasında görürdülər. Kəndimi-

zin mehriban, təmiz, zirək gözəlləri əmim oğluna qibtə ilə baxırdılar. Az qala Cavadı gözə gətirəcəkdilər. Lakin bu zaman Mehrinin məhəbbətlə dolu şövə gözləri iri, şəffaf, nadir göz muncuqları tək parladi. Birdən “üşüdüm” deyə gəlin ayağa qalxdı. O doğrudan da üşüyürdü. Ancaq bilmirdim ki, gəlini üşüdən ürəyinə dolan o soyuq qısqanclıq duyğularındımı, yoxsa üstünə yağan o çovğunlu gecənin qarıdır? Biz də qalxdıq. Qızlarla görüşüb ayrılmaq istərkən Gülkənd bizi saxladı. Sonra yaşıl çəməndə ağaran cıgırla bağ komasına doğru qaçmağa başladı. Biz maraqla qızın dalınca baxdıq. Ağ cıgır Gülkəndin yalın ayaqları altında torpağın yaşıl çuxa üstündən taxdığı ovxarlı qılinc tək parlayırdı. Ancaq bu qılinc qızın zərif ayaqlarını kəsəcəyindən qorxub yerindən tərpənmirdi. Gülkənd isə qaçırdı. Qaçdıqca körpə, əlvan, qəşəng payız güllərindən ayaqlarına düşmüş incə naxışlar qılinc işığında daha aydın görünürdü. Qızın komaya girməyi ilə çıxmağı bir oldu. Gülkəndin əlində seçmə almalarla dolu qəşəng bir səbət vardı. Qız əvvəl dayanıb gülə-gülə bizə baxdı. Sonra səbəti yuxarı qaldırıb ehmalca əlində sanballadı. Sanki səbətin çəkisini, dəyərini yoxlamaq istəyirdi. Gülkənd bu vəziyyətdə dahi bir rəssamın yaşıl parça üzərində əlvan boyalarla yaratdığı nadir bir gözəlin canlı surətinə bənzəyirdi. Ancaq qızın bu vəziyyəti də bir an çəkdi. O komadan pərvazlanmış bir quş tək yanımıza uçdu. Mən gözaltı səbətə baxdım. Bu səbəti qızlar özləri Neştəri çayının sahillərindən kəsdikləri söyüd şüylərindən toxumuşdular. Səbətin üstündə qızların məharətli əllərinin naxışla-

rı da qalmışdı, hərarətli nəfəslərinin ətri də. Səbətdəki almaların ətri adamı uzaqdan vururdu. Sanki səbət bu bağın almaları ilə deyil, hansı xəzinəninə yaqutları ilə doldurulmuşdu. Gülkənd keçib Cavadın qarşısında dayandı. Bir pərəstişkar tək qalibin təbəssümlü gözlərinə qürurla baxdı: – Sağ ol, – dedi – El oğlu! Qeyrətinə, etibarına, hünərinə görə sağ ol! – Sonra səbəti Cavada uzadıb: – Xahiş edirəm götürəsən, – dedi, – bayaq xahişimi yerə saldın, ancaq ümidvaram ki, indi salmayacaqsan! Bu zaman Gülkəndin məlahətli səsinə giley də var idi, həsəd də, tənqid də var idi, tərif də! – Sən də sağ ol, Gülkənd, təşəkkür edirəm! – deyə Cavad səbəti qızdan aldı. Mən Gülkəndin xətrinə dəyməsin deyə, səbəti Cavadın əlindən almadım. Bağların nəğməkar keşikçiləri ilə sağollaşib Neştəri çayının sahilinə endik. Sahildə səbəti Cavadın əlindən aldım. Axı mən duradura təzəbəy əmim oğlunun təzəgəlin yanında səbət götürməsi yaxşı deyildi. Bu təzəbəyin təzə yaraşığını poza bilərdi. Biz Neştəri çayını keçib quzey sahiləki yolla kəndə qalxanda güney sahiləki bağda Gülkənd oxuyurdu:

**Bağlarda küləyə bax,
Dağlarda şimşəyə bax,
Ayaq saxla, dalınca
Mələyə ürəyə bax!**

**Bir qızdım, gülə döndüm,
Gileyli dilə döndüm.
İstisini duymamış
Odunda külə döndüm.**

**Qoyma arxanda məni,
Apar yaxanda məni,
Dedim suyundan içim,
Boğdun dalğanda məni.**

Qız bu yanıqlı sözləri niyə oxuyurdu, kimə deyirdi? Sanki Gülkənd bağda bir nəğmə tonqalı çatmışdı. Bu tonqalın tüstüsü görünməsə də alovu Neştəri çayının soyuq dalğalarını yara-yara keçib yolda bizim üzgözümüzü qarsırdı. Yox! Qızın səsi elə məlahətli, nəğməsi elə tərəvətli idi ki, öz uyarlı vəhdətilə hamımızı sehləmişdi. Biz kəndə qədər ürəyi sözlə dolu mehriban yolçular tək yanaşı addımlasaq da susurduq. Küsülü adamlar tək dinib-danışmırdıq. Mən əlimdəki alma dolu səbətə baxa-baxa düşünürdüm ki, Gülkənd doğrudan da kəndimizin gülüdür! Özü də pardaxlanmış gülü! Sanki qızın ipək yanaqlarına bağdan dərdiyi ətirli almaların al şəfəqləri hopmuşdu. Şəffaf gözlərinə əlüzünü yuduğu Neştəri çayının parlaq ulduzları səpələnmişdi. Mərmər sinəsinə havasını udduğu Savalanın peşmək qarları ələnmişdi. Yaqut dodaqlarına Bağrov dağından qalxıb kəndimizin üzünə gülümsəyən munis Günəşin hərarətli təbəssümləri qonmuşdu...

Bir aydan sonra qonşu kənddən Gülkəndgilə elçilər gəlir. Qızın atası Fərman əmi dünyagörmüş bir adamdı. O arvadını çağırıb Gülkəndin yanına göndərir ki, qızının rəyini öyrənsin. Qismət xala məsələni Gülkəndə açanda otaqda qəribə bir mənzərə yaranır. Qız qollarını açıb anasının boynunu qucaqlayır. Sonra başını onun çiyinə qoyub hönkür-hönkür ağlayır. Yazıq arvad ürə-

yindən dilinə gətirdiyi sözdən peşman olur: – Ağlama, qızım – deyir, – neynək, əgər könlün yoxsa, atan elçiləri nəzakətlə başa salıb hörmətlə geri qaytarar. Ancaq qız danışmır. Yenə də ağlayır. Qismət xala bilmir ki, Gülkənd onun çiyinlərini isladan göz yaşları ilə öz könlündə yuvalanan nakam bir sevginin izlərini silmək istəyir. Gülkənd haçandan-haçana: – Yox! – deyir, – razıyam! Ana öz gözlərinin qabağında böyüyən, qohum evinə də tək getməyən, nişandan, toydan, ərden söhbət düşəndə başını aşağı salan qızındakı bu cürətə heyrət edir. Ancaq nahaq yerə. İnsan ömür yolu üstəki mənzillərin birincisində xoşbəxtlik tapmayanda cürətlə ikincisinə doğru addımlamırmı? Məgər insan səadət üçün doğulmayıb? Gülkənd də bu səadət naminə öz doğma adamlarından, gözəl rəfiqələrindən, əlvən xatirələrindən istər-istəməz ayrılmağı qərara alır. Xatirə kül altında qalan közə bənzəyir. Bəzən o ehtiraslı bir nəfəsdən də alışıb-yanır. Işıqına baxan gözü qamaşdırır. Şöləsinə uzanan əli qarsır. İstisinə qızınan bədəni alovlandırır. Gözü qamaşan, əli qarsalanan, bədəni alovlanan adam öz yanğısını söndürmək üçün daha dayaz bir arx, sısqqa bulaq, kiçik şələlə deyil, təlatümlü dəniz axtarır. Belə bir dənizin soyuq dalğaları günəşi üşüyən qızıl xəzanda bizim kəndimizin gülünü də yaxasından qoparıb apardı...

Xatirə insanın özü deməkdir! Ancaq insan bəzən özündən də uzaqlaşmağa çalışır. Bu niyyət ürəkdə o zaman qabarır ki, artıq insan dəmir qəfəsə dönən xatirənin içində sıxılır, əzilir, çırpınır. Harasa uçmaq, har-

dasa bir təsəlli tapıb xatirəsinə təzələmək istəyir. Axı təzə xatirə köhnə xatirə üstündəki təbəqəyə çevrilir. Bizim kəndimizin gülü də yalnız belə təbəqəyə dönəcək bir xatirənin xatirəsinə qonşu kəndin döşünə qondu...

Ömürlər də qayalar tək müxtəlifdir. Elə ömür var ki, illər onu rəndələyə-rəndələyə hələ yarıya çatmamış kələ-kötürünü hamarlayıb sinəsini məslək yürüşünün keçəcəyi düz yola çevirir. Mənim ömrümü illər sıgallamamışdı ki, sabit də qala bilsin. Elə rəndələmişdi ki, kürədən təzə çıxan büllur aynaya döndərmişdi. Bu aynada ancaq iradəm, cəsərim, inamım dəyişmədi. Mənim haqq sözümü alçaq adamların üzünə şax deməyim Cavadın xoşuna gələrdi. Qışın ilk günləri idi. Ağanın şəhərdəki malikanəsinə taxıl qəlləsi daşınırdı. Mübaşirə quyuq bulayan katdaya dedim ki, axı niyə bu qədər alçalırsan? Məgər sən insan deyilsən? Nə üçün öz ləyaqətini ayaqlar altına atırsan? Katda dinmədi. Mənə tərs-tərs baxıb getdi. O özü əmimgilin tayfasından idi. Ancaq kənddə təklənmişdi. Sərvət, qulluq, məqam ehtirası katdanı əməkçi insanlardan ayırmışdı. O yalnız ağaya güvənirdi. Mən isə həm əmimgilin, həm də dayımgilin böyük, zəhmətkeş, məğrur tayfalarına arxalanırdım. Katda yel olsa da gözlərimi üfərə bilməzdi. Ağanın məmurları harayına çatınca qohumlarım katdanın tükünü yoldadı. Ancaq ağa da dövlət, nüfuz, zor sahibi idi. Dalını divana bağlamışdı.

Dəmir gündüz də, gecə də işləyir. İnsanın bütün arzularını yerinə yetirir. Amma nədənsə dəmirin qiyməti ucuz, hardasa yatan qızılınsa qiyməti bahadır. Halbuki, əgər qızıl kəşf olunmasaydı da həyat elə dəmirlə

keçinə bilərdi. Ancaq dəmir olmasaydı, qızıl dəmirin işini görə bilməzdi. Yaxşı ki, dəmir qızıldan əvvəl kəşf edilmişdir. Yoxsa insan heç nə edə bilməzdi. Həyatda insana yaramaqda mənim taleyim də dəmirin taleyinə bənzəyirdi. Katdanın ardınca istehza ilə baxan Cavad: – Ey qoca dünya, müdrik dünya. Ayıq ol! Əgər alçaq adamlar səni də özləri ilə bərabər alçaltsa, onda səni dikəltmək mümkün olmayacaq. Hətta başımız üstdəki sarı ulduzlar nəhəngdən də nəhəng qızıl zənbillərə dönüb səni göyə qaldırmaq üçün yerə ensələr də mümkün olmayacaq. Amandır, özünü gözlə! – dedi.

Mehri şaqqanaq çəkdi. Cavada sataşmaq məqsədlə: – Maşallah, sən nə dərin ağıl dəryası imişsən? Mən niyə indiyə qədər bu dəryanın göz qamaşdıran incilərini görə bilməmişəm? – dedi. Cavad özünü sındırmadı. Laqeydliklə Mehriyə: – Çox dərin ağıl dəryası olmaq da bir şey deyil – dedi. – Nəyə görə ki? – deyər Mehri Cavaddan soruşdu. – Ona görə ki, adam özü də öz ağıl dəryasının dərinliklərində bata bilər – dedi.

Sanki bu tövsiyəni canıyananlıqla Mehriyə deyib mənə eşitdirən Cavad bayaq əmisi oğlunun cəsarətli olmasından qürurlanıb dünyaya müraciətlə monoloq oxuyan adam deyildi. Bildim ki, mənim insanlıq naminə sözü üzə deməyimdən, heç nədən çəkinmədiyimdən Cavad könlündə fərəh də duyur, təlaş da keçirir. Mən xatirələr dünyasını bir gecədə başa vura bilməyəcəyimi dərk edib yatağıma girdim. Özümü birtəhər yuxuya verdim.

...Səhər tarix institutunda ağ saçlı ana Vətənin iftixarla dolu tərcümeyi-halını yazan fədakar alimlərlə

görüşə getdim. Tarixçiləri yalnız həkimlərlə müqayisə etmək olar. Axı tarixçilərin işləri də həkimlərin işləri qədər məsuliyyətlidir. Bəlkə daha çox məsuliyyətlidir. Həkim xəstənin tibb vərəqində diaqnozu səhv yazsa ondan ancaq bir adam şikəst olar. Tarixçi isə araşdırdığı mənbələrdə nöqsan buraxsa bir xalqın həyat salnaməsini təhrif edər. Mən tarixçi alimlər qarşısında Bakı, Təbriz, Qız qalası, Ərk qalası haqqında yazdığım şeirlərimi oxudum. Şair ürəkli tarix qaranquşları mənə haradansa aldıkları qısa ömürlü gül dəmətlərindən deyil, özlərinin yazdıqları uzun ömürlü kitablardan hədiyyə verdilər. Evə qayıtdım. Həyat yoldaşım süfrə açdı. Əlimi süfrəyə uzatmamış telefon uzun-uzadı cingildədi. Dəstəyi oğlum qaldırdı: – Ata! Tehrandandır! – dedi. Qədim adətimize görə süfrə üstədən qalxmaq günahdır. Ancaq mən qalxdım. Bəs necə? Axı təşnə bir adamın su içməsi günah deyil, savabdır! Mən isə adi su deyil, bir insan ömrünün müddəti qədər həsrətini çəkdiyim əzizimin yanğıma məlhəm olacaq səsini içəcəkdim! Bu savabdan da savab deyilmi? Dəstəyi dərhal oğlumdan aldım:

– Alo, danışan kimdir?

– Danışan Cavaddır!

– Baba?!

– Ay can! Dünən gecə evə gələntək gəlin sənə zəng vurduğunu böyük sevinclə dedi. Mən də gecəyarısına qədər sənə zəng vurdum. Çox təəssüf ki, tuta bilmədim.

Ürəyimdə gəlinin yaddaşına heyran qaldım. Dərhal yadıma düşdü ki, gecələr telefonu qovşaqdan çıxarıyıq. “Gecəyarısı bizə kim zəng vuracaq” deyə düşünürdük. Sən demə, zəng vuran olacaqmı! İntizar fürsət tapan-da nə məkana baxır, nə də zamana. Yalnız gözlərini zillədiyi hədəfə doğru can atır.

– Gecələr telefonu qovşaqdan çıxarıyıq. Mən hardan biləydim ki, babam gecəyarı mənə zəng vuracaq? Yoxsa bütün gecəni yatmayıb telefonun keşiyini çəkərdim.

– Sən gərək biləydin ki, mən qırx ilə yaxındır ki, narahat ürəyimin titrək tellərini telefon xətlərinə çevirib əmim oğlunun xəyalı ilə danışırım.

– Haqqın var, baba! Yaxşı, hələ de görüm necəsən? Uşaqlar necədir? Həvva Əşrəf, Qılınc necədir?

– Həvva kənddə, Əşrəf Ənzəlidə, Qılınc isə Ərdəbildədir. Hamısı da sağ-salamatdır.

– Çox şükür!

– Bəs sən necəsən? Ailə qurubsan?

– Bəli!

– Neçə uşağın var?

– Dörd! Hamısı da ali təhsilli!

– Allah saxlasın! Hansı sənətin sahibidirlər?

– İki qızım həkimdir. Bir qızım iqtisadçısıdır. Oğlum isə rejissordur.

– Maşallah!

Mən danışdım. Qollarımı havada oynada-oynada danışdım. Dəstəyi gah bu əlimə, gah da o biri əlimə verə-verə danışdım. Sanki telefon xətləri qollarıma

sarınmış hicran ipləri idi. Qollarımı dartıb o iplərin arasından çıxartmışdım. Daha azad dolandırırıdım. Sanki həyatımızda donmuş ayrılıq illəri çağlayan səsimizin hərərətli axarında əriyirdi. Biz bu axarda üzə-üzə gəncliyimizin sahillərinə çıxırdıq. Mən onu gəncliyimdə necə görmüşdümsə, elə də xatırlayırdım. Yəqin ki, o da mənə gəncliyində necə görmüşdü, elə də xatırlayırdı. Sən demə, uzun ayrılıq aramızdakı ülfət tellərini qırıb tökübmüşsə də, könlümüzdəki möhkəm qürur görüş inamını qoruyub saxlayıbmuş. Biz danışdıq. Səsimiz hərərətlə, əzəmətlə, qətiyyətlə gurlayırdı. Zirvələri həmişə qarlı örtülü olan dağların başlarında çaxan şimşəklər də həmişə belə hərərətlə, əzəmətlə, qətiyyətlə gurlamırmı? Qoca dağların cavan səslərinə dönmürmü? Bəlkə elə ona görə dağlara həmişəcavan deyirlər? Mən eşitmişdim ki, satqın şahın açıq qapı siyasəti ucbatından kəndlilər axın-axın şəhərlərə köçmüşlər. Kəndlər baxımsızlıq üzündən dağılıbdır. Ona görə bizim də kəndimizin gözəl bağlarının tələf olması xiffəti mənim ürəyimdə Vətən həsrəti qədər böyük nisgil olmuşdu. Təşvişlə Cavaddan soruşdum:

– Hələ de görüm, gəncliyimizdə gəzdiyimiz o sahil bağları dururmu? Yoxsa... Deyəsən əmim oğlu səsimdəki təşvişi duydu. Sözlərimi tamamlamağa qoymadı:

– Durur! Durur! Həm də ikiqat çoxalıb.

Dərindən nəfəs aldım. Sanki bağların üstünə gələn bəlanı nəfəsimlə qovmaq istədim. Gülkəndi xatırladım. Özü də elə gördüyüm yaşda, biçimdə, ovqatda xatırladım. Alma dolu səbət ilə, təbəssüm dolu baxışıyla,

məhəbbət dolu ürəyiylə xatırladım. Qızın tanış nəğməsinin nisgilli notları telefon xətlərindən axıb qulağıma doldu. Gülkəndin taleyini Cavaddan soruşmaq istədim. Ancaq dilimin ucundan qaytardım. Doğrusu, Mehrinin inciyəcəyindən ehtiyat etdim.

– Mehri bacım necədir?

– Yaxşıdır, sənə salamı var!

– Mənim də salamımı mehriban gəlinimizə yetir!

– Məmnuniyyətlə yetirərəm. Sənə nə lazımdırsa, de, göndərim!

– Heç nə lazım deyil. Sizin salamatlığınızdan başqa.

– Mən demədim ki, sənin nəyə isə ehtiyacın var.

Dedim ki, sovqat göndərim.

– Mənim istədiyimi sən sovqat göndərə bilməzsən!

– Niyə?

– Gücün çatmaz.

– O nədir elə?

– O Vətəndir!

Cavad susdu. Daha danışmadı. Mən dedim:

– Onda sən mənim sovqatımı Vətənə çatdır.

– Hansı sovqatını?

– Mənim ürəyimi!

Cavad kövrəldi. Tutuldu. Susdu, haçandan-haçana: – Quşini* həyat yoldaşına ver – dedi. Dəstəyi yanımda dayanan Şəfiqəyə verdim. Cavad üzünü görmədiyi gəlinləri ilə elə ucadan danışdı ki, səsini mən də aydın eşidirdim. O deyirdi:

---

*dəstəyi

– Xanım, siz allah mənim əmim oğlundan muğayət olun! O o tayda da təkdir, bu tayda da. Nə qardaşı var, nə də bacısı. Onun qardaşları da, bacıları da əmilərinin, dayılarının, bibilərinin, xalalarının övladlarıdır. Hamısı da bu taydadır. Əmim oğlunun əli əlimizə çatana qədər onun həyatını qorumağı sizdən xahiş edirəm – dedi. Cavad sanki həyat yoldaşıma yalvarırdı. Ancaq bilmirdi ki, mənim həyat yoldaşım həm də mənim həyat keşikçimidir! Bunu bilsəydi, sədaqətli həyat keşikçisinə xahiş əvəzinə öz minnətdarlığını bildirərdi. Mən Cavadı qınamırdım. Görmədiyi adamı hardan tanıya bilərdi? Dözə bilmədim. Dəstəyi həyat yoldaşımdan alıb əmim oğluna:

– Yox, baba, mən tək deyiləm. Dünyada məndən arxalı adam yoxdur. Arazın bu tayı da mənim arxamdır, o tayı da! – dedim.

Cavad yenə də yalvarıcı bir səslə:

– Xahiş edirəm telefonunuzu gecələr qovşaqdan çıxarmayasınız. Telefonunuz zəng vuranda isə narahat olmayasınız. Biləsiniz ki, zəng vuran bizik. Gündüzlər beynəlxalq telefon xətləri qarışıq olduğundan sizin nömrənizi ala bilmirik. Səslər yalnız gecəyarısı seyrəlidir. Danışmaq da onda asanlaşır. Axı bir də nəzərə almaq lazımdır ki, biz haçandır danışmırıq. Madam ki, hələlik Vətəndə görüşə bilmirik, heç olmasa telefonda danışaq... – dedi.

– Elədir, mənim babam! Tək beynəlxalq telefon xətləri deyil, beynəlxalq yollar da qarışıqdır. Bu boyda dünyada xəyallar dumanlı, ürəklər səksəkəli, baxışlar intizarlıdır. Tələtümlü dünya ağır yüklə dolu nəhəng

çuvala bənzəyir. Hardansa süzülür. İnsanlar çitəyirlər. Yenə haradansa süzülür. İnsanlar çitəyirlər. Haçansa partlamaq qorxusunu isə birdəfəlik çitəyib qurtara bilmirlər ki, bilmirlər. Ancaq siz istədiyiniz zaman bizə zəng vurun! Biz narahat olmarıq. Siz də narahat olmayın! Kaş, səsiniz yalnız telefon xətlərindən gəlməyə, gün ola, özünüz də buyurub qapımızdan içəri girəsiniz... Məndən bütün qohum-əqrabaya salam de!

- Baş üstə! Başına dönüm!
- Mənim əvəzimdə doğmalarımın hamısını öp!
- Göz üstə! Gözünə qurban!

Cavadın vədlərində bir şirinlik yağı vardı. Elə şirin danışdı ki, az qalırdı dodaqlarıma söykədiyim telefon dəstəyinin ağızlığını Savalan balı tökülmüş nələ-bəki tək yalayım. Yox, yalamağa ehtiyac qalmamışdı. Onsuz da sanki ağızlığın özündən dodaqlarıma Savalan balı süzülürdü...

- Mənim də... Daha doğrusu Mehrinin də səndən bir xahişi var.
- Buyurun! Canla-başla hazırım!
- Şeirlərindən bir neçəsini öz səsinlə lentə yazdırıb bizə göndərəsən.
- Göz üstə!

Düşündüm ki, nə olaydı bizi müvəqqəti birləşdirən bu telefon xətləri bir də ayrılmaydı, bir-birimizə əbədi bağlayardı! Sonra düşündüm ki, yox, telefon xətləri də haradasa qırıla bilər. Elə qırıldı da. Danışmaq qurtardı. Ancaq nisgillər, arzular, təsəvvürlər qurtarmadı. Sonra düşündüm ki, bu nazik telefon xətləri haçansa qadir insan qollarına dönüb nisgilləri, arzuları, təsəv-

vürləri qucaqlamaladır! Söz həmişə ürəkdə, səs həmişə boğazda, arzu həmişə gözdə, gül həmişə qönçədə, günəş həmişə buludda qala bilməz! Yox! Söz deyilməli, səs ucalmalı, arzu həqiqətləşməli, gül pardaxlanmalı, günəş parlamalıdır! Bəli! Qarışıq yollar ayrılmalı, bulanıq sular durulmalı, dağınıq fikirlər cəmləşməlidir! Otağın pəncərəsini taybatay açıb dənizə baxdım. Dənizdə ağarışan qırçın ləpələr mavi sular üstə sərilmiş nadir naxışlı ağ tülü andırırdı. Yox! Zəncir açmış ləpələr bir ömür karvanının həyat yolunda saldıqı kələ-kötür ləpirlərə bənzəyirdi. Üfüqə baxdım. Üfüqdə bədrələnmiş Ay geniş açılmış göy vərəqdə zamanın qızıl ulduzlarla yazdığı qərarın altına vurulmuş iri möhürü xatırladırdı...

NIKBIN ADAM

Bir gün axşam hamamda çimirdim. Telefon zəng çaldı. Dəstəyi Şəfiqə qaldırdı. Sonra mənə dedi ki, Mirrəhim Vilayidir. Səni istəyir. Yaman həyəcanlıdır. Şəfiqəyə dedim ki, dəstəyi mənə ver. Dəstəyi alıb Mirrəhim Vilayi ilə salamladım, əhvallaşdıq. Doğrudan da yaman həyəcanlı idi. O, hiddətlə mənə: – Neçə vaxtdır sənə bir məsələ haqqında şeir yazmağı demək istəyirəm. Deyə bilmirəm – dedi. Mən maraqla: – Hansı məsələ haqqında? – deyə soruşdum. O coşğunluqla: – A kişi, qəzetləri, jurnalları, kitabları oxuyuram, radiolara qulaq asıram. Bütün dövlətlər bir-birindən ayrı düşmüş qohumların öz ərazisində görüşməyinə icazə verir, şərait yaradır. Ancaq biz Cənubi Azərbaycandakı doğmalarımızla görüşmək üçün gərək ya Avropa, ya

Amerika ölkələrinə gedək. Halbuki Araz çayının eni cəmi beş addımdır. Bu taydan kimi çağırısan, o tayda eşidər. Məgər bu görüşü ya bu tayda, ya da o tayda təşkil etmək olmaz? Sən bu haqda bir şeir yaz. Elə bilirəm ki, sən o şeirdə bu taydakı bütün siyasi mühacirlərin görüş arzusunu daha təsirli verə bilərsən – dedi. Mən etirafla: – Bu məsələ mənə də çoxdan düşündürür. Bu haqda bir şey yazmaq istəyirəm. Sənin telefon zəngin öz təkəniylə mənim istəyimi daha da sürətləndirər. Çalışaram bir şey yazam – dedim. Sonra müsahibimlə xudahafizləşdik. Mən son illərdə təzə yazdığım şeirləri axşamlar telefonda Mirrəhim Vilayiyə oxuyardım. O da qürurlanardı. Sonra şəhər içində hansı tanışım ilə görüşərdimsə o mənə Mirrəhimə oxuduğum şeirdən danışardı. Sən demə, axşam telefonda şeirlərimi dinləyən Mirrəhim səhər o şeirlər haqda tanışlara danışmış.

Elə hamamdaca yazacağım şeirin ilk misraları xəyalımda yarandı. Bəli! Sanki başıma isti su yox, isti misralar yağdı. Nədənə yadıma buxarın hərəkətverici qüvvəsini kəşf edən alim düşdü. Axı o kəşfindən sonra hamamda qala bilməmişdi. Çılpaq şəkildə çıxıb kəşfini car çəkmişdi. Amma mən gözlədim ki, yazacağım şeirin sonrakı misraları da xəyalımda yaransın. Hamamdan çıxanda artıq şeir beynimdə hazır idi. Yalnız kağız üzərinə köçürməyim qalırdı. Tələsə-tələsə geyinib yazı masamın arxasında öyləşdim. Şeiri xəyalımdan kağıza köçürdüm:

**Vətəndən ayrıldığım
Yarım əsri haqlamış.
Ancaq mənə hələ də
Öz ümidim saxlamış.**

**Mənə elə gəlir ki,
Ümidlə bir yaşdayıq.
Vüsal məclisə dönsə,
Biz hamıdan başdayıq.
Fəqət hələ Vətəndə
Nə vüsal var, nə məclis.
Gecələr yuxuda da
Munis gəzirəm, munis...
O tayda tanışları
Axtarır baxışlarım.
Qəribədir, bu tayda
Yaşayan tanışlarım
Əziz doğmalarının
Üzünü görsün deyə,
Uzun həsrətdən sonra
Bir salam versin deyə,
Bu dünyanın ən uzaq
Qitəsinə yollanır.
Həsrətin sarı üzü
Xəcalətdən allanır.
Qəribədir, o tayda
Yaşayan tanışlarım,
Həsrəti gözlərində
Daşıyan tanışlarım
Əziz doğmalarının
Üzünü görsün deyə,
Uzun həsrətdən sonra
Bir salam versin deyə,
Bu dünyanın ən uzaq
Qitəsinə yollanır.**

**Həsrətin sarı üzü
Xəcalətdən allanır.
Yox! Bu qəribə deyil,
Dəhşətli faciədir.
Ağız-ağız dolaşan
Qeybətli faciədir.
Arazın o tayında
Bir Culfa həsrət çəkir.
Arazın bu tayında
Bir Culfa xiffət çəkir.
Sərhəddin o tayında
Bir Astara gözləyir.
Sərhəddin bu tayında
Bir Astara izləyir.
Dünyanın o başında
Görüşə gedən insan
Bəs doğma şəhərlərdə
Haçan görüşsün, haçan?
Almaniya, Koreya
Parçalanmamış məgər?
Ayrılanlar görüşmür
Qəti vüsala qədər?
Görüşür! Bəs harada?
Öz Vətən torpağında!
Neçə-neçə şəhərin
Mehriban qucağında!
Ancaq gör Azərbaycan
Haçan bölünüb, haçan...
Hələ belə görüşə
Nə qayğı var, nə imkan.**

Şeiri yazıb qurtardıqdan sonra başdan-ayağa oxuyub bir kənara qoydum. Yadıma Təbriz düşdü. Milli hökumətin son gecələrindən biri idi. Mən Təbriz radiosunda şair dostlarımla bir neçə döyüş ruhlu şeir oxuyub evə qayıtmışdım. Gecəyarı idi. Gəlinxanım xalamdan çay istədim. O bir stəkan çay süzüb qarşıma qoydu. Dalğın idim. Xalam dalğınlığının səbəbini bilirdi. Ona görə də məndən heç nə soruşmurdu. O özü də dalğın idi. Təbrizdə dalğın görünməyən bir kəs yox idi. Çayı içdim. Sanki kimsə qulağıma pıçıldadı ki, niyə əyləşibsən? Durub şəhəri gəzib vəziyyəti yoxlasana. Təbrizin ecazla dolu mənzərəsinə gözlərindolusu baxsana! Kim bilir, sabah nələr olacaq? Ömürdə bir gecə də qənimətdir. Yerimdən qalxıb evdən çıxmaq istəyəndə xalam mənə maraqla baxdı. Sonra mehriban-mehriban: – A bala, gecə yarından keçib, bu vaxt hara belə? – deyə soruşdu. Mən nəzakətlə xalama: – Şəhərə çıxıram – dedim. O heyrətlə: – A bala, şəhərdən indi gəlmədin? – dedi. Mən etirafla: – İndi gəldim. Ancaq yenə gəzmək istəyirəm – dedim. Xalam daha bir söz demədi. Küçəyə çıxdım. Gəzə-gəzə gəlib Səttarxan xiyabanına çatdım. Hava soyuq idi. Başıma papaq qoymuşdum. Qarşidan orta boylu, başı açıq bir adamın gəldiyini gördüm. Doğrusu, bu gecələrdə yoldan, bağdan, meydandan, dərbənddən, küçədən keçənlər bir-birinə ehtiyatla baxırdı... Bəli! Bu gecələrin qara qanadları altında neçə-neçə qırmızı gözlü təhlükə gizlənirdi. Mən qarşidan gələn adama diqqətlə baxdım. Dərhal tanıdım. O, Mirrəhim Vilayi idi. Mirrəhim Vilayi həm Milli məclisin katibi, həm də Təbriz firqə komitəsinin sədr müavi-

ni idi. Görüşdük. Dostum maraqla mənə: – Bu vaxt hara belə? – dedi. Mən məhrəmliklə: – Elə belə, çıxdım ki, bir az hava alım – dedim. O ərlə: – Onda havanı birlikdə alağ – dedi və gəlidiyi yolla geri qayıdıb mənimlə xiyaban boyu yanaşı addımladı. Dostum hərərətlə: – Gərək biz qoymayaq ki, Təbrizin bu ətirli havasına Tehranın üfunətli havası qarışsın. Yoxsa canımız bahasına qurduğumuz bu növraq alt-üst olar. Bütün zəhmətlərimiz hədəyə gedər – dedi. Sonra cibindən bir siqaret çıxarıb alışdırdı. Dərindən sümürdü. Mənə elə gəldi ki, Mirrəhimin ağzından çıxan adi tüstü deyil, yanan ürəyinin tüstüsüdür. Yoxsa o, adi tüstüylə Təbrizin təmiz havasını korlamağa qıymazdı. Mən dostuma: – Düz deyirsən. İnqilab hər il baş verən bir hadisə deyil. Onun yetişməsi üçün uzun vaxt lazımdır. Bəli! Münasib şərait yaranmadan inqilab doğa bilməz. Ona görə də döyüş meydanlarının alovlarından yaranan inqilab günəşini bütün varlığımızla qorumalıyıq – dedim. Mirrəhim qürurla: – Bu axşam şairlərimizin radioda çıxışlarına məmnuniyyətlə qulaq asdım. Sənin oxuduğun şeirlər məni yaman həyəcanlandırdı. Xüsusilə “Bura Azərbaycanıdır” şeirin! Təzə şeirdir? – dedi. Mən: – Hə! O şeirlərin hamısını təzə yazmışam. Sabah axşam da radioda çıxışımız olacaq. İndi gərək döyüş şeirlərimiz daha əzəmətlə gurlasın. Sözlərimiz top mərmilərdən də uzağa getsin. Axı, sözün mənzili topun tuşlandığı hədəfdən çox uzaqdır – dedim. Mirrəhim etirafla: – Elədir! – dedi. Mən başımı qaldıraraq göyə baxdım. Göydə qönçə-qönçə sayrışan ulduzlar irili-xırdalı arzulara bənzəyirdi. Axı, arzular da əvvəl qönçə-qönçə

olur. Sonra açılıb pardaxlanır. Necə ki, Ay pardaxlanmışdı. Mirrəhim Vilayi ilə gecəyarıdan xeyli keçənə qədər dərdləşə-dərdləşə gəzdik. Xiyabanda bir kimsə yox idi. Biz isə heç nədən ehtiyat etmirdik. İkimiz də silahlı idik. Ancaq sabah iş başında olmalıydıq. Ona görə də əl verib ayrıldıq...

Haçandı Təbrizdən çıxmışdıq. Bakıda universitetdə oxuyurdum. Mirrəhim Vilayi isə “Azərbaycan” qəzetinin redaktoru idi. Universitet redaksiyaya yaxın olduğu üçün hər gün dərindən çıxanda əvvəl redaksiyaya dəyib, sonra evə gedirdim. Bəzən Mirrəhim məni evə getməyə qoymurdu. Özüylə götürüb nahar etmək üçün “Yeni Avropa” restoranına aparırdı. Restoranda Qara adlı bir gitara çalan vardı. Biz hər dəfə restorana gəndə Mirrəhim Qaraya pul verib “Qaragilə” çalmasını tapşırırdı. Qara da çalırdı. Özü də necə çalırdı? Sanki gitaranın simləri qızardılmış şişlərə dönürdü. “Qaragilə” o şişlərin üstündə cızhacızla yanan kabab olurdu. Sonra bizi də kabab eləyirdi... “Yeni Avropa” restoranında olduğumuzu unudurduq. Sanırdıq ki, Təbrizin “Qrand hotel” restoranındaydıq. Gözəl bir müğənni yanıqlı-yanıqlı “Qaragilə” oxuyur. Biz də rıqqətlənə-rıqqətlənə qulaq asırıq. Mən evə gec gələndə Şəfiqə şikayətlə mənə: – Bu vaxtacan haradasan? – deyərdi. Mən də üzrxahlıqla Mirrəhim Vilayi ilə restorana getmişdik – deyərdim. Şəfiqə heyərlə: – Yenə “Qaragilə”yə qulaq asmağa? – deyərdi. Mən etirafla: – Hə! – deyərdim. Şəfiqə incikliklə: – Mən isə hələ nahar etməmişəm. Səni gözləyirəm – deyərdi. Birtəhər Şəfiqənin könlünü alardım. O artıq Mirrəhim Vilayini qiyyəli tanıyırdı.

Bir gün harasa getmişdim. Evə axşam gəldim. Şəfiqə pərt idi. Səbəbini soruşdum. Dedi ki, günorta qapımız döyüldü. Açdım. Qapıda ortaboylu, yaraşlıq bir kişi dayanmışdı. Qoltuğunda bir dəst ərəb əlifbası ilə çap edilmiş qəzet vardı. O təbəssümlə mənə: – Xanım! Əli Tudə evdədir? – dedi. Mən nəzakətlə ona: – Xeyr. Harasa gedib. Hələ qayıtmayıb – dedim. O təəssüflə: – Hayıf, ona qəzet gətirmişəm. Təzə poeması çıxıb – dedi. Sonra qoltuğundakı qəzetlərdən bir neçəsini mənə verdi. Mən heyrətlə ona: – Məgər siz poçtalyonsunuz? Axı bizim öz poçtalyonumuz var, – dedim. Kişinin dodaqlarındakı təbəssüm qəhqəhəyə çevrildi. Sonra o mehribanlıqla: – Yox! Mən qəzetin redaktoru Mirrəhim Vilayiyəm. Əli Tudə bizim istedadlı şairimizdir. Özü də yaxın dostumdur. İstədim ki, onu poçtalyondan qabaq özüm sevindirirəm. Bu qəzet hələ poçta göndərilməyib – dedi. Yaman utandım. Doğrusu, ömrümdə belə utandığım yadıma gəlmir. Bu dəfə mən də güldüm. Mirrəhim Vilayini evə dəvət etdim. O təvazökarlıqla: – Yox! – dedi – bu hörmətli dəvətiniz qalsın başqa vaxta. İndisə getməliyəm. Görüləsi işlərim var. Məndən möhtərəm şairimizə salam deyərsiniz... Mən təəssüflə Şəfiqəyə: – Sən yaxşı iş görməmişən. O çox həssas adamdır. Yəqin poçtalyon sözü könlünə dəyib – dedim. Şəfiqə inamla: – Qətiyyə, yox! Könlünə dəysəydi, elə qəhqəhə çəkməzdi. O çox nikbin adamdır – dedi. Doğrudan Mirrəhim Vilayini narahat adam olsa da çox nikbin idi. Həmişə gümrəh görünməyə çalışardı. Kədəri gözlərində sevincə büküb gizlədərdi. Yazı mizimin üstdəki “Azərbaycan” qəzetini həyə-

canla götürüb açdım. Qəzet sanki başdan-başa şeir idi. Mənim “Ananın arzusu” adlı poemam bütünlüklə çap olunmuşdu. Həcmi min misraya yaxın idi. Özüm yazdığım əsəri birnəfəsə oxudum. Poemanın bir vergülü də dəyişilməmişdi. Qəzeti mizin üstünə qoydum. Mirrəhim Vilayinin sadəliyinə, fədakarlığına, qayğıkeşliyinə bir daha heyran qaldım.

Bir gün yenə Mirrəhimlə restorandan çıxdıq. O tən-tənəylə mənə: – İndi gedəcəyik bizə – dedi. Bu sözləri ərklə dedi. Mən də etiraz etmədim. Getdik. Həyat yoldaşı Asya xanım bizi gülər üzlə qarşıladi. Dəhlizdə soyunub otağa keçdik. Otaqda kiçik bir qız da vardı. O bizi ədəblə salamladı. Mirrəhim qıza: – Hə, necəsən? – dedi. Qız gülə-gülə: – Yaxşıyam – dedi. Mirrəhim gülə-gülə qıza: – Başlayaq? – dedi. Qız şəstlə: – Başlayaq – dedi. Biz otağın ortasındakı mizin ətrafında əyləşdik. Mirrəhim son dəbdə olan mahnılardan birini əllərilə mizin kənarında ritmlə çalmağa, qız da oynamağa başladı. Özü də necə başladı? Sanki anadan elə oynamaq üçün doğulubmuş. Doğrusu, mən çalğımı tamam unudum. Heyran-heyran qızın oyununa baxdım. O oynadı, oynadı, oynadı... Mirrəhimin əlləri yorulmasaydı, bəlkə hələ də oynayacaqdı. Mirrəhim Vilayini əllərini mizin kənarından götürüb qıza sarı uzatdı. Çağıraraq yanında əyləşdirdi. Qızın azca qarışan tellərini tumarladı. Qəribədir. Bayaq öz sərbəst oyunuyla otağa sığmayan qız indi utandı. Sanki Mirrəhim musiqi çalanda əllərini mizin kənarına yox, qızın yanaqlarına döymüşdü. Qızın yanaqları qızarmışdı. Mirrəhim Vilayini sevincdən kövrələndə gözlərində yaş damlaları da par-

layardı. Bəli! Naşı adam bəlkə də onun gülməyiylə ağ-lamağını ayırd edə bilməzdi. İndi də qızın tellərini tumarlayanda gözləri yaşarmışdı. Mirrəhim Vilayi də-mir iradəli olsa da, uşaq təbiətli idi. Sinəsində hərərət-lə döyünən ürəyi xəfif bir kədərindən təmasından da titrə-yərdi. O üzünü mənə tutub: – Bu qız Asyanın yaxın qohumudur. Amma elə bilirik ki, öz balamızıdır. Sanki qollarını açıb oynayanda könlümüzə dolmaq istəyən qəm buludlarını öz hərəkətlərilə vurub dağıdır. Biz yüngülləşib rahat nəfəs alırıq – dedi. Asya xanım çay gətirdi. İçdik. Mən ayağa qalxdım. Otaqdakılarla xuda-hafizləşib küçəyə çıxdım. İti addımlarla evə tələsdim. Axı yolumu gözləyən vardı. Ancaq o mənim Mirrəhim Vilayigildə olduğumu bildikdə “günahkarı” bağışlaya-caqdı. Doğrudan da belə oldu. Şəfiqə mənim harada olduğumu bildikdə bir söz demədi...

Sabahı “Azərbaycan” qəzetində İsmayıl Cəfərpurun mənim yaradıcılığım haqqında yazdığı məqaləni oxu-dum. Məqaləni səmimi yazmışdı. Ancaq sonunda bir neçə yerdə məni nahaq tənqid etmişdi. Əvvəl ətəyimə qoz töküb, sonra başımı yarmışdı. Nə gizlədim. Sənət yoldaşım əmək çalışqanlığı ilə bərabər sənət qısqançlığı da vardı. Qəzeti cibimə qoyub redaksiyaya yollandım. Mirrəhim Vilayinin iş otağına girəndə o İs-mayıl Cəfərpurla danışdı. Salamlaşdıq. Mirrəhim vəcdlə mənə: – Sənin haqqında buraxdığımız məqaləni oxudun? Necəydi? – dedi. Mən redaktora cavab vermə-dim. Üzümü İsmayıl Cəfərpura tutub təmkinlə: – Mə-qalənin sonundakı tənqidlər düz deyil – dedim. İsmayıl Cəfərpurun burnunun üstündə tər damlları parladı. O

həmişə əsəbiləşəndə burnunun üstü tərləyərdi. Ancaq duydu ki, mən də əsəbiləşmişəm. Ona görə də mənim-lə gah ciddi, gah da zarafatla danışdı. Mən tənqid mü-əllifinin dəlillərini sübutlarla təkzib etdim. Mirrəhim söhbətə qarışdı. Buraxdığı qəzetdəki məqaləni müdafiə etdi. Mən redaktorla da razılaşmadım. İkimiz də əsəbi-ləşdik. Otaqdan çıxdım. Başqa otağa getdim. Arxadan sanki peşiman olmuş redaktorun ötkəm səsi gəlirdi. O, İsmayıl Cəfərpura hirsə deyirdi: – Canım, o kişi haqlı-dır. İradların düz deyil. Səni müdafiə etməyə məcbur idim. Axı o məqaləni mən buraxmışam. Ancaq necə olub ki, məqalədəki tənqidlərin haqsız yazıldığını duya bilməmişəm. – Doğrusu, Mirrəhim Vilayinin hərərətli səsi ürəyimdə düylənmək istəyən hiddəti əritdi. Mən yalnız təəssüflə redaksiyadan çıxıb evə yollandım...

Aradan illər keçdi. İlk övladımız Rəna nişanlandı. Ata evi sanki bir nəhəng ağacdır. Kökü üstə böyüyüb çarpazlaşan budaqlar oğulları, dərilib aparılan meyvələ-ri isə qızlarıdır. Bəli! Sanki oğullar ata evini yaşadır, qızlar isə ata evinin ətrini özləri ilə köçdükləri yerə aparır. Mən qızımın nişan məclisinə Balaş Azəroğlunu, Mədinə Gülgünü, İsmayıl Cəfərpuru da çağırıdım. Biz Rənanın toyuna hazırlaşanda ərzaq məsələsi bir az çətinləşmişdi. Ancaq sən demə, bu az çətinliyə şükür etmək gərəkməmiş. Gələcəkdə qıtlıq, bahalıq, yoxsulluq tüğyan edəcəkmış. Nəsə... Elə o günlərdə mən ADF-nin mərkəzi komitəsinə getmişdim. “Azərbaycan” qəzetinin redaktoru Məmmədrza Afiyətini iş otağında əyləşib söhbət edirdik. Söhbət əsnasında qızımın toyu-na hazırlaşdığımı, ancaq ərzaq qıtlığı ilə rastlaşdığımı

dedim. O dedi ki, Xırdalanda böyük bir quşçuluq ferması var. Direktoru da Cavid Axundovdur. Gəncəlidir. Kənd Təsərrüfatı elmləri namizədidir. Həm də şeir pərəstişkarıdır. Deyəsən, özü də arabir şeir yazır. Mənə danışblar ki, o bir məclisdə sənin “Mən nə gətirdim” şeirini oxuyur. Bizimkilərdən də biri həmin məclisdə imiş. Yerindən qalxıb Cavidə deyir ki, bu şeir adi bir şeirdir. Ancaq bilmirəm niyə hər yerdə, hər zaman bu qədər yüksəyə qaldırılır. Cavid ona, o Cavidə etiraz edir. Arada mübahisə qızıdır. Məclisdəkilər mübahisəni birtəhər yatırda bilirlər. Mən bizimkilərdən olan o adamın kim olduğunu Məmmədrza Afiyətdən nə qədər soruşdumsa da demədi. Təbəssümlə sonra deyərəm dedi. Məsləhət gördü ki, elə günü sabah birlikdə Xırdalana Cavidin yanına gedək. O bəzi ərzaq məsələlərində bizə kömək edə bilər. Sabahı maşınla Xırdalana getdik. Quşçuluq fermasını tapdıq. Cavid bizi səmimiyyət dolu təbəssümlə qəbul etdi. Yaxından tanış olduq. Mən qızımın toyuna hazırlaşdığımı, ancaq bir qədər toyuq gərək olduğunu direktora dedim. O mehriban-mehriban: – Sizə nə qədər toyuq gərəkdir? – dedi. Mən utana-utana: – Yüz iyirmi ədəd – dedim. O gülə-gülə: – Bəs sizə yumurta gərək deyil? – dedi. Mən tutuldum. Bir söz deyə bilmədim. Axı evdə mənə yumurta almağı tapşırmaşırdılar. Direktor susduğumu görüb işçilərindən birini yanına çağırırdı. Ona xüsusi qutularda səliqə ilə yerləşdirilmiş yüz iyirmi toyuq, beş yüz də yumurta gətirməsini tapşırırdı. Toyuqlar ayrı, yumurtalar ayrı qutularda gəldi. Biz ayağa qalxdıq. Mən əlimi cibimə salıb toyuqların da, yumurtaların da pulunu çıxarıb minnətdarlıqla

direktorun qarşısına qoydum. Cavid aram-aram pulları götürdü. Sonra təbəssümlə mənə: – Canımçın sizdən inciyərəm. Elə bilirəm ki, mənim sizdən inciməyimə razı olmazsınız. Bu şeylər mənim toya hədiyyəmdir. Haqqımı özüm ödəyəcəyəm – dedi. Sonra pulları təkidlə özümə qaytardı. İşçilər qutuları maşında yerləşdirdilər. Biz Cavidlə görüşüb ayrıldıq. Sanki mən gələndə yad adam idim, gedəndə doğma adama dönmüşdüm. Maşımımız şəhərə yollandı... Qızımın toy məclisi təntənəylə dolu əzəmətlə keçdi...

Bir gün biz Cavidi həyat yoldaşıyla qonaq çağırırdıq. Yedik. İçdik. Arada qonağımın şeirlərinə də qulaq asdım. Şeirlər xalq ruhunda yazılmış səmimi poeziya nümunələridi. Mən Məmmədrza Afiyətin haqqında mənə danışdığı məclisi xatırladım. O məclisi Cavidə də xatırladaraq şeirimi oxuyarkən kimlə mübahisə etdiyi ilə maraqlandım. O güldü. Ancaq onun kim olduğunu demədi. Bəlkə də elə düşündü ki, mən o adamın kim olduğunu bilsəm aramıza nifaq düşə bilər. Cavid mənim nigaran qaldığımı gördü. Ona görə də ərklə mənə: – Elə şeylərə fikir verməyin. Yel qayadan heç nə qopara bilməz – dedi. Sən demə, başımız o qədər söhbətə qarışıbmış ki, gecə yarından keçibmiş. Qonaqlarımız ayağa qalxdılar. Bizimlə məhrəm-məhrəm görüşüb getdilər.

Günlər keçdi. İsmayıl Cəfərpur Əliağa Vahidin xatirə gecəsində qəflətən vəfat etdi. Ürəyim yana-yana İsmayıl Cəfərpur haqqında bir şeir yazdım. Bu ona həsr olunan yeganə şeir idi. Mən bu şeiri mərhumun qırxında, məzarı üstə oxudum. Şeir məzar başına toplaşan-

ları yaman sarsıtdı. Söhrab Tahir məni öpdü. Nədənsə Məmmədrza Afiyət yalnız bu zaman yaxınlaşıb qulağıma pıçıldadı ki, haqqında danışdığım məclisdə sənin “Mən nə gətirdim” şeirinə görə Cavid Axundovla mübahisəyə girən, İsmayıl Cəfərpur olub. Mən tutuldum. Ancaq özümü ələ aldım. Məmmədrza Afiyətə də heç nə demədim. Axı ölənün dalınca danışmaq yaxşı deyil. Atalar nə deyib? Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq nər kişinin işidir...

Bir gün Mirrəhim Vilayi də dünyasını dəyişdi. Bu unudulmaz dostuma da yanğı dolu bir şeir həsr etdim. Məzarı başında məslək, silah, qələm yoldaşlarına oxudum. Vaxtıyla Mirrəhim telefonda mənə bir-birindən ayrı düşmüş azərbaycanlıların görüşünə imkan yaratmaq haqqında bir şeir yazmağı tapşırırdı. Mən də yazmışdım. Telefonda özünə də oxumuşdum. Dostum şeirdən məmnun qalmışdı. Əgər bir rəssam bu mövzuda şəkil çəksəydi, sərgisində tamaşaçılara nümayiş etdirib öz arzusunu o şəklin dili ilə deyərdi. Özü də çəkinə-çəkinə yox, qürurlana-qürurlana. Şairin sərgisi də öz kitablarıdır. Bəli! Şair şeirlərini öz kitablarında nümayiş etdirir. Özü də sıxıla-sıxıla yox, qanadlana-qanadlana. Mən isə Mirrəhim Vilayinin tapşırığı ilə yazdığım şeiri özümdən asılı olmayaraq nə dövrü mətbuatda, nə də kitablarımda çap etdirə bilmədim. Axı o şeir qiyam ruhlu etirazla qəddar siyasətləri ifşa edərdi. Sonra, Allah bilir nələr olardı... Ancaq Mirrəhim Vilayi nikbin adam idi. O biri-birindən ayrı düşmüş azərbaycanlıların nəinki görüşməyinə, hətta birləşməyinə də inanırdı...

QARDAŞ SOYUQLUĞU

1828-ci ildə Rusiya ilə İran arasında bağlanmış məşhur Türkmənçay müqaviləsindən sonra da Şimali Azərbaycanla Cənubi Azərbaycan arasında get-gəl davam etmişdir. Bu taydan o taya, o taydan bu taya pənah aparana olmuşdur. Tarixdə hələ də şöhrətləri solmayan Qaçaq Nəbi, Qaçaq Kərəm, Qaçaq Mərdan Vətənin şimalından cənubuna pənah aparana, hörmətlə qarşılanan, qayğıyla əhatələnən qəhrəmanlardandır. O taydan bu taya gələnləri isə nədənsə yalnız çörək pulu sorayına düşənlərə bənzədirlər. Əslində tamamilə belə deyil. O taydan bu taya gələnlər ağır işlərdə çalışmaqla bərabər, neçə-neçə azadlıq döyüşündə iştirak etmişlər. Vətənin istiqlalı uğrunda qurban getmişlər. Qəribədir, mənim öz millətim o taydan bu taya gələnlərə həmsəhri, bu taydan o taya gedənlərə isə qafqazlı deyib. Sanki hər iki tayın sakinlərinin öz doğma övladları olduğunu danıb. Beləliklə də azərbaycanlı sözü aradan gedib. 1920-ci ilin aprelində bolşeviklər Bakıya gələndə Şimali Azərbaycandan xaricə böyük axınlar başlayıb. Bu axınlardan biri də Cənubi Azərbaycana keçib. Ancaq o axında gələn adamlar istər Cənubi Azərbaycanda, istərsə də İranda nəinki özlərinə yalnız təzə həyat qurublar, həm də yaxşı imkan sahibi olublar. Elə dövlətlənlər ki, soruları bu taya da gəlib çatıb. Mən özüm Ərdəbildə bu dediklərimin şahidi olmuşam. O boyda şəhərin adlı-sanlı bəzzazlarının əksəriyyəti bu taydan o taya keçən masallılı, lənkəranlı, astaralı sahibkarlar idi. Bu taydan o taya keçənlər Təbrizdə, hətta

Tehranda yüksək dairələrdə dövlət işlərinə baxırdılar. 1946-cı ilin dekabrında isə o tayda Milli hökumət süqut etdikdən sonra bu taya gələnlərin taleyindən heç danışmağa dəyməz. Axı faciələrlə dolu talelərdən danışmaq nə ürəyə, nə dilə, nə qələmə, nə sözə, nə kitaba sevinc gətirməz. O taydan bu taya gələnlərin bir qismi ağır yaşayış şəraitinə dözməyib geriyə – Vətənə göndərilməsini istədi. Ancaq Vətənə yox, sürgünə göndərildi. Özü də Rusiyanın soyuq, dərin, qaranlıq cəhənnəmi sayılan Sibirə. Ömürlərinin sonunun necə olunduğu isə bilinmədi. Bir qismi uzun, çətin, müdhiş mübarizədən sonra Vətənə qayıtdı. Bir qismi daha Vətənə köçə bilmədiyini görüb dünyadan köçdü. Bir qismi bütün ehtiyaclarını, arzularını, əməllərini həyəalarına büküb işlədi, çalışdı, qurdu, yazdı, yaratdı. Ancaq nə istedadını sübut, nə də haqqını tələb edə bildi. Nə canıyananı oldu, nə də müdafiəçisi. Özündən neçə qat aşağıda duran istedadların özündən neçə qat yuxarıya qalxmasına baxa-baxa qaldı. Nə var, nə var, bu o taylıdır, o bu taylı. Deməli nə bu tayda Vətəni var, nə də o tayda. Burda deyiblər ki, Bağdadda xurmadan oldum, Muğanda ətənədən. Yox! Xurmasız da keçinmək olar, ətənisiz də. İki Vətəninə heç olmasa bir Vətəninin olmaması isə misli görünməmiş dəhşətdir...

Bütün ölkələrdə siyasi mühacirlərə sığınacaqdan əlavə bir sıra imtiyazlar da vermək çoxdan qanun şəklində almışdır. Ancaq Şimali Azərbaycanda Cənubi Azərbaycandan gələn dili bir, dini bir siyasi mühacirlərə üzə saxta qayğıyla qardaş desələr də, dalda tamam unudurdular. Heç olmasa dünya miqyasında siyasi

mühacirlərə göstərilən yardımın yarısı qədər də yardıma qail olmurdular. Belə soyuq laqeydliyin nəticəsində Cənubi Azərbaycandan gələn siyasi mühacirlər Şimali Azərbaycanda sözün yaxşı mənasında heyrət doğuran halal əməklərinə layiq qiymət ala bilmirdi. Bəli! Şimalilılarla cənublular doğmalarla ögeylərə ayrıldıqca ədalət göz görə-görə tapdanırdı. Xaricdə isə belə şey yoxdur. Siyasi mühacirdə doğrudan da fitri istedad varsa, o heç bir ayrı-seçkilik səddi ilə qarşılaşmayır. Öz ləyaqətinə görə dəyərləndirilir. 1979-cu ildə İran inqilabından sonra Xomeyni rejimi ilə razılaşmayıb o taydan bu taya keçən siyasi mühacirlər isə mövcud sistemin yuxarı dairələrindən heç bir qənaətbəxş yardım ala bilməyib Avropaya getməli oldular. Yağışdan çıxıb yağmura düşən adamlar necə hərəkət edər? Onlar da elə... Deyə bilərlər ki, gəmidə oturub gəmiçiylə dalaşmaq olmaz. Ancaq gəmiçi olanda nə olar? Gəmiçi də müsafirinə qayğı göstərməlidir. Bilməlidir ki, sükanı arxasında əyləşdiyi gəmi dünyada yeganə gəmi deyil. Bəli! Başqa gəmilər də var...

Cənubdan gələnlərin evlənmək məsələsi də yarımçıq oldu. Bu tayda evsiz-əşiksiz o taylılar ehtiyac ucbatından kişisiz qadınların evlərinə girməyə məcbur oldu. Bəli! Hələ əli heç bir qız əlinə dəyməyən, valideynlərinin toy arzularını gözlərində qoyan yaraşlıq oğlanlar dul qadınlarla evləndi. Amansız ehtiyac o taylı siyasi mühacirlərə yerə-göyə sığışmayan ləyaqət dolu şəxsiyyətini, mənliyini unutturdu. Onları evlərinə salan dul qadınların arasında üzü üzlər görmüş sırtıqları da vardı. Əlbəttə, belə qadınlar özlərinin təzə, qəşəng, hər şey-

dən ümdə təmiz ərlərilə fəxr etdilər. Cənubdan gələnlər üçün bu tayda gözə gəlimli qız almaq müşkül iş idi. Tək-tək babat qızların o taylılara getməsi möcüzə sayılırdı. Buna görə də çirkin qızların özlərini yaraşlıq, savadlı, nəzakətli o taylı oğlanlara sırya bilməsi adi hal idi. Gözəl qızların valideynlərindən soruşanda ki, qızını niyə o taylı oğlana vermək istəmirsən? Nə çoxdur o taydan gələn ürəyəyatımlı oğlanlar! Deyirdilər ki, onlara etibar yoxdur. Qızımızı götürüb başqa diyara aparar. Yazıq Azərbaycan! Hər diyarı doğma övladlarına məhrəm ola-ola, yenə cənubu başqa diyar adlanırdı...

Şair Əli Kərim də ailəsi ilə mənim ailəmin yaşadığı “Yazıçılar evi”ndə yaşayırdı. Son vaxtlar o işləmirdi. Deyirdilər ki, laqeydliyinə görə işdən çıxarılmışdı. Sən demə, laqeyd Əli Kərim yox, gözəl bir şairi işdən çıxaranların özləri imiş. Əli Kərimlə tez-tez yaşadığımız binanın həndəvərində rastlaşmışdım. O başına gələn əhvalatı məhrəm-məhrəm mənə danışdı. İşdən çıxarılandan sonra neçə-neçə əsər yazıb bitirdiyini deyirdi. Qəribədir. Danışdıqca həm sevinirdi, həm də kədərlənirdi. Bəli! Qələminin məhsuldarlığına sevinirdi, mühiyyətinin laqeydliyinə kədərlənirdi...

Bir neçə gün onu görmədim. Bir gün səhər həyətdən qalxan ağlaşma səsi binanın yuxarı mərtəbələrinin pəncərələrini də titrətdi. Eyvana çıxıb aşağı boylandım. Həyətin ortasında mafa qoyulmuşdu. Əli Kərimin qaynatası Süleyman kişi mafadan bir qədər aralı dayanıb iki kişi ilə danışdı. Bir neçə dəqiqədən sonra Əli Kərimin vəfat etməsi xəbəri bütün evləri dolaşdı. Sonra şəhərə yayıldı. Adamlar dəstə-dəstə “Yazıçılar evi”nin həyəti-

nə gəlməyə başladı. Həyət adamlarla doldu... Dəfn günü elə həyətdə matəm mitinqi oldu. Rəsul Rza Əli Kərimin istedadından, xeyirxahlığından, təvazökarlığından hərarətlə danışdı. Nətiqlər şairin sənət dünyasındakı istedadını dəlillərlə sübut etdi. Ancaq gec idi. Artıq Əli Kərim həyatda yox idi. Həyatda qalan ömür yoldaşı ilə üç körpə övladı idi... Hamısının da qayğıya ehtiyacı vardı. Günlər isə keçirdi... Əli Kərimin böyük oğlu ali məktəbə daxil olasıydı. Mənim də yeganə oğlum instituta girəsiydi. Günlərimi düşüncələrimin qazanında əridirdim. Bir gün haradansa evə gəlirdim. Süleyman kişiylə qarşılaşdım. Görüşdük. – Nə var? Nə yox? – dedim. O kədərli-kədərli: – Əli Kərimin povestini nəşriyyata təqdim etmişəm. Sonra neçə dəfə nəşriyyata gedib-gəlmişəm. Qəti bir cavab ala bilməmişəm. Sizdə nə var, nə yox? – dedi. Mən inamsız-inamsız Süleyman kişiylə: – Oğlum bu il instituta girməyə hazırlaşır. Heç bilmirəm necə olacaq? – dedim. Sanki kişinin yarasının közünü qopardılar. O əsəbi-əsəbi: – Canım, – dedi – heç olmasa sizə də Afrikadan gələn qaralara ayırdıqları qədər yer ayırsınlar. Qayğı göstərsinlər. Başa düşsünlər ki, özgə danasının çatısı adamın əlində qalar. Yenə adamın özünün kü... Süleyman kişi köhnə nəslin nümayəndəsi idi. Bu nəsil ömrün dolaşq yollarında kirpiklərilə od götürə-götürə gəlidiyi üçün daha nəinki odlu güllədən, heç odlu bombadan da qorxmurdu. Ancaq o taydan bu taya gələn Azərbaycan demokratlarının necə keçilməz sədli maneələrlə qarşılaşdığını bilirdi. Ona görə də öz vəziyyətini unudub mənim halımı düşünürdü. Nə isə... Süleyman kişiylə xudahafızlaşib evə getdim...

Mən o taydan bu taya gələndə indiki “Azərbaycan” jurnalı “İnqilab və mədəniyyət” adlanırdı. Sərhəddi keçən gecə Naxçıvanda yazdığım “Mən nə gətirdim” şeirim 1947-ci ildə “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında çap olunmuşdu. Bu şeir həm bu tayda yazdığım, həm də “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında çap etdirdiyim ilk əsərim idi. Bundan sonra istər “İnqilab və mədəniyyət”də, istərsə də “Azərbaycan”da bir-birinin ardınca şeirlərim, poemalarım, xatirələrim oxuculara təqdim edilmişdi. Təvazökarlıqdan uzaq olsa da deməliyəm ki, həm “İnqilab və mədəniyyət”də, həm də “Azərbaycan”da çıxan yazıları geniş oxucu məhəbbəti qazandı. Yox! Bu yazıların dəyəri yalnız geniş oxucu məhəbbətilə məhdudlaşmadı. Söz ustalarının təqdirini də qazandı. Mən “Nəğməkar qız” adlı bir poema yazıb “Azərbaycan” jurnalına təqdim etmişdim. Çapını intizarla gözləyirdim. Poema 1946-cı ildə Milli hökumət zamanı Təbrizdə yaradılmış Dövlət filarmoniyasının bir müğənnisinin keşməkeşlərlə dolu həyatından danışdı... Elə insan tapılmaz ki, öz zəhmətini dəyərləndirməsin, öz uğuruyla fəxr etməsin. Min arzuyla qurduğu növraq düşmən ayaqları altında tapdanda isə təəssüf etməsin. Yox! Quru təəssüf nədir? Odsuz da cızhacızla yanasın. Mən o Dövlət filarmoniyasının yaranmasında böyük əmək sərf etmişdim. Bəli! Demək olar ki, zəhmətin doxsan faizini mən çəkmişdim. Ona görə də elə bir sənət ocağının düşmən ayaqları altında tapdanmasına hiddətlə yanırdım. Poemanı da yana-yana yazmışdım. Mənim İçərişəhərdə iri bir otağım vardı. Telefonum yox idi. Yaxşı ki, qonşunun telefonu vardı. İstədi-

yim zaman o telefondan istifadə edirdim. Sanki telefona qonşumla şərik idim. İnsafən, qonşum da yaxşı adam idi. Bu “şəriklik”dən inciməzdi. Bəzən özü yanıma gəlib – səni telefona çağırırlar – deyərdi. Mən də gedib danışardım. Atalar nahaq deməyiblər ki, yaxın qonşu uzaq qohumdan əfzəldir.

Bir gün yenə qonşu yanıma gəlib – səni telefona çağırırlar – dedi. Getdim. Dəstəyi qaldırıb: – Alo! – dedim. Dəstəkdən doğma, gümrah, məğrur bir səs gəldi: – Əli, ya Allah! Səsi dərhal tanıdım. Mehdi Hüseynin səsi idi. Bu həmin Mehdi Hüseyn idi ki, Bakıda İran konsulu marıqda dura-dura siyasətə məhəl qoymadan mənim “Mən nə gətirdim” şeirimi redaktoru olduğu “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında C.Səbri imzasıyla buraxmışdı... İndi isə Yazıçılar İttifaqının sədri idi. Mən də dərhal: – Ya Allah, Mehdi müəllim! – dedim. Mehdi Hüseyn məmnun-məmnun: – Poemanı oxudum. Təsirli yazıbsan. Məni tutdu. Yanımdakı qələm yoldaşlarıma dedim ki, belə əsərlər yazmaq lazımdır. Bəli! Həm bu tayın, həm də o tayın yaxşı əsərlərə ehtiyacı vardır – dedi. Artıq bildim ki, poemam jurnalda çıxıb. Həm poemanın çıxmağına, həm də Mehdi Hüseynin mənə zəng vurmağına görə yaman sevindim. Gülə-gülə: – Mehdi müəllim! Poemanı oxuyub bəyəndiyiniz üçün sizə təşəkkür edirəm. Üstəlik, gərək sizə muştuluq da verəm ki, poemanın çıxmasını ilkin siz mənə bildirdiniz – dedim. Mehdi Hüseyn hərərətlə: – Yox! Muştuluq gərək deyil. Elə bu poemanın özü ədəbiyyatımız üçün bir muştuluqdur – dedi. Mən utandım. Daha danışa bilmədim. Axı nə deyəydim. Mehdi Hüseyni

tanyanlar bilirdi ki, o gəlişi gözəl sözlər deməz. Hələm-hələm yazını bəyənmez. Fələk gəlsə də haqdan keçməz. Deyəsən, müsahibim susduğumu utanmağıma yozub söhbəti uzatmaq istəmədi. – Sağ ol! – deyib dəstəyi yerinə qoydu.

Mehdi Hüseyn dünyasını dəyişəndən sonra Yazıçılar İttifaqının havası da sabitliyini itirdi. O taydan gələn qələm sahiblərinə münasibət soyudu. Xüsusilə mənə qarşı münasibət buza döndü. Ona görə ki, qılığa girməyi bacarmırdım. Laqeydlik, mühafizəkarlıq, yaltaqlıq nə olduğunu hələ yeniyetməliyimdən bilmirdim. Məndə günah yox idi. Təbiətim beləydi. Nədən xoşum, nədən acığım gəlsəydi, üzə deyərdim. O tayda özümdən qat-qat güclülərlə çarpışardım, ancaq məğlubiyyət ərəfəsində də əyilməzdim. Ancaq sən demə, o taylı qələm yoldaşları arasında qılığa girənlər, hətta gözə soxulanlar da varmış. Belələri yerlərini şirin salmaq üçün o taydan gələn sovqatlarından bu taydakı vəzifəli şəxslərə də pay aparırmış.

Bir dəfə Balaş Azəroğlu ilə Mədinə Gülgün mənə dedilər ki, “Azərbaycan” jurnalının baş redaktoru Cəlal Məmmədov xəstədir. Xəstəxanada yatır. Gedək Cəlala dəyək. Nə deyə bilərdim? Xəstə kim olur-olsun, yanına getmək lazımdır. Bazara yollandıq. Bir qədər meyvədən-zaddan alıb xəstəxanaya getdik. Mən redaktora salam verib əlimdəki meyvə dolu kapron torbamı ehmalca çarpayısının ayağına söykədim. Kefini soruşdum. O təbəssümlə: – Yaxşıyam – dedi. Sonra mən çəkilib bir kənardə dayandım. Balaşla Mədinə irəli keçib gətirdikləri meyvə dolu kapron torbanı kiçik

masanın üstünə qoydular. Torba elə şişmişdi ki, az qalırdı redakturun gözüne girsin. Qələm yoldaşlarım Cəlala salam verdikdən, sağlamlıq dilədikdən, qayğı göstərdikdən sonra da o qədər o yan-bu yanına keçdilər ki, mənim heyrətlə titrəyən kirpiklərim gözlərimdə mürgüləyən ikrahı oyatdı. Belə təmasa da, qılığa da, məqsədə də nifrət etdim. Cəlalla xudahafizləşib xəstəxanadan çıxdıq. Yol boyu bu görüş haqqında fikirləşdiyimdən qələm yoldaşlarımla az danışdım...

Mən Təbrizdə olanda yolum tez-tez Ərk qalasının ətrafından düşərdi. Səhər işə gedəndə də, axşam işdən qayıdanda da Ərk qalasının yanından keçərdim. Bir an ayaq saxlayıb qalaya iftixarla baxardım. Sanki qalanı ilk dəfə görərdim. Ancaq zəngin tarixli qala hər baxışda ürəyimdə yeni bir duyğu oyadardı. Mən tarixçi alimlərdən qalanın necə deyərlər, tərcümeyi-halını da az-çox öyrənmişdim. Qala haqqında bir əsər yazmaq istəyirdim. Ancaq düşünürdüm ki, möhtəşəm qala haqqında möhtəşəm də əsər yazmaq lazımdır. Zəif əsər yazmaq isə günahdır. Sənət günahı! Ancaq elə bir əsəri Təbrizdə yazmaq məlum səbəblərə görə mənə qismət olmadı. Sonralar Ərk qalasının tərcümeyi-halına şah sərbazlarının qanlı süngülərlə yazdığı yeni dəhşətli hadisələr də əlavə olundu. Bakıda yaşayan o taylı, bu taylı qələm sahibləri Ərk qalası haqqında həm nəzm, həm də nəsr əsərləri yazdılar. Mən də Təbrizdəki arzumu heç olmasa Bakıda həyata keçirməyi qərara aldım. Başını keşməkeşli, özü qürurlu Ərk qalası haqqında “Səngərli qala” adlı bir qəhrəmanlıq poeması yazdım. Poemada Ərk qalası neçə-neçə ağır döyüş yolu keçmiş qocaman bir

bahadırı andırırdı. Bu bahadırın sınıanmış köksünə sığı-
nıb amansız yağılarla döyüşən fədailər isə öz babaları-
na söykənib vuruşan nəvələrə bənzəyirdi. İçərilərində
cəsur bir qadın da vardı. Poemanı “Azərbaycan” jurna-
lının redaksiyasına təqdim etdim. Aradan təqribən bir
ay keçdi. Poemadan bir xəbər tutmaq üçün redaksiyaya
getdim. Redaktor Cəlal Məmmədov dedi ki, poemanı
rəyə vermişik. Sonra rəy yazılmış vərəqi mənə uzatdı.
Rəyi oxudum. Əvvəlində yaradıcılığım haqqında bir
neçə xoş söz deyildikdən sonra yazılmışdı ki, guya bu
poema mənim yaradıcılıq imkanlarımdan aşağı səviyyə-
dədir... Rəyin altındakı imzaya baxdım. Balaş Azəroğ-
lu yazılmışdı. Axı, o jurnalın redaksiya heyətinin üzvü
idi. Burda deyiblər ki, ilahi, sən məni özümünkülərdən
qoru, özgələri ilə özüm bacararam. Rəyi nəzakətlə
redaktorun qabağına qoydum. Sonra qətiyyətlə: – Mən
bu rəylə razı deyiləm – dedim. Ancaq demədim ki, bu
rəydən qərəz qoxusu gəlir. Yox! Dedim ki, poemanı
rəy üçün redaksiya heyətinin başqa bir üzvünə də verin.
(Redaksiya heyətinin üzvləri içərisində Balaş Azəroğlu-
dan başqa o taylı yox idi). Redaktor mənim hiddətlən-
diyimi görüb poemanı mətbəəyə göndərmək üçün im-
zaladı. Poema “Azərbaycan” jurnalında çıxdı. Balaş
Azəroğlu da gördü. Ancaq mən ona poema haqqında
yazdığı rəy barəsində bir kəlmə söz də demədim. Bir
qədər keçdi. “Səngərli qala” poeması “Seçilmiş əsər-
lər”imdə də çıxdı. İllər keçdi... İran inqilabının* ilk gün-

* 1979-cu il İran İslam inqilabı

lərində Tehrandə Azərbaycan dilində çıxan nüfuzlu qə-
zetlərdən biri birinci səhifəsində Ərk qalasının əzəmət-
li əksini, altında isə “Səngərli qala” poemasından bir
parçanı çap etdi. Yenə illər keçdi. “Azərbaycan” jurna-
lında Balaş Azəroğlunun Ərk qalasına həsr etdiyi
poemanı oxudum. Nə gizlədim. Sanki misraların üstün-
dən soyuq külək keçmişdi. Poemada nə hərarət, nə şe-
riyyə, nə tərəvət vardı...

Mən hələ yeniyetməliyimdən memarlıq sənətinin
vurğunu idim. Nadir memarlıq nümunələrinə heyran-
heyran baxardım. Daş sənəti ilə söz sənəti arasında bir
ünsiyyət duyardım. Axı, daş sənəti gözəl tikililər ucaldı-
rsa, söz sənəti də məğrur zirvələrdə sakinləşir. Mən
Şimali Azərbaycan memarlarının həyatından bəhs edən
bir poema yazmaq qərarına gəldim. Bu haqda qəzetlə-
rin yeni il sorgusunda oxuculara da məlumat verdim.
İstədim oxucular elə təsəvvür etməsin ki, mən yalnız
Cənubi Azərbaycan mövzularında yazanda müvəffəq
oluram. Axı mənim Cənubi Azərbaycan mövzularında
yazdığım neçə əsər oxucular tərəfindən hərarətlə qarşı-
lananda Şimali azərbaycanlı qələm yoldaşlarım qulaqla-
rım eşidə-eşidə demişdilər ki, bu əsərlər Cənubi Azər-
baycan mövzusunda yazıldıqları üçün təsirli çıxıblar.
Guya yalnız həsrətlə, kədərlə, mübarizəylə yoğrulmuş
əsərlər oxunaqlı olur. Heç də yox! Əsərin təsirli çıxma-
sı üçün, birinci, sənətkar səmimiyyəti olmalıdır. Bəli!
Səmimiyyətlə yazılmayan əsərdə heç nə ola bilməz.
Nə isə... Şimali Azərbaycan memarlarından uğurla da-
nışan “Həyat sınağı” adlı bir poema yazdım. Sən demə,
“Həyat sınağı” özü neçə-neçə sınaqdan keçəcəkmış.

Poema radio dalğalarında səsləndi. Sonra onu “Azərbaycan” jurnalının redaksiyasına təqdim etdim. Burda əməkdən də, sevgidən də, dostluqdan da, şöhrətdən də, vəfadan da danışılırdı. Aradan bir qədər keçdi. Eşitdim ki, jurnalın baş redaktoru Cəlal Məmmədovu daha böyük vəzifəyə keçiriblər. Cəlal Məmmədovun təzə iş yerinə zəng vurub onu bu münasibətlə təbrik etdim. Sonra poemanın taleyini soruşdum. Dedi ki, poemanı çap üçün imzalayıb mətbəəyə göndərmişəm. Mən intizarla jurnalın növbəti sayının çıxmasını gözlədim. Jurnal çıxdı. Amma poema yox! Redaksiyaya getdim. Hələ jurnala yeni baş redaktor təyin olunmamışdı. Baş redaktor müavini şair Novruz Gəncəlidən soruşdum ki, poemam niyə çıxmayıb? Novruz dedi poema çıxmayacaq. Dedim niyə? Dedi poema xoşuma gəlmədi. Dedim, axı, poemanı baş redaktor çap üçün imzalayıb. Haçandır ki, mətbəədədir. Dedi nə olsun imzalayıb. İndi daha Cəlal Məmmədov baş redaktor deyil. Onu isə mən əvəz edirəm. Mən dedim, Novruz dedi... Əsəbiləşdim. Çıxıb evə getdim. Cəlal Məmmədova zəng vurub Novruz Gəncəlinin ədalətli sözlərini ona bildirdim. Cəlal Məmmədov qətiyyətlə: – Mən poemanı çap üçün imzalayıb mətbəəyə göndərmişəm. Bununla da öz vəzifəmi bitirmişəm. Novruz Gəncəli isə provokatordur* – dedi. Daha bir söz demədim. Poema da jurnalda çıxmadı. Sonra öyrəndim ki, redaksiyada Cəlal Məmmədovla Novruz Gəncəli arasında dərin uçurum varmış. Gözlə-

* ara qızıqdıran, ara vuran

yirmişlər ki, bu uçuruma hansı düşəcək... Bəli! Redaktorla müavin arasındakı çəkişmələrin təkanları müəlliflərə də dəyirmiş. Kim yıxıldı, yıxıldı... Yox! Sanki yıxılan tamaşaçını da özüylə yıxmalıymış.

“Gənclik” nəşriyyatı yeni kitabımın çapını plana salmışdı. “Ömrün illəri” adlandırdığım bu kitaba “Həyat sınağı” poemamı da saldım. Kitabı nəşriyyata təqdim etdim. Nəşriyyat da redaktora verdi. Bir gün kitabın nə vəziyyətdə olduğunu bilmək üçün nəşriyyata getdim. Gördüm ki, kitabın redaktoru şair Mirmehdi Seyidzadə “Həyat sınağı” poemasını kitabdan çıxarıb kənara qoyub. Əvvəl təəccübləndim. Sonra təmkinlə: – Ağa, poemanı kitabdan niyə çıxarırsınız? – dedim. Mirmehdi Seyidzadə qətiyyətlə: – Jurnalda getməyən poema kitabda gedə bilməz – dedi. Mən nəzakət xətrinə heç olmasa Mirmehdi Seyidzadəyə demədim ki, axı bunu sən hardan bilirsən? Sənə kim deyib? Jurnalın ixtiyarı redaktorundadır. Kitabın ixtiyarı isə müəllifində... Bu kitab da mənimdir. Özüm bilərəm. Kitabıma hansı əsərləri salaram. Yox! Demədim. Poemanı sakitcə götürüb Mirmehdi Seyidzadəyə dedim ki, poemanın həcmində kitaba şeirlər daxil edərdəm. Təzə şeirlərim var. Sonra nəşriyyatdan çıxdım.

Yolda yadıma bir əhvalat düşdü. Məni gülmək tutdu. Güldüm. Bəli! Poemamın keşməkeşli taleyinə acısam da güldüm. Bir gün Mədinə Gülgün bizə gəlmişdi. Söz kitabdan düşdü. Dedim mən də yeni kitabımı hazırlayıb “Gənclik” nəşriyyatına təhvil vermişəm. Deyəsən redaktoru Mirmehdi Seyidzadə olacaq. Mədinə Gülgün maraqla: – Heç bilirsən Mirmehdi Seyidzadə haqqında nə

deyirlər? – dedi. Mən etirafla: – Yox! – dedim. Mədinə Gülgün düzəlişlə: – Daha doğrusu o özü öz haqqında nə deyir? – dedi. Mən yenə etirafla: – Yox! – dedim. Mədinə Gülgün gülə-gülə: – Mirmehdi Seyidzadə deyir:

**Otururam hər cümə,
Xırda-xuruş xərcimə
Eləyirəm tərcümə... – dedi.**

Mən onda güldüm. İndi də güldüm. Onda istehzayla, indisə qəzəblə güldüm. Ancaq həm ondakı, həm də indiki gülüşümün təəssüflə dolu mənası birdi. Gör sənət nəyə xidmət edir?

Sabahı təzə şeirlərimi aparıb nəşriyyatda poemanın yerinə kitaba daxil etdim. Kitab Mirmehdi Seyidzadənin redaktorluğu ilə çıxsada Mirmehdi Seyidzadə kitabı görə bilmədi. O artıq dünyasını dəyişmişdi... Mənim kitabımla bağlı acı xatirəsini isə ürəyimdə qoymuşdu. Bir il keçdi. “Həyat sınağı” poemamı yeni kitabıma saldım. Kitabın adını da elə “Həyat sınağı” qoydum. Kitab tələbkar oxucular tərəfindən hərarətlə qarşılandı...

Söz ustaları yaşa dolanda bəşəri mövzularda daha artıq meyl edirlər. Özlərinin dünya baxışlarını, həyat duyğularını, sənət diləklərini bu mövzularda yazdıqları əsərlərə aşılamaq istəyirlər. Bu zaman onların köməyinə ömrü boyu yığdıqları qələm təcrübəsi gəlir. Mən də bu mövzularda bir silsilə şeir yazdım. “Azərbaycan” jurnalının redaksiyasına təqdim etdim. Bir qədər sonra dedilər ki, jurnalın redaksiyasındakı işçilər dəyişiliblər. İsmayıl Şıxlı baş redaktor, Qabil İmamverdiyev baş redaktor müavini, Musa Yaqub isə poeziya şöbəsinin

müdiri təyin olunublar. Şeirlərimin vəziyyətindən bir xəbər tutmaq üçün redaksiyaya getdim. Musa Yaqubla görüşdüm. – Poeziya şöbəsinə şeirlər vermişdim, – dedim – Ona görə gəlmişəm. Mənimlə həmişə səmimiyyətə danışan Musa Yaqub rəsmiyyətlə: – Şeirləri Qabil müəllimlə bir yerdə oxumuşuq – dedi. Mən intizarla: – Şeirlər haqqında redaksiyanın rəyini bilmək istəyirəm – dedim. Musa Yaqub məsləhətlə: – Şeirlər Qabil müəllimlədir. Onunla görüşsəniz hər şeyi bilərsiniz – dedi. Mən baş redaktor müavininin otağına keçdim. Qabilə salamaşmış görüşdüm. Yazı masasının qabağında boş stullar düzülə də əyləşmədim. Elə ayaq üstə Qabildən şeirlərim haqqında redaksiyanın rəyini soruşdum. Qabil də rəsmiyyətlə: – Sənin şeirlərini Musa Yaqubla bir yerdə oxumuşuq. Doğrusu, nə onun, nə də mənim xoşuma gəlib – dedi. Mən kinayəylə: – Səndə günah yoxdur, Qabil. Təzə işçi özündən əvvəlki işçidən fərqlənmək üçün ya yaxşı, ya pis, mütləq bir şey icad etməlidir. Yoxsa təzə işçinin təzəliyi bilinməz – dedim. Qabil bozara-bozara: – Yox! Elə deyil. Şeirlər özləri bizi təmin etmədi – dedi. Mən hirsələnə-hirsələnə Qabilə: – Hanı şeirlər? Göstər görüm sizi təmin etməyən nədir? – dedim. Qabil şeirlərimi masasının siyirməsindən çıxarıb mənə uzatdı. Şeirləri alıb diqqətlə bir-bir hamısına baxdım. Beş şeirin heç birində işarə-zad yox idi. Şeirləri büküb cibimə qoydum. Qətiyyətlə Qabilə: – Şeirlərdə heç bir işarənin olmaması sübut edir ki, doğrudan da aşığın sözü qurtaranda yarım-yarım deyər. Bir də axı, şeirlərdə niyə işarə-zad olsun. Yüyrək at da özünə qamçı vurdurarmı? – dedim.

Ancaq bu sözlərlə ürəyim soyumadı. Neçə-neçə inciklikdən boğaza yığmışdım. Partlamaq dərəcəsinə gələn dolu ürəyimi boşaltmalı idim. Sonra Qabilə nələr dediklərimi bilmədim. Sanki otaqda bir müəllif yox, bir vulkan püskürürdü. Redaktor müavininin otağı ilə redaktorun otağının arasındakı qapı açıq idi. Redaktor İsmayıl Şıxlının öz otağında olub-olmadığını bilmirdim. Ancaq püskürən vulkanın alovlarının o otağa da keçə biləcəyindən çəkinmirdim. Nəhayət, deyəsən ürəyim boşaldı. Redaksiyadan çıxıb evə yollandım.

Yolda şair Əliağa Kürçaylı ilə qarşılaşdım. Görüşdük. Əliağa həmişəki məhrəmliklə: – Nəşriyyata gedirəm, – dedi – təzə kitabım çıxacaq. Əliağa ilə aramız açıq idi. O həssaslıqla mənə: – Gözümə birtəhər dəyirsən, – dedi – sözlü adama oxşayırsan. Yoxsa xətrinə dəyiblər? Daha Əliağadan heç nəyi gizlətmədim. Axı o, “Azərbaycan” jurnalının redaksiya heyətinin üzvü idi. Şeirlərimin başına gələn əhvalatı ona danışdım. Doğrusu, Əliağa təəssüfləndi. Hətta bir qədər əsəbiləşdi də. Sonra ciddiyyətlə: – Şeirləri mənə ver, – dedi. Şeirləri vermək istəmədim. O şeirləri təkidlə məndən aldı. Dedi ki, axşam evdə oxuyub rəyimi yazaram. Sonra şeirlərlə bir yerdə redaksiyaya təqdim edəyəm. Nəticəsini də sənə deyərəm. Ayrıldıq. O nəşriyyata getdi, mən də evə gəldim.

Axşamdan bir az keçmiş telefonumuz səsləndi. Dəstəyi qaldırdım: – Alo! – dedim. O başdakı səs mehriban-mehriban: – Axşamın xeyir, Əli. Şeirləri oxudum. Vallah, deyəsən redaksiya işçilərinin zövqləri korlanıb. Şeirlər çox xoşuma gəldi. Xüsusilə “Deyil”, “Körpü”,

“Balaban” şeirləri. Daşdan keçən həqiqətlə dolu bir rəy yazmışam. Şeirlər mütləq çap olunmalıdır. Sabah səhər mən şeirləri rəylə bərabər redaksiyaya təqdim edəyəm. Sən günorta çağı etika xətrinə baş redaktora bir zəng elə, – dedi. Danışan Əliağa idi. Mən könülsüz-könülsüz: – Yaxşı! – dedim. Sonra xudahafızlaşdık. Dəstəyi yerinə qoydum.

Aradan bir gün keçdi. Redaktora zəng etmədim. Doğrusu, bütün redaksiya işçilərindən sidqim sıyrılmışdı. Axşam yenə telefonumuz səsləndi. Dəstəyi qaldırıb: – Alo! – dedim Axşamın xeyir, Əli! Mən şeirləri yazdığım rəylə birlikdə aparıb redaktorun özünə verdim. Şeirlər haqqında o ki var, danışdım. Redaktor şeirləri oxuyub çapa getməsi üçün imzaladı. Mətbəəyə göndərdilər – dedi. Əliağa danışdı. Mən isə susurdum. Özü də qımışa-qımışa gülürdüm. Yadıma bir Molla Nəsrəddin lətifəsi düşmüşdü. Deyirlər bir gün mollanın qonşusu dəyirmanı dən aparacaqmış. Amma ulağı yox imiş. Oğlunu göndərir ki, bir hovurluq molladan ulağını alıb gətirsin. Dəni dəyirmanı aparsın. Qonşunun oğlu gəlib mollanın qapısını döyür. Qapını mollanın oğlu açır. – Nə istəyirsən? – deyə qonşunun oğlundan soruşur. Qonşunun oğlu deyir mənəni atam göndərib. Deyir ki, dəyirmanı dən aparmalıyıq, amma ulağımız yoxdur. Molla bir hovurluq ulağını bizə versin. Sən demə, molla oğlunun arxasında dayanıbmış. Oğlunun qulağına pıçılda-yır ki, de ulaq evdə yoxdur. Dəyirmanı aparıblar. Oğlu da deyir. Elə bu zaman ulaq pəyədə anqırır. Qonşunun oğlu çaş-baş qalır. Bilmir mollanın oğlunun sözünə inansın, yoxsa ulağın səsinə. Kor-peşman qayıdıb evlə-

rinə gedir. Deyə bilərlər ki, bu lətifə həm köhnədir, həm də avamlardan danışır. Ancaq həyatda lətifələrə bənzəyən həqiqətlər də var. Müasirimiz “Kirpi” jurnalı bir şair-alimin şəklini çap etmişdi. Bu şair-alim hər iki əlində Səməd Vurğunun “Muğan” poemasını göyə qaldırıb sanki aləmə göstərmək istəyirdi. Ancaq poemaların birinin üstündə “Muğan yaxşıdır”, birinin üstündə isə “Muğan pisdir” sözləri yazılmışdı. “Kirpi”də günah yox idi. Şair-alim ağır zəhmət bahasına yaranmış “Muğan”ı gah tərifləyirdi, gah da tənqid edirdi. Əliəğa susduğumu görüb danışdırmaq xətrinə: – Sən redaktora zəng vurdun? – dedi. Mən fikirli-fikirli: – Yox! – dedim. Əliəğa etirafla: – Bilirəm. Sən məğrur adamsan. Özünü sındırmaq istəməzsən. Ancaq redaktora zəng etmək sınmaq deyil, haqqı müdafiə etməkdir – dedi. Mən yenə, ancaq qətiyyətlə: – Yaxşı! – dedim. Doğrudan da sabahı redaktora zəng edib: – Salam İsmayıl müəllim! Kefiniz necədir? – dedim. Pa... Sanki dəstəkdə bomba partladı. İsmayıl Şıxlı hiddətlə: – Sən müavinimi təhqir edəndən sonra kefim necə ola bilər? – dedi. Sən demə, mən Qabillə danışanda İsmayıl Şıxlı öz otağındaymiş. Bütün danışığımızı da eşidirmiş. İsmayıl Şıxlıyla aramda qarşılıqlı hörmət vardı. O redaktor olmamışdan qabaq harda görüşsəydik ürək söhbətləri edərdik. Yenə yadıma bir əhvalat düşdü. 1947-ci il idi. Bu taya təzə gəlmişdik. Bakıdakı institutlarda “Cənubi Azərbaycan poeziyası” gecələri keçirilirdi... Bir axşam da o taylı şairlər Pedaqoji institutda çıxış edəcəkdə. Biz Rəyasət Heyətində əyləşmişdik. Mən şeir oxumaq üçün kürsüyə qalxdım. Salona baxdım. İsmayıl Şıxlı birinci sırada

əyləşmişdi. O həm institutda işləyirdi, həm də yazırdı. Ağızımı açıb oxuyacağım şeirin adını deməmiş, İsmayıl Şıxlı yerindən: – “Mən nə gətirdim”i oxu – dedi. Düzü, o gecədə başqa şeir oxumaq istəyirdim. Ona görə ki, “Mən nə gətirdim”i mənə şeir pərəstişkarları şeir gecələrində çox oxutdurmuşdular. Bu şeiri neçə-neçə adam əzbər bilirdi. Bu şeirə 30-dan artıq şair cavab yazmışdı. Ancaq İsmayıl Şıxlının xətrinə yenə də “Mən nə gətirdim” şeirini oxudum... İndi isə... Mən nəzakətlə dolu təmkinlə İsmayıl Şıxlıya: – İlanı tapdamasalar o heç kimi sancmaz. Ancaq mən ilan deyiləm, insanam. Özü də sizin qardaş dediyiniz insan! Qardaşla belə rəftar etməzlər. İllah daki o qardaş sən qonağın ola. Sağ olun – dedim. Sonra dəstəyi yerinə qoydum. Şeirlərim jurnalda çıxdı. Oxucuların çox xoşuna gəldi. Neçəsi evimizə zəng vurub məni təbrik etdi. Axı, şeirlər dəbdə olan neftdən, pambıqdan, üzumdən danışmırdı. Yox! İnsanın hisslərindən, düşüncələrindən, arzularından söz açırdı. Hamısı, necə deyirlər, bəşəri mövzularda yazılmışdı... Qəribədir. Həmənlərdə Şimali Azərbaycanın orta səviyyəli qadın yazıçılarından birinin hekayəsini oxumuşdum. Hekayədə Şimali Azərbaycanda bir adamın bir arzusu uğrunda nə qədər çarpışdığından danışılırdı. Axırda həmənlə adam arzusuna çatırsa da sevinmirdi. Ona görə ki, arzusuna çatınca yorulub əldən-dildən düşmüşdü. Az qalmışdı ki, həlak ola. Mən o yazıçının ümumi yaradıcılığını yüksək dəyərləndirməsəm də bu fikrini dahiyənə mülhizə adlandırdım.

Qələm dostlarım mənə bu şeirləri rus dilinə tərcümə etdirib “Literaturniy Azerbaydjan” jurnalında burax-

dırmağı məsləhət görmüşdü. “Literaturniy Azerbaydjan” jurnalının redaksiyasına getdim. Bu redaksiya Yazıçılar İttifaqında “Azərbaycan” jurnalı redaksiyasının yanında yerləşirdi. Dəhlizdə Qabillə görüşdük. O maraqla mənə: – Nə əcəb? – dedi. Qabilin – Nə əcəb? – deməsi yersiz deyildi. Son zamanlarda Yazıçılar İttifaqına az-az gedirdim. Özü də əyləşməmişdim, ayaqüstü dəyib qayıdırdım. Bu da o zaman olurdu ki, Yazıçılar İttifaqından zəng vurub deyirdilər ki, Əli müəllim, sizin adınıza poçt nəşə gətirib. Onda gedirdim. Mən soyuq-soyuq Qabilə: – Bura gəlmişəm! – deyərək əlimlə “Literaturniy Azerbaydjan” jurnalının redaksiyasını göstərdim. O mənim qolumdan tutub “Literaturniy Azerbaydjan” jurnalının redaksiyasına apardı. Otaqların birində qoyulmuş divanda əyləşdirdi. Özü də yanımda əyləşdi. Sonra istədi mənə: – Bilirəm, bizdən inciyibsən. Vallah, bizdə də günah yoxdur. Müəlliflər heç birimizdə əsəb qoymayıblar qala. Əli Vəliyev təzə yazdığı romanın bir üzünü bizə vermişdi, bir üzünü də nəşriyyata. Bizdə əsər çox olduğuna görə romanın çapı bir qədər yubandı. Dünən özü gəlmişdi. Dedi ki, roman nəşriyyatda bir aya çıxarsı. Əgər siz romanı ondan qabaq bu nömrədə buraxmasanız mən üç min manat ziyan çəkəcəyəm. İsmayıl Şıxlı dedi ki, bu mümkün olan şey deyil. Jurnalın bu nömrəsinin materialları çoxdan yığılıb. Bu günlərdə nümunə nüsxəsi çıxmalıdı. O dedi, bu dedi. Axırda Əli Vəliyevin ürəyi keçdi. Qaya cüssəli kişi tappılıyla yerə döşəndi – dedi. Yadıma Əli Vəliyevin “Azərbaycan” jurnalının baş redaktoru olduğu illər düşdü. Kişi bir-birinin ardınca kərpic-kərpic romanlar yazırdı. Sonra da

jurnalda buraxırdı. Utancaq müəlliflər isə redaktorun otağına əvvəl qapı arasından sızıla-sızıla baxıb sonra girirdilər. Bəlkə ona görə vəzifə sahibi olan şairlər, yazıçılar, tənqidçilər qurultaylarda seçki zamanı təlaş keçirirlər. Rəngləri ağappaq kətan rənginə dönür. Qorxurlar ki, vəzifələri əllərindən çıxanda ixtiyarları da çıxa. Daha zəif əsərlərini çap etdirə bilməyələr.

Təsəvvürümə gəlməzdi ki, bir müddət keçəcək “Mənim dastanım” adlı xatirə-romanımdan bir hissəni “Azərbaycan” jurnalına verəcəyəm. Üstündən bir ay keçəcək, Qabil zəng edib: – Salam Əli, sənə nəsr əsərini “Azərbaycan”ın baş redaktoru rəy yazmaq üçün mənə verdi. Oxudum. Bu əsər hamımızın müqəddəs nisgimizdir. Özü də dörd poemaya dəyər. Güzəllik bir rəy yazıb əsərin üstünə qoydum. Sonra aparıb jurnalın baş redaktoruna verdim deyəcək...

Ancaq yadıma düşdü ki, bir dəfə həm şəxsiyyətinə, həm də sənətinə dərin hörmət bəslədiyim bir həkim dostum canıyananlıqla mənə: – Sən ya gərək yüz il bundan qabaq dünyaya gələydin, ya da yüz il sonra. Hayıf, əsəblərini qoru – demişdi. Mən heyrlə həkim dostumdan: – Kimdən qoruyum? Niyə qoruyum? – soruşmuşdum. Həkim dostum da heyrlə mənə: – Məgər ətrafındakı həngamələri görmürsən? Yaltaqlığın bir anda qəddarlığa, qəddarlığınsa bir anda yaltaqlığa çevrildiyi bir mühtədən nə desən gözləmək olar – demişdi. Mən Qabilin Əli Vəliyevlə bağlı danışdığı əhvalat haqqında heç bir söz demədim. Ayağa qalxıb özümlə gətirdiyim şeirləri “Literaturniy Azerbaydjan” jurnalı redak-

siyasının poeziya şöbəsinə verdim. Sonra Qabillə xudahafızlaşib redaksiyadan çıxdım...

Sən demə, o taydan gələn qələm sahiblərinin bu tayda sıxıldıqlarını yuxarı dairələrdəki rəhbərlər də bilməmişlər. O zamanlar Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi olan Heydər Əliyev sonralar “Ulduz” jurnalının 1990-cı ilin 6-cı sayında açıqca deyir: “...Balaş Azəroğluna Azərbaycanın xalq şairi adı verdik. Qurultayda Yazıçılar İttifaqının katibi seçildi. O vaxta qədər onlar çox sıxılırdılar. Onlara mənəvi arxa-dayaq lazım idi...” Ancaq Heydər Əliyev haradan biləydi ki, o taydan gələn qələm sahiblərinin çəkdikləri sıxıntılar da dərəcəyəldi. Eləsi var, sıxılması duyulmur. Eləsi var, az sıxılır. Eləsi var, çox sıxılır. Mən üçüncü idim. Ancaq həddən artıq sıxılmağı kiməsə ağız açmaqdan üstün tuturdum. Hər şeyi şərəfimə qurban verirdim. Bunu isə nə H.Əliyev bilirdi, nə də ona çatdırırdılar.

Almanlar Berlinin qranit səddini dağıtmışdı. İki alman dövlətinin sakinləri sorğu-sualsız o tərəfə, bu tərəfə keçib öz qohumlarıyla görüşürdü. Bu xəbər radio, televiziya, mətbuat vasitəsilə bütün dünyaya yayılmışdı. Bir axşam əmim oğlu Cavad Tehrandan zəng vurub həsədlə almanların görüşlərindən danışdı. Sonra nisgilli-nisgilli mənə: – Almanların sağ əli başımıza! Bəs görəsən biz haçan görüşəcəyik? Axı, bizim ayrılığımızın yaşı almanların ayrılığının yaşından qat-qat çoxdur – dedi. Mən də uzun sürən ayrılıqlan yaman şikayətləndim. Şikayətlənməyə haqqım da vardı. Axı dünya tarixinin özündə də hələ belə ayrılığa rast gələn olmayıb. Ona görə də hər şeyi unudub həsrətlə dolu

ürəyimi telefon dəstəyinə boşaltdım. Dedim nə olacaq, qoy olsun. İstəyir lap sözlərimi haradasa lentə yazsınlar. Sonra? Onsuz da həm zamanın, həm insanın mənə rəva gördüyü cəzanı çəkmişəm. Cavad kövrəldi. Dedi ki, daha ömrümüzün qürub çağıdır. Biz mütləq görüşməliyik. Ya sən bura gəl, ya da mən ora gəlirəm... Ancaq qəti qərara gələ bilmədik. Doğrusu, mən öz doğma diyarıma qonaq sifətilə gedib qayıtmaq istəmirdim. Axı, adam öz evinə necə qonaq gedib qayıda bilər? Mən zorla çıxarıldığım evimə həmişəlik qayıtmaq istəyirdim. Danışığ nəticəsiz qurtardı. O gecə “Görüş ömrü” adlı bir poema başladım. Bir həftəyə bitirdim. Poemanı Bakı radiosuna verdim. Bir neçə gündən sonra baş redaktora zəng edib dedim ki, əgər mənim bu poemamı efirdə səsləndirənsiz sizə təşəkkür edərəm. Baş redaktor səmimiyyətlə bildirdi ki, gərək biz sizə təşəkkür edək ki, belə gözəl bir poema yazıb bizə veribsiniz. Sanki poemanı yazanda bizim həsrətlə dolu ürəyimizin də duyğularını nəzərə alıbsınız. Poema sabah efirdə səslənəcək. Buyurub qulaq asa bilərsiniz. Sevindim. Baş redaktora – diqqətinizə görə sağ olun – deyib dəstəyi yerinə qoydum. Axşam kürəkənim Kazıma zəng edib dedim ki, sabah “Görüş ömrü” adlı poemamı radioda oxuyacaqlar. Maqnitofona yazmağı unutma! Kazım nəzakətlə: – Arxayın olun, yazaram, – dedi. Sabahı baş redaktorun dediyi vaxtda radionu açdım. Diktorun qısa təqdimatından sonra poema səsləndi. Poemanı Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrının istedadlı aktyoru İlham Əsgərov oxuyurdu. İlham ki, ilham! Sanki aktyorun özü də, səsi də, tələffüzü də başdan-ayağa ilham

idi. Mən poemanı diqqətlə dinləyirdim. Özü də müəllif diqqətilə yox, dinləyici diqqətilə. Bəzən yanında çalınan bir tarın, bir kamançanın, bir udun, bir balabanın, bir neyin səsi səni cazibə toruna sala bilmir. Ancaq uzaqda çalınan bir tarın, bir kamançanın, bir udun, bir balabanın, bir neyin səsi səni ecazkar tilsiminə çəkir. Poema da məni özünə elə çəkirdi. Nə gizlədim. Poemanı dinləyə-dinləyə həm qürurlanırdım, həm də kövrəlirdim. İlham poemanı oxuyub qurtarandan sonra da tanış misralar hərarətlə qulaqlarımda səslənirdi. Birdən başqa bir səs bu səsləri üstələdi. Telefonumuz cingildəyirdi. Dəstəyi qaldırdım. Zəng edən Mirzə İbrahimov idi. Dedi ki, poemana qulaq asdım. Sənin ana dilimizi bu qədər gözəl bildiyinə valeh oldum. Gözəl poemadır. Bunu çap olunmaq üçün bir yerə veribsənmi? Mən təvazökarlıqla: – Hələ yox – dedim. Mirzə İbrahimov gileylə mənə: – Bəzi adamlar mətbuatı da inhisara alıb. Ancaq sən bu poemanı bir yerə ver, çıxsın – dedi. Mən məmnuniyyətlə Mirzə İbrahimova: – Çalışaram – dedim. Sonra telefonda xudahafizləşdik. Sabahı “Azərbaycan” jurnalının baş redaktor müavini şair İsa İsmayılzadəyə zəng edib cənub həsrəti mövzusunda yazdığım “Görüş ömrü” adlı poemamın radioda səsləndiyini, Mirzə İbrahimovun poemanı radioda dinlədikdən sonra mənə zəng edib onun məziyyətlərindən danışdığını, mütləq çapa verməyimi məsləhət gördüyünü dedim. Poemanı jurnala təqdim etmək istədiyimi bildirdim. İsa İsmayılzadə dilucu mənə: – Göndərin gəlsin – dedi. Mən özüm poemanı götürüb jurnalın redaksiyasına getdim. İsa İsmayılzadə yerində yox idi. Poemanı şeir

şöbəsinin müdirinə verib qayıtdım. Poema nə az, nə çox, düz üç ay şöbədə qaldı. Bir neçə dəfə şöbə müdirinə zəng edib poemanı oxuyub-oxumadığını soruşdum. Nəhayət, bir gün şöbə müdiri mənə dedi ki, poemanı oxuyubdur. Əsər haqqında fikri müsbətdir. Hazırda poema İsa İsmayılzadədir. Mən bir neçə dəfə də İsa İsmayılzadəyə zəng vurub poemanı oxuyub-oxumadığını soruşdum. Nəhayət, bir gün o mənə dedi ki, poemanı oxudum. Biz poemanı bütöv buraxa bilmərik. Ondan yalnız ayrı-ayrı fraqmentlər çap edə bilərik. Əgər razı deyilsinizsə, onda şeirlər göndərin. İsa İsmayılzadəyə bir söz deməyib dəstəyi yerinə qoydum. Yalnız bu zaman yadıma Azərbaycan Yazıçılarının bir qurultayı düşdü. O qurultayda İsa İsmayılzadə Mirzə İbrahimovu şeir yazmaq üstündə tənqid etmişdi. Mirzə İbrahimov da İsa İsmayılzadənin cavabını vermişdi. İsa İsmayılzadə unutmuşdu ki, Mirzə İbrahimov ədəbiyyata elə şeirlə gəlmişdi. İndi qurunun oduna yaş da yanırdı. Bəli! Sanki İsa İsmayılzadə Mirzə İbrahimovun acığını məndən çıxırdı. Xeyli təzə şeirim olduğuna baxmayaraq, daha “Azərbaycan” jurnalına heç bir yazı verməmək qərarına gəldim. Ancaq mümkün olmadı. Ailə üzvlərim gəldiyim qərara etiraz etdilər. Xeyli təzə şeirin ola-ola niyə çapa vermək istəmirsən? – dedilər. Mən “Azərbaycan” jurnalının redaksiyasına bir silsilə şeir apardım. Şöbə müdirinə verdim. İsa İsmayılzadə yerində olmadığı üçün poemanı geri ala bilmədim. Aradan təqribən bir ay keçdi. Bir gün telefonumuz səsləndi. Dəstəyi qaldırdım. İsa İsmayılzadə mənimlə salamlaşandan sonra dedi ki, şeirlərinizi mətbəədə itiriblər. Əgər şeirlərin üzü

sizdə varsa, təcili bizə göndərin. Daha əsəblərimi cilovlaya bilmədim. Dedim – Xeyr! O şeirlərimin üzüməndə yoxdur. Deyəsən sizin laqeydliyinizin ucbatından o şeirlər heç mənim kitablarıma da düşməyəcək. Sonra redaktor müavini ilə xudahafizləşmədən telefon dəstəyini yerinə qoydum. Redaksiyadan elə zəhləm getdi ki, daha o tərəfə üz çevirib poemamı da götürmədim.

Bir gün “Azərbaycan” jurnalının təzə nömrəsini poçt qutusunda çıxaranda maraqla vərəqlədim. Nə görsəm yaxşıdır? Redaksiya jurnalda mənim “Görüş ömrü” poemamdan fraqmentlər çap edib. Mən yalnız indi, gedib poemanı redaksiyadan geriye götürməməyimə peşman oldum.

...İranda Bəhmən inqilabı şiddətlə alovlananda təbrizli şair Süleyman Salis mənə bir kitab bağlaması göndərdi. O yeni çıxmış kitabların arasında “İran Xalq Partiyası” adlı nazik bir kitab da vardı. Kitabı Təbrizin “Tələş” nəşriyyatı buraxmışdı. Kitaba əvvəl mənim “Azadlıq hekayəsi” (əsl adı “Azadlıq heykəli”dir), “Bayraqdar”, “Sərdar”, sonra Rəsul Rzanın “Son gecə”, “İnsan şəkli” adlı əsərlərimiz daxil edilmişdi. Halbuki Bakıda mənim heç iki cildliyim çıxmadığı tərzdə Rəsul Rzanın beş cildliyi buraxılmışdı...

ANLAŞILMAZ MÜNASİBƏT

Əliağa Kürçaylı universitetdə məndən bir kurs aşağı oxuyurdu. O məşhur bir xanəndənin qızı ilə sevişirdi. Qız da Əliağa ilə bir sinifdə oxuyurdu. Dərsə gələndə, tənəffüsə çıxanda, evə gedəndə sevgililərin

universitetin dəhlizlərində yanaşı gəzə-gəzə söhbət etdiklərini göürdüm. Onlar təbəssümlə mənə salam verirdilər. Mən də təbəssümlə salamlarını alıb yanlarından keçib gedirdim. Mənə elə gəlirdi ki, sevgililərin gözlərində parlayan təbəssüm talelərinin günəşli sabahından xəbər verən dan ulduzudur...

Əliağa ilə yaxındıq. Harda görüşsəydik dərdləşərdik də, zarafatlaşardıq da, gülüşərdik də. Mən hələ 3-cü kursda oxuyanda evlənmişdim. Bir totuq-motuq qızım da vardı. Canlı kuklaya bənzəyirdi. Qızım əylənəndə sanki illərin yorğunluğu yarımca saatda canından çıxırdı.

Universiteti bitirdikdən sonra “Azərnəşr”də redaktor işləyirdim. Dörd sanballı şeir kitabım çıxmışdı. Əliağanın isə nazik bir kitabı vardı. Uşaqlara həsr olunmuş o kitab Əliağa Kürçaylının ilk şeirlər toplusu idi. Bu kitabı “Uşaqgəncnəşr” buraxmışdı. “Azərnəşr”də çıxacaq ikinci, böyüklərə aid ilk kitabının redaktorluğunu isə mənə tapşırırmışdılar. “Salam, gələcək illər” adlanan bu şeirlər toplusu insanların əməyindən, sevincindən, kədərindən, şikayətindən, arzusundan danışdı... Mən kitabdakı təzə nəfəsli şeirləri qayğıyla redaktə etdim. Kitab çıxdı.

İllər sanki şimşək sürətilə keçdi. Övladlarımların sayı dördə çatdı. Əliağa da bir oğul, bir qız atası oldu. Məşhur bir ədəbi-bədii jurnalda katib işlədi. O daha yalnız şeirlər, poemalar, komediyalar yazmaqla kifayətlənmirdi. Bədii tərcümələr də edir, tənqidi məqalələr də yazır, publisistika ilə də məşğul olurdu. Maddi vəziyyəti də düzəlmişdi. Qapısında “Volqa” maşını dayanırdı.

Ancaq universitetin dəhlizlərində dibçək ürəklərimizdə bitən mehribanlıq şitili nəinki solmuşdu, əksinə daha da şaxələnməmişdi. Belə ki, Əliağa ilə harda rastlaşsaydıq yalnız əl verib görüşməklə kifayətlənmirdik, qucaqlayıb öpüşürdük də. Adamla dolu salonda da, küçədə də, bazarda da belə edirdik. Aramızda məhəbbətə dönən hörməti boyatlaşmağa qoymurduq. Bəli! Hər dəfə görüşəndə sanki ilk dəfə görüşürdük. Çünki hər görüşümüz sevinc dolu ovqata çevrilirdi. Hətta yanımızdan ötən adamlar da bunu duyurdu...

Desəm ki, həyatda qızıl bahadır, yoxsa gümüş? Deyərlər bu nə sözdür? Əlbəttə qızıl! Mənim şəvə saçım zərgər zamanın tozlu nəfəsilə gümüşləşdi. Tək mənimmi? Yox! Yoldaşlarımın da. Ancaq mənimki bir qədər artıq gümüşləşdi. Yaşıdlarım qızılın gümüşdən baha olduğuna uyub gümüş saçını rənglədi ki, bəlkə qızıllaşdırırsın. Axı, gümüş saçə yaxılan rəng bir qədər sonra sürtülüb yalnız şəvəyə yox, qızıla da çalır. Özü də süni qızıl. Axı, zaman M.F.Axundovun Molla İbrahim kimyagəri deyildi, yalan danışaydı. Dədəsi də gəlsəydi, dediyindən dönməzdi. Yəni, gümüşü qızıl eləməzdi. Mən də düşündüm ki, niyə məndə zərgər zaman qədər qətiyyət olmamalıdır. Axı, mən də həmişə süniliyi gözlərimin düşməni sanmışam. Həqiqət carçısı olmuşam. Yaxşısı budur ki, gümüş saç altında qızıl dəyərli əsərlər yaradım. Yaratdım da! Qızıl olub-olmadıqları zərgər zamanın məhək daşından keçəndən sonra bilinəcək... Bu əsərlərin arasında "Saçın nə tez ağardı" adlı bir şeir də vardı. Bəli! Saçım keşməkeşlərlə dolu həyat yollarında yaşımə görə tez ağarmışdı. Ancaq cə-

fakeş xalqımın yanında nəinki yalnız üzüm, hətta başım da ağ idi. Şairin xəyal ağacının budağına qonan misra xam quşə bənzəyir. Şair o quşə dərhal ağ vərəqdə yuvalandırməsə, fürsəti əlindən çıxarar. Bəli! Quş maneəsiz harəsə uçub gedər. Şair onun dalınca göz döyə-döyə baxar. Ancaq, o bir daha geriyyə qayıtmaz. Mən də xəyal ağacımın budağına qonan məhrəm misraları "Saçın nə tez ağardı" adlı şeirimdə yuvalandırmışdım. Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının sədri Mehdi Hüseyn Yazıçılar qurultayında mənim "Saçın nə tez ağardı" şeirimi hərərətlə oxumuşdu. Şeir salondakıları sarsıtmışdı. "Saçın nə tez ağardı" şeirində keçdiyim keşməkeşlərlə dolu yolun yalnız bir hissəsi təsvir olunmuşdu. Söz yox ki, bu hissədə də hicran, nisgil, kədər vardı. Sonralar o şeiri dinləyən şairlərin çoxu o şeirin təsiri ilə mənə şeir həsr etmişdi.

Bir axşam evdə televizora baxırdım. Tədris haqqında verilişdən sonra Əliağa Kürçaylı öz şeirlərini oxudu. Şeirlərdən biri mənə, daha doğrusu, ağ saçlarıma həsr edilmişdi. Hər misrada bir səmimiyyət duyulurdu. Çıxış qurtardı. Bir qədər sonra telefon cingildədi. Dəstəyi qaldırdım. Danışan Əliağa idi. Qələm dostuma mənə şeir həsr etdiyinə görə təşəkkür etdim. O şeirlərə qulaq asdığımı bilib qürurlandı. Sonra məhrəm-məhrəm: – Sənə həsr etdiyim şeiri mətbuata təqdim etmişdim. Ancaq nədənsə çəkinib dərc etmədilər. Mən də acığımdan televiziyada oxudum ki, mətbuatı izləyənlər də, izləməyənlər də dinləsinlər. İnşallah gün gələr, o şeir mətbuatda da çıxar – dedi. Sonra xudahafizləşdik. Dəstəyi yerinə qoydum. Doğrudan da

bir neçə aydan sonra Əliağa həməən şeiri də daxil etdiyi kitabını avtoqrafla mənə bağışladı.

Nənəm deyərki ki, insanın nə ətini yeyərlər, nə gönünü geyərlər. Axı, o insandır, heyvan deyil. İnsanın verdiyi çörəyi yeyərlər, gətirdiyi suyu içərlər, bağışladığı paltarları geyərlər. Bəli! İnsandan hörmət, şəfqət, məhəbbət umarlar. Nəyə görə insanın başı yeganə yaranmışdır? Ona görə ki, yalnız öz ağına arxalansın. Özgələrin məsləhətilə əyilib-düzəlməsin. Nəyə görə insanın ürəyi yalnız yaranmışdır? Ona görə ki, daşdığı sevgiyə kimsəni şərək etməsin. Nəyə görə insanın qulağı cüt, ağız tək yaranmışdır? Ona görə ki, çox eşidib, az danışsın. Nəyə görə insanın gözləri qoşa yaranmışdır? Ona görə ki, biri yaxşı görməyəndə o biri ona kömək etsin. Nəyə görə insanın burnu vahid yaranmışdır? Ona görə ki, iylədiyi şeyin ətrini həssaslıqla yoxlayıb düzgün qiymətləndirmək məsuliyyətini öz üzərinə iradədən yögrulmuş qətiyyətlə götürsün.

Bir gün hansı bir məsələ üçünsə Yazıçılar İttifaqının sədrinin yanına getmişdim. Katibə dedi ki, içəridə adam var. Gözləmə otağında düzölmüş boş stulların birində əyləşdim. Bir az sonra sədrin otağının qapısı açıldı. Əliağa Kürçaylı gözləmə otağına çıxdı. Məni görüb güldü. Əlini mənə uzatdı. Mən də ayağa qalxdım. Görüşdük. Əliağa etirafla mənə: – Hüseyn Hüseynzadə (Hüseyn Arif) redaktoru olduğı sənin “Yanıqlı tütək” kitabını yaman tərifləyirdi. Mən ona dedim ki, Əli zəif əsərlər yazmaz – dedi. Mən minnətdarlıqla Əliağaya: – Sən də məni təriflədiyən üçün sağ ol – dedim. Sonra onunla xudahafizləşib sədrin otağına girdim...

Bir axşam divanda uzanıb “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinə baxanda Əliağa Kürçaylının böyük bir məqaləsini gördüm. Məqalədə ədəbi prosesdən danışılırdı. Məqaləni maraqla oxudum. Əliağa bu taylı, o taylı şairlərin adlarını səxavətlə dönə-dönə çəkmişdi. Ancaq o boyda yazıda heç olmasa bircə dəfə məni də xatırlayıb adımlı çəkməmişdi. Bəli! O böyük məqalədə yalnız mənim adıma yer çatmamışdı. Doğrusu, əsəbiləşdim. Axı, necə olub vaxtilə şeirlərini redaktə etdiyim, ədəbiyyata çox sonra gələn, məndən xeyli aşağı səviyyəli şairlərin adları məqalədə dönə-dönə çəkilib, amma mənim adımlı bir dəfə də yada düşməyib? Qəzeti divanın üstünə atıb qalxdım. Telefon aparatına doğru gedib dəstəyi qaldırdım. Əliağanın telefon nömrəsini yığdım. – Bəli! – deyə dəstəkdən onun səsi gəldi. Mən məqaləni diqqətlə oxuduğumu, ancaq dönə-dönə çəkilən adlar içərisində öz adıma bircə dəfə də rast gəlmədiyimi hiddətlə dolu gileylə ona dedim. Əliağa sanki əl boyda dəstəyin dalında özünü gizlətməyə çalışdı. O utana-utana: – Vallah, heç özüm də bilmirəm bu necə olub? – dedi. Qəribəydi. Yazan özü ola-ola, xəbəri mən verirdim. Əliağa gah susdu, gah udqundu. Handan-hana günahkarcasına mənə: – Üzr istəyirəm. Sən o adları çəkilən şairlərdən çox yüksəkdəsən. Elə yüksəkdəsən ki, adını unutsam da, özünü hamı görür – dedi. Əliağa yenə məni üzümə tərifləyirdi. Atalar demişkən, “başımı yarıb, ətəyimə qoz töküdü”. Daha heç nə demədim. Dəstəyi yerinə qoydum...

Bir gün köhnə univərmağın yanında köhnə qonşumuz Cəlil kişiylə rastlaşdım. Görüşdük. Keçmiş günlər-

dən danışdıq. Ataların “keçən günə gün çatmaz, calasan günü günə” dedikləri ibrətamiz ünvanlı məsəli ayaqüstü söhbətimizlə bir daha təsdiq etdik. Birdən uzaqdan Əliağanı gördüm. O da məni gördü. Addımlarını sürətləndirib bizə yaxınlaşdı. Görüşdük. Əliağanı Cəlil kişi ilə tanış etdim. Ondən heç nə soruşmamış, o hərərətlə mənə: – Universitetdə görüşüm vardı. Ordən gəlirəm. O qədər səndən dedim ki, – dedi. Mən maraqla: – Nə dedin? – deyər soruşdum. O səmimiyyətlə: – Dedim ki, Əli Tudə o taydan bu taya gələndə şux, qəşəng, məğrur bir gənc idi. Elə yaraşlıqlı idi ki, küçədə gedəndə qızlar dönüb ona baxardı. İndi ağ saçına şeir yazır. Qələm yoldaşlarını kövrəldir. Mən özüm də Əli Tudənin ağ saçına bir nisgillə dolu şeir yazmışam – dedi. Əliağa yanıqlı-yanıqlı danışdı. Axı, o özü də xatırladığı zamanlarda gənc idi. Danışdıqca Cəlil kişi təzə müsahibinin dediklərini təəssüf içində başıyla təsdiqləyirdi. Kim bilir, bəlkə də əvvəl özünün, sonra da mənim gəncliyimi anırdı. Axı, o qonşuluqda mənim gəncliyimi də görmüşdü. Sonra xudahafizləşib üçümüz də bir-birimizdən ayrıldıq... Sabahı axşam Əliağa Kürçaylı zəng vurub əvvəl kefimi soruşdu. Sonra təəssüflə mənə: – Biz sizə bir kömək edə bilmədik. Barı sən mənə bir yaxşılıq elə. Qızım universitetin şərqsünaslıq fakültəsinə daxil olmaq istəyir. Bəlkə onu tapşırısan. Axı, qəbul imtahanlarını götürən professorlardan biri sizin xanımlardandır – dedi. Mən onun kimi nəzərdə tutduğunu bildim. İnamla qələm dostuma: – On dəqiqədən sonra mənə zəng vur – dedim. Dəstəyi yerinə qoymadan professorun telefon nömrəsini yığdım. Əvvəl keyfi-

ni soruşdum. Sonra mən də, o da nisgil dolu ürəyimizi boşaltdıq. Axı, çoxdanın tanışları idik. Bəli! Uzun bir döyüş yolu keçmişdik. Həyatın istisini də duymuşduq, soyuğunu da. Şirini də dadmışdıq, acısını da. O fars qızı idi. Ömür yoldaşı da fars oğlu idi. Özü də şah ordusunun yüksək rütbəli zabiti idi. Cənubi Azərbaycanda Milli hökumət qurulduqdan sonra hər xalq qoşununda xidmət etmək arzusuyla Təbrizə gələndə qadını da Tehrandə qalmaq istəməmişdi. Ərinə qoşulub Təbrizə gəlmişdi. Milli hökumət şah ordusunun süngülərilə dağılandıqdan sonra ikisi də o taydan bu taya keçmişdi. Qadın universitetdə fars dilindən dərs demişdi. Əvvəl namizədlik, sonra doktorluq dissertasiyaları müdafiə edib professor dərəcəsinə yüksəlmişdi... Mən söhbətimizin axırında utana-utana Əliağanın qızını professorla tapşırıdım. O xətrimi çox istəyirdi. Aramızda qarşılıqlı ehtiram vardı. Bilirdim ki, bu nəzakət mücəssəməsindən nə xahiş etsəm müzayiqə etməz. Ancaq nədənsə bu xahişimi deyəndə çətinlik çəkdim. Professor bunu duydu. Səxavətlə mənə: – Baş üstə! Sizin üçün hər şey olar. Nigaran qalmayın – dedi. Professorla xudahafizləşib dəstəyi yerinə qoydum. Bu anda telefon səsləndi. Dəstəyi qaldırdım. Zəng vuran Əliağa idi. Mən müsahibimə qızını professorla tapşıracağımı dedim. Üstəlik, arxayın olmağı da məsləhət gördüm. Professor qəbul imtahanında Əliağanın qızına əla yazdı. Qız da universitetin şərqsünaslıq fakültəsinə daxil oldu.

M.Ə.Sabir poeziya günlərini keçirən təşkilat komitəsinin sədri Rəsul Rzanın həm təşəbbüsü, həm də redaktorluğu ilə hər il bir poeziya almanaxı çıxırdı. O

almanaxda şairlərin yeni şeirlərindən nümunələr nəşr edilirdi. Almanaxın ilk nömrələrində mənəm də bir neçə şeirim çıxdı. Sonra tamam unuduldum. Sən demə, almanaxın tərtibində Əliağa Kürçaylı mühüm rol oynamış. Bir gün kitabımın işindən ötrü nəşriyyata getdim. Dəhlizdə nəşriyyatın direktor müavini Hüseynqulu Axundovla rastlaşdıq, salamlaşdıq, görüşdük. Vaxtilə mən də, o da “Azərnəşr”də bir otaqda redaktor işləmişdik. Hüseynqulu Axundov köhnə mətbuat işçisi idi. Bir-birimizə yaxşı bələd idik. Onun qardaşı oğlu Əlövsət Axundov universitetdə mənimlə bir sinifdə oxumuşdu. Hüseynqulu çox söhbətçil adam idi. Sanki yalqızlıqdan qorxurdu. Sözün yaxşı mənasında məhrəm saydığı adamları görəndə qır-saqqız olub onlara yapışırdı. Nə dərdləri, nə sərləri olduğunu öyrənmədən buraxmazdı. Ancaq dərdləri, sərləri olanlardan da öz köməyini əsirgəməzdi. O gülə-gülə qoluma girib məni öz otağına apardı. Bir az ordan-burdan söhbət etdik. Birdən gözlərim direktor müavininin masası üstdəki almanaxa sataşdı. Bu M.Ə.Sabir poeziya günləri münasibətilə çıxan almanaxın növbəti nömrəsi idi. Hüseynqulu Axundov almanaxa maraqla baxdığımı gördü. Götürüb vərəqlədi. Sonra təəssüflə: – Nə əcəb burda sənəin şeirin yoxdur? Özün verməmişən, ya istəməyiblər? – dedi. Mən qıscaca: – İstəməyiblər – dedim. Direktor müavini heyretlə: – Gör ha! – dedi. Sonra almanaxı masanın üstünə qoydu. Mən direktor müavini ilə xudahafizləşib otağından çıxdım. Kitabımın redaktoru ilə görüşüb evə yollandım. Ömür yoldaşım yemək gətirdi. Əlimi süfrəyə uzadanda telefon səsləndi. Dəstəyi qaldırdım. Danışan Hüseynqu-

lu Axundov idi. Deyirdi ki, Rəsul Rza nəşriyyatdadır. Sənəin haqqında onunla danışıbmışam. Təzə şeirlərindən bir neçəsini götürüb nəşriyyata gəl. Növbəti almanaxda sənəin də şeirlərin çıxsın. Mən çap acgözü deyildim. Onsuz da hər kitabımda təzə şeirlərimi çap etdirirdim. Ancaq qayğıkeş bir ağsaqqalın sözünü yerə salmaq yaxşı alınmazdı. Ona görə minnətdarlıqla Hüseynqulu Axundova: – Yaxşı, gəlirəm! – dedim. Süfrə üstündən qalxmaq günah olsa da, köhnə tanışımın həssaslıqdan yoğrulmuş canıyananlığı naminə günaha batmaqdan çəkinmədim. Bir neçə təzə şeirimi götürüb nəşriyyata yollandım. Yolda yadıma düşdü ki, Rəsul Rza da, Hüseynqulu Axundov da göyçaylıdırlar. Hüseynqulu Axundov Rəsul Rza ilə mənim haqqımda danışanda ərk də edə bilər. Ancaq Rəsul Rza nə yerliçiyə, nə də ərkə baxan adam deyildi. Mənim həm özümə, həm də yarıdıcılığımıza yaxşı bələd idi...

Rəsul Rza ilə nəşriyyatın dəhlizində rastlaşdım. Salam verdim. O əlini mənə uzatdı. Hərərətlə görüşdük. Ancaq Rəsul Rza tək deyildi. Əliağa Kürçaylı da yanında idi. Rəsul Rza əvvəl keyfimi soruşdu. Sonra üzünü Əliağaya tutub heyretlə: – Necə olub Əli Tudənin şeiri almanaxa düşməyib? Belə şairin şeirini çap etməmək həm xəyanətdir, həm də cinayət – dedi. Sonra cavab gözləmədən üzünü mənə çevirib məhəbbətlə: – Şeir gətiribsən? – dedi. Mən gətirdiyim şeirləri Rəsul Rzaya verib evə qayıtdım. Yeməkdən sonra Hüseynqulu Axundova zəng edib adətə çevirdiyi təmənnasız xeyirxahlığına görə təşəkkürümü bildirdim. Növbəti almanaxda mənim şeirlərim də getdi...

Aradan iki həftə keçdi. Bir axşam evdə yenə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinə baxanda Əliağa Kürçaylının böyük bir məqaləsini gördüm. Yenə ədəbi prosesdən danışır. Məqaləni maraqla oxudum. Yenə köhnə hamam, köhnə tas. Bəli! Yenə dönə-dönə çəkilən adlar içərisində mənim adım bircə dəfə də çəkilməmişdi. Daha Əliağaya zəng vurmadım.

Bir neçə gün keçdi. Oğlumla bazara gedirdim. Birdən tini burulanda Əliağayla rastlaşdıq. Görüşdük. Ancaq deyəsən təmasimdakı soyuqluğu duydu. Bəzən ünsiyyətdə kiməsə dili acı deyirlər. O adamın dili yox, dediyi həqiqət acı olur. Axı, haçansa müdrik atalar da həqiqət acı olur deyiblər. Ancaq atalar dönə-dönə sınaqdan çıxmış bu ifadəni həqiqəti eşitməyənlər haqqında deyiblər. Bəli! Təzadlarla dolu cəmiyyətdə həqiqəti eşitmək kiməsə acı, kiməsə şirindir. Ancaq həqiqətdən yoğrulmuş dünyada elə meyvələr bitir ki, qabığı acı, içi şirin olur. Elə dərmanlar hazırlanır ki, tamam acı olur. Hətta zəhərdən də acı. Amma xəstə insanı sağaldıb ömrünü şirinləşdirir. Bəzən həyatda kiməsə dilinin bəlasına düşüb deyirlər. Dildə bəla olmur. Bəla həqiqətdə olur. İnsanı da bəlaya həqiqəti şax deməkdən çəkinməyən dili salır. Sonra da dil öz aləmində bu bəlanı məşəqqət yox, cəsaret sanır. Bəs bəla nə edir? Öz ünvanında sakinləşdirdiyi kəsi minnətlə xiffətləndirmir, heyrətlə şöhrətləndirir. Ancaq gərək həqiqət heç zaman təhrif olunmaya. Necə var, elə də nümayiş etdirilə...

Mən dilucu Əliağaya: – Hara belə? – dedim. O hüznə mənə: – Hüzn yerinə gedirəm. İnsanın beşiyi də, məzarı da torpaqdır. İnsan da torpaq qədər pak, müqəd-

dəs, həyan olmalıdır. İnsanların işinə yaramalıdır. Heç kəsin ürəyinə dəyməməlidir. Günah qazanmamalıdır – dedi. Qəribədir. İnsan ya qəbristanına, ya da hüzn yerinə gedəndə öz günahlarını xatırlayıb daha indən belə təmiz olacağına söz verir. Özü də heç kimə yox, özünə. Hər yerdə yox, ürəyində. Ancaq Əliağa ədəbi proses haqqında təzə yazdığı məqaləsində yenə mənim adıma çəkməməklə günaha batdığını unutdu. Sanki o mənim bir insan ömrü qədər yaşayan sənətimini oğurlamışdı. Bundan böyük günah nə ola bilərdi? Əliağanın günahını ikinci dəfə yadına salmalı oldum. Dedim sən ədəbi proses haqqında birinci məqaləni yazıb çap etdirəndə mən öz adımın adlar içində olmadığını sənə xatırlatmışdım. Sən isə məndən üzr istəmişdin. Demişdin heç özüm də bilmirəm bu necə olub? Sənin adın yadımdan çıxıb. Bəs ikinci məqalənə nə deyirsən? Axı, orda da mənim adım adlar içərisində yoxdur. Özü də necə adlar? Hamısı birə, biri heçə dəyməz. Əliağa qızardı, pörtdü, tərlədi. Sonra həqiqət nəfəsli etiraf: – Sən məni lap xəcil etdin – dedi. Mən kinayəylə: – Yox! Səhvən var. Səni mən yox, özün xəcil etmişən. Sənətkar yeriyəndə göyə yox, yerə baxmalıdır. Yoxsa, çox şeyləri ayaqlaya bilər – dedim. Ürəyimdə isə iki misra bir sim üstə dilə gəldi:

**Atalar haçansa deməyib mægər
Daldan atılan daş topuğa dəyər?**

Bəzi adamlar saxta ifadələrlə haray salıb günahını öz üzərindən götürür. Ancaq, nahaq yerə. Elə adamların susmağı daha yaxşıdır. Yoxsa başqaları o adamları

dəlillərlə-sübutlarla elə ifşa edər ki, günahı şaxələnər. Gözə görünməyən budaqları da bir-birinə dəyib öz səslərilə deyilənləri təsdiq edər. Sonra o adamlar susma-dıqlarına görə peşiman olar. At mıxını yerdən çıxaran-da onu ora-bura cırpar. Mıx bir dəfə yerə, beş dəfə atın özünə dəyər. Saxta ifadələrlə günahını öz üzərindən götürməyə çalışan adamın aqibəti də mıxını yerdən çıxaran atın aqibətinə bənzəyir...

Sanki indi biz tamam yad adamlardıq. Mən: – Xudahafız! – deyib Əliağadan ayrıldım. Oğlum da nəzakətlə: – Sağ olun! – deyib arxamca gəldi. Sən demə, oğlum bizim danışığımızı diqqətlə dinləyirmiş. Yolda etirazla mənə: – Ata, sən yaxşı iş görmədin. Onu yaman pərt elədin. Özün həmişə evdə deyirsən ki, kiçikdən xəta, böyükdən əta məsəlini müdriklər nahaq yaratmayıblar. Yoxsa xətalara cəzalara çevirsələr həyatda həyatlıq qalmaz. Sən yaşca bir az böyüksən. O sadəcə səhv edib. Onu bağışlaya bilərdin – dedi. Mən narazılıqla oğluma: – Yox, oğlum. Sən də səhv edirsən. İnsan birinci dəfə bilməyib səhv etsə, onu bağışlamaq olar. İkinci dəfə bilib səhv etsə, onu bağışlamaq olmaz. Bir də yadında saxla ki, ikinci dəfə bilib səhv etmək nəinki qəbahətdir, hətta rəzalətdir. Yaşlı bir şairin bütün ömrünü həsr etdiyi sənət aləmini tamam unutmaq rəzalət deyil, bəs nədir? Axı, o sənət aləmi özü rəzalətlərlə mübarizələrdə yaranmışdır – dedim. Oğlum xəfifcə köksünü ötürdü. Daha bir söz demədi...

Uzun bir müddət keçdi. Haçandı təzə yazdığım əsərlər bir qovluğun arasında yığılıb qalırdı. Bir gün qovluğu götürüb nəşriyyata yolladım. Əliağa Kürçaylı

artıq neçə vaxtdı ki, nəşriyyatda baş redaktor idi. Mən isə fikrimdə bir baş direktorun yanına getməyi qərarlaşdırmışdım. Direktorun otağının qapısını döydüm. İçəridən: – Buyurun! – səsi gələndə qapını açıb içəri girdim. Gördüm direktor Əliağa ilə söhbət edir. Salam verib direktorun qarşısındakı masaya bitişdirilmiş uzun masanın kənarında əyləşdim. Qovluğu da qabağıma qoydum. Direktor nəzakətlə kefimi soruşandan sonra qovluqda nə olduğunu bilmək istədi. Dedim ki, yaşım 50-ni keçsə də hələ indiyə qədər bir sanballı kitabım çıxmayıb. Halbuki, yaşlılarımın dönə-dönə ikicildlikləri nəşr edilmişdir. Direktor imkansızlığı bəhanə gətirib mənə qəti bir söz demədi. Dedim ki, zərər yoxdur. Vaxt gələr, bu əsərlər Cənubi Azərbaycanda çap olunar. Məgər yazdıqlarımın əvvəl-axır sahibi Cənubi Azərbaycan deyil? Əliağa eyham dolu qətiyyətlə mənə: – O əsərləri Cənubi Azərbaycanda çap etməzlər. Ona görə ki, o əsərlərdə inqilaba çağırış ruhu var. Özü də kommunistlərin istədiyi inqilaba – dedi. Mən də inam dolu qətiyyətlə Əliağaya: – Əvvəla, mənim əsərlərimdə kommunist ruhu yox, demokrat ruhu var. Axı, mən kommunist deyiləm, demokratam. Sonra isə, əgər bu qovluqda sən dediyin tərzdə yazılmış bir kiçik şeirim də olsa, kənara qoyaram. Qalanlarını isə göndərəm – dedim. Sonra ayağa qalxıb qovluğu götürüb direktorla xudahafizləşib otaqdan çıxdım.

Bir müddətdən sonra Dövlət Mətbuat Komitəsinin tapşırığı ilə nəşriyyat sanballı bir kitabımı plana saldı. Çap olunacaq əsərlərimi aparıb nəşriyyatın direktoruna

təqdim etdim. Əliağadan sidqim siyrildiyyə görə daha görüşmək üçün yanına getmədim.

Bir gün eşitdim ki, Əliağada şiş xəstəliyi tapılıb. Müalicə olunmaq üçün Moskvaya gedib. Qayıtdıqdan sonra yaxşılaşdı. Sovet nümayəndə heyətinin tərkibində xaricə göndərildi. Xaricdən qayıtdıqdan sonra bir silsilə publisistik yazılarla mətbuat səhifələrində çıxış etdi. Sonra əhvalı yenə pisləşdi.

Bir gün kitabımın redaktoru ilə görüşmək üçün nəşriyyata getdim. Redaktorla görüşdükdən sonra düşündüm ki, bura gəlmişkən Əliağaya da dəymək lazımdır. Axı, bəzən şöhrətlə yüklənmiş bir sənətkar tər axıda-axıda cılız bir təsəllinin dalınca qaçır. Əliağanın otağının qapısını döydüm. İçəridən: – Buyurun! – deyən tanış səs gəldi. Ancaq o səs həm yorğun, həm kövrək idi. Qapımı açıb otağa girdim. Əliağa sozaran çırağı andırırdı. Yox! Öz postunu tərk etməyən əsgərə bənzəyirdi desəm, daha doğru olar. Görüşdük. Ona təsəllilə dolu bir neçə söz dedim. Ancaq deyəsən məni yox, öz xəyalını dinləyirdi. Birdən baş redaktorun telefonu səsləndi. O dəstəyi qaldırdı. Zəng vuranla iki-üç kəlmə kəsdi. Deyəsən zəng vuran Əliağadan telefonunun nömrəsini soruşdu. Baş redaktor əyilib telefonunun nömrəsinə baxdı. Sonra zəng vurana dedi. Məni heyrət bürüdü. Düşündüm ki, əgər zəng vuran Əliağanın telefonunun nömrəsini bilmirsə, onda bəs indi bura necə zəng vurub? Əliağa da məgər öz telefonunun nömrəsini əzbərdən bilmir ki, əyilib aparatın qabağına yapışdırılmış mürəkkəblə yazılan kiçik rəqəmlərə baxır? Yox! Deyəsən baş redaktor özündə deyil. Mən isə belə

vəziyyətdə onu narahat etməməliyəm. Ayağa qalxdım. Bəzən dərddli insana quru təsəllinin nadir dərmandan kəramətli olduğunu xatırlayıb yenə təsəlli naminə Əliağaya: – İranda Bəhmən inqilabından sonra sənin şeirlərin də mətbuat səhifələrində tez-tez çap edilir – dedim. Baş redaktor laqeyd-laqeyd üzümə baxıb: – Bilirəm – dedi. Mən Əliağaya dünyanın ən şirin, ən əziz neməti olan can sağlığı arzulayıb otaqdan çıxdım...

Ölümdən müdrik, həssas, çevik bir kəşfiyyatçı yoxdur. O insanı haçan, harda olsa, tapa bilir. Bir gün nahardan sonra bir qələm dostum zəng vurub dedi ki, Əliağa Kürçaylı axşam keçinib. Cənazəsi bir saatdan sonra öz evindən qaldırılacaq. Tələsik geyinib Əliağagilə getdim.

ŞALLAŞAN VƏRƏQLƏR

Gəlinxanım mənim kiçik xalam, ancaq böyük dünyam idi. Axı anam öləndən sonra mənə o analıq edirdi. Yaxşı yadımdadır. Xalamın naxışlarla dolu iri bir şalı vardı. Sanki o şal ömrünün bir parçasının nəğməsi idi. Ətrafındakılar yaxşı görsünlər deyər, xalam şalı başında nümayiş etdirirdi... Hər dəfə yanımda o şalı başına örtəndə: – Bunu sənin rəhmətlik atan alıb – deyərdi. Nənəm də başıyla onun sözlərini təsdiq edib: – Xalan düz deyir, başına dönüm – deyərdi. – O şalı atan xalanın toyunda hədiyyə alıb.

Elimizdə-obamızda şal yalnız isti-soyuq üçün deyil! Yox! Şal həya, namus, ismət rəmzi olub! Ancaq zaman da olub ki, başlarda gəzən şal insanlıq, mərdlik, azadlıq naminə ayaqlara düşüb. Ayaqlara qandal olacaq bir

bəlanı başlardan sovub. Dağların da, ağacların da, güllərin də şalları var! Bu şallar ağ da, yaşıl da, qırmızı da olur. Yeri gələndə sülh, həyat, bayram naminə başlardan qopub tufanların ayaqlarına döşənir.

Yayın istisində kənddə qalmazdıq. Yığışib sərin çeşmələri göz-göz qaynayan Savalana qalxardıq. Gecələr evdə tünlük olduğuna görə mən eşikdə açıq havada yatardım. Ancaq gecə yarısı yaylağın ətir dolu təmiz ayazı məni yorğan altında üşüdərdi, titrədərdi, dondurardı. Gözlərimi açıb maraqla göyə baxardım. Ulduzlar da mənə matdım-matdım baxardı. Mənə elə gələrdi ki, ulduzlar da göydə üşüyür, titrəyir, donur. Ulduzlar mənə göy üzünə səpələnmiş buz parçalarını xatırladardı. Birdən Savalan tərəfdən gələn bir bulud topası başımın üstündə ağ yelkən tək açılırdı. Deyərdim bəlkə o bulud topası deyil, Savalanın ağ şalıdır. Həmişəcavan ürəyi şəfqətlə dolu olan dağ öz şalını başından açıb yorğanının üstünə sərir ki, daha ayazda üşüməyim. Sanki bu hərərətli duyğular məni isidərdi. Gözlərimi yumub təzədən yuxuya gedərdim... Səhər oyananda yorğanının üstündə xalamın şalını görərdim. Şalı üstümə o örtərdi. Özü də elə örtərdi ki, heç xəbərim olmasın. Şalın parıltısı yuxulu gözlərimi qamaşdırardı. Huşumu toplayıb şala diqqətlə baxardım. Üstündə ağ muncuqlar parıldayardı. Düşünərdim ki, bəlkə xalam şalı üstümə örtəndə əli boyunbağına ilişib. Boyunbağı qırılıb. Muncuqları şalın üstə səpələnib. O əlinin hənirilə məni oyatmamaq üçün muncuqları yığmayıb. Şal üstə qoyub gedib. Əlimi uzadıb muncuqları yığmaq istəyərdim. Əlim muncuqlara dəyən tək yox olardılar. Ancaq əlim

üşüyərdi. Gözlərimdə ləngimək istəyən yuxu diksinib qaçardı. Bilərdim ki, şal üstə parıldayanlar şüşə muncuqlar deyil, mirvari şehlərdir. Elə bu an şehlərin soyuğu əlimdən canıma keçərdi. Canım gizildəyərdi. Gecə nəinki şaldan, hətta ayazdan da xəbərsiz olduğumu etiraf edərdim...

İllər keçdi... Mən də Ərdəbildə azadlıq uğrunda döyüşə gedən fədailərin sıralarında addımladım. Xalam mənə xeyir-dua verdi. Uğurlar dilədi. Mən mühasirəyə düşəndə o Allaha yalvardı. Mən hücumə keçəndə o şalını nəzir dedi...

Mən döyüş bayrağını başım üstə qaldırdım ki, xalamın şalı ayaqlar altına düşməsin... Zəhmət də çəkdim, ləzzət də gördüm. Təbrizə gəldim. İşim o qədər çox idi ki, evlənməyə də vaxtım yox idi. Subaylıq güzəranımdan kənddə narahat olan xalam südəmər oğlunu şalına büküb arxamca Təbrizə gəldi. Qonaq-qaralı mənzilimdə hər işi öz öhdəsinə götürdü. Əliuşaqlı xalam yorulurdu. Mən işdən evə qayıdanda onu mürgüləyə-mürgüləyə şala bürünüb yol gözləyən, altı aylıq körpəsini beşikdə mışıl-mışıl yatan, gümüş samovarı bucaqda yanıqlı-yanıqlı sızıldayan görərdim. Sanki böyük bir otaqda kiçik bir nəfəsli orkestr intizar nəğməsi ifa edərdi. Mən bu orkestrin müşayiətilə xalamı qucaqlayıb bağrıma basardım. Saçlarından öpə-öpə gecikdiyim üçün üzr istəyərdim.

Bəzən də işdən çıxıb yaxın dostlarla Təbrizin zəngin restoranlarından birinə gedərdik. Yeyərdik, içərdik, danışardıq, gülərdik. Evə gecə yarısı gedərdim. Xalam əllərini qoynuna qoyub, başını qapının çərçivəsinə söy-

kəyib, gözlərini həyəətə zilləyib məni gözləyərdi. Bu görkəmdə o məsumluq mücəssəməsinə bənzəyərdi... Ocağın üstündə xörək qazanı pıqqıldayırdı. Sanki qazan mənim kefinin sazlığını duyub xalamın bunu bilmədiyinə, yol gözlədiyinə, ac qaldığına, özünə yazığı gəlmədiyinə gülərdi.

Yox! Mənim mehriban, sadə, həssas xalam mənim yediyimi də, hətta bir qədər içdiyimi də dərhal bilərdi. Ancaq üzümə vurmazdı. Məni uşaq tək soyundurub yatağa salardı. Sonra marçamarçla o üzümdən, bu üzümdən öpərdi. Günahlarımı xalam öpüşlərilə yuyardı. Mən yorğanı başıma çəkib yatardım. Şaxta isə yatmazdı. Səhərə qədər nəqqaş tək pəncərəmizə qəribə naxışlar vurardı. Yuxuda Təbrizin ulduzlarla dolu şalının yorğanımın üstündə sərildiyini görərdim. Səhər oyanardım. Yorğanımın üstündən xalamın şalının örtüldüyünü görərdim. Əlimi şala toxundurardım. Xalamın hərərətli əllərinin şalın qırçınlarında düşüb qalan istiləri soyuq əllərimi qızdırardı...

Azadlıq düşmənləri qapımızı zindan gözətçiləri tək kəsdirəndə xalam təşvişə düşdü. Dəyanətli şalını başından götürüb yalnız mənim gənc həyatımın xatirinə ləyaqətsiz düşmənlərin ayaqlarına atmaq istədi. Ancaq düşmənlər etibarsız, mərhəmətsiz, amansız idi. O boyda Vətən torpağını ayaqlayıb keçən namərd düşmənlər bir qadın şalina baxmazdı. Mən də qoymazdım ki, xalam öz qüdsi şalını düşmənlərin mürdar ayaqlarına atsın. Necə ki, qoymadım da! Düşmənlərin sərnizə meşəsini qranit döşümlə yarıb doğma ocaqdan uzaqlaşdım. Qayıdıb ürəyimin oduyla o ocağı təzədən alışıdır.

maq üçün inamla gələcəyə doğru addımladım... Arxadan yanıqlı bir bayatı eşitdim. Xalam oxuyurdu:

**Dedim torpaqda xalam,
Gərək bir qala salam!
Zirvəsinə çatmamış
Başıma uçdu qalam...**

Bayatı məni kövrəltdi. Gözlərim doldu. Ancaq xalam göz yaşımı görüb hönkürməsin deyə geriye baxmadım. Heç olmasa son dəfə xalamı doyunca görə bilmədim. Səbəbi göz yaşı oldu. Mən o dəhşətli ayrılıqdan sonra göz yaşına nifrət etdim. Xalam məndən sonra bir dəfə də olsun o şalı başına örtmədi. Büküb sandıqda saxladı. Sən demə, xalam məqam gözləyirmiş. Yalnız qapısını şaha qarşı başlayan inqilabın* təlatümlü dalğaları döyəndə o şalı sandıqdan çıxarıb başına saldı. Kim bilir, bəlkə xalam istəyibmiş ki, inqilabın təlatümlü dalğalarına mənim də nəfəsim qarışsın. Axı o şala mənim də nəfəsim dəymişdi.

Elə həmin günlərdə xalamdan məktub gəldi. Tez zərfi açıb məktubu həyəcanla oxumağa başladım. Sanki xalamın dilindən çıxan sözləri gözlərimlə yeyəcəkdim. Birdən xalamın doğma nəfəsi hopmuş məhrəm sətirilər gözlərimdə böyüdü, şaxələndi, uzandı... Tehranın inqilab nəfəslili odlu-alovlu küçələrinə döndü. Mən də bu küçələri səngər-səngər gəzdim. Qara çadralarını başlarından atmış mübariz qadınlar qara qınından sıyrılmış ağ parıltılı qılınca bənzəyirdi. Zərif əllərini havada

*1979-cu il İran İslam inqilabı

düyünləyib yumruğa döndərən cəsur qadınlar kişilərlə çiyin-çiyinə qaya boyda Amerika tanklarının üstünə hücumu keçirdi. Ancaq əliyalın qadınlar da kişilərlə bərabər imperialistlərə, şahpərəstlərə, istismarçılara qalib gələcəklərinə inanırdılar. Döyüşçü qadınların ön sırasında qana batmış şalını bayrağa çevirən xalam mətin addımlarla şah qəsrinə doğru irəliləyirdi. Başının üstə qızara-qızara dalğalanan şal düşmən atəşlərindən dəlik-deşik olmuşdu. O havada uçan iri arı şanına bənzəyirdi. Ancaq havada elə əzəmətlə dalğalanırdı ki, öz təkanı ilə Vətənin başındakı qara dumandan toxunmuş şalı dağım-dağım eləyirdi. Dəmir iradəli qadınların incə ayaqlarının altında soyuq torpaq yanırıdı. Mən dolmuş gözlərimi çağlayan çeşmələrə döndərən yanacaq torpağın üstə axıtmaq, odu-alovu söndürmək, qarsan ayaqları toxtatmaq istədim. Ancaq bacarmadım. Hünərim çatmadı. Yox! Düzü qorxdum ki, göz yaşım qadınların qeyrətinə toxuna...

Məktubun gerisini oxudum. Xalam yazırdı: – “Sənin bu günlərdə yanımda olmadığına yanırım! Yanırım ki, sən gərək burda olaydın. Təbrizli anaların, xalaların, bibilərin Tehrandə necə qəhrəmanlıqlar göstərdiklərini öz gözlərinlə görəydin!” Daha özümü saxlaya bilmədim. Dolmuş gözlərimdən “yanırım” sözünün üstə iki damla yaş düşdü. Sanki bu damlalar yaş deyildi. Gözlərimdən düşən iki od idi. Axı mən özüm də o günlərdə xalamın yanında olmadığıma görə yanırıdım. Yox! Yana bilmirdim. Sanki indi gözlərimdən düşən iki odu xalamın oduna qarışdırırdım ki, mən də yanım. Daha doğrusu, bir yerdə yanaq. Xalam məktubun sonunda ya-

rı ərklə, yarı xahişlə yazırdı: “– Əziz balam! Atandan yadigar qalan, sən də nəfəsin dəyən qanlı şal mənim inqilab bayrağıma çevrildi. Mərdliklə döyüşdü, qorxmazlıqla yaralandı, qəhrəmanlıqla həlak oldu. İndi, sən də mənə təzə bir şal al, göndər”.

Üzünü görmədiyim, səsini eşitmədiyim, mehrini dadmadığım xalamın öz ürəyiycə olsun deyə, həyat yoldaşım böyük şəhərin bütün mağazalarını gəzib əla bir şal aldı. Bu mənim mübariz xalama gözəl bir qələbə hədiyyəsi olacaqdı. Ancaq şalı xalama göndərmədim. Axı, mənim də öz arzum vardı. İstəyirdim ki, o şalı xalamın zəfər çələnginə layiq keşməkeşli başına öz həsrətli əllərimlə örtəm. Zəfər kitabı da yazılıb qurtarandan sonra örtülmürmü? Ancaq sən demə, zəfər kitabı hələ tamamlanmayıbmış. İnqilabdan sonra da mənim öz doğma qapımı mənim üzümə açmayanlar tapılacaqmış. İnqilab alovlarında bərkiyən xalamın ömrü yazdan müjdə verən bənövşə ömrünə dönəcəkmiş. Mənim əziz xalam daha həyatda yoxdur. O bədrələnmiş Ay tək son işıqlarını da inqilab meydanlarındakı barrikadalar üstə səpələyərək üfüqlər arxasında batmışdır.

Bəli! Təzə şal xalama qismət olmadı. Mən uşaqlıqda Mirzə Cəlilin “Buz” hekayəsini dönə-dönə oxumuşdum. Həm də yana-yana oxumuşdum. Xəstə xalasına buz almağa gedən uşağın halına acıyırdım. Axı, bu hekayədə də uşağın aldığı buz xalasına qismət olmur. Mən sonralar da buz görəndə o uşağı nisgillə xatırlayırdım. Kövrələrdim. Ürəyim yanardı. Gözlərimdən iki damla odlu yaş axıb buzun üstə düşərdi. Buzu da yandırdırdı. Düşünərdim ki, o uşağın vicdanı da bu buz

qədər saf, təmiz, parlaq imiş! Günah o uşaqda yox, savadsız nadanlıqda imiş. Ancaq heç təsəvvürümə də gətirməzdim ki, bir zaman öz başıma da bu buz hekayəsinə bənzər bir əhvalat gələcək. Lakin mənim vicdanım da o uşağın vicdanı qədər saf, təmiz, parlaq olacaq. Günahı məndə yox, elmlə nadanlıqda görəcəklər...

Deyirlər ki, inqilabçı ağlamaz! Niyə ağlamaz? Məgər inqilabçının ürəyi yoxdur? Var! Özü də şair ürəyi! Dünyanın özünə əbədi həyat arzulayan inqilabçı şair dünyadan vaxtsız getmiş inqilabçı ananın sorağında nəinki ağlayar, hətta fəryad da qoparar!

Mən göz yaşına nifrət etsəm də ağlayacağam!

Bəli! Kirpiklərimi qara iynə, göz yaşlarımı ağ sap edəcəyəm. Kitablarımdan xalama həsrət duyğularıyla yazdığım şeir dolu vərəqləri qoparacağam. İri bir şal tikəcəyəm. Elə xalamın öz şalı boyda! Sonra o şalı xalamın tənhalıqdan üşüyən məzarının baş daşına bürüyəcəyəm! Bu niyyətimə çatmayınca, bütün dünyanın acar şalları belə yelpiyə dönüb yellənsələr də, mənim ürək yangımı söndürə bilməyəcəkdir!

YAZILI SOVQATLAR

İranda Bəhmən inqilabından sonra qəzetlər, jurnallar, kitablar çıxmağa başladı. Sanki nəşirlər ölkənin doğma dilli mətbuat tarixində zaman-zaman qalan boşluğu birməfəsə doldurmaq istəyirdi. O taydakı qələm yoldaşlarım mənə müntəzəm təzə çıxan qəzətlərdən, jurnallardan, kitablardan göndərirdi. Şair Süleyman Salis mənə Təbrizdə çıxan kitabımı yollamışdı. Şair

Firudin Hasarlı isə “Dədə Qorqud” jurnalının kolleksionunu göndərmişdi. Doğrusu, ürəyimdə səpili qalmış Vətənə qayıtmaq arzusunun toxumları göyərmişdi. Gündüz də, gecə də intizarla yaşayırdım. Vətənin tezliliklə məni öz məhrəm qoynuna çağıracağına inanırdım. Təmkinlə, qürurla, fərəhlə gözləyirdim. Hətta Vətənə gedərkən haraları görmək istədiyimi də xəyalımda müəyyənləşdirmişdim. Bəli! Bu mövzuya həsr etdiyim “Səfər arzusu” şeirimdə yazmışdım:

**Dostum! Mənə deyirsən
Arzusu var quşun da.
Harda olmaq istərdin
Ömrünün bu yaşında?
Qulaq as! Sonra bil ki,
Harda olmaq istərəm.
Sərhəddə nə dayanam,
Nə də sənəd göstərəm.
Yox! Yox! Sorğusuz keçəm
Görüş intizarı tək.
İki doğma sahilin
Doğma sənətkarı tək.
Yolüstü Astaraya
Baş çəkəm həsrətlə mən.
Bəlkə şeir də yazam
Hüsnünə rıqqətlə mən.
Yenə gözümə köçə
Heranın gözəlliyi.
Boynumu qucaqlayan
Dumanın gözəlliyi.**

Sonra Bağrodan keçib
Tələsəm Ərdəbilə.
Halaldır göz yaşımı
Ələsəm Ərdəbilə.
Mənə tanış gələndə
Hər evin mənzərəsi,
Qapısını açanda
“Şeyx Səfi” məqbərəsi,
Bir də isinəm, bir də
Müqəddəs ocağında.
Fikrim gəzə bir qılınc,
Bir qələm sorağında...
Sonra yanğıyla gedəm
Əziz Çanaxbulağa,
Mənə bir damla suyu
Dəniz Çanaxbulağa.
Girəcəyində axan
Bulaq üstə əyiləm.
Deyəm dürlərin dürrü,
Mən özgəsi deyiləm.
Yox! Yox! Uzaqlarda da
Həsrətinlə yananam.
Büllur şeiriyyətini
Hər şeirimdə ananam.
Sonra dodaqlarımı
Söykəyib buz suyuna,
İçəm... Bəlkə çirklənmiş
İçərim də yuyuna.

Sonra qohumlarımla
Ayaqüstü görüşüb,
Ancaq soyuq-soyuq yox,
İsti-isti görüşüb,
Möhtəşəm Savalanın
Zirvəsinə qalxam mən,
Mənsiz qalan diyarın
Hər yanına baxam mən.
Deyəm, gözünüz aydın,
Gəlmişəm, yoldaşlarım!
Su gələn arxa bir də
Su gəlib, qardaşlarım!
Sonra nə xumarlanam,
Nə dəki hallanam mən,
Şitləmiş ürəyimlə
Səraba yollanam mən.
Bir də hikmətlə dolu
Sərab duzunu dadam,
Mən Sərabdan çıxmamış
Təbrizə düşə sədam.
Sonra Təbrizə gedəm,
Görəm o mehribanı.
Deyəm bir din, bir danış
Tərbiyyət xiyabanı!
Hanı qucağındakı
Şairlər cəmiyyəti?
İstedadlar yarışı,
Arzular ünsiyyəti?

**Sonra sakit yönələm
Mərkəzi xiyabana.
Deyəm, dünya həsədlə
Baxanda kəhkəşana,
Sən özün kəhkəşandın
Firdovsi mədrəsəsi.
Hanı filarmoniyanın
Rübəblər təntənəsi?
Sonra Ayın hilal yox,
Bədrli çağında mən,
Bir qədər nəfəs dərəm
“Gülüstan” bağında mən.
Doğma diyarımda da
Özümü sıxa-sıxa,
Gah yerə, gah da göyə
Diqqətlə baxa-baxa
Deyəm, ana Təbrizim,
Şair oğlunu tanı!
Səndə qoyub getdiyim
Odlu gəncliyim hanı?
Arxasınca gəlmişəm
Gücünə tamarzı tək.
Qürbət yorğunluğundan
Razi yox, narazı tək.**

Azərbaycan Yazıçıların VII qurultayına iki gün qalırdı. Respublika radiosunun Cənubi Azərbaycan şöbəsindən mənə zəng edib dedilər ki, o taydakı dinləyicilərimizdən xahişlərlə dolu məktublar almışıq. Həmvətənlərimiz sizinlə “Dalğalarda görüş” verilişində gö-

rüşmək istəyirlər. Nə gizlədim. Bu xəbərdən çox sevindim. Gözlərim yaşardı. Titrək həyəcanımı odlu nəfəsimlə əridib radionun əməkdaşına minnətdarlıqla: – Baş üstə, gəlib çıxış edərim – dedim. Sonra xudahafizləşib dəstəyi yerinə qoydum. Mən Respublika radiosunda çox çıxışlar etmişdim. İndi isə mənə öz həmvətənlərim görüşə dəvət edirdi. Səsimi eşidib, sözümü dinləmək istəyirdilər. Uzun illərin ayrılığından sonra öz həmvətənlərimlə sanki üz-üzə, göz-gözə, nəfəs-nəfəsə danışacaqdım. Özü də necə? Hərərətlə, məhəbbətlə, ləyaqətlə! Mən yazı mizimin arxasına keçib üç səhifəlik bir çıxış yazdım. Axşam düşmüşdü. Yazdıqlarımı təzəcə gözdən keçirib qurtarmışdım ki, telefon uzun bir zəng çaldı. Dəstəyi qaldırdım. Tehrandan idi. Dəstəkdən əmim oğlu Cavadın məhriban səsi gəldi. Yenə gah kövrələ-kövrələ, gah gülə-gülə danışdıq. Cavad dedi ki, yanımda bir şair var, sənənlə danışmaq istəyir. Dedim adı nədir? Əmim oğlu şairin adını demədi. Güldü. Dedi danışanda özü deyər. Dedim yaxşı, dəstəyi ver şairə! Dəstəkdən qulağıma riqqətlə dolu məhriban bir səs axdı: – Əli! Salam! Danışan Haşım Tərlandı! – Ürəyim çırpındı. Haşım Tərlandı bu danışığımızdan elə sevinirdi ki, sanki itirdiyi əziz qardaşını tapmışdı. Özü də bir insan ömrü qədər uzanan ayrılıqdan sonra danışırıq. Bir-birimizə aman vermədən tez-tez danışırıq. Sanki yenidən ayrılacağımızdan qorxurduq. Təbrizdə bir yerdə keçirdiyimiz gənclik illərini xatırladıq. Mənim unuduğumu o mənim yadıma salırdı, onun unuduğunu mən onun yadına salırdım... Sən demə, Haşım Tərlandı altı

uşaq atasıymış. Danışiq qurtardı. Dəstəyi yerinə qoydum. Sonra pəncərədən dənizə baxdım. Dəniz elə sakit idi ki... Sanki o da öz sözlərini kiməsə, nəyəsə deyib həyəcanını yatırmışdı. Mən Haşım Tərlanda məktublaşdım. Ancaq məktublaşmaq hara, danışmaq hara? Məktublarımla birində Haşım Tərlanda yazmışdım ki, Tehrandada əmim oğlu var. Adı da Cavaddır. Sonra da Cavadın evinin telefon nömrəsini yazmışdım. Deməli, Haşım Tərland gedib Cavadgilin evini tapıb... Nə yaxşı olub! İnsanlar yalnız qürbətdə bir-birinə həyan olmur. Yox! Vətəndə də bir-birinə həyan olur!

Aradan bir gün keçdi. Axşam qələm dostlarımdan biri zəng edib dedi ki, Hüseyn Düzgün Tehrandan Bakıya gəlib. Ola bilsin ki, Azərbaycan Yazıçıları VII qurultayında o da iştirak etsin. Hüseyn Düzgün Tehrandada redaktoru olduğu “Yoldaş” jurnalında mənim “Döyüşdən-döyüşə” adlı şeirimə şəklimlə birlikdə çap etmişdi. Şeirdə milli qəhrəmanımız Səttarxanın şəxsiyyəti, hünəri, xatirəsi tərənnüm olunurdu...

Azərbaycan Yazıçıları VII qurultayında mən ikinci sırada əyləşmişdim. Birinci sırada, qabağımda qara çəsmək taxmış bir gənc, gəncin sağ yanında isə bir şair dostum əyləşmişdi. Salondakılar fasilə zamanı tənəffüsə çıxmaq üçün ayağa qalxdı. Mən də qalxdım, qabağımdakı gənc də, şair dostum da. Birdən şair dostum arxaya baxanda məni gördü. Tez üzünü yanındakı gəncə tutub hərərətlə: – Hüseyn, Əli Tudə budur! – dedi. Mən yalnız indi bu gəncin Hüseyn Düzgün olduğunu bildim. Onu qucaqlamaq istədim. Ancaq Hüseyn

Düzgün mənə macal vermədi. Boynuma elə sarıldı ki, heç bir sarmaşiq, heç bir ağaca elə sarmaşa bilməzdi. Sanki Hüseyn Düzgün məni yenə itirəcəyindən qorxub qolları arasından buraxmaq istəmirdi. Fasiləyə çıxmaq istəyən söz ustaları isə bu qəfil görüşə həyəcanla baxırdı. Biz qol-boyun danışa-danışa foyeyə çıxdıq. Bir qədər də foyədə danışdıq. Hüseyn Düzgün harasa getməliydi. Tələsirdi. Mən onu evimizdə görüşə dəvət etdim. O dəvətimi sevinclə qəbul etdi. Ayrıldıq. Evə gəldim. Qızım mənə bir açıqlama verdi. Alıb baxdım. Bu, Təbrizin yaxınlığında məskən salmış Şah gölünün əksi idi. Gölün mavi parlaqlığı, sahilindəki parkın yaraşığı məni heyran etdi. Ancaq bir an sonra bu heyranlıq heyrətə çevrildi. Şah sözünün üstündən qələm çəkilmişdi. El sözü yazılmışdı. Bəli! Göl şah gölü yox, el gölü olmuşdu. Açıqlamanı çevirib arxasına baxdım. Kiçik məktub idi. Ərəb əlifbası ilə yazılmışdı. Altında bir neçə ay əvvəl Bakıda mənimlə görüşən Tehran universitetinin tələbələrinin imzaları qoyulmuşdu. Aralarında azərbaycanlı da, fars da, kürd də var idi. O zaman bu gənclər necə də böyük inamla yaşayırdılar. İnkilab yolunda hər şeyə hazır idilər. Oğlanların yumruqlarında cürətlə siqlet, qızların gözlərində ismətlə qeyrət bir-birinə qarışmışdı. Tələbələr məndən kitab istədilər. Mən arxivimi axtardım. Müxtəlif illərdə çıxan kitablarımdan hərəsinə iki kitab ancaq çatdı. Öz kitablarımdan özümə qalmadı. Dedim zərər yoxdur. Hədəfə atılan güllə hədəfə dəy-

məlidir. Mən o kitabları öz xalqım üçün yazmışam. Öz xalqıma da çatdırılmalıdır!

Azərbaycan Yazıçılarının qurultayı öz işini qurtardı. Sabahı axşam Hüseyn Düzgün bizə gələcəkdi. İntizarla gözləyirdim. Qapı döyüldü. Qapını özüm açdım. Vədələşdiyimizə görə bildim ki, gələn Hüseyn Düzgün olacaq. Hörmətli qonağı özüm qarşılmalıyam. İlk dəfə görüşürmüşük tək yenə də qucaqlaşdıq. Hüseyn Düzgünün yanında bir nəfər yerli yoldaş da var idi. Onunla da əl verib görüşdüm. Otağa keçdik. Yerli yoldaş keçib masa kənarındakı stulda əyləşdi. Mən isə Hüseyn Düzgünlə divanda yanaşı əyləşdim. Sanki uzun həsrətin məsafəsini bacardıqca qısaltmaq istədim. Söhbətimiz qızıxdıqca uzandı, uzandıqca qızıxdı. Siyasətdən də, ədəbiyyatdan da, inqilabdan da, məsləkdən də, istiqaliliyyətdən də, gələcəkdən də danışdıq. Arabir o mənə elə qəliz suallar verirdi ki, onlara çətinliklə cavab tapa bilirdim. Ancaq deyəsən cavablarımdan razı qalırdı. Yoxsa qonaq olsa da öz etirazını bildirərdi. Qəribədir, Hüseyn Düzgün növbəti sualı verdikdən sonra susur, qara çeşmək altından diqqətlə mənə baxırdı. Mənə elə gəlirdi ki, mən danışan zaman keçirdiyim bütün halları incəliklərinə qədər görsün deyə, qonağın gözləri böyüyür. Elə böyüyür ki, çeşməyin gözləri boyda olur. Sonra parlayır. Mənim gözlərimə də işıq salır ki, baxışlarımdakı vəziyyətləri aydın təyin edə bilsin. Hüseyn Düzgünün dediyinə görə o 1946-cı ildə Təbrizdə doğulub. Bizdən sonra yetişən ədəbi nəslə mənsubdur.

Qonaq cibindən bir şəkil çıxarıb mənə göstərdi. Bu, onun həyat yoldaşıyla iki uşağının şəkli idi. Sonra səmimiyyətlə: – Bəlkə bir-iki şeir oxuyasınız? – dedi. Mən “Vətən”, “Araz üstə palıd”, “Mənim xalqım” şeirlərimi Hüseyn Düzgünə oxudum. Qəribədir. Qonaq susurdu. Şeirlər haqqında heç nə demirdi. Ancaq qara çeşmək altından yanaqlarına axan göz yaşları qururdu. Bəli! Sanki qara çeşmək qara çeşmə olmuşdu. Lakin ağ damlalar axırdı... Hüseyn Düzgün səssiz-səmirsiz şeirləri məndən aldı. Bir şəklimi də götürdü. Bu şəkli son zamanlarda çəkdirmişdim. Mən aradakı sükut buzunu sındırmaq üçün qonağa dedim ki, şair Süleyman Salis Təbrizdə mənə bir şeir yazıb Bakıda o taylı bir qələm yoldaşıma göndərmişdi. O da həmin şeiri yazıçıların iclasında oxudu. Sonra mən də Süleyman Salisə bir şeir yazdım. İndi istəyirəm o şeiri də sizə verəm. Qayıdanda Süleyman Salisə göndərəsiniz. Hüseyn Düzgün qətiyyətlə: – Baş üstə, göndərəm – dedi. Şeiri qonağa verdim. Şəfiqə süfrə açdı. Yedik. İçdik. Sonra evimizin dənizə baxan eyvanına çıxdıq. Birdən oğlum həyəcan dolu səslə: – Ata! Ora bax! Ağ gəmi gəlir – dedi. Mən dənizin üfüqlə birləşdiyi yerə baxdım. Bəli! Ağ gəmi gəlirdi. Sanki dan yeri ağarırdı. Səhər açılırdı. Təkcə günəşin doğmağı qalırdı. Mən Hüseyn Düzgünün maraqla ağ gəmiyə baxdığını görüb: – Bu ağ gəmi Ənzəlidən gəlir. Sanki göy çəməndə ağ göyərçin irəliləyir. Biz də o məsum quşa rıqqətlə baxırıq. Xəyalımız isə qartal qanadlarını açıb Vətənə doğru

uçmaq istəyir – dedim. Qonaq kövrələ-kövrələ: – Bili-rəm – dedi – siz bura həmişəlik qalmaq üçün yox, qa-yıtmaq üçün gəlmişdiniz. Ancaq atalar demişkən, sən saydığını say, gör fələk nə sayır. Bu zaman otaqda tele-fon səsləndi. Otağa keçib dəstəyi qaldırdım. Zəng vuran Bakı radiosunun Cənubi Azərbaycan şöbəsində işləyən qələm yoldaşlarımdan biri idi. O tələsik: – Ra-dionu açıb çıxışına qulaq as! – dedi. Mən də tələsik dəstəyi yerinə qoyub radionu açdım. Hüseyn Düzgünü də çağırdım. Gəldi. Radioda o tay üçün çıxışımı verə-cəklər – dedim – istəyirsinizsə, siz də qulaq asın. Qonaq: – Məmnuniyyətlə qulaq asaram! – deyib yeni-dən divanda əyləşdi. Həyəcanla dolu səsim otağa yayıl-dı: – Özümü xoşbəxt sanıram ki, hörmətli eşidənlər mənim yaradıcılığımın maraqlanırlar. Səsimi dinləmək, yeni əsərlərimlə tanış olmaq, yaradıcılıq nəqşələrimi bilmək istəyirlər. Bir sözlə, məni unuturlar. Əziz eşi-dənlər, mən də sizi unutmuram. Unutmağa haqqım da yoxdur. Axı, sizinlə bir göyün altında, bir yerin üstün-də yaşayıram! Bəli! Sanki biz bir ailənin üzvləriyik. İn-san lap dünyanın o başına getsə də, öz ailə üzvlərini unuda bilərmə? Əlbəttə yox! Bizi Vətən məhəbbətinin, xalq səadətinin həmişəyaşar duyğuları birləşdirir. Mənim söz sənətim qönçələnməyə başladığı zamandan Vətən məhəbbətilə isinir, xalq səadətilə naxışlanır. Mən Vətənin azadlığı uğrunda Ərdəbildən Təbrizə qədər odlu-alovlu döyüş yolu keçmişəm. İndi o qaynar gəncliyimlə fəxr edirəm. Sevindirəm ki, əl çatmayan o

gənclik illərimdə mən də yaşlılarla çiyin-çiyinə istibdad əleyhinə alovlanan döyüşlərdə həm qələmlə, həm də silahla iştirak etmişəm. Mənə elə gəlir ki, Vətən uğrun-dakı fədakarlığı unutmaq insafsızlıqdır. Unudulmaq isə sonsuzluqdur. Mən hələ orta məktəbdə oxuyarkən on üç yaşında yazdığım şeirlərimdən birinin adını “Vətən” qoymuşdum. Sonralar bu mövzu yaradıcılığımın baş mövzuya çevrildi. Obrazlı desək, bu mövzu sənətimdə bir sədaqətli sarbana dönüb karvana bənzəyən misrala-rımı həmişə öz arxasınca aparıb.

Keçmişdə bahar pərəstişkarı bir şair varmış. Gül-dən çox yazırmış. Ağır zəhmət bahasına tapdığı təşbeh-ləri, bənzətmələri, mübaliğələri səxavətlə gülün tərən-nümünə aşılایrdı. Ancaq şairlər də, oxucular da, tənqidçilər də şairin mövzu sarıdan korluq çəkdiyinə heyrət edirmiş. Yox! Qadir sənətkarı məzəmmətlə qınayırmışlar. Nəhayət, şair məzəmmətli qınaqlardan nəticə çıxarıb daha gülə bir söz də həsr etmir. Bu dəfə bir gözəl haqqında şeir yazır. Sənət dünyasını zəngin-ləşdirə biləcək nə qədər təşbeh, bənzətmə, mübaliğə varsa, hamısını bu şeirə calayır. Ancaq yenə gözləri doymur. Sanır ki, o gözəli daha yüksək zövqlə dəyərləndirməkdə nəsə çatmır. Şair düşünür. Birdən yalnız bircə misra “bir gül olsaydı, sənətin yaxana taxardım mən” – deyir. Sonra dərhal gül haqqında ünvanına deyil-ən sözləri anıb eh, yenə zəhrimar gül deyir...

Mən də Vətən haqqında çox yazmışam. Hətta baş-qa mövzularda yazdığım şeirlərdə də hərlənib-fırlanıb

yenə Vətənə üz tutmuşam. Ancaq Vətən zəhrimar deyil, baldır. Özü də elə baldır ki, şirinliyi acı qürbətə düşən övladının damağından məzara qədər getmir... Ona görə də, güldən çox yazan şairi qınamaq labüddürsə, Vətəndən çox yazan şairi qınamaq günahdır... Mən Vətəndən yazanda Vətənə yenidən vuruluram. Bəli! Vətən sözü hər şeirimizin nəqarətinə çevrilir. Axı hər sənətkarın əsəri yalnız Vətən havasıyla nəfəs almalıdır. Başdan-ayağa Vətənləşməlidir! Mən Vətən haqqında yazdığım şeirlərdə Vətənin əzəmətli şəhərlərinə, yaşayışlı kəndlərinə, tunc qalalarına, nadir abidələrinə, zümrüd bağlarına, büllur göllərinə necə heyran olduğumdan danışırım. Bilirəm ki, şairin nəğməli gecələrini Vətən sevgisinin bədrələnmiş Ayı işıqlandırmalıdır. Şairin zəhməti də, məqsədi də, inamı da Vətənin səadəti olmalıdır. Şeirlərində Vətən dağlarının möhtəşəm vüqarı görünməlidir. Vətən bulaqlarının şaqraq səsi eşidilməlidir. Vətən güllərinin cazibədar ətri duyulmalıdır. Mənim əsərlərimdə sevinc də var, kədər də, məğrurluq da var, məsumluq da, mətinlik də var, kövrəklik də. Ancaq arzu birdir. Vətənin səadəti! Arzu edirəm ki, mənim xalqımın da şirin dilli övladları öz ana dilində dərs oxusun. Evlərdə ana nəfəsli laylalar dilə gəlsin. Çöllərdə hikmət dolu bayatılar qanad çalsın. Yollarda sevinc müjdəli nəğmələr ucalsın. Kürsülərdə beynəlmiləlçi şairlər öz ana dilində yazdığı şeirləri oxusun. Mən də arzusu həqiqətə dönən şair qələmilə xoşbəxt insan nəminə yeni-yeni mövzular soracağına düşüm.

Bəzən həyatın canlı hadisələri elə geniş, zəngin, əlvan olur ki, şeirin dar çərçivəsinə sığışa bilmir. Bu zaman şair ədəbi imkanı daha böyük olan nəsrə müraciət edir. Mən də belə etmişəm. Məni narahat edən mövzuların bir qismini nəsrə yazmışam. Sizdən aldığım məhəbbət dolu məktubları riqqətlə oxuyuram. Bu məktublarda hərərətli nəfəsinizi duyuram. Qanadlı arzunuzun gələcəyə uçuşunun səsinə eşidirəm. Sonra ilhama gəlirəm. Yazıram. İnsan nəminə yazıram. Axı həyatı dəyişən, tarixi zənginləşdirən, dünyanı gözəlləşdirən insandır! Mübariz, fədakar, kamil insan!

Çıxışım qurtardı. Radionu bağladım. Hüseyin Düzgün həyəcanla: – Təsirli çıxışdır – dedi – heç bilirsiniz sizin səsinizi o taydakı azərbaycanlıların dinləməyi nə deməkdir? Yox! Siz bilməzsiniz. Ancaq mən bilirəm. Sizin səsiniz o taydakı dinləyicilərə sınılanmış dayaq, pərvazlanmış arzu, zirvələnmiş həqiqət deməkdir...

Sonra qonaq qolundakı saata baxıb ayağa qalxdı. O biri qonaq da ayağa qalxdı. Hüseyin Düzgün təbəssümlə: – İcazə verin gedək – dedi – sabah tezdən Şuşaya yola düşəcəyik. Mən də ayağa qalxdım: – Şuşa görməli yerdir – dedim – biz də dəfələrlə o gözəl şəhərdə olmuşuq! Sizə yaxşı yol! İnanıram ki, Şuşanın qədim, əlvan, nadir mənzərələri sizin ilham xəzinənizi daha da zənginləşdirəcək. Qonaqlar xudahafizləşib getdilər...

Birisi gün axşam Hüseyin Düzgün mehmanxanadan mənə zəng edib Şuşa təəssüratını həvəslə danışdı. O Şuşa səfərindən razı qalmışdı. Sonra dedi ki, durun

gəlin mehmanxanaya. Bir az söhbət edək. Tək darıxıram. Özünüzlə istədiyiniz kitablardan da gətirin. Vətənə aparacağam. Mən təzəcə çıxan kitablarımdan ikisini götürdüm. Getməyə hazırlaşanda oğlum dedi ki, mən də sənənlə gedirəm. Dedim gedək. Mehmanxanaya gəldik. Hüseyin Düzgün otaqda tək idi. Bizi görəndə sevinirdi. Çay gətirdi. Yenə o taydan, bu taydan söhbət etdik. Çayları içdik. Qarşımdakı kitablarımdan birinin cildini qaldırıb Hüseyin Düzgünə avtoqraf yazmaq istədim. Üzümü oğluma çevirib: – Natiq, ruçkanı mənə ver – dedim. Bu zaman Hüseyin Düzgün heyretlə: – Əli müəllim! Qələm sözü ola-ola ruçka sözü nədir? – dedi. Mən qımıışdım. Dedim mənə şükür! Siz özünüz mənim yerimdə olsaydınız, yəni bu qədər mühacirətdə yaşasaydınız, onda dilinizdə daha çox özgə sözlər işlədərdiniz. Deyəsən o məni başa düşdü. Dinib-danışmadı. Mən kitablara avtoqraf yazıb Hüseyin Düzgünə verdim. Bir az söhbət etdikdən sonra ayağa qalxdım. Oğlum da ayağa qalxdı. Hüseyin Düzgün bizi mehmanxananın küçə qapısına qədər müşayiət etdi...

Sabahı axşam Hüseyin Düzgün yenə mənə zəng etdi. Səsində bir təlaş titrəyirdi: – Təyyarəyə bilet tapılmır – deyirdi – axı mən getməliyəm. Qorxuram sizin gününüzə düşəm. Qal oğlu qal olam. Məni gülmək tutdu. Ancaq gülüşümü saxlaya bildim. Axı bu gülüş acı gülüş idi. Qızgın təbiətli Hüseyin Düzgünün iradəsinə heyretlənən gülüş idi. Sanki müsahibimin qızgın təbiəti öz nəfəsilə möhkəm iradəsini yumşaltmışdı. Onu

inandırmağa çalışdım ki, elə şey olmaz! Siz bizə baxmayın! Sizin taleyinizlə bizim taleyimiz tamam başqa-başqa talelərdir. Siz mütləq Vətənə qayıdacaqsınız! Deyəsən mənə inandı. Xudahafizləşdik. Dəstəyi yerinə qoydum. Sabahı gecə saat on ikidə o yenə mənə zəng vurdu. Bu dəfə səsində bir sevinc çağlayırdı: – Əli müəllim! Gedirəm, – dedi – siz müdrik adamsınız. Biz sizdən hələ çox şey öyrənməliyik! Özü də Vətəndə... Gün o gün olsun ki, Təbrizdə görüşək! Mən riqqətlə: – İnşallah! – dedim – hələlik isə məndən Vətənə sədaqətli övlad salamı aparın! Xudahafizləşdik. Dəstəyi yerinə qoydum. Gözlərimdən dəstəyin üstünə iki damla yaş düşdü... Elə həmənlə gecə “Mən səni görsəydim” şeirimi yazdım.

**Mən səni görsəydim taleyim Təbriz,
Bir ömür gələrdi ömrümün üstə.
Sən doğma sahilən, mən coşqun dəniz,
Məndən yosunlar yox, incilər istə!**

**Daim yaşasam da könlü-gözü tox,
Söhbətin düşmədi dilimdən mənim.
Həsərin ömrümün bir qismini yox,
Hamısını aldı əlimdən mənim.**

**Qocalıq uzaqdı... Mən kəsib yolu
Onu gözləmədim əziz qonaq tək.
Yox! Qocalıq özü qönçəylə dolu
Ömrümdə qəfildən bitdi əlaq tək.**

Qismət ağacımdan yollarım üstə
Tökülən günlərim ağ tutlarmıdır?
Döyüşdə yorulmuş qollarım üstə
Tüklərim ucalan ağ otlarmıdır?

Mən nəyəm? Yubanan vüsala həsrət,
Durmuşam vüsala yaraşlıq tək!
Yaz hələ gəlməmiş... Həsrətsə fəqət
Mənə sarmaşıldır sarmaşlıq tək!

Zaman sınaqlardan keçirir mərdi,
Dərdi danışmaq da cəfa deməkdir.
Əl boyda ürəkdə dağ boyda dərdi
Gizlətmək dərmanlı şəfa deməkdir.

– Təbriz! – söyləməkdən dilim doymadı,
Uzatdım, çatmadı əlim qoynuna.
Sən məni çağırдың... Kimsə qoymadı
Ana nisgiliylə gəlim qoynuna.

Durnalar neçə yol düzülüb səfə,
Qürbətdən qayıtdı ana torpağa.
Qərrib ola-ola mənə bir dəfə
Qayda bilmədim doğma ocağa.

Qadir yaransa da mübariz insan,
Dedim adi durna olaydım mən də.
Durnalar Vətənə qayıdan zaman
Yolumu Təbrizə salaydım mən də.

Sənə həsr etdiyim əlvan sətirlər
Bir yerə yığılsa, beş kitab olar.
Notlarından gələn nadir ətirlər
Axsa, hərəsindən bir güləb olar.

Sənin bir xalçanı canamaz kimi
Hörmətlə qarşıma saldım evimdə.
Sənin rayihəni güllü yaz kimi
O əlvan xalçadan aldım evimdə.

O xalçanın üstə zaman-zaman mən
Ayağımı deyil, alnımı qoydum.
Məhrəm naxışları heyran-heyran mən
Öpdükcə nə bezdim, nə dəki doydum.

Doğma bir xalçanın naxışları da
Mənimçin möhürə döndü Bakıda.
Gözümdə bir gülün baxışları da
Təbrizli ömürə döndü Bakıda.

Yunun istiliyi hərarətin tək
Mehriban-mehriban canıma keçdi.
Həmişəlik qalan tərəvətin tək
Gəncliyim təzədən qanıma keçdi.

Yenə qartallaşdım! Qanadlarımı
Bir daha bərkitdin əllərinlə sən.
İnamdan yoğrulmuş muradlarımı
Eldən-elə yaydın yellərinlə sən.

Günlər keçdi. Bir gün poçtalyon mənə bir bağlama gətirdi. Tehrandan gəlmişdi. Bağlamayı açdım. İçərisində “İnqilab yolunda” jurnalı, bir də Hüseyn Düzgünün öz kitabları vardı. Hüseyn Düzgün mənim “Vətən”, “Araz üstdə palıd”, “Mənim xalqım” şeirlərini şəkillə birlikdə “İnqilab yolunda” jurnalında çap etmişdi. Məni heyrləndirən şəkil məsələsi idi. Bu şəkli Bakıda neçə kitabımda çap olunmaq üçün nəşriyyatlara təqdim etmişdim. Lakin bu şəkil kitabda yaxşı çıxmaz deyər özümə qaytarmışdılar. Ancaq “İnqilab yolunda” jurnalında elə yaxşı çıxmışdı ki... Hüseyn Düzgün Bakıda mənimlə görüşü haqqında redaktoru olduğu “İnqilab yolunda” jurnalında yazmışdı: – Əli Tudəni Bakıda gördüm. Evində qonaq qaldım. Əli Tudə ağ saçlı bir qəhrəman idi. Önümdə oturmuşdu. O yalnız şair deyildir. Onun bədii yaradıcılığında xatirə növü də mühüm yer tutur. Deyir ki, mənim əqidəmcə görə indi xalq öz babalarının keçdiyi yolları bilsin. Cavanlarımız indi orada bizim nəşildən də odlu-atəşlidirlər. Amma onları qaragüruhdan qorumaq lazımdır. 25 kitabı Bakıda-Moskvada çap olan ağ saçlı şairimizdən onun mühacirəti haqqında soruşanda hərarətlə deyir: “Varlıq” jurnalı yazır ki, biz sürgün olmuşuq. Amma biz həyatımızın qalan hissəsini qorumuşuq ki, indi istifadə edək! Həmişə Təbriz ilə nəfəs almışıq. Mənim əsas mövzularım Vətəndir, həsrətdir, vətənpərvərlik hissləridir. Əli müəllimin həyat yoldaşı mədəni olduğu qədər də alicənab bir qadındır. Üç qızı, bir oğlu var. Ali təhsil almışlar. Əli

müəllim qızını bir qarabağlıya köçürmüşdür. Deyir ki, hətta toy məclisində belə Cənubdan söz gedəndə bizi qəm basır. Ağlaşırıq. Əli Tudə pasportunu dəyişməyib. Sovet pasportu almayıb. İftixarla deyir ki, döşündə siyasi mühacir pasportu gəzdirir. Şüşədən saf olan ürəyi baxışından belə oxunur: – Hüseyn! Qardaş! İmperializmin maddi imkanını çoxdur. Bizim bura gəlməyimizə 25 gün qalanda Təbrizdə Bakı radiosundan eşitdim ki, Amerika İrana 45 təyyarə verib. Həməni təyyarələrin birində şah özü gəlib bizim fədailərin səngərlərindən əks çəkib. Əli Tudə İranda Azərbaycan dilində çıxan jurnallardan söz açır. “Ülkər”i sevir. Ona bir şeir də hədiyyə edib. “İnqilab yolunda” haqqında geniş danışır. Sonra deyir ki: – Hüseyn! Özünü sıxma! Sizin bu jurnalın da müəyyən bir dövrdən sonra qiyməti məlum olacaq! Əli Tudənin könlünün xəzinəsini açmaq çətin iş deyil. Çünki bu xəzinənin qiymətli inciləri onun Azərbaycan xalqının böyük günəşli sabahına inamlı baxışlarında aydın hiss olunur. Bu ehsaslı şairin bir neçə şeirini burada təqdim edirik”...

Sonra Hüseyn Düzgün mənimlə Bakıdakı görüşü haqqında yazdığı bu sətirləri özünün “Vətən yaddaşları” adlı kitabına da salmışdı. Bağlamada bu kitab da vardı. Doğrusu, Hüseyn Düzgünün mənə yolladığı yazılı sovqatlar sinəmi iftixar duyğularıyla qabartdı. Düşündüm ki, Vətənlə ülfətimiz gah gizli, gah da açıq davam edir. Olsun! Təki bu ülfət arada soyumasın, tükənməsin, itməsin!

HƏSRƏT NƏĞMƏLƏRİ

Bir səhər Hökümə Bülluri zəng edib dedi ki, Teh-randa çıxan “Varlıq” məcəlləsinin redaktoru doktor Ca-vad Heyət xanımıyla Bakıya gəlib. Mən də görüşünə getmişdim. O sənin telefon nömrəni məndən aldı ki, sənə zəng vursun. Vurdumu? Mən təəssüflə: – Yox! – dedim. Hökümə xanım arxayın-arxayın: – Gözlə, o sə-nə mütləq zəng vuracaq! – dedi. Mən qətiyyətlə: – Yaxşı, gözləyəyəm! – dedim. Hökümə xanım Cavad Heyətin mehmanxanadakı telefon nömrəsini də mənə verdi. Sonra qələm dostumla sağollaşıb dəstəyi yerinə qoydum. Cavad Heyətə həsr etdiyim “Şərikli yol” şeiri-ni öz-özümə pıçıldadım:

**Sənət nədir? Bir tilsim!
Sirlərlə doludur o.
İstedadla zəhmətin
Şərikli yoludur o.
Nə zamandan yaradıb
İnsan onu dünyada?
Nə əvvəli görünür,
Nə də sonu dünyada.
O heyrət doğuranda
Nadir gülşənə dönər.
Heyrət doğurmayanda
Adi çəmənə dönər...**

Həmən gün vacib işlərim olduğuna görə evdən çıx-malı oldum. Axşam mehmanxanada Cavad Heyətin düş-

düyü otağa zəng vurdum. Dəstəyi götürən adam: – Al-lo! Kimdir? – deyəndə mən kövrəldim. Danışa bilmə-dim. Sanki o tayda qoyub gəldiyim dostlarımdan birinin səsini eşitdim. Dəstəkdən yenə bayaqkı mehriban səs gəldi: – Alo, kimdir? Özümü ələ alıb: – Sizinlə danı-şan Əli Tudədir, Vətən oğlu! Siz Vətənin bu tayına xoş gəlibsiz. Vətəndə nə var, nə yox? – dedim.

Cavad Heyətin səsi titrədi. Sanki o titrəyiş dəstək-dən axıb ürəyimə doldu. Mənim ürəyim də titrədi. Cavad Heyət rıqqətlə: – Mən sizə üç dəfə zəng vurmu-şam. Ancaq dəstəyi götürən olmayıb. Sizin haqqınızda “Varlıq” məcəlləsinin son nömrəsində materiallar ver-mişəm. Avtobioqrafik məqaləni isə özüm yazmışam. Çalışmışam ki, heç olmasa həm həyatınızın, həm də yaradıcılığınızın bir hissəsini qələmlə kağız üstə can-landıra bilim. Sizin xalanıza yazdığımız “Hicran yolu” adlı poemanızı həyəcanla oxudum. Bəzi parçaları məqaləmə salanda gözlərim yaşardı. Həyat yoldaşım mənə baxıb heyrətləndi. Axı, həyat yoldaşım fars qızıdır. Sonra həmin parçaları fars dilinə çevirib həyat yoldaşıma oxuyanda onun da gözləri yaşardı. Poema başdan-ayağa qədər uzun həsrətin şiddətli yanğısıyla yazılmışdır – dedi.

Cavad Heyət doğru deyirdi. Elə şairlər olur ki, gəncliyində adi danışığı da, sənət dünyası da vulkanla-şıb od-alov saçır. Yaşa dolanda isə özü nisbətən sakit-ləşsə də, sənət dünyası yenə od-alov püskürür. Bəli! Vulkanlığını özündə saxlayır. Bu zaman şairin içərisin-

dəki yanğının şölələri gözlərində əks etmir. Elə biryoluq ürəyindən vərəqlərə düşür. Haçansa yazdığım bu misraları xatırladım:

**Şeir də canlıdır bir insan kimi,
Dost qapılar açır bir mehman kimi.
Şeirdə insana inam da vardır,
Şeiriyyət, musiqi, ilham da vardır.
Mehriban, qayğıkeş, xeyirxahdır o,
Həm dünən, həm bu gün, həm sabahdır o.
Deməyin dünyada yaxşı şair var,
Deyin hikmət dolu gözəl şeir var.
Nə fərqi, ilhamdan yoğrulan şeirin,
Uğurlu bir gündə doğulan şeirin
Atası ya qoca, ya cavan olsun,
Təki hər misrada bir dastan olsun!**

Sonra Cavad Heyət məhrəm-məhrəm: – Mən “Varlıq” məcəlləsinin son nümunə nüsxəsini yalnız sizin üçün gətirmişəm. Məcəllə hələ Tehrandə satışa buraxılmayıb. Deyin görək biz necə görüşə bilərik? Məcəlləni sizə necə verə bilərəm? – dedi. Mənim təlatümə gəlmiş ürəyimdə qürurla nisgil bir-birinə qarışdı. Sonra Cavad Heyətə minnətdarlıqla: – Əvvəla, mənim haqqımda məcəllənzədə məqaləni özünüz yazdığınız üçün sizə ürəkdən təşəkkür edirəm – dedim. Sonra isə məmnuniyyətlə sizi ziyarət etmək üçün sabah yanınıza gələrəm. Xahiş edirəm məndən həssas ürəkli həyat yoldaşınıza səmimi salam deyəsınız. Cavad Heyət məhəbbətlə: – Sabah sizi mehmanxanada gözləyəcə-

yəm. Hələlik, sağ olun! Gecəniz xeyrə qalsın! – dedi. Mən mehribanlıqla: – Xeyrə qarşı! – deyib dəstəyi yerinə qoydum.

Səhər qələm yoldaşım Mirəli Mənafiyə zəng vurdum. O Nizami adına ədəbiyyat institutunda Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsində işləyirdi. İkimiz birlikdə Cavad Heyətin görüşünə getdik. Mehmanxanada Cavad Heyətlə qucaqlaşdıb öpüştüm. Sanki Vətənin o tayının nəfəsilə bu tayının nəfəsi bir-birinə qarışdı. Cavad Heyət Mirəlini də qucaqlayıb öpdü. Bu mənərəyə həyəcanla baxan Cavad Heyətin həyat yoldaşının gözləri yaşardı. Otaq sakinləri əziz qonaqlarını yuxarı başdakı yumşaq kreslolarda əyləşdirdilər. Cavad Heyət özüylə gətirdiyi yeganə “Varlıq” məcəlləsinə mənə verdi. Məcəlləni əllərimdə vərəqləyib səhifələrinə maraqla baxdım. Özüm haqda yazılanları tapıb ilk sətirlərə göz gəzdirdim. Məcəlləni büküb qovluğuma qoydum. Cavad Heyətə bir də təşəkkürümü bildirdim. Sonra ərklə: – O tayda nəşr edilən ruznamələri, məcəllələri, kitabları müntəzəm alıram. Ancaq nədənsə, sizin “Varlıq” məcəlləsinə ala bilmirəm – dedim. Cavad Heyət həzin bir gileylə mənə: – Siz özünüz kəməltifatsınız. Balaş tez-tez bizə məktub yazır. Məcəllə istəyir. Biz də göndəririk – dedi. Mən tutuldum. Elə bildim ki, Cavad Heyət məni lovğalıqda təqsirləndirir. Halbuki, mən istedadımla qürrələnməyib sadəlikdə neçə-neçə şairə nümunə ola bilərəm! Yox! Mən danışmalıydım! Özümün məğrur görkəmli mehriban təbiətini Vətəndən gələn

söz sərrafına göstərməliydim. Başımı qaldırıb əvvəl Cavad Heyətin həyat yoldaşına baxdım. Sanki ərinin dediyi sözlərin təsirini qadının üzündən duymaq istədim. Axı, mən Cavad Heyətin nahaq sözlərindən utanmışdım. Sanki qadın ərinin giley dolu baxışından bilmişdi ki, mən təvazökar deyiləm. Yoxsa xanımın iri qara gözlərindən qəribə bir heyrət boylanmazdı. Mən təkniqlə etirazla: – Ağayi Heyət, siz mənim yaradıcılığımın az-çox tanış olsanız da, şəxsiyyətimlə tanış deyilsiniz. Mən çox təvazökar adamam. Öz işimin xətrinə başqalarını narahat etməyi insafıma sığışdırma bilmirəm. Ancaq təəssüf ki, bu xasiyyətimi soyuqluğa yozanlar da olur – dedim. Sonra yenə Cavad Heyətin xanımına baxdım. Qadının sürəkli baxışlarında təqdiredici təbəssüm səxavətlə parlayırdı. Sonra mənim haqqımda Mirəli danışdı... Öz ürək sözlərilə mənim surətimi bütün məziyyətlərlə Cavad Heyətin gözləri qarşısında canlandırmağa çalışdı. Vətəndən gələn söz ustası Mirəlinin mənim haqqımda səmimiyyətlə dolu hərarətli sözlərini diqqətlə dinlədikdən sonra öz təsəvvüründə yanıldığını başa düşdü. Sanki Cavad Heyət məni indi gördü. Üzümə qayğıyla baxdı. Sonra təəssüflə: – Sizin üzünüzün tərəvətilə saçınızın ağılığı qəribə təzaddır. Saçınız ağarıb. Üzünüzdə isə bir dənə də olsun qırıq yoxdur. Deyəsən saçınız sizə vəfasızlıq edib vaxtından tez ağarıb – dedi. Mən səmimiyyətlə: – Doğru deyirsiniz. Üzümün hamarlığına dostlarım-tanışlarım da həsəd aparır. Axı, saçım ağarsa da üzümə bir dənə də qırıq

düşməyib. Ancaq dost-tanışlarım ürəyimi görə bilsəydilər, ordakı dərin qırıqların şahidi olardılar. Bu qırıqlar adı qırıqlar deyil. Yox! Həsətinin çəkdiyim ana Vətənin doğma yollarıdır. Qırıqlara dönüb ürəyimə düşüb. Deyirlər ki, ana öz övladını itirəndə ürəyinə bir yara düşür. Mənimki əksinə olub. Mənim ürəyimə itirdiyim ana Vətənimin yarası düşüb. Saçım, saqqalım, qaşlarım sadəcə ağarmayıb. Yox! Mən Vətənimin ağ gününü qarşılamaq üçün saçımı da, saqqalımı da, qaşlarımı da təbiətin ağ xımasıyla xınalamışam. Axı Vətənimin ağ günü mənim üçün ən böyük bayramdır! – dedim.

Cavad Heyət bu yanğı dolu sözlərimdən sarsıldı... Sonra dediklərimi həyat yoldaşına tərcümə etdi. Qadının gözləri yaşardı... Sonra Cavad Heyət mənə təsəlliylə: – Sizin əsərlərinizin ruhu mübarizdir! Hətta arzularınız da mübarizdir! İndi ki belədir, onda kədərlənməyə dəyməz! Yolun çoxu keçilmişdir. İnşallah tezliklə Vətəndə görüşərik! – dedi.

Cavad Heyət iki saatdan sonra həyat yoldaşıyla birlikdə təyyarəylə Tehrana uçacaqdı. Mən ayağa qalxdım. Mirəli də ayağa durdu. İkimiz də Vətəndə görüşmək arzusuyla Cavad Heyəti qucaqlayıb öpdük. Qadının isə mehriban əlini nəzakətlə sıxdıq. Sonra unudulmaz təəssüratla otaqdan çıxdıq. Evdə “Varlıq” məcəlləsini yenidən vərəqlədim. Cavad Heyət mənə ilhamlı səhifələr həsr etmişdi. Vətəni bir də görmək arzusuyla yazdığım şeirləri yanğılı həsrət nəğmələri adlandırmışdı. Yaradıcılığımı səmimiyyətlə dolu zəngin

duygularla yüksək qiymətləndirmişdi. Sanki mənə özü-mə tanıtmışdı... Bu yaxınlarda yazdığım şeirimi dodaqaltı pıçıldadım:

**Mən hələ şən nəğməli toya qulaq asmamış
Anamın qəm laylalı beşiyindən keçmişəm.
İçi göz qamaşdıran qəsrə ayaq basmamış
Evmizin zülmətləşən eşiyindən keçmişəm.**

**Sonra odlu-alovlu döyüşdə bişmişəm mən,
Uğurdan nə çaşmışam, nə dəki şişmişəm mən.
Haçansa, haradasa müşkülə düşmüşəm mən,
Baca nədir? İynənin deşiyindən keçmişəm.**

**İradəm keşik çəkib səhər-axşam ömrümə,
Nə rütbə məqsəd olub, nə də məqam ömrümə,
Azad Vətən uğrunda qıyıb tamam ömrümə
Sınaqlarda neçə rəy yeşiyindən keçmişəm.**

QORXULU KİTAB

Mən həmişə eyvana çıxıb Ayın dənizlə üfüq arasındakı təntənəli doğuşuna baxıram. Bu tamaşa nəinki yorğun gözlərimi dincəldir, həm də ürəyimin həyəcanını yatırır. Bu axşam da elə oldu. Mən eyvana çıxanda Ay dənizlə üfüq arasında təzəcə doğurdu. Sanki bir narınc göy yarpaqlar içindən pırtlayıb çıxırdı. Çıxa-çıxa da iriləşirdi. Ay o qədər iriləşdi ki, axırda dənizlə üfüq arasından ucalan çəhrayı bir təpəyə döndü. Mənə elə gəldi ki, iki dəniz arasında nəhəng bir sərhəd mayakı yandı...

Bir vaxt insanlar Ayı görəndə salavat çevirərdilər. Axı, Ay təmiz idi, müqəddəs idi, ülvi idi. Ay da insanlara qürurla baxıb sevinərdi. Ancaq elə ki, insanlar Ayı ayaqladılar, Ayın bakirəliyi pozuldu. O utandı. Buludlara daha tez-tez büründü. İnsanlara baxmaq istəmədi. Sırrını faş etdikləri üçün insanlardan üz döndərdi. Düşündüm ki, indi mənim Vətənim də Aya bənzəyir. Bəli! Vətənimin yalnız hüsnünə deyil, qüdsiyyətinə də özgə nəfəsi dəyib. Vətənimin doğma övladları didərgin düşüb. Nə yolları mənzillərə çatır, nə arzuları əməllərə çevrilir...

Eyvandan qayıdıb otağa girdim. Təbrizdən aldığım məktubu yazı mizimin üstündən götürüb bir də oxudum. Məktubu şair Süleyman Salis yazmışdı. O yazırdı: “Savalan vüqarlı, Səhənd ehsasatlı, Lənkəran baharlı Azərbaycan bülbülünə salam! Sizə işinizdə böyük müvəffəqiyyətlər, yaradıcılığınızda görkəmli uğur, həyatınızda şirin səadət arzulayıram. Hüseyin Düzgün Bakıdan qayıtdıqdan sonra bizə gəldi. Sizin mənə yazdığınız şeiri mənə verdi. Sizdən danışdı. Söhbətimiz gecə yarısına qədər uzandı. Sabahı Hüseyin Düzgünlə birlikdə Hüseyin Ulduzgilə getdik. Xoşbəşdən sonra Hüseyin Düzgün söz açdı ki, Bakıya getmişdim. Tamam qardaşların sizə salamı var. Mən də Hüseyin Ulduzun dədəsi aşıq Əliyev dedim ki, Əli əmi, muştuluq ver! Əli Tudə də mənim şeirimə cavabını yazıb göndərmiş. Ustad çox sevindi. Nəvəsinə dedi ki, qaç bala, sazımı gətir! Həm o şeiri yazanın, həm də onu gətirənin sağlığına bir saz çalib

oxuyum. Aşıq Əli sizin mənə yazdığımız “Sən deyən olsun” şeirinizi Yanıq Kərəm üstə oxudu.

**Şair dost! Sabaha baxıram ki, mən,
Möhkəm addım ataq, sən deyən olsun!
Şimşəkdən qanad da taxıram ki, mən,
Arzumuza çataq, sən deyən olsun!**

**Gedək doğma kəndim Çanaxbulağa,
Bulaqla öpüşək dodaq-dodağa...
Savalan balını qatıb qaymağa,
Dönə-dönə dadaq, sən deyən olsun!**

**Duyaq tütəklərin nəvasını da,
Nəğməkar quşların sədasını da...
Təndirin tüstülü havasını da
İştəhayla udaq, sən deyən olsun!**

**Keçək yarpaqların şabaşlarından,
Yığaq almaların faraşlarından,
Xalamın güllənən lavaşlarından
İsti dürmək tutaq, sən deyən olsun!**

**Enək Neştəriyə söz karvanında,
Kədəri üyüdək dəyirmanında...
Ömrün də, günün də şən zamanında
Yalnız sevinc dadaq, sən deyən olsun!**

**Göydə sozaranda Ay xəyal kimi,
Qalxaq Savalana boz qartal kimi,
Zirvədə əl atıb ağ dəsmal kimi
Buludları tutaq, sən deyən olsun!**

**Gündüz nərildəsə nər də, maya da,
Kəkliyi dinləyək “Qatar qaya”da...
Gecə dalğalanan yaşıl dəryada
Otlar üstə yataq, sən deyən olsun!**

**Saçımızda şəbnəm dönəndə zehə,
Duraq, sinəmizi açaq ağ mehə...
Güllə naxışlanmış yolda gah şəhə,
Gah şəfəqə bataq, sən deyən olsun!**

**Sərab yolu üstə qalxaq Sayına,
Söz sanı qarışsın ulduz sayına...
Gözləsək üfüqdə Günəş soyuna,
Dağda ocaq çataq, sən deyən olsun!**

**Təbrizdə başlasın şeir gecəsi,
Dodaqda açılısın sözün qönçəsi...
Möhtəşəm kürsüyə qalxsın neçəsi,
Şeiri şeirə qataq, sən deyən olsun!**

Tamam qardaşları yada saldı. Məxsusən aşiq Hüseyn Cavanı... Axı o aşiq Hüseyn Cavanla çox məclislər görüb, çox toylar yola salıb. O məclisdə “Dədə Qorqud”, “Ülkər”, “İnqilab yolunda” məcəllələrinin yaxşılaşması barədə söhbət oldu. Qərara alındı ki, qüdrətli şairlərimizdən çox istifadə olunsun! Cavan şairlərimiz ustad şairlərimizdən bəhrələnsinlər... Şənbə günü işdən gəlib nahar etdikdən sonra yatdım. Saat beşdə yuxudan oyanıb Bakı radiosunu açdım. Xəbərləri eşitdim. Bənamələri elan edən diktör “Dalğalarda görüş” olacağını da dedi. Mən həmişəki tək intizarda

idim ki, görəsən “Dalğalarda görüş”də kim çıxış edəcək? Xəbərlər qurtaranda diktör dedi ki, indi də “Dalğalarda görüş”ü dinləyin! Bu gün qonağımız hörmətli şairimiz Əli Tudədir. Bunu eşidən tək maqnitofona bir nəvar qoyub sizin danışığınızı yazdım. Evdə hamı sevindi. Dedilər yaxşı oldu. Əziz qardaşın səsi yadigar qalar həmişəlik arxivimizdə. Əziz qardaş! Sizə məktub yazan zaman əziz müğənnimiz ağayi Cənnəti məndən şeir almağa gəlmişdi. Siz danışan nəvara qulaq asıb sevindi. Məndən xahiş etdi ki, onun salamını da sizə yetirim”...

Qəribə də olsa, mən məktubu burnumun qabağına tutdum. Məktubdan Təbrizin çarhovuzlu heyətlərində pardaxlanmış qızılgüllərin ətri gəlirdi... Məktubu təzədən yazı mizimin üstünə qoydum. Bu zaman telefon zəng vurdu. Dəstəyi qaldırdım. Danışan Sabir Əmirov idi. O salamlaşandan sonra dedi ki, Təbrizdən Məmmədəli Hüseyni adlı bir ədəbiyyatşünas öz xanımı ilə Bakıya gəlib. Balaş dedi ki, onu “Yazıçılar cəmiyyəti” heyətinin üzvlərilə restorana aparmaq lazımdır. Biz də getdik. Balaş Mədinəni də apardı. Mən incik-incik: – Bəs mənə niyə deməyibsiniz? Əgər Balaş mənim heyət üzvü olmadığımı nəzərə alıbsa, axı, Mədinə də heyət üzvü deyil – dedim. Sabir tutula-tutula: – Vallah, nə bilim? – dedi. Mən hiddətlə: – Sən bilməsən də mən bilirəm. Balaş istəyib ki, görüşdə söhbət yalnız bu ər-arvaddan getsin. Başqaları isə heç yada da düşməsin – dedim. Sabir etirazla: – Yox! Məmmədəli Hüseyni

süfrə başında birinci elə səni soruşdu. Sən demə, Təbrizdə sənin “Seçilmiş əsərlər”inin başına bələlər gəlmiş. Bəli! Məmmədəli Hüseyni sənin kitabından elə qürurla danışdı ki... Ancaq, bu telefon söhbəti deyil. İstəyirsən Məmmədəli Hüseyninin mehmanxanadakı telefon nömrəsini sənə verim. Görüşün. O özü əhvalatı sənə daha ətraflı danışar – dedi. Mən yenə hiddətlə: – Ver! – dedim. Sabir Məmmədəli Hüseyninin telefon nömrəsini mənə dedi. Mən də yazdım. Sonra Sabirlə xudahafızlaşib dəstəyi yerinə qoydum.

Adətən xəyal adamı qanadlarına alıb irəliyə aparar. Bu dəfə məni geriye apardı. Yadıma bir axşam düşdü. Özü də Novruz bayramının axşamı! O zaman Balaşla Mədinə bir yataqxanada yaşayırdı. Ancaq hələ ailə qurmamışdılar. Mən də evlənməmişdim. Balaş kurortda idi. Mən Mədinəni bayram axşamının süfrəsinə dəvət etmək üçün yataqxanaya yollandım. Bu məqsədlə ertədən bazarlıq etmişdim. Mənzilimdə hər şey hazır idi. Mədinəni maşına mindirib mənzilimə gətirdim. Biz gələndə qədər Mirəli Mənafi plov üçün gərək olan şeyləri ayıraraq kənara qoymuşdu. (O müvəqqəti mənimlə bir mənzildə qalırdı). Mən üzümü Mənafiyə tutub ərklə: – Sən həmişə yaxşı plov bişirdiyindən danışsan. Bu axşam da bir yaxşı plov bişir, ləzzətlə yeyək! – dedim. Mənafi heç nəyi ölçüb biçmədi. Ayırdığı düyünün hamısını qazana tökdü. Düyü şişdi, qalxdı, daşdı. Mən əsəbiləşdim. Mənafi güldü. Mədinə heyrətləndi. Ancaq plov hasil olmadı. Düyü qazanda xəşilə

döndü. Mən qazanın daşib otağı batıracağından ehtiyat edərək pıqqıldağa-pıqqıldağa aparıb mənzilin qarşısındakı pilləkənlərin başına qoydum. Sonra qayıdıb gəldim. Süfrə açdım. Süfrəyə bişmiş ət, çörək, göyerti qoydum. Axı, əziz axşam idi. Mənafi süfrəyə yaxınlaşmadı. Gedib yatağına girdi. Sanki günahını öz yorğanıyla gizlətmək istədi. Nə qədər qulaq yoldaşıma yalvardımsa da, onu süfrə qırağına gətirə bilmədim. Mədinə ilə yedik, içdik... Sonra süfrəni yığıdırdım... Mədinəni yataqxanaya qədər ötürdüm... Sabahı axşamüstü həmişə bayram günü məni təbrik etməyə gələn bir o taylı dostumla rastlaşdım: – Niyə məni bu bayramda təbrik etməyə gəlmədin? – deyə dostumdan soruşdum. Dostum qətiyyətlə: – Gəlmişdim! – dedi. O dedi. Mən dedim. Axırda dostum pilləkənlərin başındakı plov qazanını öz sözlərilə təsvir etdi. Mən daha dostumun gəlişinə inanmaya bilməzdim...

Dəstəyi qaldırıb Məmmədəli Hüseyniyə zəng vurdum. Salamlaşandan sonra kim olduğumu dedim. O da sevindi, mən də. O da kövrəldi, mən də. Məmmədəli Hüseyni qürurla mənə: – Sizin qəribə taleli kitabınız Təbrizdə keşməkeşlərlə dolu sınaqlardan keçib – dedi. Mən nəzakətlə müsahibimin danışğını kəsib: – İndi sizin yanınıza gəlirəm – dedim. Məmmədəli Hüseyni məmnuniyyətlə: – Buyurun! Gəlin! Xahiş edirəm – dedi. Dəstəyi yerinə qoydum. Geyindim. Maşına əyləşib mehmanxanaya sürdürdüm. Görüştük. Qucaqlaşdıq. Öpüştük. Məmmədəli Hüseyninin həyalı xanımının da

əlini hörmətlə sıxdım. Əyləşdik. Məmmədəli Hüseyni söhbətə yenə mənim “Seçilmiş əsərlər”imdən başladı. Dedi ki, kimsə, haçansa, haradansa sizin bu kitabı tapmışdı. İnkılab döyüşçüləri kitabı gizləncə növbəylə oxuyurdular. Sonra içindəki şeirləri əzbərləyirdilər. Mən də sizin bir neçə şeirinizi əzbərləmişdim. Elə indi də həmin şeirlər yadımda qalıblar. Gün gəldi ki, kitabdakı şeirləri vərəqlərə köçürüb xalq arasında yaydılar. Kimsə şeirlərin bir hissəsini ərəb əlifbasıyla kitabça şəklində çap etdi. Kitab dükanlarında satdırdı. Ancaq bu işdən xəbər tutan Savakın* əməkdaşları tökülüb kitabları müsadirə etdi. Saticını isə həbsə aldı... Doğrusu, Məmmədəli Hüseyninin həyəcanla dediği bu sözləri dinləyəndə həm sevindim, həm də qəzəbləndim. Sevindim ki, döyüş dostlarım öz mətin sıralarında mənim də doğma səsimi eşidiblər, qəzəbləndim ki, Savakın mızdurları məğrur səsini boğmaq istəyiblər...

Məmmədəli Hüseyni İrandakı təqiblərdən qaçmışdı. Dünyanın istisini, soyuğunu hələ doyunca duymamış bir gənc öz həyat yoldaşıyla ana Vətənini tərk etməyə məcbur olmuşdu. Sanki inkılab qurbanlarının özləri də unudulmuşdu, məqsədləri də. Bəli! O boyda inkılabın yolunu bir ovuc ağ əmmaməli molla dəyişə bilmişdi. İndi xalqı təzədən geriyə çəkib orta əsr adətlərilə yaşa-

*Şah dövründə İranda MTN

mağa çağırırdı. İnqilab əsgərlərinin odlu-alovlu döyüş meydanlarında dediyi həqiqət dolu şüarlar qanlı vərəqlər üstə qaralırdı...

Yadıma həyəcanlı bir gecə düşdü. O həyəcanlı gecədə Tehrandə inqilab əsgərlərilə şah qoşunları arasında ölüm-dirim döyüşü gedirdi. Tehran radiosu döyüşün gedişini efirə verirdi. Bəlkə də bütün dünya Tehran radiosuna qulaq asırdı. Mən də riqqətlə Tehran radiosunu dinləyirdim. Ancaq məni tez-tez telefona çağırırdılar. Bakıdakı dostlarım, tanışlarım, qonşularım, qohumlarım mənə zəng vururdu. İnqilab əsgərlərinin qələbəsi münasibətilə təbrik edirdi. Zəng vuranlar arasında şairlər də, yazıçılar da, bəstəkarlar da, rəssamlar da, həkimlər də, müəllimlər də, mühəndislər də vardı. Zəng vuranlardan biri də Süleyman Rüstəm idi. O da məni təbrik edirdi. Mən qürurla: – Süleyman müəllim! Görürsünüz də! Vətən övladları inqilab yolunda necə mərdliklə döyüşürlər! – dedim. Süleyman Rüstəm etirafla: – Niyə, sən də xidmətlərin az olmayıb. Bütün ömrünü inqilaba həsr etmişən! – dedi.

Məmmədəli Hüseyinlə Vətənin dolaşığı taleyindən yanıqlı-yanıqlı xeyli danışdıq. Gecə keçirdi. Müsahibimlə xudahafizləşib haçansa kitab haqda yazdığım şeiri pıçıldaya-pıçıldaya evə gəldim.

**Həyat nemət dolu əzəmətilə
Həyatın qədrini bilənlərindir.
Həyat nəğmə dolu tərəvətilə
Həyatda ürəkdən gülənlərindir.**

**Kimsə iqtidarsız sanmasın sözü,
Kimdə var, nədə var ondakı hünər?
Kitab olmasaydı dünyanın özü
Sevilə bilməzdi bəlkə bu qədər.**

**Tək döyüşçü deyil, rəşadətilə
Sənətkar özü də qəhrəman olur.
Hünərdən yağrulmuş məharətilə
Yazdığı sözü də qəhrəman olur.**

**Elə zənn etmə ki, sən əlində
Yalnız sözlə dolu dastandır kitab.
Yadında saxla ki, sənət dilində
Səninlə danışan insandır kitab.**

**Kitab duyğuların ünvanıdırsa,
Həm də fikirlərin xəzinəsidir!
Notlar zəmanənin tufanıdırsa,
Həm də cəsarətin təntənəsidir.**

**Mən baxdım əprimiş varaqalara da,
Sən demə, sanbal da cılızlaşmış.
Baxdım sarı-sarı yarpaqlara da,
Sən demə, kağız da payızlaşmış.**

**Yaradan şairin dik məzarı da
Qalın kitabını andırır ancaq.
Başı üstə duran söz qatırı da
Şamlar yox, ulduzlar yandırır ancaq.**

**Söz güldür! Hüsnündən qalsın deyə iz,
Ətrini şüşədə saxlamaq azdır.
Canlı sənətkarı qoruyaq ki, biz,
Ömrü gül deyildir, gül dolu yazdır.**

Qürurla dolu sinəm qabarmışdı. Sanki Ərkləşmişdi, Səhəndləşmişdi, Savalanlaşmışdı. Həyəcandan titrəyən əlimi kitab rəfinə uzadıb “Seçilmiş əsərlər”imi götürdüm. İftixarla vərəqlədim. Sanki indi bu kitabdakı şeirlər qalib əsgərlər, mən isə qalib sərkərdə idim. Axı bu kitab fiziki cəhətdən müsadirə olunsa da, mənəvi cəhətdən müsadirə edənlərin özlərini sarsıtmışdı. Sanki kitabımın səhifələrinə təbəssüm səpələnmişdi. Şeirlər mənə baxıb gülürdü. Bəli! Hətta başdan-ayağa ürək yangısıyla yazılan qəzəb dolu şeirlər də gülürdü. Məhz lovğa düşmənləri döyüşdə silahsız lərzəyə saldıqları üçün gülürdü. Bu zaman Şəfiqə mənə yanaşdı təəccüblə: – Sənin bu kitabın çoxdan çıxıb ki, indi niyə belə ona maraqla baxırsan? – dedi. Mən fəxrlə: – Bu kitaba maraqla baxmaq azdır. Bu kitabı öpmək gərəkdir! Çünki döyüşdən qalib çıxıb – dedim. Şəfiqə çiyinlərini çəkib məhrəm-məhrəm: – Vallah, heç nə başa düşmürəm. Kitab da döyüşər? – dedi. Mən qətiyyətlə: – Bəli! Döyüşər! – dedim. Kitab da elə döyüşmək üçün yaranır! Sonra kitabı sıgallayıb yerinə qoydum. Keçib divanda əyləşdim. Dərindən nəfəs aldım. Sanki ağır bir yük altından çıxmışdım. Vətənə qaytaracağım borclardan heç olmasa birini ödəyə bilmişdim. Şəfiqə də gəlib divanda yanımda əyləşdi. Sonra maraqla: – Deyirsən ki,

kitab da döyüşər! Bəlkə sənin də kitabın döyüşüb? Ona görə kitabına elə diqqətlə baxırsan ki, sanki indicə görürsən. Əgər döyüşübsə, danış görək harda, haçan, necə döyüşüb? – dedi. Mən Şəfiqəyə “Seçilmiş əsərlər”imin keçdiyi döyüş yolundan hərərətlə danışdım. Danışdıqca Şəfiqənin üzü gah tutulur, gah açılırdı. Gözlərində gah qəzəb parlayırdı, gah sevinc çağlayırdı... Söhbətimi qurtarıb Şəfiqənin haldan-hala düşən üzünə baxıb iftixarla: – Hə, indi bildinmi ki, mənim kitabım harda, haçan, necə döyüşüb? – dedim. Şəfiqə etirafla: – Bildim. Ancaq onu da bildim ki, bizim üçün uğurlu olan kitab özgələri üçün qorxulu imiş! – dedi.

Qulam Yəhya Balaş Azəroğlunu özünə müavin təyin etmişdi. Balaşın hörməti bir mərtəbə də qalxıb rəhbər məqamına çatmışdı. Ədəbiyyatı duya bilməyən Qulam Yəhya Balaşın timsalında ədəbiyyatla siyasəti birləşdirmişdi.

Bir gün İranlı siyasi mühacirlər cəmiyyətinə getmişdim. Cəmiyyətin sədri, tarix elmləri doktoru Ə.Rəhmani ilə söhbət edirdim. Bir gənc otağa girib salam verdi. Dedi ki, İncəsənət institutundan gəlmişəm. İnstitutda “Cənubi Azərbaycan şeiri” gecəsi keçiriləcək. Sizə dəvətnamə gətirmişəm. Aşağıda dedilər ki, Əli Tudə də bu otaqdadır. Ə.Rəhmani təbəssümlə gəncə: – Bəli! Əli Tudə də burdadır. Buyurun, tanış olun! – dedi. Gənc iti addımlarla mənə sarı gələndə ayağa qalxdım. Əl verib tanış olduq. O, Ə.Rəhmani ilə də əl verib tanış oldu. Sonra hərəməzə iki dəvətnamə verib getdi. Dəvətnamə-

ni açıb gecədə çıxış edəcək iştirakçıların siyahısını göz-dən keçirdim. Birinci Balaş Azəroğlu, ikinci Mədinə Gülgün, üçüncü Əli Tudə yazılmışdı. Balaşın adını, təxəllüsünü oxuyanda Abbas Pənahi (Makulu)nun sözləri yadıma düşdü. O həmişə deyirdi ki, bilmirəm Balaş kim bizim siyahımıza bismillah edibdir. Yaxşı. Tutalım Balaş bismillah olub. Bəs qadını Mədinə nə olub? Doğrusu, belə ayrı-seçkilikdən əsəbiləşdim. Ə.Rəhmaniyyə baxdım. Gördüm o da dəvətnaməni açıb oxuyur. Ancaq baxışından narazılıq yağır. O dəvətnaməni masanın üstünə qoyub mənə baxdı. Dərhal da pərtliyimi duydu. Aramız açıq olduğuna görə pərtliyimi danmadım. Ə.Rəhmaniyyə dedim ki, o gecəyə getməyəcəyəm. O mənimlə razılaşmadı. Qətiyyətlə: – Yox! Sən mütləq o gecəyə getməlisən! Necə şair olduğunu da o gecədə göstərməlisən – dedi. Ə.Rəhmani ilə xudahafizləşib evə gəldim. O gecəyə qədər əsəbilərimi sakitləşdir-məklə məşğul oldum. Sabahı Şəfiqəni götürüb İncəsənət institutunda “Cənubi Azərbaycan şeiri” gecəsinə getdim. Mən səhnədə Rəyasət Heyətində, Şəfiqə isə salonda əyləşdi. Şeir gecəsinə institutun müəllimi Müxlis Cənizadə aparırdı. Mən Müxlisin yanında əyləşmişdim. O əyilib təbəssümlə qulağıma pıçıldadı ki, Əli müəllim, sizi axıra saxlayacağam. Axı, şəfa piyalənin dibində olar, demişlər. Məndən inciməzsiniz ki? Müxlis həm də istedadlı aktyor idi. İnstitutda da nitq mədəniyyə-tindən dərs deyirdi. Gözəl şeir oxuyurdu. Respublika mətbuatında çıxan şeirləri də göz-dən keçirirdi. Hansı

şairin nəyə qadir olduğunu yaxşı bilirdi. Mən də təbəssümlə Müxlisə: – Necə məsləhət bilirsiniz, elə də edin – dedim. Sonra B.Azəroğlu, M.Gülgün, H.Bülluri, S.Tahir, İ.Cəfərpur növbəylə kürsüyə qalxıb istədikləri şeirləri oxudular. Söz yox ki, hərəsi salondan özünə uyğun alqış payı aldı...

Nəhayət, növbə mənə çatdı. Kürsüyə qalxıb bir şeir oxudum. Sanki, salonda bomba partladı. Sonra o partlayış sürəkli alqışa dönüb salonu silkələdi. Mən alqış altında bir şeir də oxudum. Təvazökarlıqdan kənar olsa da deməliyəm ki, sanki şeir gecəsi mənimlə başlayırdı. Dalbadal oxuduğum şeirlər alqış ümmanındakı adaları andırırdı. Mən bilmirəm neçənci şeiri oxuyub yerimdə əyləşdim. Alqış isə susmadı. Sanki alqış ümmanının dalğaları səhnəyə hücum edib məni qamarladı. Sonra Rəyasət Heyətindən kürsüyə atdı. Bir şeir də oxudum. İndi məni qarşıdan salon, arxadan isə səhnə alqışlayırdı. Bəli! Qələm yoldaşlarım da istər-istəməz salonun alqışına əks-səda verirdilər... Keçib yenə öz yerimdə əyləşdim. Alqış yenə susmadı. Mən bir neçə dəfə ayağa qalxıb başımı əyməklə salona öz təşəkkürümü bildirdim. Şeir gecəsi qurtardı. Şəfiqəni götürüb evə yollandım. Biz evə girməmiş telefonumuz səsləndi. Dəstəyi qaldırdım. Qəribədir. Mənimlə İncəsənət institutunda şeir oxuyan qələm yoldaşlarımdan biri məni təbrik edirdi. Sonra daha telefonumuz susmadı. Bəli! Şeir gecəsində mənimlə şeir oxuyan başqa qələm yoldaşlarımda məni təbrik etdilər. Mən daha kimsənin

zəng vurmayağını zənn edib divanda əyləşdim. Doğrusu, həyəcandan dodaqlarım qurumuşdu. Şəfiqədən bir stəkan çay istədim ki, dodaqlarımı isladım. Elə bu zaman telefon yenə səsləndi. Dəstəyi qaldırdım. Zəng vuran Ə.Rəhmani idi. O hərərətlə mənə: – Sən bizi elə ucaldın ki, göydə fələklərə meydan oxuduq. Sən bizim zəngin təfəkkürümüz, alovlu dilimizsən! Biz sənin qədrini bilmirik. Ancaq bilməliyik. Bəli! Özümüzdən artıq sən qədrini bilməliyik! – dedi. Sonra xudahafizləşib telefon dəstəklərini yerlərinə qoyduq.

EPILOQ

*Sanma mən günəşli səhərlərimi
Başa yetirməkçin ömür istərəm.
Yox! Yarımçıq qalan əsərlərimi
Yazıb bitirməkçin ömür istərəm.*

Gecə keçir. Mən isə hələ də xatirələr dünyasında qələm çalırım. Sanki keçirdiyim ağı-qaralı günlərimi təzədən geriyyə qaytarmaq həvəsinə düşmüşəm. İndi mənə gəncliyimdə keçirdiyim ağ günlərlə yanaşı qara günlər də əziz görünür. Axı o günlər də mənim ömür təsbehimdən qırılıb düşmüş dənələrdir. Özü də azadlıq döyüşlərində ana torpağın doğma sinəsinə səpələnmiş dənələr!

Yadıma Təbriz düşür. Təbrizdə bir bakılı yazıçı ilə tanış olmuşdum. O baş leytenant idi. “Vətən yolunda” qəzetinin redaksiyasında işləyirdi. “Şairlər məclisi”ndə fəal iştirak edirdi. Məclis üzvlərinə dəyərli məsləhətlər verirdi. Saçı yaşına görə çox tez ağarmışdı. Ancaq hamar üzündə tək bir qırıq da yox idi. İri qara gözləri işığa düşəndə azca qıyılırdı. Deyirdilər ki, çox mütaliə etdiyinə görə gözləri zəifləyib. Qəribəydi. O çox oxuyurdu. Ancaq az yazırdı. Yazdıqları isə sevilə-sevilə oxunurdu. Özü nasir olsa da yazdıqları şairanə idi. Mən o ağ saçlı sənətkara baxanda düşünərdim ki, badam ağacı da saç ağardır. Ancaq saç ağartmaqda badam ağacıyla

insan arasında böyük fərq var. Badam ağacı bar gətirməmişdən əvvəl saç ağardır, insan isə bar verdikdən sonra... Mən özümün dalğalı qara saçım ola-ola o sənətkarın ağ saçına qibtə edərdim. Işıqda azacıq qıyılan iri, qara gözlərinə həsəd aparardım. Ancaq bu hissləri korkoranə keçirməzdim. Bilərdim ki, o sənətkarın saçının şəvəsi də gözlərinin işığında qətrə-qətrə əriyib sənət yollarına səpələnmişdir. O sənət nemətlərini həyat nemətlərinin hesabına qazanıb. Bəli! Sənətkara qara sətirlər bağışlayan gecələr əvəzində sənətkarın saçının şəvəsini girov alıb ki, öz saçı ağarmasın. Ona görə də gecənin saçı həmişə qaradır. Sənətkarın ilhamına qanad verən ulduzlar əvəzində gözlərinin nurunu alır ki, öz gözlərinin işığı azalmasın. Ona görə də ulduzlar həmişə parlaqdır. Sənətkar yaratmaq naminə hər şeydən keçir. Hətta öz ürəyinin odundan da!

Mən o yazıçını indi də görürəm. Təbrizdə o mənim atam yerindəydi. İndi biz əkiz qardaşlara bənzəyirik. Axı mən də bir zaman qibtə etdiyim bu sənətkarın keçdiyi sənət yolundan keçmişəm. Az-çox bar da vermişəm. Ləzzətini isə dadanlar bilir. Ancaq mən daha nə ağ saça, nə qıyıq gözlərə qibtə etmirəm. Yox! İndi dən düşməmiş saça, hər şeyə dik baxan gözlərə həsəd aparıram. Bəli! Haqqında nə qədər yaxşı sözlər desəm də dərin, sakit, durğun gölü xatırladan müdrik qocalığa yox, qayalardan sıçrayıb atlanan şlaləni andıran məğrur gəncliyə qibtə edirəm. Qablardakı gülaba yox, gül üstdəki təzətər qönçələrə qibtə edirəm. Vağamlaşmış

sünbülə yox, zümrüd xəsilə qibtə edirəm. Günəşli günlərdə sönən diləyə yox, qaranlıq xatirələrdə közərən əmələ qibtə edirəm. Ancaq dünya yaranandan, insan doğulandan, tarix yazılandan bəri kim keçirdiyi günlərin heç olmasa bircəciyini geriyə qaytara bilməmişdir. Heç kim! Mən də elə...

Bakı – 1988-1990.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Əli Tudə	5
Proloq	9
Həmişəlik iş	11
Canlı üzərrik	20
Müdrikliyin sadəliyi	38
Gözəllər nəğməkarı	50
Sənətin dəyəri	60
Qonşu səxavəti	68
Vətəndaş təəssübü	82
Üçüncü film	98
Vətən ətirli	111
Rübabəli günlər	125
Məğrur ömür	138
Yanılmış güman	157
Tellərdə qovuşanlar	170
Telefon zəngi	182
Nikbin adam	211
Qardaş soyuqluğu	225

Anlaşılmaz münasibət	250
Şallaşan vərəqlər	265
Yazılı sovqatlar	272
Həsret nəğmələri	292
Qorxulu kitab	298
Epiloq	313

Redaktor   *Natiq Cavadzadə*
Rəssam   *Nazim Rzaquliyev*
Kompüter yığıcı *Yaqut Rəhimova*
Kompüter işləri *Sevda Allahverdiyeva*

ƏLİ TUDƏ

HƏYATIM, XATİRƏLƏRİM...
(dördüncü hissə)
XIX cild

Kitab Natiq Əli Tudə oğlu Cavadzadənin
şəxsi vəsaiti ilə çap olunub.

Çapa imzalanmışdır 10.08.2021. Kağız formatı 60x90¹/₁₆.
Fiziki çap vərəqi 20,0. Şerti çap vərəqi 20,0. Qarnituru Times.
Sifariş 1435. Tiraj 500.

“Azərbaycan” nəşriyyatının mətbəəsində çap edilmişdir.
Az 1073, Bakı, Mətbuat prospekti, 529-cu məhəllə.
Tel.: (99412) 5380010. Faks: (99412) 5389085.
E-mail: azerb_nesch@mail.ru